

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Милица Љ. Кривокапић

**МЕДИЈИ, ИНТЕРНЕТ И БИБЛИОТЕКА –
УЛОГА И МЕСТО У САВРЕМЕНИМ
НАСТАВНИМ МЕТОДАМА**

докторска дисертација

Београд, 2024

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Milica Lj. Krivokapić

**MEDIJI, INTERNET I BIBLIOTEKA – ULOGA
I MESTO U SAVREMENIM NASTAVNIM
METODAMA**

doktorska disertacija

Beograd, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Milica Lj. Krivokapić

**MEDIA, INTERNET AND LIBRARY – THEIR
ROLE AND POSITION IN CONTEMPORARY
TEACHING METHODS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Милица Ль. Кривокапич

**МЕДИА, ИНТЕРНЕТ И БИБЛИОТЕКА – ИХ
РОЛЬ И ПОЛОЖЕНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ
МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ**

Докторская диссертация

Белград, 2024

Ментор:

Проф. др Александра Вранеш, редовни професор

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Чланови комисије:

Датум одбране:

Захвалност

Хвала на сарадњи ОШ „Стеван Сремац“, Првој економској школи и Медицинској школи „Звездара“ у Београду и њиховим ученицима који су учествовали у анкети.

Допринос настанку овог рада дали су и бројни педагози из београдских основних школа.

Две радионице спроведене су са Дубравком Маџут и Марином Копиловић, наставницама у ОШ „Стеван Сремац“. Њихово искуство, знање и спремност за сарадњу неизмерно су ми значили.

Хвала проф. др Александри Вранеш, редовном професору на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на менторству током израде овог рада.

Мојој сестри Јовани, професорки енглеског језика, хвала на пружању подршке при превођењу литературе и мојих научних радова.

Хвала мом тати Љубодрагу што је веровао у мене.

Сажетак

У овој докторској дисертацији истражује се улога и место библиотеке, медија и Интернета у савременим наставним методама. Представљена је анализа о томе колико ученици у основним и средњим школама користе ове ресурсе и како они доприносе њиховом образовању. Кроз спроведено истраживање, прикупљени су подаци о навикама и преференцијама ученика у вези са коришћењем библиотеке, медија и интернета.

Резултати истраживања показују да су библиотека, медији и интернет свеprisутни у животима ученика и да имају значајну улогу у образовању. Ученици све више користе интернет као извор информација, али такође показују интересовање за коришћење библиотека, традиционалних и мултимедијалних. Медији, као што су телевизија и новине, такође су значајни за стицање знања и развијање медијске писмености.

Даље истраживање указује на то да се савремене наставне методе све више ослањају на ове ресурсе како би унапредиле процес учења. Интеграција медија, интернета и библиотеке омогућава ученицима приступ различитим информацијама, интерактивним материјалима и дигиталним алатима који подржавају њихово разумевање и ангажовање. Истиче се важност улоге наставника у вођењу ученика кроз овај комплексан медијски пејзаж и развијању њихове критичке мисли и способности евалуације извора информација.

У закључку, ова докторска дисертација потврђује да библиотека, медији и Интернет имају кључну улогу у савременим наставним методама, као и да њихова интеграција пружа широк спектар ресурса за учење и развој, унапређујући вештине и компетенције код ученика. Истраживања могу послужити као основа за даљи развој образовних политика и праксе у циљу адекватног коришћења ових ресурса и унапређења квалитета образовања.

Кључне речи: библиотека, медији, интернет, истраживање, образовање, настава, наставник, ученик

Научна област: информациона, медијска и комуникациона писменост

Ужа научна област:

УДК број:

Summary

This doctoral dissertation explores the role and place of media, the internet, and the library in contemporary teaching methods. The research aimed to analyze the extent to which students in primary and secondary schools utilize these resources and how they contribute to their education. Through the conducted research, data were collected regarding students' habits and preferences concerning the use of media, the internet, and the library.

The research findings indicate that media, the internet, and the library are ubiquitous in students' lives and play a significant role in their education. Students increasingly rely on the internet as a source of information, but they have also demonstrated an interest in utilizing traditional libraries. Media, such as television and newspapers, are also important for knowledge acquisition and the development of media literacy.

Furthermore, the research suggests that contemporary teaching methods increasingly depend on these resources to enhance the learning process. The integration of media, the internet, and the library provides students with access to diverse information, interactive materials, and digital tools that support their understanding and engagement. The importance of the teacher's role in guiding students through this complex media landscape and fostering their critical thinking and source evaluation skills is also emphasized.

In conclusion, this doctoral dissertation confirms that media, the internet, and the library play a crucial role in contemporary teaching methods. Their integration offers students a wide range of learning resources and opportunities for skill and competency development. These research findings can serve as a basis for further development of educational policies and practices to ensure the proper utilization of these resources and enhance the quality of education.

Key words: media, internet, library, research, education, teaching, teacher, student

Scientific field: Information, media and communication literacy

Scientific subfield:

UDC Number:

САДРЖАЈ

1 Уводна разматрања.....	1
2 Наставне методе и наставна средства	6
2.1 Развој и значај наставних метода у образовању.....	8
2.1.1 Традиционална настава.....	15
2.1.2 Активна настава.....	23
2.2 Различита наставна средства у реализацији наставних садржаја	26
3 образовање у Републици Србији	31
3.1 Србија на путу европских интеграција.....	33
3.1.1 Усклађивање образовног система Србије са системом ЕУ	36
3.1.2 Реформа система образовања у Србији	39
3.2 Унапређење концепта образовања.....	42
4 Библиотека у образовању	47
4.1 Историјски осврт на развој школовања и библиотеке код Срба до краја Другог светског рата .	49
4.2 Период после Другог светског рата.....	56
4.3 Школска библиотека у савременој Србији	59
4.4 Значај и улога школске библиотеке и њена библиотечко-информациона делатност.....	61
4.5 Различити облици васпитно-образовног рада у школској библиотеци.....	65
4.5.1 Организација и врсте иновативних часова у школској библиотеци.....	66
4.5.2 Организација културних и јавних активности у школској библиотеци.....	70
4.5.3 Организација ваннаставних активности у школској библиотеци.....	72
4.5.3.1 Библиотечка секција.....	74
4.5.3.2 Драмска секција	76
4.5.3.3 Новинарска секција	77
4.5.3.4 Литерарна секција	79
4.5.3.5 Ликовна секција.....	80
4.5.3.6 Музичка секција.....	81
4.6 Школски библиотекар као стручни сарадник.....	82
4.6.1 Улога школског библиотекара у раду са ученицима којима је потребна додатна подршка .	86
4.7 Истраживање: заступљеност библиотеке и интернета у основношколском образовању.....	90
5 Допуњујући однос медија и библиотеке у образовању.....	94
5.1 Медијска педагогија.....	95
5.1.1 Врсте и улоге наставних медија.....	99
5.1.2 Масовни медији и доминација визуализације	102
5.1.3 Упоредна анализа: Образовни програм на националним ТВ фреквенцијама	107
5.2 Аудио-књиге као алтернатива читању	109
5.2.1 Медији и библиотеке у Србији током пандемије ковид 19	112

5.3 Улога библиотеке у развијању медијске писмености	113
5.4 Библиотека као медиј и библиотека као корисник медија	116
6 Интернет у савременом образовању	119
6.1 Истраживање: Утицај наставника и школе на личност ученика.....	122
6.2 Интернет у настави и модификована улога наставника	129
6.2.1 Интернет као наставно средство на преласку из традиционалне у активну наставу.....	131
6.2.2 Учење на даљину (<i>e-learning</i>).....	133
6.2.3 Истраживање: Значај и улога интернета код ученика средњошколског узраста	135
6.3 Дигитализација у библиотекама	138
6.4 Правилна употреба интернета у настави и библиотекама.....	141
6.4.1 Предности и опасности које доноси интернет у образовању	144
6.4.2 Интернет у ваншколским активностима – предности и недостаци	148
6.4.3 Утицај мобилних телефона на младе и наставу.....	149
7 Закључна разматрања	152
8 Литература.....	158
9 Прилози	173
Прилог 1: Радионице реализоване у пракси: Предлог за унапређење сарадње између Библиотеке „Милутин Бојић“ и Основне школе „Стеван Сремац“.....	173
Прилог 2: Предлог сценарија за едукативну радионицу (отворени час) из српског језика у школској библиотеци – „Плава гробница“ Милутина Бојића, VII разред.....	180
Прилог 3: Предлог сценарија за едукативну радионицу (огледни час) из српског језика, песма „Плава гробница“ Милутина Бојића, VII разред.....	183
Прилог 4: Угледни час из српског језика у школској библиотеци: кроз активну наставу/учење – песма „Плава гробница“ Милутина Бојића.....	186
Прилог 5: Истраживање: Утицај наставника и стручних сарадника школе на личност ученика....	192
Прилог 6: Истраживање: Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском образовању	196
Прилог 7: Упоредна анализа: Образовни програм на националним ТВ фреквенцијама.....	201
Прилог 8: Истраживање: Значај и улога Интернета код ученика средњошколског узраста.....	205
10 Биографија.....	208

1 Уводна разматрања

Муњевић напредак технологије у двадесетом веку подстакао је медијски развој и експанзију и изнедрио је медијску свеprisутност у савременом друштву. Улога библиотеке, која је присутна од зачетака образовања, као и улога медија и интернета, технолошких изданака новијег доба, показују се као изузетно значајне и делотворне у области образовања и у условима свеобухватне дигитализације.

Кроз свој едукативни, културолошки, васпитни, креативни и информациони карактер, библиотеке остварују позитиван утицај на заинтересоване чланове друштва. Чланови демократског друштвеног уређења, каквог је и Србија, уживају право слободног приступа информацијама које проистиче из права на слободу изражавања. „Библиотеке помажу појединцима у стварању и обликовању мишљења о многим темама, као и укључивању већег броја грађана у друштвени живот и тако посредно доприносе развоју демократије.“¹

Библиотеке имају изузетан значај у васпитно-образовном процесу. Према Манифесту за библиотеке, који је донело Међународно удружење библиотекара IFLA (International Federation of Library Associations) и Организација уједињених нација за образовање, науку и културу (UNESCO), улога библиотека у васпитању и образовању је непорецива. У документу се, између осталог, наводи да „библиотека пружа информације и сазнања неопходна за успешно учествовање у савременом друштву заснованом на информацијама и знању.“²

Основна школа поставља темељ у образовању појединца и идеално је да се током њеног трајања код ученика развија унутрашња мотивација и љубав према учењу, читању и проналажењу поузданих извора како би он и касније, током живота, знао како да одговори на своју природну потребу за стицањем нових знања и вештина. Важно је ученицима још у раном обавезном образовању обезбедити податке, смернице и мотивацију да проширују своја знања и интересовања, користећи како библиотеку, тако и нове медије и интернет.

Социолози и теоретичари су генерално сагласни у ставу да медији, а нарочито електронски, дигитални, међу којима предњаче телевизија и интернет, утичу на мишљења људи и да су веома важни за формирање система вредности и ставова, а као посебно осетљива категорија истичу се деца.

„Све оно што окружује и што заокупља њихово време утиче на развој и формирање личности. Утицај медија и непосредног окружења засићеног визуелним и аудио-визуелним порукама на васпитање младих, социолози образовања означили су синтагмом паралелна школа, а психолози и педагози назвали паралелни курикулум.“³

---

¹ Гордана Токовић, „Библиотеке у друштву знања,“ *Зборник радова Филолошког факултета* (Београд: Универзитет у Београду, 2017), 60. Доступно на: http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_book/2017/biblioinfo/biblioinfo-2017-ch5.pdf (Приступљено: 28. 7. 2023).

² Ана Спасић Тошић, „Улога школске библиотеке у реализацији интегративне наставе у основној школи,“ у књизи *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, уредила Сунчица Денић (Врање: Универзитет у Нишу, 2016), 385. Доступно на: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2466-3905/2016/2466-39051607381S.pdf> (Приступљено: 17. 3. 2023).

³ Ненад Перич, *Утицај и примена дигиталних медија на васпитање и образовање деце* (Београд: Универзитет Метрополитан, 2017) 2. Доступно на: https://www.academia.edu/40153125/Uticaj_i_primena_digitalnih_medija_na_vaspitanje_i_obrazovanje_dece (Приступљено: 27. 3. 2023).

У овом раду биће приказана и анализирана заступљеност садржаја за децу који се емитују на националним ТВ фреквенцијама на седмичном нивоу, а који су образовног карактера.

Образовање је сталан и континуиран процес који почиње од најранијег детињства и траје до краја живота, најчешће се доводи у везу са школом, а сам термин уведен је у дидактику у 19. веку и временом је мењао своје значење. „И данас се користе различите дефиниције, а најчешћа образовање означава као процес стицања знања, вештина и навика, формирања погледа на свет и психофизичког развоја. Појмом образовања се означавају знање и способности у њиховом јединству.“⁴

Савремено доба је променило брзину и ток образовања, док доступност информација и разноликост информационих садржаја подстиче целоживотно учење. Иако је модерно доба довело до развоја жеље за сталним усавршавањем и по завршетку школовања, у овом раду акценат је на ученицима, пре свега основне школе, затим и средње школе у Републици Србији, како би се што боље разумели утицај и улога библиотеке, медија и интернета на развој и усавршавање личности у оквиру савременог образовања у државним школама. Последњи подаци доступни на Порталу отворених података Министарства унутрашњих послова Републике Србије о броју ученика у јавном систему основног и средњег образовања у Републици Србији за 2022/2023. годину, показују да је укупан број ученика основног образовања у јавним установама 487.276, а број ученика у систему средњег образовања у приватним установама 1.109.⁵

Образовање је шира категорија од наставе, те се може рећи да образовање започиње самим рођењем, наставља се у породичном животу, окружењу, школи, док је настава плански организован и вођен процес, са јасно одређеним циљем, задацима и исходима. Циљ наставе у различитим временским епохама бива различит, у зависности од друштвено-историјских околности, и тако непрекидно узмиче пред коначном дефиницијом. У настави не постоји једна метода која је довољна и која може испунити захтеве савремене наставе. Примена различитих метода, и током једног часа, може да обезбеди оне исходе у раду и учењу које намећу савремени захтеви у образовању. Пожељно је и потребно комбиновати традиционалне и савремене наставне методе. „Настава је васпитно-образовни процес заснован на друштвено одређеним циљевима и задацима који се остварују дидактички образованим садржајима кроз разноврсне облике и помоћу разноврсних средстава.“⁶ Приказани ће бити начини примене медија и интернет у настави, као и иновативни аспекти школске библиотеке у њеном физичком и дигитализованом облику, а све у циљу усађивања навика за целоживотно учење и испуњења основних циљева наставних процеса. „То је плански организован васпитно-образовни процес којим руководи наставник чији је задатак да помаже ученицима (полазницима) да стичу знања, вештине и навике и да се развијају као личности.“⁷

Наставни садржаји треба да буду прилагођени узрасту ученика. У настави је кључна интеракција и то, како између ученика и наставника, тако и између ученика. Током времена су се и очекивања од наставника, али и од ученика, непрестано мењала. Ученик у наставном процесу мора бити активан учесник, а не само слушалац. Под утицајем научно-технолошког развоја, начин рада се изменио у свим областима, а у настави је отворио бројне могућности за интеракцију.

---

⁴ Младен Вилотијевић, *Дидактика I* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000), 67.

⁵ Портал отворених података, *Министарство унутрашњих послова Републике Србије*, <https://opendata.mpn.gov.rs/> (Приступљено: 28. 10. 2023)

⁶ Александар Тадић и Мирослава Ристић, „Ефекти медијског оглашавања на понашање деце,“ *Педагогија* бр. 4 (2013): 83.

⁷ *Исто*, стр. 83.

Различити приступи у образовању ученика доказ су да не постоји јединствен програм који се може примењивати свуда, зато је неопходно стално радити на унапређивању наставе и развијати флексибилне програме који су у складу са друштвом и потребама. Ученици поседују различите афинитете, те се њихови потенцијали и интересовања разликују. Потребно је прилагодити наставне програме њиховим индивидуалним карактеристикама са савременим достигнућима науке. Наставни програми требало би да допринесу повећаној мотивацији код ученика да заволе школу, учење и читање. Интегрисани библиотека, медији и интернет, имају важну улогу у образовном процесу и представљају значајан допринос осавремењавању наставног програма. Школе у скандинавским земљама не служе се системом оцењивања све до старијих разреда, што се у њиховом друштвеном систему показало као веома позитивно, о чему сведоче успеси њихових ученика на различитим међународним тестирањима.

Ни школа, то јест образовање и настава, а ни библиотека, нису могле остати нетакнуте пред брзим и наглим продором нових информационих технологија које су продрле у све области људског живота. „Медији обликују дечја схватања о свету и највишим вредностима, њихово понашање и идентитет.“⁸ Медији и интернет заузимају све значајније место у образовању ученика, организовању наставе и приступању информацијама. Савремена технологија омогућила је ученицима да знање стичу и проширују их захваљујући библиотеци, медијима и интернету. Све је више програма и платформи који пружају могућност деци и младима за стицање адекватних знања путем средстава савремене технологије. Појавом интернета олакшала се комуникација између ученика и наставника, ученика и ученика. У Републици Србији присутни су програми: „Мудл (Moodle), онлајн програми и курсеви за учење, студирање на све већем броју универзитета, факултета и образовних центара, као и бројне онлајн платформе за учење језика и других вештина.“⁹ Неоспорно је да образовни систем мора ићи у корак с временом и савременим токовима у глобалном друштву, те је важно оспособљавати и развијати код ученика медијску и информациону писменост. Ученици који овладају наведеним вештинама могу да на правилан и ефикасан начин приступе базама података на интернету.

Интернет, као битан савремени медиј у образовању, сваком ученику може лако, брзо и једноставно да понуди податке о одређеној теми, али је изазовно пронаћи праве и проверене информације које имају вредност и кредибилитет. Јавља се неопходност да данашњи ученици, али и студенти, имају свест о карактеру података преузетих из одређене књиге или литературе засноване на чињеницама и оних који су резултат претраге било којим претраживачем на интернету. Такође, путем интернета, на „Гугловом“ (Google) претраживачу доступни су милиони података о одређеној теми, међутим они нису увек и релевантни. Већ на првој страници овог претраживача одређени простор је посвећен плаћеном оглашавању намерно промовисаног садржаја, које је тешко разликовати од неплаћеног, што не значи да на интернету не постоје тачни и релевантни подаци, већ да је потребно предзнање како би истраживач успео самостално да дође до правих информација и података. „Стварност и свакодневица чине неопходним увођење предмета *медијска писменост* као врсту функционалне писмености која би системски, кроз школу као институцију, третирала однос ученика према садржајима које различити медији нуде.“¹⁰

Млађим генерацијама телефон и компјутер постају доступни од раног животног доба. Одрастање у блиском контакту са технологијама које нуди савремено друштво лако може потхрањивати варљиву слику о поседовању потребних вештина за њихову

⁸ Тадић А. и Ристић М., *op. cit.*, стр. 515.

⁹ Перић Н., *op. cit.*, стр 6.

¹⁰ Јасмина Д. Митровић-Марић, „Библиотека, школа и медији“ (Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2013), стр. iii.

правилну употребу. Вештине потребне за правилно и контролисано коришћење савремене технологије неопходно је развијати кроз различите едукативне садржаје. Такође, неопходно је и непрестано даље усавршавање које се наставља и по завршетку школовања, као и константно едуковање и усавршавање наставног кадра. Управо едукацију и свесност о неопходности целоживотног усавршавања омогућује информационо описмењавање које се изнедрило као неопходност у нашем веку.

„Информационо писмена особа мора да има систематичност у претраживању, да уме да развије план претраживања који ће у току самог претраживања смислено прилагођавати. Потребно је знати користити референсну литературу, обратити се библиотекарима за помоћ, правилно цитирати, издвојити одговарајуће цитате, користити чланке у часопису, on-line каталоге и друге базе података, знати да се правилно претраживање Гугла разликује од проналажења информација у књизи, али и од претраживања електронског каталога [...].”¹¹

Ученицима у основној школи се може указати на бројне податке и литературе које им њихова школска библиотека може пружити. Школске библиотеке не би требало да буду места где деца одлазе само да узму или врате књигу, најчешће школску лектуру. Библиотека, била школска или не, пролази кроз сопствену трансформацију. Никако се не сме занемарити чињеница да је данас највећи део савремених књига, штампаних у последњих двадесет година, доступан и у електронској форми, то јест на интернету. Књиге се данас не читају само са хартије, већ и са екрана. Књиге се данас и слушају. Професионални наратори су већ прочитали књигу за нас, и то наглас, учинивши снимак доступним корисницима. Све ово указује на то да и библиотека мења своје облике. Поред просторије са полицама и штампаним књигама, библиотека постаје и мултимедијални сајбер простор.

Установљено је да је употреба савремених открића у области комуникације и технологије изазвала велике промене у организацији наставе, приступу базама података и литературе, и начину преношења и усвајања знања. У овом раду фокус ће бити на медијима и интернету, и на њиховом утицају и у настави и библиотекарству.

Истраживање које ће бити приказано у овом раду указује на то да су ученици основних школа упућени на школску библиотеку највише због школске лектуре и да потенцијал који им она пружа не користе у пуном капацитету. Библиотека треба да буде покретачка снага у образовању ученика и пријатно место за уживање, а библиотекарски приступачни, стрпљиви, сарадљиви и заинтересовани за рад са ученицима. Како би се стекла што реалнија слика о улогама и утицајима које библиотеке, медији, интернет имају у савременом образовању, спроведено је неколико истраживања. Истраживања су, између осталог, показала меру у којој ученици користе доступне информације за своје лично усавршавање. Представљени су и предлози педагошког дизајна, како би се ученици у што већој мери заинтересовали да проширују своја знања ван оквира наставе. Циљ је наставницима понудити предлоге за што ефикаснију употребу медија, библиотеке и интернета у раду. Заправо, два истраживања су резултирала обухватнијим приказом система образовања у Србији представивши, са једне стране, информације о употреби алтернативних метода образовања у основним школама, попут библиотека, медија и интернета, а са друге, троструки однос ученик – наставник – предмет, из којег се може увидети узрочно-последична релација: у којој мери наставници одлучују о степену коришћења библиотека, медија и интернета у наставне сврхе. Потребно је дати одговоре на питања о томе колико образовни кадар у основним школама доприноси модернизацији школског система у Србији, као и каква је интеракција између наставника и ученика, и како она доприноси даљем развоју образовног система у ери дигитализације.

---

¹¹ Ђоковић Г., *op. cit.*, стр 63.

У овом раду је приказана улога савремених медија комуникације и библиотека у постојећим моделима образовања, у основношколском систему Републике Србије. Ради унапређења образовања у раду су предложене конкретне методе савремене наставе које би могле да допринесу даљем развоју и модернизацији образовног система уз коришћење библиотека, медија и интернета. Циљ је установити оптималан приступ прилагођавању традиционалног образовног система модернизацији и тенденцијама електронског школовања, који су постали део глобалног система едукације. Ова синергија традиционалних и савремених ресурса образовања, подршка је разноликим ученичким потребама.

Важно је пажњу посветити процесу усклађивања националних стандарда са стандардима Европске уније у области уређења образовног система, али и шире посматрано, у промовисању и заступању различитих културних образаца. Свака од чланица Европске уније поседује и одређени вид аутономије у оквиру које може сама да поставља циљеве и задатке које тежи да оствари на плану образовања и културе. Основна намера која стоји иза активности спровођења европских интеграција у Србији јесте побољшање животног стандарда, како у држави тако и у региону Западног Балкана. Европска унија подржава државе чланице у томе да својим грађанима пруже најквалитетније образовање и самим тим поткрепљује напоре Републике Србије да оствари пуноправно чланство у Европској унији.

2 Наставне методе и наставна средства

Образовање као основ друштвеног развоја, увек је имало значајну улогу у друштву и представља трајан процес који се одвија читавог живота. У савременом добу, захваљујући напретку науке и технологије, оно је, не само основ, већ и потреба једног друштва. Појам и улога образовања кроз векове су се мењали. Образовна политика једног друштва у зависном је односу са друштвеним системом. Историјски посматрано, образовање је у различитим периодима имало различито значење. Образовање се развијало постепено да би достигло своју данашњу форму. „На развој система образовања од почетка 19. века велики утицај имали су процеси индустријализације и урбанизације, који су захтевали образовану радну снагу (функционална писменост, општа знања, вештине и сл.).”¹² Појавом капитализма број ученика у школама се увећавао. Наставу је требало организовати на начин да буде што рационалнија и економичнија. Настава почиње све више да се организује у већим групама.

Образовање можемо дефинисати на неколико начина, ако посматрамо образовање као сталан, континуиран и животни процес. Развој појединца означава и развој цивилног и грађанског друштва, јер стицањем различитих знања, вештина и ангажовањем у разним областима долази до јачања социјалне кохезије. Појмом образовање означавају се знање и способности у њиховом јединству и они су нераздвојиво повезани. Образовање и знање представљају огроман и вредан људски ресурс, захваљујући коме се појединац укључује у друштво и они су значајни покретачи људског развоја. Док је фактор успеха у данашње време – знање, почетак успеха мора бити у препознавању моћи знања. Због значајне улоге образовања у друштву, потребно је да се одреди концепција и садржина образовања како би појединци прихватили вредности и норме тог друштвеног система, пошто држава тежи да изгради осећај припадности појединца својој заједници. Кроз образовање, развија се свест појединца о култури, религији, систему вредности и нормама. Институционализацијом образовања усвајају се жељена правила и вредности, знања и способности, и оно постаје веома моћан инструмент путем кога се остварује идентитет појединца. Иако се индивидуално стиче, оно представља богатство и вредност једног друштва. Квалитетом образовања баве се институције и организације на свим нивоима: регионалним, националним и међународним. Образовање је друштвено зависна категорија, треба створити концепт образовања који ће бити заснован на вредностима, интересима друштва, који ће пратити савремена достигнућа у науци и информационој технологији, мењати се кроз време и бити процес који увек траје. Образовање је и инструмент друштвених промена, те су промене у образовним садржајима неопходне како би оно било у функцији друштвених промена у науци, технологији, модернизацији. У условима брзих промена у земљама транзиције, улога образовања је још значајнија, али се не препознаје увек у правом контексту услед више различитих фактора. Оправдана је брига и тежња ЕУ да се број високошколованих људи у наредним годинама повећа уколико се планира освајање доминантне позиције владавине знања, „[...] деца у Србији која сада полазе у школу ће своје образовање највероватније завршити у земљи која ће бити пуноправни члан Европске уније“.¹³

¹² Ентони Гиденс, „Образовање и индустријализација,“ *Социологија* (Београд: Економски факултет, 2005), стр. 496–497.

¹³ Милица Васиљевић Благојевић и Ненад Перић, *Улога и утицај образовања на друштвени и економски развој појединца и земље* (Београд: Факултет Метрополитан), стр. 4. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/323866811_Uloga_i_uticaj_obrazovanja_na_drustveni_i_ekonomski_razvoj_pojedince_i_zemlje (Приступљено: 26. 6. 2023).

Видне промене се могу уочити у тежњама савременог образовања да у први план поставља креативност, развитак критичког мишљења и вештина за ефикасно решавање изазова. Препознаје се да у оваквом новом систему, наставници имају улогу водитеља, сарадника, ментора, васпитача, креатора и раде са ученицима као активним учесницима, не само у настави, већ у целокупном процесу њиховог образовања. Превазилажење недостатака традиционалне наставе није једноставно и захтева постепено увођење промена и обуку наставника. У савременом образовном процесу сувопарна предавања наставника замењују се активним ангажовањем ученика. У активној настави, користећи савремене методе и средства, ученици експериментишу, питају, користе претходно искуство, проширују и селекују своја знања, оспособљавају се да их примењују. Активна настава/учење код ученика развија когнитивне способности, креативност, критичко мишљење, комуникацију, оспособљава их да буду сигурнији и самосталнији у раду.

Групни рад и рад у пару захтевају и развијају један виши ниво сарадничких односа код ученика. Разменом искустава и долажењем до заједничких решења ученици развијају и социо-емоционалну интелигенцију. У активној настави не доминира монолог наставника, већ је то интеракција између ученика и наставника с једне стране, и међусобна интеракција ученика, с друге.

Богати извори сазнања, захваљујући савременој технологији, основна су подршка активној настави/учењу. Интеграција библиотека, медија и интернета је важан ресурс у савременом образовању који задовољава ученичке захтеве. На брз, лак и проверљив начин ученици су у ситуацији да напредују својим темпом и развијају индивидуалне компетенције. Прави избор наставних метода и средстава утиче на то да настава/учење постају квалитетнији, ефективнији, ефикаснији, интересантнији. Оспособљавање за практичан живот и коришћење стечених знања савремени образовни процес захтева динамично и интерактивно учење. Медијска и информациона писменост ученика неопходна је за ефикасно коришћење технологија у активној настави/учењу. Праћење брзих технолошких промена услов је савременог образовања.

Када се говори о адекватном одговору система образовања на потребе савременог друштва, умногоме се мисли на потребе које намеће тржиште рада, које се непрестано мења и које захтева непрестане промене. Оваква динамика, брза и непрестана, често је оптерећујућа, не само за ученике, будуће учеснике на тржишту рада, већ и наставнике и професоре у основном, средњем и високом образовању. Сведоци смо константне потребе за професионалним развојем наставника, модернизацијом наставних програма и усмеравањем образовања у правцу потреба тржишта. Континуирани развој и инвестирање у образовање може довести до стварања конкурентног и напредног друштва, спремног за будуће изазове.

Све фазе еволуције образовања обухватају и прихватање нових технологија и формата. Када је настава обогаћена медијским садржајима, ученици уче на интерактиван, креативан и интересантан начин. Употребом информационих и комуникационих технологија, свет могућности за приступ знању и изворима је лако доступан. Библиотеке, не само физичке већ и дигиталне, омогућавају приступ спектру књига, научних радова и разних образовних материјала из државе и света.

Наставна средства посредују у процесу наставе и служе као извор знања и материјал за рад, а све у циљу што квалитетније реализације наставе. Наставници употребљавају наставна средства у жељи да ученици на што лакши и непосреднији начин усвајају трајнија знања, развијају когнитивне и индивидуалне способности. Наставна средства, уз коришћење чула вида, слуха и додира, поспешују доживљај и разумевање стварности. При обради наставних садржаја ученици и наставници се служе наставним средствима. Наставна средства и помагала се могу користити као синоними. Наставна

помагала су магнетна табла, телевизор, компјутер, радио, графоскоп или бим пројектор и слично.

2.1 Развој и значај наставних метода у образовању

Није лако изабрати одговарајуће наставне методе за реализацију наставних садржаја. Последице неправилног избора нису занемарљиве, почевши од тога да због погрешног избора наставне методе, час не бива реализован, или се делимично оствари, до тога да ученици могу остати дугорочно ускраћени за основна знања и вештине које су им корисне, ако не и неопходне за успешно функционисање током живота.

Наставне методе су, између осталог, условљене наставним садржајима. Кроз време, дидактичари су схватили значај наставних метода за обраду планираних наставних садржаја, али не само то, они увиђају да погодан избор методе позитивно утиче на развој дечјих психо-физичких предиспозиција. У свом делу „Велика дидактика“ Јан Амос Коменски, чешки педагог, закључује да је „[...] време тражило да образовање постане опште, да добије димензију масовности [...]“¹⁴ и износи предлог о организацији наставе по разредно-часовном систему, чији се поједини елементи користе и данас. Разредно-часовни систем није био одмах прихваћен у Европи, али је постепено и временом попримио широке размере, које дуго трају. И Јохан Хајнрих Песталоци¹⁵ (нем. Heinrich Pestalozzi (1746–1827)) трагао је за јединственом и свеобухватном методом да би закључио да је метод очигледности (нем. *Anschaung*) универзални метод који треба користити у настави.

Према његовој филозофији, као и према теорији његовог претходника Жана Жака Русоа, природа свих људских бића је у основи добра, те едукација треба да храни врлину и да се заснива на пет животних сфера. Прве три су спољне и истичу значај породице, професионалног опредељења и друштва на развој карактера детета, његову љубав према учењу и дужностима. Четврта је сфера звана унутарњи смисао и значи да едукација када испуни основне потребе људског бића за стицањем знања, доприноси унутрашњем миру и спиритуалности која је уједно и последња од његових сфера.¹⁶

Немачки педагог Јохан Хербарт (нем. Johann Herbart (1776–1841)) имао је слично схватање као Песталоци, трагао је за јединственом универзалном методом која би се користила у обради наставног градива. Сматрао је да је пронашао универзалну методу за обраду наставног градива коју је именовао као методу формалних ступњева.¹⁷ Према овој методи, без обзира на наставни садржај, настава се реализује кроз четири степена:

1. Јасност – очигледношћу ученици се удубљују у појединости и стичу јасне представе;
2. Асоцијација – повезивање нових са претходно усвојеним наставним садржајима ради стварања континуитета;
3. Систем – на основу новог и старог градива постиже се систематизација којом се целокупно знање повезује у једну целину;

¹⁴ Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици* (Београд: Педагошко друштво Србије, 1999), стр. 6.

¹⁵ *Heinrich Pestalozzi Comprehensive documentation*, Pestalozzi im Internet, Verein, 2023, Available from: <https://en.heinrich-pestalozzi.de/> (Accessed 20 October 2023).

¹⁶ Silvia Schmid, *Pestalozzi's Teachings on Moral Education*, PhD thesis, Loyola University Chicago, 1997, p 38.

¹⁷ *Herbart's biography*, The International Herbart Society, Available from: <https://www.herbart-gesellschaft.de/ueber-herbart/> (Accessed 20 October 2023).

4. Метода – утврђивање знања и практична примена.¹⁸

У прва три се примењује индуктивни начин закључивања, а у последњем дедуктивни.

Следбеници Хербартове методике, Туiskon Цилер (Tuiskon Ziller (1817–1882)) и Вилхем Рајн (нем. Wilhelm Rein (1847–1929)), заслужни су за њену широку распрострањеност, популарност и примену у настави.¹⁹ Наставивши рад и промишљање, Цилер је одлучио да први ступањ, јасност, рашчлани на два дела, анализу и синтезу. На степену анализе, наставник треба да провери предзнања ученика на које би се надовезало ново градиво. Обрада новог градива припада ступњу синтезе.

Оваква метода формалних ступњева наставницима је пружала један разређен, лако усвојив и примењив начин извођења наставе. Прецизно и систематично креиран начин временом је прешао у формализам и шаблон. Водећи се тиме да су наставну јединицу успешно спровели кроз формалне ступњеве, наставници су се задовољавали начином извођења наставе. Ова метода се показала добром за обраду садржаја из математике и граматике, али није била одговарајућа за све наставне предмете.

Када се анализира колико има различитих дидактичких приступа, узалудно је тражити једну јединствену, универзалну методу, независну од садржине наставног градива. Избор наставних метода зависи од узраста ученика, карактеристика одељења, циља и типа часа, васпитно-образовних и функционалних задатака, исхода, услова за рад, наставних средстава, способности наставника да изабере и примени наставне методе.

Наставне методе могу да се пореде са методама научног истраживања и сматрају се истим или бар сличним.

„И ученици у процесу наставе морају попут научника да изводе посматрање и експериментисање, анализу, синтезу, затим да индукцијом из појединачног долазе до општих закључака или да дедукцијом опште ставове примењују на појединачне случајеве, затим да их апстрахују и конкретизују.“²⁰

Наставне методе су начини који се користе за реализацију наставних садржаја – углавном се индукција употребљава за обраду наставног градива, док је дедукција више за проверу и примену. У настави, у великој мери, користи се аналитичко-синтетичка метода, где се градиво рашчлањује на мање целине да би се касније, синтетички, повезало у нову целину. Ипак, наставне методе нису истоветне са логичким методама. Логичке методе у настави се примењују много једноставније, упрошћеније, са другачијом сврхом. Наставне методе користе се за обраду градива, утврђивање, систематизацију, формирање навика и вештина, и морају се бирати у зависности од многих фактора, почев од психофизичких карактеристика ученика, способности наставника, садржаја и доступних средстава. Логичке методе у научном процесу имају другу употребну сврху, откривање научне истине и нових сазнања. У настави ове методе се користе упрошћеније за преношење знања до којих је наука дошла, али без испитивања и проверавања типичних за научне процесе.

Једна од најзаступљенијих дефиниција наставне методе је: „Наставна метода је научно верификован начин на који ученици, под руководством наставника, у наставном процесу, стичу знања, вештине и навике, примењују их у пракси, развијају своје психофизичке способности.“²¹ С обзиром на то да су у наставни процес укључени и ученик и наставник, они учествују интерактивно. Теоретичари наставе ни око чега се нису толико

¹⁸ Исто

¹⁹ Ziller, Tuiskon, German Biography, Available from:

<https://www.deutschebiographie.de/pnd118636871.html?language=en> (Accessed 20 October 2023).

²⁰ Милан Ј. Јањушевић, *Дидактика* (Београд: Вук Караџић, 1969), стр. 85.

²¹ Младен Вилотијевић, *Дидактика 3* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000), стр. 209.

оспоравали и полемисали као око наставних метода, непрестано тражећи једну јединствену универзалну методу, опште важећу и прихваћену. У потрази за једном свеобухватном, дошло се до великог броја метода.

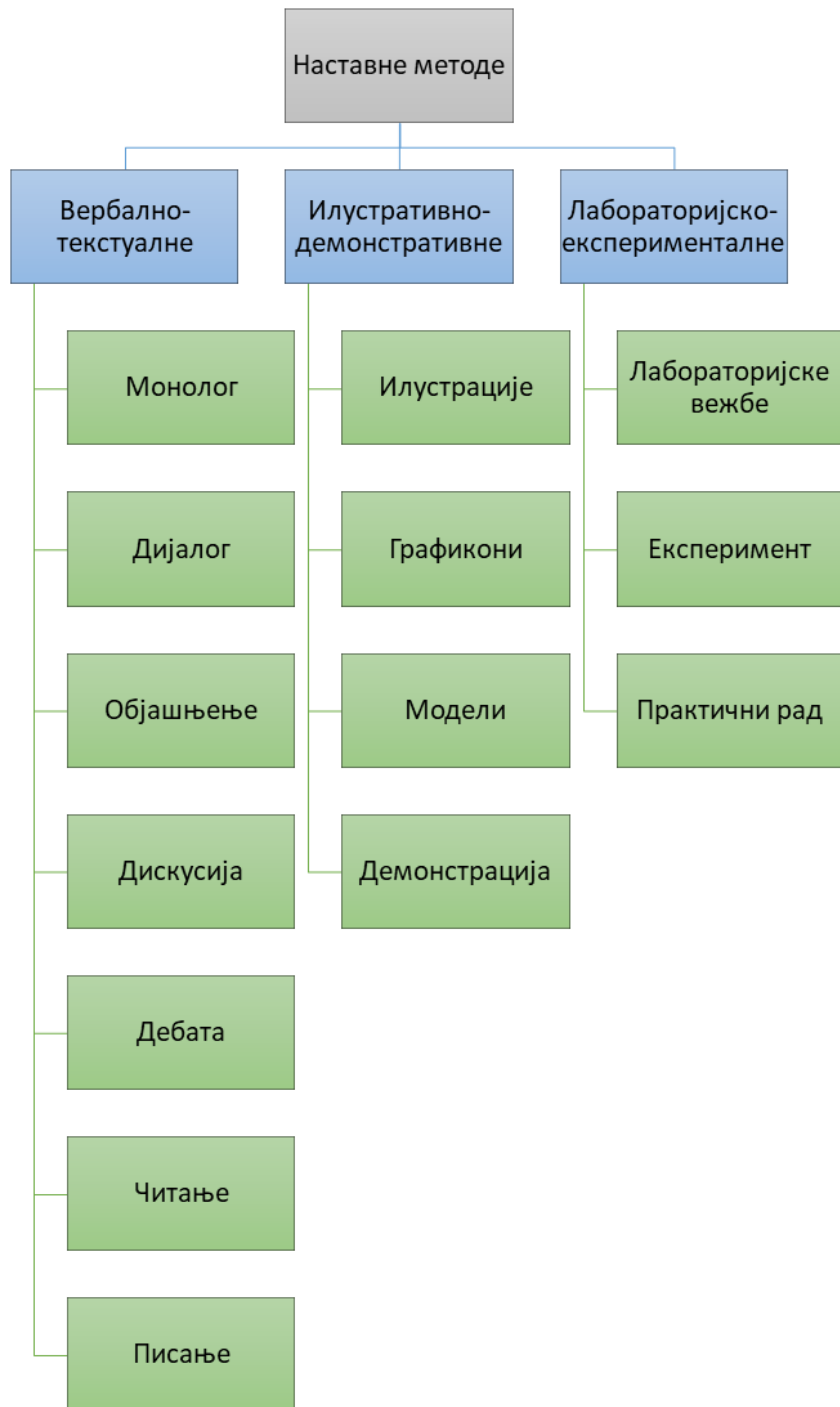
Када су српски аутори који су се бавили дидактиком у питању, најчешће је заступљена класификација наставних метода према Тихомиру Продановићу, који разликује вербално-текстуалне, илустративно-демонстративне и лабораторијско-експерименталне.²² Свака од наведених метода у класификацији има још конкретније подгрупе ради лакше примене у настави.

„Сматрамо да је ова дефиниција јасна, сажета и потпуна, јер садржи све потребне елементе. Наглашено је ко је користи (наставник и ученици), у каквом раду се користи (наставном процесу) и ради чега се користи (да ученици стичу знања, вештине, навике, развијају своје психофизичке способности).”²³

---

²² Младен Вилотијевић, *Дидактика 3*, op. cit., стр. 209.

²³ Исто

Илустрација 1. Класификација наставних метода према Тихомиру Продановићу²⁴

²⁴ Исто

Не постоји јединствена класификација наставних метода. Све су оне формиране са различитих аспеката док су углавном сличне, неретко и идентичне. Зато је можда најједноставнија класификација:

- По методи рада наставника
- По методама рада ученика.²⁵

Избор одговарајуће наставне методе у савременом добу зависи од много фактора, међу којима се издвајају:

- Циљ часа
- Природа градива
- Састав одељења
- Узраст ученика
- Мотивација ученика
- Наставна средства
- Способност наставника.

Савремено доба, брз развој науке и технологије и брз стил живота, утицали су на промену улоге ученика у образовању. Под утицајем општег напретка, мора се мењати и школа, иако се то не одвија ни брзо ни лако. Наставном процесу неопходне су иновације, а оне подразумевају промене у дидактичко-методичкој организацији (што се односи на циљеве, задатке, садржаје, методе, облике рада, дидактичке медије, савремена наставна средства, другачију организацију наставе, вредновање).²⁶ Савремена настава, да би била успешна, мора ангажовати ученике. Битно је да се ученик развија сходно својим потенцијалима, да има оптималне услове за учење и да буде активан учесник у настави.

Прави избор наставних метода у савременом образовању је стога значајан. У савременом образовању „класификација метода учења/наставе коју овде излажемо окренута је првенствено ономе што дете у наставном процесу ради и томе како организовати рад школе да дете у њој буде у највећој мери активно“.²⁷

У делу „Активно учење“, аутори Иван Ивић, Ана Пешикан и Слободанка Антић наводе супротне ставове на релацији активно – традиционално. Премда аутори не споре да у школској пракси постоје и најчешће се користе прелазни облици.

---

²⁵ Исто, стр. 211.

²⁶ Исто, стр. 309.

²⁷ Иван Ивић, Ана Пешикан и Слободанка Антић, *Активно учење* (Београд: Народна библиотека Србије, 2003), стр. 20.

Смислено наспрам механичког учења	Напамет	Не може се осмислити Смислено градиво <i>Бубање</i> , учење напамет потенцијално смисленог градива
	Смислено вербално рецептивно учење	
Практично наспрам вербалног учења	Практично механичко учење	
	Практично смисаоно учење	
	Учење целовитих активности	
Рецептивно наспрам учења путем открића	Решавање проблема	
	Учење путем открића у ужем смислу	
Конвергентно наспрам дивергентног учења	Дивергентно стваралачко учење	
Трансмиси- вно наспрам интерактив- ног учења	Интерактивно учење	Кооперативно наставник-ученик
		Кооперативно у групама ученика
		Тимска настава
	Учење по моделу	
Трансмисивно учење		
Облици учења с обзиром на степен и врсту помагала која се користе	Лабораторијска и кабинетска настава	
	Учење уз ослањање на школску библиотеку (медијатеку)	
	Облици наставе који користе локалне образовне потенцијале	
	Учење уз помоћ рачунара	

Илустрација 2. Релација активно – традиционално²⁸

За тему овог рада посебно је значајно *учење усмерено на школску библиотеку (игротеку и медијатеку)*. Школска библиотека би требало да буде родоначелник, извор

²⁸ Иван Ивић, Ана Пешикан и Слободанка Антић, *Активно учење*, ор. cit..., стр. 21.

и центар иновативних дешавања у школи. Такође, за ученике и наставнике требало би да буде место на коме ће боравити са задовољством и где ће пронаћи садржаје којима ће подстицати своју радозналост. Ученици би требало индивидуално, у пару или групно да користе савремену литературу, речнике, енциклопедије, рачунаре са пратећом опремом, филмове, играчке, дидактичке материјале. Стручно лице за рад у библиотеци-медијатеци, треба да је оспособљено да заинтересованим ученицима у сваком тренутку пружи стручну помоћ.

Неопходно је посветити пажњу и учењу уз помоћ рачунара. Овај облик наставе и учења је заживео у школама, нарочито у развијеним земљама. У време глобалне пандемије ковида 19, онлајн организована настава и присуствовање путем рачунара (или телефонских уређаја), одиграла је одлучујућу улогу у реализацији наставних садржаја и успешног завршетка школске године, не само у свету него и код нас. Тиме је на примеру доказано да је рачунар моћно средство организовања наставе. Од тада се онлајн настава успоставила као једна новина у основним и средњим школама. Када је новонастала ситуација наставу из учионице преместила на онлајн платформу, и ученици су се сусрели са једним новим обликом учења. Ово само показује да методе наставе морају да се прилагођавају новим ситуацијама. Поред прилагођавања методике и самих ученика, кроз својеврсно прилагођавање морали су проћи и наставници, иако неретко нису поседовали довољно техничког знања. Једноставна питања, попут *Како покренути онлајн састанак?* чинила су се компликованим.

Интернет се успешно надмеће за своје место у реализацији наставног градива и проналази свој пут у раду школе. Ученици помоћу њега уживају велики избор активности од оних које су им потребне за обраду градива из предмета, до оних необавезних, које су продукт њихове знатичеље и радозналости. Очекује се све веће коришћење интернета у сфери образовања.

Модерно друштво захтева модернизовано школство. Иако се креће у правом правцу, школа ипак касни за достигнућима науке и технологије. Неопходне су чешће реформе, јер је значај савремених метода немогуће занемаривати. Неке традиционалне методе се и даље успешно примењују, али ипак треба тежити унапређењима.

„Иновативна је она школа у којој се стално експериментише и истражује, у којој се примењују различити облици рада, користе савремена наставна средства и материјали, примењују активне наставне методе и подстиче мисаона активност ученика, у којој сваки ученик напредује својим ритмом у складу са властитим способностима, у којој се наставници сараднички понашају у односу са ученицима и међусобно.”²⁹

---

²⁹ Младен Вилотијевић, *Дидактика 3*, op. cit., стр. 310.

2.1.1 Традиционална настава

Почеци наставе везују се за индивидуални рад ученика и наставника или за рад у малим групама. У таквим условима, ученик је напредовао сходно својим способностима и залагању, јер није постојао дефинисан наставни план и програм, те је сама реализација умногоме зависила од умећа наставника. „Успех у индивидуалној, као и у групној настави био је толико добар колико је био добар учитељ.“³⁰ Када би се радило у мањим групама, сваки ученик је добијао свој задатак независно од осталих. Групе би углавном биле састављене од деце различитог узраста и предзнања, и то дечака из имућнијих породица, с обзиром на то да су само они могли похађати школу. Школе су биле познате као места строге дисциплине, неретко и бруталне. Без јасно дефинисаног почетка, нити краја школске године, деца су боравила у школи по цео дан и била су изложена предавачкој методи и механичком репродуковању градива. На универзитетима се пракса полако мењала, јер се радило са већом групом студената. Временом су расле и потребе деце за образовањем, самим тим и потребе наставе да се организује на другачији начин. Један од начина који је био доминантан у средњем веку је одржавање школске наставе у верским установама или под надзором цркве.

Највећи реформатор образовања био је раније споменути Јан Амос Коменски (чеш. Jan Amos Komenský (1592–1670)). Називавши постојеће школе *кланицама умова*, истицао је да није могуће успешно реализовати наставу са превеликим бројем деце у групама и уз дотадашње методе.

„Као и увек у цивилизованом развоју, потребе рађају и људе који ће створити и уобличити нови систем према захтевима времена. Јан Амос Коменски је (добро) сагледао слабости тадашњег образовања, уочио друштвене потребе, искористио искуства из историјског развоја наставе и, половином 17. века, обликовао разредно-часовни систем који је револуционисао образовање и учинио га, у правом смислу народним.“³¹

Коменски уводи предметно-разредно-часовни образовни систем који преовладава четири века. Разумевајући моћ образовања, свој образовни план назива Панпедија, што значи свеобухватно образовање.³² Према његовом залагању, школа треба да је доступна и девојчицама и дечацима, без обзира на материјално стање и способности. Настава се у то време водила на латинском језику, али је он сматрао да првих неколико година треба да се одвија на матерњем језику.

У свом делу „Велика дидактика“, која се појавила 1663. године, Коменски наводи да рад треба организовати са целим разредом, обрађивати градиво из једног предмета истовремено са свим ученицима, чиме се представља фронтални облик рада. Неопходно је предвидети наставно градиво за једну школску годину, што значи да треба направити наставни план и програм. Неопходно је и поставити циљ часа. Настава би требало да буде организована са по четири часа дневно, пре подне два и поподне два. Средом и

---

³⁰ Младен Вилотијевић, Од традиционалне ка информационој дидактици, *op. cit.*, стр. 5

³¹ *Исто*, стр. 6

³² Значај Јан Амоса Коменског за развој методологије педагогије, објављено 2018. године:

https://bazawiedzy.uph.edu.pl/fileView.seam?fileName=Maksimovic.J.Osmanovic.J.Milanovic.A.Znacaj_Jan_Amosa_Komenskog_za_razvoj_metodologije_pedagogije.pdf&entityType=article&fileTitle=Maksimovic.J.Osmanovic.J.Milanovic.A.Znacaj_Jan_Amosa_Komenskog_za_razvoj_metodologije_pedagogije.pdf+%2F+763+KB+%2F+&lang=en&fileId=UPH7a0aff0f6f494aaeb386f45fb42356ff&cid=432785 (Последњи пут приступљено: 18. 2. 2024).

суботом поподневна настава изостаје. Треба предавати из уџбеника, сматрао је, јасних и сажетих. Узевши у обзир све ове реформе, кажемо да се традиционална настава рачуна од Коменског.

У педагошком смислу, примарно је поштовати дечје потребе и могућности, а садржаје и методе рада прилагођавати узрасту и могућностима ученика тако да они не буду преоптерећени градивом непримереним њиховом узрасту. Оно што нема смисла, не учити, зато што се не може разумети, те ни запамтити. Реформатор прегледно нуди како треба да изгледа ток часа. На часу је потребно укључити што више чула, ради лакшег разумевања и памћења. Наставник треба да предаје јасно и да користи принцип очигледности, поступности, систематичности, понављања, вежбања и утврђивања. Наставник да би одржао пажњу међу ученицима мора да поставља питања, затим да изврши рекапитулацију градива обрађеног на часу и на тај начин да добије повратну информацију о томе да ли су сви добро савладали градиво или је потребно додатно појашњење.

Методе Коменског у правцу поучавања из корена промениле су дотадашњи начин рада. Добро поучавање према Коменском подразумевало је да деца уче у пријатној атмосфери, јер ће на тај начин учити брзо и темељно. Коменски веома уважава улогу наставника, сматрајући да од њега зависи успех у настави и учењу. Лош успех ученика је кривица наставника, сматрао је. Способност наставника се огледа у победи над незнањем ученика. Наставник треба да подучава дете онолико колико оно може да схвати и никада не сме физички да кажњава ученика. Да би наставник био успешан у свом послу, потребно је обучити га, за шта је неопходно отворити школе за наставнички кадар. Као што се види, Коменски је понудио врло систематичан и прецизан нов начин организовања наставе који је прихваћен у Пољској, Немачкој, Холандији, Енглеској, Шведској и другим земљама.

„Његов допринос развоју наставе је огroman:

– Поставио је основне принципе за организацију школе и наставе (школска година, разред, наставни час, подела садржаја на предмете).

– Дао је теоријску и практичну основу за демократизацију школе. Изричито је тражио да основну шесторазредну школу похађају сви дечаци и све девојчице. Захтевом да један учитељ (наставник) ради са целим разредом (одељењем) у коме може бити више од сто ученика учинио је школу доступном ширим слојевима.

– Учинио је наставу систематичном... Уведени су дидактички стандарди. Јасно је наглашено шта ученик мора научити ако хоће да 'пређе' у старији разред.

– Поставио је темеље за планирање наставног рада тиме што је увео основне планске захтеве: почетак и крај школске године; план рада за годину, месец, недељу, дан, наставни час; обавезно постављање задатака за сваки час.

– Школу и наставу учинио је рационалном и економичном. Верификована је фронтална настава као најцелисходнији и најпродуктивнији облик рада који постаје преобладајући у последња три и по века задржавајући ту надмоћ до данашњег дана.

– Значајно је унапредио дидактичку организацију наставног процеса. Тражио је да се наставни час добро артикулише, да настава буде очигледна, да се учи не само из књига него и из живота, да наставник интересује ученике.”³³

Разредно-часовни систем имао је бројне критике, као што су механичко меморисање, давање одговора научених напамет, учење дефиниција и правила, позиција ученика као објекта у настави уместо као субјекта, мањак индивидуализације и

³³ Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици*, op. cit., стр. 7.

мотивације, неусклађеност наставе са потребама и могућностима ученика, наставник у uloзи доминације и ауторитета, примена кажњавања, бројчана презасићеност ученика по одељењу, употреба претежно вербалних метода, мањак истраживања, експеримената, креативности и коришћења знања у практичне сврхе.³⁴ Упркос недостацима, овај систем је пролазио кроз модификације и великим делом се одржао до данас. Разредно-часовни систем Коменског „означио је револуцију у школству, јер је дало теоријску основу за увођење у наставу темељних новина које се сматрају трајним вредностима“.³⁵

Кроз праксу су се поступно формирали педагошки правци, покрети, системи и струје које су критиковале разредно-часовни систем и покушавале да нађу решење за превазилажење недостатака. То су, дакле, били покушаји да се на критикама старе школе створе нови облици организације наставе. Неки покушаји су опстајали кратко, неки дуже, а неки у измењеним облицима, трају и данас и биће споменути у овом раду.

Систем мониторинга, основан је у Енглеској са циљем да се поспешу економичност школовања, да се оно учини јефтинијим. Укратко, групе ученика се проширују, наставник ујутру предаје целој бројној групи, а након тога помоћници, који су старији истакнути ученици, раде са мањим групама које бораве заједно у једној великој сали где их наставник обилази. Систем је заиста био јефтин, зато што је обухватао велики број ученика, чак до триста, али знање помоћника било је оскудно. Иако је нашао своју примену у Енглеској, њеним колонијама и сиромашнијим земљама, није нашироко заживео.

У својој књизи „Век детета“, Елен Кеј (швед. Ellen Key (1849–1926)) оштро критикује разредно-часовни систем због неуважавања индивидуалних разлика код деце. „Елен Кеј проблем савременог васпитања види у томе што дете не остави на миру, а највећи успех се постиже управо када не васпитавамо и када га пустимо да се само изграђује.“³⁶ Овај педагошки покрет дао је велики допринос тиме што је скренуо пажњу на потребу индивидуализације наставе. Послужиће уједно и другим педагошким покретима као мотив за развијање индивидуалних способности ученика и њихове целокупне личности.

Током прве три деценије 20. века, појавио се педагошки покрет сликовито назван Школа рада – радна школа. Он је критиковао пасивну, вербалну наставу типичну за разредно-часовни систем и пропагирао је мануелни рад. Сматрали су да оваквом раду треба посветити више пажње, с обзиром на то да се мануелни рад јавља пре интелектуалног, и да је, у ствари, он истинска припрема за свакодневни живот. Уз ограничење вербализма у настави, деца се својом активношћу припремају за рад у свакодневном животу. Мануелни рад код ученика развија и друге когнитивне способности. Џон Дјуи³⁷ (енг. John Dewey (1859–1952)), представник овог правца, сматрао је да школа треба само да употпуни она знања и вештине које су ученици добијали кроз мануелни рад.

„У родовској заједници, деца су се углавном васпитавала у процесу рада, помажући старијима у послу. У робовласничком друштву, у ком су поникле прве школе, производни рад су обављали робови, па и знања у школама, намењена деци робовласника нису била у вези са радом, већ су се добијала усмено из књига. Тако се одвојила школа од рада и живота у друштву.“³⁸

³⁴ Исто, стр. 10.

³⁵ Вилотијевић, М., *op. cit.*, стр. 26.

³⁶ Оља С. Цинкић, „Историјски приказ реформних педагошких идеја – данашњи исходи и достигнућа,“ у *Зборник радова бр. 21* (Ужице: Педагошки факултет у Ужицу, 2019), стр. 18. Доступно на: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2560-550X/2019/2560-550X1921009X.pdf> (Приступљено: 27. 11. 2023)

³⁷ Исто, стр. 14.

³⁸ Милан Ј. Јањушевић, *Дидактика*, *op. cit.*, стр. 194.

Представници овог покрета, са Георгом Кершенштајнером³⁹ (нем. Georg Kerschensteiner (1854–1932)) на челу, трудили су се да реализују Дјуијеве идеје. Увођење ручног рада имало је двоструку тежину. Прво, имало је економски значај, јер ученике оспособљава за учешће на тржишту рада, а друго, истицало је психолошке и социолошке разлоге јер деца кроз рад јачају своје психичке способности и задовољавају дечју потребу за активношћу. Намера овог покрета била је да се отклони пасивност ученика, али је сувише потенцирала вредност ручних радова и мануелних активности на штету општег знања.

Као одговор традиционалној, старој школи јавља се нови покрет назван Активна школа, чији је представник швајцарски педагог Адолф Феријер (фр. Adolphe Ferrière (1879–1960)). Заснована је на идејама Жан Жак Русоа (фр. Jean-Jacques Rousseau (1712–1778)) који је заговарао да децу треба слободно васпитавати без стега. Покушала је да помири једну и другу страну код деце, интелектуалну и мануелну. Основно начело је било да је школа место за спонтани дечји рад. „За Феријера васпитање једино има смисла уколико води рачуна о детету у целини, односно како каже да васпитава 'цело његово биће'. У том смислу, активна школа води рачуна о интелигенцији, активностима, вољи и осећањима деце.“⁴⁰ Све врсте дечјих активности могу се свести на интелектуалне, мануелне и социјалне. Интелектуалне треба да допринесу менталном развоју деце. Мануелне имају васпитну улогу и ту се подразумева сликање, конструисање и једноставне занатске и индустријске операције. Социјалне активности имају за циљ развијање моралних вредности и норми, солидарност, толеранцију, помоћ сиромашним ученицима и онима којима је потребна помоћ у учењу. Поштовање урођених дечјих интересовања, активност деце и осамостаљивање су основна начела овог покрета. Овај педагошки покрет занемарује плански организовану наставу са јасно постављеним циљевима и васпитно-образовним задацима наставног плана и програма. Спонтана дечја активност не може унапред да се предвиди и тиме ова теорија саму себе анулира у реалном свету.

Марија Монтесори (итал. Maria Montessori (1870–1952)), дечји психијатар и педагог, упутила је веома оштре критике ка настави у којој деца, супротно свом младом и немирном духу, морају седети мирно и непомично по неколико сати, назвавши је нехуманом. Покушала је да свој систем, који се базирао на активности и простору да деца испољавају своје предиспозиције, реализује најпре са предшколском децом, да би касније пробала и са школском. Њено прво искуство подразумевало је рад са ментално заосталом децом када је приметила да, када су деца спонтано и слободно активна, почињу и духовно да се развијају. Организација школске средине требало би да што више подсећа на породичну средину. Према њеном виђењу, најважније активности су мануелне, праћене дидактичким садржајима које је сама осмислила. Помоћу овог дидактичког материјала, најпре се развијају чула и тиме се повољно утиче на дечји интелектуални развитак. У њеној визији, све је подређено слободном избору деце сходно њиховом интересовању, а све у циљу омогућавања индивидуалног развитака сваког детета.

„Наиме, према њеном мишљењу у природи ученика лежи способност за саморазвој, коју је могуће покренути у одговарајућој средини. Тако се мења и улога наставника, чији је задатак да усмерава, а не поучава, затим организује повољну средину и обезбеди материјале који ће подстицати самоактивност и саморазвој ученика.“⁴¹

³⁹ Оља С. Цинкић, *Историјски приказ реформних педагошких идеја – данашњи исходи и достигнућа*, ор. cit., стр. 17.

⁴⁰ Исто

⁴¹ Исто

Наставник има посредну улогу, што значи да се укључује повремено, односно, сходно потреби. Систем Марије Монтесори је више заживео у предшколској установи него у школи, зато што се показало немогућим у тој мери подредити улогу наставника. Уколико је детету дата слобода у сваком погледу, постављало се питање како онда планирати садржаје наставним планом и програмом. Дидактички материјал који је М. Монтесори израдила је оспорен, јер је требало да буде једино наставно средство. Иако је Марија Монтесори оштро критиковала разредно-часовни систем, није га успела потиснути из школа, али је многе инспирисала. Скренула је пажњу на дечју психу, индивидуализацију и амбијент у школи. Између два светска рата, овај систем заживео је у Америци и више европских земаља, показавши своје недостатке. У пракси су остали само неки елементи, али углавном у прешколским установама. Код нас су поједине предшколске установе и приватне школе организоване према модификованом систему М. Монтесори.

Заснивање наставе на интересовањима, фундамент је Декролијевог система наставе, названог по свом оснивачу, Овиду Декролију (фр. Ovide Jean Decroly (1871–1932)), професору на Универзитету у Бриселу. Овај систем у први план поставља дечја интересовања. „Читав његов рад темељи се на центрима интересовања које покрећу дечје активности. Та интересовања извиру из основних биолошких потреба, а има их четири: а) храна, б) одевање, в) одбрана од опасности и непријатеља, заштита од разних непогода и г) групни рад и одмор.“⁴² Оваквим концептом на светлост дана изнео је две мане. Прва лежи у чињеници да су дечја интересовања махом у вези са њиховим основним биолошким потребама као што су храњење, одевање, игра, те да деца нису способна у свом дечјем узрасту да искристалишу своја дубља интересовања. Са друге стране, дечја интересовања се не могу унапред предвидети и самим тим, немогуће је предвидети области, предмете, нити формирати наставни план и програм. „Његове слабости су веома озбиљне, а највећа је што дечја интересовања тумачи искључиво биолошки, наслеђем. Декроли је својим ставом да једино дете и његова интересовања одређују циљ и садржај наставног рада пао на позиције педоцентризма“⁴³.⁴⁴ Позитивна страна овог система је то што школу повезује са свакодневним животом и потребно ју је прилагодити интересовањима ученика, али то није била довољно да потисне разредно-часовни систем и да се реализује у масовнијим школама.

Далтон-план је добио име према граду у Сједињеним Америчким Државама где је примењиван, и намењен је старијим ученицима (од трећег разреда, односно, од девет година старости). Заснива се на потпуној индивидуализацији наставе.

„Главне карактеристике Далтон-плана су: а) напушта се фронтални облик рада и устаљени распоред школских часова, б) наставни план и програм су заједнички за све ученике, али је дат на три нивоа, минимални, средњи и максимални, што омогућава ученику да изабере онај ниво који одговара његовим способностима и предзнању, в) сваки ученик напредује својим ритмом у складу са претходним знањем, трудом и способностима. Програм је дељен на месеце, а месечни на седмице. Да би се ученици што боље снашли у самосталном раду, сваки задатак је дељен на 20 јединица. Сваки ученик би добијао задатак у писаној форми, а уз задатак и детаљно упутство како треба да ради да би га успешно решио. Овим су постављени темељи индивидуално планираној и индивидуално вођеној настави.“⁴⁵

⁴² Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 75.

⁴³ Педоцентризам је уверење да је ученик у центру образовног процеса. Педоцентристичка педагогија обухвата све педагошке приступе које у средиште образовног процеса стављају ученика.

⁴⁴ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 76.

⁴⁵ *Исто*, стр. 77.

Овим планом учионице нису постајале само лабораторије за сваки предмет које су снабдевене потребном опремом, наставним средствима, литературом зависно од предмета коме су намењене. Далтон-план наишао је на примену у САД и у Европи после Првог светског рата. У Совјетском Савезу, после Октобарске револуције, у периоду 1923–1930. године под утицајем Далтон-плана уведен је лабораторијско-бригадни систем. Био је нешто другачије организован, уместо самосталног рада као што је по Далтон-плану, овај рад био је организован по бригадама као колективни, то јест групни рад. Бригадир је био ученик који је задужен за реализацију задатака који је добијала бригада. Због недостатака у наставу је поново враћен разредно-часовни систем. Далтон-план и лабораторијско-бригадни систем није заживео због својих недостатака: занемарена улога наставника, ученици сувише упућени на књигу, нема сарадње, личне одговорности, нема стабилнијег наставног плана и програма и оно што је веома значајно, овај пројекат је скуп, захтева више наставника, опреме, простора, наставних средстава итд.

Метода Пројекат иницирана је од стране Џона Дјуџија и Вилијама Клипатрика (енг. William Heard Kilpatrick (1871–1965)) у САД пре Првог светског рата. Замисао је била да се наставни процес организује по узору на организацију индустријске производње, али уз коришћење нових наставних метода и техника.

„Захтеви овог система су:

- а) Знања стицати решавањем проблема које намеће практични живот
- б) У настави користимо научне методе
- в) Избацили предметни систем, јер даје парцијална знања
- г) Не испоручивати готова знања ученицима
- д) Одстранити фиксирани наставни програм и користити разноврсне изворе знања.”⁴⁶

Начин рада по Пројекат методи планиран је тако да наставник са ученицима поставља проблем из непосредног окружења. Затим следи договор о томе како приступити решавању проблема, прави се пројекат, одређују методе рада, средства. Зависно од проблема, ученици могу да раде у мањим групама или појединачно. На овај начин ученици кроз практично решавање проблема стичу различита животна знања. Овом методом повезује се настава са пракса, осамостаљују се ученици, оспособљавају за живот и развијају критичко мишљење. Слабости овог система су што укида предметни систем у настави, систематичност и повезаност наставних садржаја.

Новији покушаји у превазилажењу недостатака традиционалне наставе заснивају се на ставу да она не може да одговори потребама савременог живота и савремене технологије. Дидактичари су захтевали једну коренитију промену, којом би се превазишли озбиљнији недостаци традиционалне наставе. Један од многобројних модела који су се појављивали јесте и школа *без разреда*⁴⁷. Заговорници школе без разреда жестоко су критиковали традиционалну наставу због занемаривања индивидуалних карактеристика ученика, занемаривања ученика којима је потребна додатна подршка, било да су у питању талентовани ученици или ученици са смањеним способностима, формирања разреда према узрасту ученика, јасно одређен почетак и крај школске године, трајања часа, фронталног облика рада, планирања наставних садржаја према просечном ученику.

„У школи без разреда гравиво се планира према могућностима и индивидуалним способностима појединца и групе ученика, водећи рачуна о претходним способностима појединца и групе ученика, по претходним знањима, потребама, интересовањима и индивидуалним особинама које испољавају у процесу рада и учења.”⁴⁸

⁴⁶ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 80.

⁴⁷ *Исто*, стр. 89.

⁴⁸ *Исто*

Модел школа без разреда има више концепата. У пракси се најпозитивније показала комбинација онога што је било добро у традиционалном моделу и у моделу школе без разреда. У школи без разреда ученици похађају разред према својим знањима, интересовањима, ангажовању, мотивацији и способностима. Градиво из једног предмета може да се похађа у једном разреду, а садржаји из другог предмета у сасвим другом разреду. Све зависи од тога којим темпом ученици напредују у раду.

„Школа без разреда искључује темељни елемент разредно-часовног система - разред као категорију која ученика обавезује да једнаком брзином напредује из свих предмета. Ученику се, на пример, омогућује да програм из једног предмета савлађује на нивоу једног разреда основне школе, а из другог на нивоу неког разреда средње школе. Све зависи од његовог интересовања, способности и рада.”⁴⁹

Због психофизичких карактеристика ученика, савремени дидактичари предлажу да се са децом млађег школског узраста, у оквиру једног часа, комбинују садржаји из више предмета који су тематски повезани. За ученике старијих разреда, наставни садржаји се могу реализовати као блок часови. Заговорници школе без разреда као један од недостатака виде утемељено трајање школског часа од 45 минута. Савремени дидактичари виде превазилажење овог проблема у флексибилнијем трајању школског часа, у зависности од узраста ученика и наставних садржаја. Сам ток часа требало би да буде флексибилнији, без крутости и застарелих шема. Овај модел био је подстицај за превазилажење неких недостатака и иновирање традиционалне наставе.

Двојни план прогреса је иновативни предлог плана организовања наставе у основној школи који је 1956. предложио Г. Д. Стодард (енг. Dean Stoddard Worth (1927–2016))⁵⁰, истичући да највећи узрок зашто бројне реформе пропадају лежи у томе што се радикално одбацују традиционални приступи. „Он се заснива на поукама и слабостима претходних реформских покрета, нарочито слабости у њиховој практичној примени.”⁵¹ Основно обележје двојног плана прогреса је задржати оно што је одрживо, а новине уводити поступно и систематично уз преузимање онога што је позитивно из традиционалне наставе и школе без разреда. Предности традиционалне наставе су омогућавање масовног школовања, његова економичност, социјализација ученика, добра организованост и систематичност. Традиционална школа и опстаје тако дуго због својих позитивних карактеристика. Двојни план прогреса захтева од наставника већу методичку и дидактичку стручност и оспособљеност – умеће вођења наставног процеса, проналажење правог метода, облика рада, како би ученици стицали знање и вештине на што непосреднији начин. За што квалитетнији наставни процес неопходно је користити што више савремених дидактичких средстава.

„Настава по овом концепту захтева добру материјалну – техничку основу, услове за фронтални, групни, индивидуални рад, за индивидуализовану наставу, програмиране дидактичке материјале, богату библиотеку. Наставници треба да су врло стручни за 'свој предмет', да имају широку дидактичку и методичку културу, да су оспособљени за коришћење средстава савремене наставне технологије.”⁵²

Позитивна страна двојног плана прогреса поставља ученика у позицију активног учесника у настави. Ученик напредује према својим психофизичким способностима, што је допринос модела школе без разреда. Садржаји из наставног плана и програма

⁴⁹ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 14.

⁵⁰ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 91.

⁵¹ Исто

⁵² Исто, стр. 92.

реализују се кроз обавезне и изборне предмете. Изборне предмете ученици слободно бирају. У реализацији наставе није исти статус обавезних и изборних предмета. Обавезни предмети су више рангирани и реализују се на други начин од изборних. Зато је неопходна и већа и свестранија стручност и оспособљеност наставног кадра.

„Основна полазишта двојног плана прогреса су: највеће ефекте у настави даје смењивање групног и индивидуалног рада; мотивација у настави треба да буде свестрана; наставу треба садржајно осавремењавати; ученици и наставници треба заједно да планирају, реализују и вреднују свој рад; сарадња наставника и ученика је најбоља основа за социјализацију; васпитно-образовни рад мора да одговара потребама друштва; новине у наставу треба уводити еластично.”⁵³

Школа мора стално да трага за новим и бољим решењима, да негује и развија код ученика истраживачки дух, стваралачко решавање проблема, способност критичког мишљења.

Педагошки правци који нису споменути, Винетка-план, метод Кузине, Френеов план, Јена-план, манхајмски систем, Дотранова индивидуализација наставе, покушали су да превазиђу недостатке доминантног система и да задрже оно што је у њему добро.⁵⁴ Разредно-часовни систем јесте опстао, али су сви ови покрети допринели да се смањи вербализам, интелектуализам, да се уважавају дечје индивидуалне способности, уведе мануелни рад, да се школа што више приближи реалном животу, уведу нови облици рада, рад у паровима и групама, да се уважава личност детета и његова потреба за активношћу.

Вишедеценијски покушаји да се превазиђу недостаци разредно-часовног система допринели су помаку у већој или мањој мери или пак да се обрати пажња на њих. Из свих тих модела, планова, система, метода настали су различити типови наставе: програмирана, проблемска, тимска, индивидуализована, егземпларна, активна.

Традиционална настава сусреће се са тенденцијом да школски систем буде организован тако да омогућава развијање личности код детета у складу са индивидуалним способностима.

Познати српски дидактичар, Милан Јањушевић, седамдесетих година прошлог века представља школе тог времена на територији наше земље. Школа је организована по разредно-часовном систему, уз извесне модификације. Издвајамо пет најбитнијих карактеристика организације наставе у Србији према виђењу Милана Јањушевића.

1. „Настава се изводи, углавном, са једним сталним колективом, који се назива разред или одељење. Колектив је формиран тако да га чине ученици приближног узраста и сличне предспреме;
2. Посебно наставно градиво предвиђено је наставним планом и програмом за сваки разред. Предвиђено градиво ученици треба да савладају у периоду које се одређује као школска година, почиње и завршава се у одређено доба календарске године. Ученик који не успе да савлада задато градиво у датој школској години, не остварује услов да пређе у старији разред.
3. Све наставно градиво подељено је према садржини и посебним васпитним задацима наставе на наставно-васпитне области, односно, на наставне предмете, а за сваки наставни предмет је наставним планом предвиђен одређен број часова рада у току једне недеље.
4. Настава се у току дана изводи у облику часова који трају по 45 минута. Између часова постоје краћи одмори, различитих трајања. Час је основни облик организације наставе, мада постоје и ванчасовни и ваннаставни облици рада, који се јављају у виду домаћих задатака, слободних ученичких активности групног или индивидуалног ангажовања итд. Наставно градиво се дели на наставне теме и наставне (методске) јединице. Свака јединица представља заокружену логичку целину преузету из градива наставног предмета. Наставне јединице се обрађују на појединим часовима,

⁵³ Исто, стр. 94.

⁵⁴ Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици*, op. cit., стр. 12.

једна иза друге док се тако у току школске године не савлада цело градиво једне наставне области, односно, наставног предмета.

5. Рад на часу се састоји од узајамне активности наставника и ученика. Наставни рад планира углавном наставник који њиме и руководи, било непосредно, као на пример у току часа, било посредно, када ученици изводе ван часа своје радове према налогу наставника, или, пак, уз његову сарадњу. Наставник се стара да ученицима буду обезбеђене и слободне активности.”⁵⁵

У традиционалној настави, библиотеке су имале улогу да подрже и допуне реализацију наставних садржаја у складу са тадашњим могућностима и начином рада. Фонд библиотеке се углавном заснивао на књишкој грађи која прати наставни програм, школску лектуру, класичну књижевност, деју књижевност, уџбенике, енциклопедије, лексиконе, периодичку и мапаме. За потребе наставника, у понуди је била стручна дидактичко-методичка литература. Рад библиотека се углавном сводио на издавање књига. Књиге су се набављале куповином и поклоном, због недостатка материјалних средстава, набавка би често била недовољна.

2.1.2 Активна настава

Класична настава, пред наглим налетом савремене технологије, захтевала је модернизацију наставног процеса, што се посебно односило на отварање иновативних путева у учењу.

Активна настава или активно учење су сродни појмови који се међу собом разликују у углу посматрања, из угла наставника, говори се о облику рада, а из угла ученика, као облику учења. Суштина активне наставе лежи у новом начину учења, стицању трајног знања и новом положају ученика у наставном процесу. „Активно учење може бити дефинисано као све што ангажује студенте да раде ствари и да размишљају о стварима које раде.“⁵⁶ Активна настава третира дете као активног учесника у настави, посматра га као целовиту личност, а не само у улози ученика.

„Разматрајући важност питања и значаја измењених улога учитеља у свакодневном раду у школи, одељењу, локалној самоуправи и целокупном систему образовања, неопходне су компетенције које ће им омогућити укључивање у промене које од њих захтева савремено друштво. Такође, треба истаћи задатак професије учитељ који се односи на релевантне чињенице у познавању науке и сопственог супстрата професије. Када говоримо о неопходности компетенција за успешан рад у настави и вршења наставничке улоге, пажњу треба усмерити на квалитет професионалног припремања учитеља за 21. век.“⁵⁷

Предност активне наставе је у томе што не мора да постоји тачно одређен наставни план и програм, већ он може бити флексибилан, да се прилагођава условима у којима се настава изводи, интересовањима, мотивисаности ученика, њиховим

⁵⁵ Милан Ј. Јањушевић, *Дидактика*, op. cit., стр. 180.

⁵⁶ Charles C. Bonwell and James A. Eison, *Active learning: Creating Excitement in the Classroom*, School of Education and Human Development The George Washington University, 1991, p. 2.

⁵⁷ Србољуб Д. Димитријевић, „Место и улога професије учитељ у савременом друштву (социолошки аспект),” у *Место и улога учитеља у савременом друштву*, уредила Данијела Здравковић (Врање: Педагошки факултет у Врању Универзитета у Нишу, 2018), стр. 25. Доступно на: <https://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacija/mesto-i-uloga-ucitel%dl1%98a-u-savremenom-drustvu/> (Приступљено: 29. 7. 2023).

претходним знањима и искуствима. Неопходан корак је корелација са осталим наставним предметима, с обзиром на то да време извођења радионице не мора бити прецизно одређено. Активна настава захтева већу припрему и ангажовање наставника. Наставник је ту да обезбеди и припреми средства за рад.

„Циљ активне школе/наставе јесте развој личности и индивидуалности сваког детета, а не само усвајање неког школског програма. Оцењује се задовољство деце предузетим активностима, напредак детета у поређењу са његовим почетним стањем, мотивисаност и заинтересованост за рад и активности, развој личности.”⁵⁸

У активном учењу акценат је на томе шта дете ради у наставном процесу, колико је активно, колико су му укључене емоције. У активној настави нема учења без разумевања, нити репродуковања градива, а стицање и проширивање знања засновано је на раду у групи. Кроз дискусију, договор, допуњавање, комуникацију, налажење заједничких решења, код ученика се развијају сараднички односи, као један виши ниво социјалних вештина. У пријатној атмосфери, ученици слободно испољавају своје емоције, реагују кроз смех, љутњу, емпатију, плач. Навикавају се на правилну демократску комуникацију засновану на разумевању и поштовању. Групним радом, кроз радионице и презентације, уче се о томе како се ради у тиму, што изискује виши ниво сарадничких односа. „Истраживања показују, на пример, да ако наставник дозволи ученицима да упореде своје белешке у паузама три пута два минута у току предавања, ученици ће научити значајно више информација.”⁵⁹ У току тимског рада, интензивно сарађују, размењују искуства, користе стечена знања и формирају нова.

Уколико желимо да ученик поприми нову улогу у наставном процесу, неопходно је променити методе рада.

„У активном учењу се према постављеном циљу, и садржају којим тај циљ треба да се оствари, бирају наставне методе, које би требало да буду такве да подстичу мисаону активизацију ученика. Док садржаје које је најцелисходније обрадити методом излагања, треба повезати са предзнањем ученика, прожимати их проблемским питањима и занимљиво их презентовати тако да се одрже висока мотивација и заинтересованост ученика.”⁶⁰

У класичној педагогији, облик и метод рада су два различита појма, у активној настави, они су интегрисани. У процесу активне наставе, наставник само поприма другу улогу, смањује непосредни рад са ученицима, а повећава припрему за час. У наставном процесу активне наставе, односно, учења, није битно искључиво стицање знања већ развијање социјалних и емоционалних вредности код ученика. Примарне активности у процесу су перципирање, као и мисаоне, истраживачке, експерименталне и комуникацијске активности. Ученицима је пружена могућност да испољавају своје афинитете, индивидуалност и креативност. Мисаоно су активни у току целог сазнајног процеса, коригују своје ставове, допуњују се и изналазе нова решења. Нема места меморисању градива напамет и механичког понављања само ради добијања оцене.

„Истраживање Д. Мандића, који је показао да су ефекти меморисања садржаја 10–15% укупног градива ако ученик до информација долази читањем писаних материјала, око 20% слушањем предавања (формални облик рада са једносмерном комуникацијом која

⁵⁸ Иван Ивић, Ана Пешикан и Слободанка Антић, *Активно учење 2*, op. cit., стр. 19.

⁵⁹ Charles C. Bonwell and James A. Eison, *Active learning: Creating Excitement in the Classroom*, op. cit, p. iv.

⁶⁰ Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици*, op. cit., стр. 30.

доминира у нашим школама), посматрањем и слушањем око 30–35%, док аудиовизуелна перцепција и моторне активности дају ефекте и до 90%.”⁶¹

Колико ће наставници користити активну наставу у реализацији наставних садржаја, зависи од наставника, његове мотивисаности, стручне оспособљености и могућности школе. Говор наставника има значајну улогу у уводном делу радионице, који треба да мотивише ученике и упути их у даљи ток рада. Током тимског рада наставник их прати, подстиче и правилно води. Време трајања радионице није временски ограничено. Када се тимски рад заврши, један одабрани представник своје групе презентује садржаје. Остали чланови радионице се активно укључују у рад, дајући своје предлоге, похвале и подршку. У класичној настави ученик сазнаје колико је савладао градиво кроз испитивање, а наставник поред образовне има и васпитну улогу. Васпитна улога наставника у активној настави није смањена, напротив, слободним изражавањем својих ставова, толерантним односом пуним уважавања на релацији ученик – ученик, наставник – ученик, изграђују се праве моралне вредности и ставови.

Активна настава/учење је врло захвалан модел за решавање појединих деликвентних васпитних ситуација у одељењу, школи, друштву. Мотивација ученика у наставном процесу је важан чинилац и зависи од узраста, активности ученика, коришћења наставних средстава и умећа наставника. У традиционалној настави углавном је присутна спољашња мотивација. У активној настави/учењу, доминантна је унутрашња мотивација која је уједно и јача, зато што је израз воље, жеље за новим сазнањима. Примена активне наставе у образовном процесу није лак нити једноставан процес, јер није лако изаћи из калупа дуготрајне традиционалне наставе. Говоримо о дугом, сложенем, изазовном процесу у коме треба истрајати. Проблеми у примени активне наставе постоје у организацији школе, кадра, наставних средстава, наставног плана и програма. За наставнике је то велики изазов или велико оптерећење, у зависности од тога колико су ентузијастички и колико су спремни за промене.

„Очигледно новине у рад могу успешно уносити само они наставници који су потпуно уверени у њихове вредности и предности. Наметнуто прихватање концепта неће дати резултате па се стручна и психолошка припрема наставника за увођење наставних иновација мора узимати као неопходан услов за њихов успех.”⁶²

Неопходно је константно стручно усавршавање наставника, кроз које се код њих и поступно мења свест о положају ученика и ученик се почиње посматрати као целовита личност. На наставничким факултетима требало би будући наставнички кадар припремати за овакав начин рада; кроз слободно изношење ставова, жељу за трајним знањем и позитивном међусобном сарадњом између ученика и наставника, ученик изграђује себе у позитивну, слободну и креативну личност која је спремна да учи током целог живота.

Библиотека, медији и интернет у активној настави/учењу добијају своју улогу. Библиотека поред своје делатности постаје место где се реализују радионице активне наставе/учења.

Настава је испреплетен процес који укључује циљеве, исходе, природу садржаја, различите облике, методе, средства са учеником, као активним учесником у том процесу. Дидактичка теорија је напредовала, али у пракси се примењује спорим темпом. Савремена дидактика има потенцијал да буде стручна подршка и помоћ наставном процесу, уз услов да не заостаје за новинама и буде непрекидан иницијатор унапређења.

⁶¹ Оливера Цекић Јовановић, Андријана Јаковљевић и Ирена Голубовић Илић, „Методички поступци за реализацију уводног дела часа,“ *Педагогија* (Београд, 2013), стр. 103.

⁶² Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици*, op. cit., стр. 32.

„У савременој дидактици најбитније су следеће карактеристике:

а) Она схвата наставу као сазнајни процес у коме се до знања долази и индуктивно и дедуктивно.

б) Одбацују се искључивости пређашњих дидактичких концепција... Наставник треба да се опредељује зависно од природе садржаја и састава одељења.

в) Улога наставника се не своди на преношење знања, јер он треба да управља наставним процесом у коме ће ученици бити што више активни и самостални.

г) Активно учење се усмерава на стицање знања, коришћење знања и доживотно учење.

д) Не прихватају се искључивости хербартоваца који су се залагали за чврсто фиксирани наставни програми нити „прогресивиста“ који су тражили да се програмира према жељама и интересовањима ученика. Данас се, у највећем броју земаља, примењују диференцирани наставни програми. Један део је заједнички и обавезан за све, а други је изборни и за њега се ученици опредељују према својим склоностима и интересовањима.

ђ) Знатан број дидактичара залаже се да се у наставном раду примењује теорија информација, јер је и сама настава систем преношења информација па зато и подлеже правилима информатике. Применом тога система обезбеђује се стална повратна информација која је у традиционалној настави врло ретка.”⁶³

Модерно друштво захтева ученика који је активан у настави. Брзина развоја науке и технологије узмиче пред постулатима традиционалне школе која више не успева да одговори на потребе друштва и све већи простор уступа облицима активне наставе.

2.2 Различита наставна средства у реализацији наставних садржаја

Избор наставних средстава зависи од узраста ученика, циља и типа часа, садржаја, материјалне и финансијске спреме школе и способности наставника. Савремена настава захтева савремена наставна средства, а наставници би требало да се стално стручно усавршавају како би их правилно примењивали. Адекватан избор средстава није једино што је важно, заправо је потребно и користити средства на прави начин, у право време, спретно и рационално, неретко и комбиновано, да би ефекти били што бољи. Данас је на тржишту доступан велики избор наставних средстава, па су самим тим и могућности комбиновања и примене огромне. На млађем школском узрасту, када су ученици на нивоу конкретних операција и перцептивног опажања, коришћење наставних средстава омогућава да се на лакши и једноставнији начин савладају наставни садржаји. Ово се постиже тиме што наставна средства заправо покрећу и мотивишу ученике, развијају креативност и радозналост и буде интересовања. Одређени наставни садржаји, зависно од узраста ученика и наставног градива, реализују се кроз метод игре, што их чини још забавнијим.

У зависности од аутора, постоје различите поделе наставних средстава и помагала, које се могу класификовати на следећи начин.

1. Према начину употребе:

- Наставно-радна средства (учбеници, приручници, радне свеске и сл.)
- Демонстрациона средства (слике, модели, филмови, колекције и сл.)
- Лабораторијски-експериментална средства (апарати, уређаји, инструменти и сл.)⁶⁴

⁶³ Младен Вилотијевић, *Дидактика I*, op. cit., стр. 142.

⁶⁴ <http://www.ftn.kg.ac.rs/download/SIR/SIR%20Vera%20Jelic%208032014.pdf> (Приступљено: 24. 2. 2024).

2. Према начину израде:

- Текстуални (уџбеници, приручници, тестови, радне свеске...)
- Графички (слике, дијаграми, графикони, илустрације...)
- Конструктивни (модел, апарати, инструменти...)⁶⁵

3. Према начину перципирања:

- Визуелни (уџбеник, објекти из природе, колекције, модели, слике, цртежи, дијапозитиви, неми филмови...)
- Аудитивни (говор наставника, грамофонска плоча, магнетофонска трака, радио емисија, ЦД...)
- Аудиовизуелни (тонски наставни филм, телевизијске емисије...)⁶⁶

4. Према функцији:

- Основни (уџбеник, наставни филм...)
- Општи (извори струје, пројекциони уређаји, вакуум пумпе...)
- Очигледни (цртежи, модели, колекције...)
- Помоћни (статови, разводне кутије, хемикалије...)⁶⁷

5. Према димензионалности:

- Тродимензионални – стварност приказује у три димензије
- Дводимензионални – стварност приказује у две димензије

6. Према дидактичкој функцији:

- Статичка – непокретљива
- Динамичка наставна средства – покретљива⁶⁸

7. Подела на класична и модерна средства:

- Класична наставна средства:
  - Вербална васпитно-образовна
  - Текстуална васпитно-образовна
  - Визуелна васпитно-образовна
  - Аудитивна васпитно-образовна
  - Аудио-визуелна васпитно-образовна
  - Мануелна васпитно-образовна
  - Експериментална васпитно-образовна
  - Помоћна техничка васпитно-образовна
- Модерна наставна средства:
  - Рачунарски софтвер
  - Електронска комуникација
  - Експертни систем
  - Наставне базе знања
  - Интелигентни туторски систем.⁶⁹

Младен Вилотијевић у својој дидактици користи термин наставна технологија.

---

⁶⁵ Исто

⁶⁶ Исто

⁶⁷ Исто

⁶⁸ Владимир Пољак, *Дидактика* (Загреб: Школска књига, 1970), стр. 50.

⁶⁹ <https://blog.namesztovszkizsolt.com/wp-content/uploads/2009/10/Magiszteri.pdf>, страна 14, (Приступљено: 24. 2. 2024).

„Наставну технологију неки дидактичари схватају уже, а неки шире. По првом схватању, наставна технологија се своди на коришћење техничких средстава у учioniчком раду и искључиво зависи од техничке опремљености школе. Заступници ширег схватања у наставну технологију увршћују организацију, наставне методе и поступке и примену наставних средстава укључујући ту и она најсавременија.”⁷⁰

Док нове наставне технологије понекад веома брзо проналазе своју примену у областима наставног градива, дугорочно присутна и застарела наставна средства остају често незамењена током дужег временског периода. Биле нове или старе, треба користити оне које су најефикасније и које омогућавају да се на непосреднији, једноставнији и разумљивији начин долази до сазнања.

„У дидактици је најприхваћенија класификација у којој се наставне технологије деле на следеће врсте: усмене речи, писане (штампане) речи, посматрања, манипулацијских и оперативних техника, аудио-визуелних техника, компјутеризације и мутлимедијских техника.”⁷¹

Технологија усмене речи: Усмена реч је била и остала једно од најмоћнији средстава у споразумевању. Познато је да су још стари Грци и Римљани истицали и ценили моћ говорништва. У средњем веку ученици су помно слушали предавања наставника уз обавезу механичког учења и понављања. У савременом добу, жива реч задржава своју водећу улогу, како у свакодневном животу, тако и у настави. Наставник, користећи монолошку методу, на часу прво мотивише ученике и уводи их у садржаје, и предаје о њима. Кроз дијалoшку методу испитивања, наставник наводи ученике у правцу размишљања и закључивања, повезивања старог са новим градивом и ослањања на сопствена претходна искуства. И у настави, као и у животу, у разговору *лицем у лице* располажемо повратном информацијом која нам сведочи о емоционалном и социјалном расположењу саговорника. У традиционалној настави, ова технологија је дуго била једини извор знања, док се у активној настави почиње мешати и комбиновати са другим технологијама.

Технологија писане (штампане) речи: Писаном речју се преноси и чува знање, што јој даје пресудни значај за развој цивилизацијских тековина. Књиге, у виду уџбеника⁷² и лектире, масовно се користе у школству. Уџбеник је основно наставно средство које је пажљиво конципирано у складу са наставним планом и програмом. „Добар уџбеник мора да има сазнајно-васпитне, дидактичко-методичке, естетске и хигијенско-здравствене вредности.”⁷³ Допуну уџбеницима чине радне свеске, збирке задатака, наставни листићи, енциклопедије, лексикони, речници, приручници, часописи, билтени, брошуре и слично. Све наведено је ученицима доступно у школској библиотеци.

Технологија организованог посматрања: Посматрање је битан фактор сазнајног процеса. Систематско организовано посматрање у наставном процесу увек долази са циљем и увек се односи на наставно градиво. У оваквом посматрању, ослањамо се на чулна опажања и анализу утисака. Дидактичари указивали су на значај функције посматрања.⁷⁴

⁷⁰ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 417.

⁷¹ *Исто*, стр. 418.

⁷² Када је књига постала масовно доступна, дошло је до прекретнице у настави. Најчешће се употребљава троделна класификација књига које се користе у настави: уџбеници, приручници и брошуре. Уџбеници су књиге где су одређени наставни садржаји, предвиђени наставним планом и програмом, дидактички обликовани да задовоље све критеријуме. Да би уџбеници остварили своју функцију, морају да задовоље све ове критеријуме. У приручнике спадају збирке, лексикони, енциклопедије, речници. Док се под брошурама подразумевају часописи, новине, писана документација, билтени.

⁷³ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр.

⁷⁴ *Исто*, стр. 395–450.

„У савременим условима ова технологија прожима се са другим технологијама не губећи у значају. У оквиру наставе се посматра непосредна стварност (природни предмети) или прерађена стварност (модел, слике, скице, наставна средства)“.⁷⁵

Технологија манипулацијских и оперативних техника: Технологија манипулацијских и оперативних техника је у пракси прихваћена као предлог педагошких покрета који су критиковали традиционалну наставу и били једногласни у ставу да нова школа треба да буде радна и окренута свакодневном животу. Инсистира се на лабораторијама, радионицама, боравку у башти, где су, уз одређена оруђа за рад, ученици уједно и активни учесници у настави.

Аудио-визуелна наставна технологија: Појава аудио-визуелних средстава унела је праву револуцију у наставни процес. Уз филм, радио и телевизију, знатно су проширене могућности наставног процеса. Не само да ове технологије уносе новине у погледу типова часова, метода и облика рада, већ ученици у процесу сазнавања укључују емоције и стичу доживљаје који позитивно утичу на трајност знања. Радио и филм имају позитивних особина када је реч о примени у наставним садржајима. Оног тренутка када су одређени телевизијски капацитети опредељени ка циљу образовања, спој звука, слике, покрета, музике са садржајима из школског програма, учињен је велики помак у односу на традиционалну наставу.⁷⁶

„Важне предности аудио-визуелних наставних технологија су:

- Усклађивање визуелног и аудитивног елемента
- Живост и упечатљивост постигнута покретном сликом (филм и телевизија)
- Могућност масовног коришћења
- Могућност емитовања из једног центра (студија)
- Упознавање преко удаљених крајева, људи и појава, који би иначе визуелно и слушно били недоступни
- Економичност, јер једна изузетно вредна емисија или филм могу бити доступни свим школама које располажу потребним техничким средствима, могу се више пута показивати и прилагодити циљевима наставе.“⁷⁷

Компјутерска наставна технологија: Компјутер у улози наставног средства, модернизовао је наставу лансиравши је до невероватних висина. Улоге ученика и наставника се драстично мењају са увођењем компјутера. Наставник више нема ону стару доминантну улогу, већ постаје координатор рада, инструкује и прати. Будући да компјутер отвара безграничне могућности у реализацији наставних садржаја, школе су све више опремљене рачунарима. Употребом компјутера у настави добија се на уштеди времена. Доступан број информација из свих области је већ несагледив. Мимо наставе, ученици самосталном реализацијом свог програма у могућности су да напредују у складу са сопственим способностима и интересовањима. Компјутер је нарочито примењиван од стране амбициозних ученика који помоћу претрага база података задовољавају своју знатижељу за новим сазнањима.

Мултимедијска наставна технологија: У питању је синтеза различитих технологија кроз истовремену употребу различитих наставних средстава. Комбинације настају од оних средстава која наставу могу учинити модернијом, економичнијом, ефикаснијом и прилагодљивијом. Компјутери последњих генерација омогућавају да се настава изводи на најсавременији начин јер замењују многа средства која су се користила. Наставник се ослобађа рутинских послова и пролази кроз бројне обуке како би савладао употребу различитих савремених технологија.⁷⁸

---

⁷⁵ Исто, стр. 398.

⁷⁶ Исто, стр. 395–450.

⁷⁷ Вилотијевић М., оп. cit., стр. 400.

⁷⁸ Вилотијевић М., оп. cit., стр. 395–450.

Повезивањем слике, звука, текста стиче се знање које је ефикасније, рационалније, трајније, ефектиније уз уношење емоција. Мултимедијална средства у наставном процесу омогућавају флексибилнији избор садржаја, разичитих наставних метода и облика рада и помаже лакшем усвајању информација. Интегрисани медији, интернет и библиотека остварују појачану интеракцију са ученицима и доприносе стицању знања на нов и квалитетнији начин. Нове информационе технологије дале су целом образовном процесу мултимедијалност која у тежиште ставља активност ученика, исраживачки рад, развој критичког мишљења, осамостаљивање у раду, напредовање ученика према својим способностма и интересовањима, подстиче емоционално-социјални развој.

„Зашто је нова информациона технологија револуционарна у односу на све претходне које су коришћене у образовању:

– зато што информациона технологија прва у односу на раније у себи садржи интелигентну компоненту. Она се сматра за другу цивилизацијску промену после парне машине ;

– Зато што је информациона технологија високо компатибилна са природом образовног процеса као ширења, пријема, прераде информација у виду нових знања;

– Чип као револуционарни човеков изум омогућује интелигентно понашање од пријема и памћења информација до решавања сложених мисаоних операција;

– Нова информациона технологија је све минијатурнија, све моћнија, све јевтинија и све доступнија свакој школи и појединцу;

– Путем нове информационе технологије могуће је премостити и надоместити све што ученику у реалном времену у процесу учења недостаје. Може га за пар секунди пренети у изворну стварност да посматра ледничка језера, да погледа експеримент који исти на исти или на други свој нестандартан начин може и сам извести и сл.“⁷⁹

Утисак је да, колико год традиционална школа била осавремењена, не успева да испрати темпо модерног друштва. Коришћење модерних наставних средстава потпомаже кретање у добром правцу, чини наставу модернизованом и приступачнијом за ученике, подстичући креативност, мотивацију и самосталност.

„Информација може бити самостална, док знање захтева контекст; информација може бити брза, а знање се стиче споро. На путу између информације и знања, између школе и породице, између замишљеног пројекта и његовог остварења, између задовољства истраживања и откривања, стоји библиотека, локална, национална, високошколска, школска, хибридна [...]“⁸⁰

У наставном процесу, библиотека је важан фактор и у тесној је вези са наставом. У савременој настави, увођењем савремене технологије, мултимедије и интернета, и улога библиотека се мења. Библиотека постаје значајан извор информација који одговара потребама ученика и незаобилазна станица на коју свраћају на путу сазнања.

„Информациона технологија премошћује време и простор, што омогућује ученику и наставнику да за неколико секунди из базе података и информација, из најпознатије светске библиотеке добије податак неопходан за решавање проблема или састављање извештаја.“⁸¹

⁷⁹ Младен Вилотијевић и Данимир Мандић, *Иформатичко-развијајућа настава у ефикасној школи* (Београд: Српска академија образовања, Учитељски факултет, 2016), стр. 95

⁸⁰ Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Љиљана Бајић, Стана Смиљковић, *Школа и библиотека* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013), стр. 29.

⁸¹ Вилотијевић и Мандић, *op.cit.* стр. 95.

3 Образовање у Републици Србији

Као круцијални фактор социјалног и економског развита једног друштва, образовање је и у Републици Србији претрпело бројне промене и обнове како би одржавало корак са напретком савременог доба. Непрестано развијање целокупног образовног система од значаја је, како за државу као засебни ентитет, тако и за државу као учесницу у крупнијем друштвеном плану. Трансформације система образовања у Републици Србији се нису одиграле брзо, већ су дуготрајан процес. Модификације које су се спроводиле у различитим сферама у последњим деценијама у центар су поставиле модернизацију, али и хармонизацију са европским стандардима. Као најпрепознатљивији напор који је начињен истиче се усклађивање са болоњским процесом, што је српским студентима омогућило признавање диплома и у страним државама, и донело је једну компаративну вредност домаћих студенских програма у односу са страним. Овај корак је отворио врата за размене студената и утицао на повећање квалитета образовања које они стичу.

Транзиција се у Србији одвијала кроз усклађивање са стандардима Европске уније, а започета је кроз привредне и друштвене реформе. „Библиотеке учествују у процесима транзиције и демократизације друштва, чак их и усмеравају, а резултате културног, уметничког, научно-истраживачког рада сопствене и претходних епоха чувају као колективно памћење.“⁸² Интегрисани библиотека, медији и интернет допринели су развоју образовања у Републици Србији. Држава континуирано ради на унапређењу система образовања. Године 2006. Министарство просвете почиње да израђује стандарде постигнућа ученика, који су усвојени у мају 2009. године.⁸³

У првој деценији овог века околности које настају у Србији јасно указују на то да је земљи потребан квалитетан, организован, добро и дугорочно осмишљен систем образовања, заснован на знању. На седници Владе 25.10.2012. године донет је документ „Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године“.⁸⁴ „Стратегија се бави утврђивањем сврхе, циљева, праваца, инструмената и механизма развоја Система образовања у Републици Србији.“⁸⁵ Образовање у Србији има проблеме: социјалне, хуманистичке, материјалне, али и одржавање корака са савременим информационим технологијама и глобализацијом.

„Циљеви дугорочног развоја образовања који су обавезујући за образовни систем у целини и за сваки њен део Стратегијом су дефинисани као:

1. Повећање квалитета процеса и исхода образовања до максимално достигнутог нивоа – оног који проистиче из научних сазнања о образовању и угледне образовне праксе;
2. Повећање обухвата становништва Републике Србије на свим образовним нивоима, од предшколског васпитања и образовања до целоживотног учења;

⁸² Исто, стр. 30.

⁸³ <https://ceo.edu.rs/стандарди-у-образовању> (Приступљено: 20. 2. 2024).

⁸⁴ Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 107/2012. Доступно на: <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf> (Приступљено: 24. 5. 2023).

⁸⁵ Исто, стр. 1.

3. Достижање и одржавање релевантности образовања, посебно оног које се потпуно или делимично финансира из јавних извора, тако што ће се структура Система образовања усагласити са непосредним и развојним потребама појединаца, економског, социјалног, културног, медијског, истраживачког, образовног, јавног, административног и других система;

4. Повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања, односно завршавање образовања у предвиђеном року, са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања.”⁸⁶

За сваки систем образовања утврђени су посебни, специфични циљеви. Овом Стратегијом учињен је корак напред, који би требало да темељно сагледа тренутно стање у образовању у Републици Србији и визионарски гледа у будућност, сходно потребама друштва, да на најбољи начин реализује све изазове у образовању. У изради стратегије учествовао је велики број стручњака из различитих области. Анализом стања у образовању, сагледане су позитивне стране, али и недостаци. Одређен је правац реформе која прати смернице ЕУ да не би остала по страни у погледу научних достигнућа. Србија мора да буде интересантна за инвеститоре ради улагања у привреду и заустављања емиграције талентованих појединаца. Неопходна је веза између европског образовања и система образовања у Србији јер је будућност свих у знању. Пред доношење Стратегије, Србија је започела реформу у неким областима и имала велику подршку међународних институција и организација.

„Систем образовања обухвата следеће подсистеме:

1. Друштвена брига о деци и предшколско васпитање и образовање;
2. Основно васпитање и образовање;
3. Опште и уметничко средње образовање и васпитање;
4. Средње стручно образовање и васпитање;
5. Основне и мастер академске студије;
6. Докторске студије;
7. Струковне студије;
8. образовање наставника;
9. образовање одраслих.”⁸⁷

Израђен је Акциони план за спровођење Стратегије образовања, који је Влада Републике Србије, на предлог Министарства просвете, науке и технолошког развоја, усвојила 31. 1. 2015. године.⁸⁸ Овим Акционим планом конкретизовани су садржаји, време реализације, носиоци посла, извршиоци, инструменти за сваки део система. У оквиру образовања увек је нека област имала примарнију улогу, било то високо образовање, предшколско, основно, образовање националних мањина или дуално у оквиру средњег стручног образовања. У програму рада Владе РС, изнетом јуна 2017. године, наводи се да образовање треба да „креира младе за будућност, младе који су тимски играчи, који имају капацитет да анализирају проблем и налазе решења за њих, младе који имају храбрости да доносе одлуке, млади који мисле“.⁸⁹

У истом програму наведено је:

---

⁸⁶ Исто, *op. cit.*, стр. 7.

⁸⁷ Исто, *op. cit.*, стр. 6.

⁸⁸ Службени гласник РС бр. 16/2015

⁸⁹ Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Република Србија, Извештај о реализацији Акционог плана за спровођење Стратегије развоја образовања до 2020. године за 2017. годину, 2018, Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/08/AP-SROS-IZVESTAJ-15jun.pdf>, (Приступљено: 26. 5. 2023), стр. 173.

„[...] дигитализација, као један од општих праваца развоја, мора да се укорени и у образовном систему, како у смислу унапређивања информатичко-комуникационе инфраструктуре образовних установа тако и у смислу промена у школским програмима. Стварање јединствених база, електронске документације и опремање школа требало би заједно да допринесу ефикаснијем и транспарентнијем систему образовања и бољем планирању политика у овој области.“⁹⁰

Урађен је Извештај о реализацији Акционог плана за спровођење Стратегије у периоду 2015–2018. године. Извештај има два дела; први део обухвата реализацију четири постављена циља Стратегије развоја, у другом делу извештаја нагласак је на реализацији Акционог плана⁹¹ према нивоима образовања. Завршетком 2020. године престала је да важи Стратегија образовања и васпитања у РС од 2010. до 2020.⁹² Влада РС донела је нову Стратегију развоја образовања и васпитања за период од 2020. до 2030.

3.1 Србија на путу европских интеграција

У процесу европских интеграција кандидат за чланство мора да покаже да је достигао одређени степен усклађености са стандардима ЕУ. „Однос држава Западног Балкана према Европској унији (ЕУ) и реформама које је потребно остварити да би се постао њен члан указује на неопходност успостављања равнотеже у односу на асиметричне међузависности ова два субјекта.“⁹³ Европска комисија (ЕК) извештава Европски савет (ЕС) и Европски парламент (ЕП) о степену напретка државе кандидата у испуњавању захтева за чланство. Извештаји ЕК о земљи кандидату значајни су, пре свега, зато што дају упуте држави кандидату како да се даље реформише и усклађује и како да тумачи постигнуте резултате. Критеријуми које је потребно следити да бисмо могли ускладити сопствени политички, правни и економски систем, дефинисани су од стране ЕС у Копенхагену 1993. године.

Циљ подршке коју пружа Европска унија сектору образовања наше земље је у подстицању реформе образовања и потпомагању усклађивања са стандардима, политикама и праксама земаља ЕУ, кроз грађење капацитета образовних установа и обучавање запослених у образовању, усклађивање образовања са потребама тржишта рада кроз развој система квалификација, као и кроз увођење иновативних наставних пракси и опремање школа модерним наставним помагалима. „Образовање се сматра темељом за креирање нових радних места, подстицање економског раста, развој појединаца и друштва и јачање социјалне кохезије, као и основом за изградњу европског идентитета уважавајући културне и језичке различитости.“⁹⁴

Извештаји Европске комисије су значајна смерница у процесу придруживања Србије Европској унији, а хронолошким анализом извештаја из области образовања и културе, Европска комисија уочава колико се напредовало, а где се стагнирало у

---

⁹⁰ Исто, стр. 174.

⁹¹ Акциони план за период од 2021. до 2023. саставни је део СОВРС, чиме су предложене активности за спровођење мера дефинисаних Стратегијом.

⁹² Службени ласник РС, 63/2021, Доступно на: <https://www.paragraf.rs/glasila/rs/sluzbeni-glasnik-republike-srbije-63-2021.html> (Приступљено: 24. 2. 2024).

⁹³ Невена Станковић, „Србија у односу са ЕУ,“ у *Европска унија и Западни Балкан - изазови и перспективе*, уредили Владимир Трапара, Драгана Ђукановић (Београд: Мала књига, 2014), стр. 175.

⁹⁴ „Образовање, О сектору,“ *ЕУ за тебе*, Доступно на: <https://www.euzatebe.rs/rs/sektori/obrazovanje>, (Приступљено: 17. 3. 2023).

усклађивању са ЕУ стандардима.⁹⁵ Извештаји су значајни свима који помоћу компаративне методе желе да тумаче промене у спровођењу реформи.

Процес европских интеграција Србије највише је усмерен на дијалог Београда и Приштине, што се пре свега одражава на низак ниво очувања српске културне баштине на Косову и Метохији и формирање културолошких образаца који се користе приликом решавања проблема. Дијалог Београда и Приштине је примарно питање на основу којег се Србија позиционира у процесу придруживања ЕУ. Према становништву Уније, отворени дијалог је главни начин да се реши слобода кретања, слободна трговина и царински печат, матичне књиге, универзитетске дипломе. Поред нормализације односа Београда и Приштине, важни сегменти у извештају су поштовање људских и мањинских права, реформа правосуђа, спољнополитички и регионални односи Србије, слобода медија.

„Заједничким циљем – да простор Европе буде друштво знања, мобилности и размена, целоживотног учења, квалитетног, релевантног и ефикасног образовања – унија омогућава земљама чланицама да размењују идеје и уче једна од друге. Уз то, Европска унија се стара да вишејезичност, креативност, иновације, предузетништво, правичност, и социјална кохезија буду у центру образовних политика у Европи.“⁹⁶

Србија је из средстава ЕУ добила Секторску буџетску подршку у износу од 27,4 милиона евра, у периоду од 2017. до 2019. године, намењену реализацији образовних реформи у складу са стратегијом образовања до 2020. године, унапређењу квалитета, правичности и релевантности система образовања са посебним освртом на квалитет образовања на језицима националних мањина и ученика ромске националности.

„Међу очекиваним резултатима овог програма су стручно усавршавање 40.000 наставника за примену наставних планова и програма усмерених на исходе, кроз иновативне наставне методе усмерене на развој кључних компетенција код ученика, ангажовање нових педагошких асистената за рад са децом којима је потребна додатна помоћ у образовању, квалитетније образовање на осам језика националних мањина, успостављен систем квалификација у складу са потребама савременог друштва. Текућа подршка Европске уније у сектору образовања укључује следеће пројекте: Пројекат државне матуре, НОКС пројекат, СУПЕР пројекат, Опремање предшколских установа, Евалуација и мониторинг Секторског реформског уговора за реформу образовања у Србији, јачање веза са запошљавањем и социјалном инклузијом, Подршка ЕУ за реформу образовања у Србији – REdiS 2030.“⁹⁷

Србија је 29. априла 2008. године потписала Споразум о придруживању, а 22. 12. 2009. године је поднела захтев за пријем у чланство, док су преговори започети 21. 1. 2014. године.⁹⁸ ЕУ питања подељена су у 35 преговарачких поглавља, а на 26. месту су образовање и култура. Европска комисија је 12.10.2011. године усвојила мишљење којим је препоручила Савету да Србији додели статус кандидата и закаже датум преговора.⁹⁹

---

⁹⁵ Милица Кривокапић, Митко Арнауод, Анализа извештаја Европске комисије за Србију од 2011. до 2015. године, Европско законодавство, 15 (58). стр. 9-36. ISSN 1451-3188, <http://repozitorijum.diplomacy.bg.ac.rs/1222/> (Приступљено: 20. 2. 2024).

⁹⁶ Исто

⁹⁷ Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Подршка Европске уније, Доступно на: <https://www.mpn.gov.rs/podrska-evropske-unije/> (Приступљено: 17. 3. 2021).

⁹⁸ Министарство за европске интеграције Р. Србије: <https://www.mei.gov.rs/srl/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/> (Приступљено: 20. 2. 2024).

⁹⁹ Конференцијом у Лисабону повећан је број области, надлежности и овлашћења ЕУ. Од 2007. године државама Западног Балкана и Турској на располагању је Инструмент за претприступну помоћ (ИПА), а циљ овог програма је да помогне реформске активности ових држава, било као кандидата било као потенцијалних кандидата за чланство у ЕУ.

Србија је 1. 3. 2012. добила статус кандидата за чланство у ЕУ, а у фебруару 2013. године Влада Србије је усвојила Национални програм за усвајање правних тековина ЕУ (НПАА) за период 2013–2016. године.¹⁰⁰ На петој конференцији 23.2.2017. године отворена су поглавља 25 и 26, која се односе на образовање и културу, науку и истраживање, а затим су и привремено затворена.¹⁰¹

Чланство у Европској унији доноси новине земљи кандидату кроз процес интеграција. Како би кандидат остварио пуноправно чланство, мора да реформише и усклади своје системе са тековинама Европске уније. Зато представници Европске комисије (ЕК) током целе године посматрају и бележе значајне догађаје и промене у Србији. Извештаји Европске комисије о земљи кандидату су значајни пре свега зато што дају упуте како да потенцијална чланица на ефикасан начин успостави функционалну тржишну привреду и стекне привредне капацитете који ће је учинити конкурентном на тржишту ЕУ. Основне критеријуме за придруживање дефинисао је Европски савет (ЕС) у Копенхагену 1993. године. Потребно је да спровођење копенхашких критеријума буде контролисано од стране ЕУ институција како би се у потпуности успоставила консолидована демократија у Србији. Три основна критеријума за реформу су политички, правни и економски систем. Чак и уколико у потпуности реформишемо сва три система, они ипак неће бити одрживи ако се нове вредности не имплементирају и у образовање и културу.

На смер, ток и брзину развоја образовања и културе у Србији утичу и евроатлантске интеграције. Европска комисија (ЕК) сваке године прати напредак и учинак у тридесет и три предвиђене области. Крајем сваке године ЕК предаје извештај Европском парламенту и Савету. Тумачењем и анализом годишњих извештаја можемо уочити све добре поступке у реформи, али и пропусте у унапређивању области обухваћених поглављем двадесет и шест, то јест у образовању и култури у Србији. У процесу европских интеграција кандидат за чланство мора да покаже да је достигао одређени степен усклађености са стандардима ЕУ како би успео да оствари извесну једнакост шанси са осталим пуноправним државама чланицама. Европска комисија (ЕК) извештава Европски савет (ЕС) и Европски парламент (ЕП) о степену напретка државе кандидата у испуњавању захтева за чланство. Извештаји ЕК о земљи кандидату су значајни, пре свега, зато што дају упуте држави кандидату како да се даље реформише и усклађује и како да тумачи постигнуте резултате. Хронолошком анализом извештаја из области образовања и културе Европска комисија уочава колико се напредовало, а где се стагнирало у усклађивању са ЕУ стандардима. Извештаји су значајни свима који помоћу компаративне методе желе да тумаче промене у спровођењу реформи. Свака од чланица има и одређени вид аутономије у оквиру које може да сама постави циљеве и задатке које жели да оствари на плану образовања и културе.

Основна важност спровођења европских интеграција у Србији јесте у побољшању животног стандарда, како унутар државе тако и у региону Западног Балкана. Стога је јасна тежња Републике Србије да оствари пуноправно чланство у Европској унији. „Однос држава Западног Балкана према Европској унији (ЕУ) и реформама које је потребно остварити да би се постао њен члан указује на неопходност успостављања равнотеже у односу асиметричне међузависности ова два субјекта.“¹⁰²

Република Србија на путу ка Европској унији треба да учини суштинске напоре како би усагласила свој образовни систем са европским стандардима и мерама. Процес усаглашавања не би требало да иде једносмерно. Полазна основа у једном таквом процесу је пре свега прилагођавање мера и стандарда наслеђеној традицији и

¹⁰⁰ Министарство за европске интеграције Р. Србије: <https://www.mei.gov.rs/srl/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/> (Приступљено: 20. 2. 2024) op. cit.

¹⁰¹ Исто

¹⁰² Невена Станковић, *Србија у односу са ЕУ*, op. cit., стр. 175.

вредностима у оквиру Србије. У истом смеру треба да се иде и у реформисању сектора културе. Европске институције не захтевају општу измену образовног система у Србији, већ имплементацију неопходних мера како би се постигла већа ефикасност и ефективност у самом систему, као и прилагођавање савременим образовним и културолошким тенденцијама на европском и глобалном нивоу. Основни циљ треба да буде креирање нових образовних стратегија које ће омогућити конкурентност на европском тржишту рада, као и побољшање квалитета образовања унутар Србије. Институционална и легислативна прилагођавања на основу захтева Европске уније нису довољан чинилац, већ је неопходна шира и свеобухватна друштвена прихваћеност и усаглашеност. Европске вредности у области образовања и културе треба да постану један од темеља нашег друштва, уместо само мере у државној администрацији.

3.1.1 Усклађивање образовног система Србије са системом ЕУ

Да Србија постане држава-чланица ЕУ, потребно је да спроведе различите реформе којима државни систем треба да се усклади са западноевропским стандардима. За развој образовања и културе у Србији врло су значајне и европске интеграције. Демократске вредности морају да постану културни обрасци да реформисане институције постану функционалне за грађане, а образовање мора бити прилагођено тржишним потребама. Веће улагање у образовање, унапређење знања, стручна усавршавања, иновације и научно-технолошка истраживања биле су значајне смернице Лисабонске стратегије. Више је разлога што предвиђени циљеви нису могли бити реализовани. Првенствено, погоршање глобалне економске ситуације, затим спор напредак реформи у земљама Европске уније. Нереализовани циљеви Лисабонске конференције били су разлог да Европски савет изради и усвоји нови документ – Водич кроз стратегију „Европа 2020”, који се ослањао на добре резултате Лисабонске стратегије. Стратегија „Европа 2020” фокусирана је на три међусобно повезана приоритета:

- „1. Паметан раст – развој економије засноване на знању у иновацијама, научно-технолошка истраживања и развој, иновације, образовање и дигитално друштво.
2. Одрживи раст – истовремено подстиче конкурентност и производњу која се ефикасније односи према ресурсима;
3. Инклузивни раст – боља партиципација на тржишту рада, борба против сиромаштва и социјална кохезија.”¹⁰³

Још 2001. године утврђене су јасне смернице за унапређење образовања и обучавања Копенхашким процесом за стручно образовање и Болоњским процесом за високо образовање. Иако Болоњски процес није иницијатива ЕУ, она га је подржала и подразумева реформу високог образовања. У Србији се „Болоња” примењује од 2003. године и на тај начин је српски образовни систем постао део европског високошколског образовања.

„Стратегија Европа 2020. није била само за државе ЕУ, већ представља и значајан потенцијал за државе кандидате и потенцијалне кандидате за чланство у ЕУ, за

---

¹⁰³ Исто, стр. 21.

усмеравање њихових реформских процеса.¹⁰⁴ На нивоу Европске уније 2008. године започет је процес новог стратешког оквира за развој од 2010. до 2020. године и донет је документ – Водич кроз стратегију, Европа 2020.¹⁰⁵ Према оцени Европске комисије, остварен је ограничен напредак у области образовања и културе. Систем високог институционалног образовања у Србији усклађен је са болоњским стандардима, што је свакако позитиван пример усаглашености са ЕУ мерилима. У српској јавности доста се полемисало о томе да је увођење болоњског процеса умањило квалитет образовања у Србији. Евидентно је да се потребан ниво знања на тржишту променио, стога се не може реално говорити о негативним последицама које су новине у образовању донеле. За студенте је изузетно важно што је уједначеност система свуда у Европи омогућила размену студената и могућност одрађивања студентских пракси у свима земљама чланицама ЕУ. Упознавањем са другом културом, језиком и начином обраде градива студенти на врло живописан начин богате своја знања и раде на личном развоју, али и просперитету државе, јер ће нова знања примењивати током свог рада.

Институције високог образовања у Србији укључене су у програм „Темпус“. У поменутом извештају је назначено да је потребно оснажити и стриктно дефинисати капацитете за добро финансијско управљање и контролу у оквиру партиципације Србије у ЕУ програмима. „Остварен је одређен напредак у погледу социјалне инклузије деце из маргинализованих група, укључујући увођење педагошких асистената и већег учешћа ромске деце.“¹⁰⁶ У 2012. години уведен је нов начин полагања завршног испита у основним школама. Циљ новина је обезбеђивање вишег степена квалитета у провери знања. „Међутим, спровођење реформи у области образовања је споро, а кадровски и финансијски ресурси Министарства слаби.“¹⁰⁷ Представници ЕК замерају што Систем стручног оспособљавања и обуке (ВЕТ) Србије није додатно реформисан и модернизован и наводе да је потребно увођење нових наставних програма, да би се ученици што боље припремили за тржиште рада и одговорили на захтеве које оно намеће. „Боље спровођење реформи високог школства и даље остаје изазов, а реформе у сектору ВЕТ треба убрзати.“¹⁰⁸

Похваљена је активност Србије у склопу програма „Млади у акцији“, у ком учествује са четрдесет акредитованих организација. Омладинска политика бележи напредак у спровођењу закона и стратегије за младе. „Од 131 основане канцеларије за младе широм општина Србије, 115 их је усвојило локалне акционе планове.“¹⁰⁹ Како би се омладина ангажовала и како би јој се обезбедила боља позиционираност на тржишту, Министарство спорта и омладине је активно подржавало иницијативе за волонтирање младих и обезбедило каријерно вођење широм Србије.

На пољу културе забележен је незнатни напредак, наводи се у извештају ЕК. Похваљено је активно учешће Србије у програму ЕУ „Култура“. „Највећи број пријава за компоненту књижевног превођења овог програма доспео је из Србије.“¹¹⁰ Када се сумира наведена анализа образовања и културе у Србији за 2012. годину, у извештају ЕК закључује се да је учињен незнатан напредак. Похваљен је систем социјалне инклузије у образовању и увођење стандарда квалитета у основном образовању. „Финансијско управљање и финансијска контрола и даље требају јачање у погледу учешћа Србије у

---

¹⁰⁴ Исто, стр. 10.

¹⁰⁵ Министарство туризма и омладине, Међународни правни акти: <https://mto.gov.rs/extfile/sr/1156/EU%202020.pdf> (Приступљено: 20. 2. 2024).

¹⁰⁶ Министарство за европске интеграције, Република Србија, Извештај о напретку Србије за 2012. годину, Доступно: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izve%C5%A1taj_napretku_2012.pdf, (Приступљено: 10. 3. 2021), стр. 78.

¹⁰⁷ Исто

¹⁰⁸ Исто

¹⁰⁹ Исто

¹¹⁰ Исто

будућем програму образовање, омладина и спорт.“¹¹¹ Усклађивање са ЕУ стандардима је у 2012. години имало спор темпо, али су ипак учињени помаци.

Влада је у октобру 2012. године усвојила Стратегију развоја образовања у Србији до 2020, а њени циљеви су усклађени са образовним циљевима и предвиђањима ЕУ. У складу са зацртаним обавезама, Србија треба да уведе средњошколско образовање као обавезно, јаче везе са тржиштем рада и привредним развојем, да има већи број високообразованих до 2020. године и да повећа улагања у образовање са 4,5% на око 6% БДП-а. Усвојен је и пакет закона о образовању – Закон о основном образовању и васпитању; Закон о средњем образовању и васпитању, који предвиђају повећане могућности за образовање рањивих група и учвршћивање осигуравања квалитета; Закон о образовању одраслих.¹¹²

„Закон о образовању одраслих доноси знатна побољшања у образовању одраслих, примењујући искуства и препоруке из пилот-пројеката. Иницирана је ревизија (стручних) образовних профила (ОП), чиме су бројни пилот-пројекти за различите профиле који су се спроводили у протеклих десет година укључени у образовни систем.“¹¹³

Представници ЕК у извештају наводе да је потребно боље спровођење планираних реформи, односно да су законски оквири усклађени са стандардима Европске уније, али је неопходно израдити акциони план помоћу кога ће реформе бити у пракси примењиве. Анализом извештаја уочава се да ЕК замера што се не спроводи више пилот-пројеката како би се активно и правовремено пратиле потребе тржишта. Систематизована реформа образовних профила треба да одговара савременим токовима. Наводи се да би пилот-пројекти у стручним школама били прави показатељ захтева тржишта и могућности и интересовања ученика. „Недостатак ефикасног система за признавање диплома представља озбиљну препреку дипломцима за даље школовање и запошљавање.“¹¹⁴

Истиче се да је Министарство омладине и спорта подстакло волонтерске активности, радне праксе и организовање каријерног саветовања. Акције су остварене спровођењем закона и стратегија за младе. Умногосте су позитивну климу за младе подстакле организације за младе, канцеларије за младе и локални акциони планови. Доказ да је Србија активно учествовала у развоју могућности за побољшање положаја омладине је већи степен партиципације у програму Европске уније „Млади у акцији“.

„У области културе, Србија је у новембру потписала меморандум о разумевању и започела учешће у програму 'Европа за грађане' и његову активну промоцију, преко Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом.“¹¹⁵ Савет и препорука ЕК за бржи развој Србије на пољу образовања и културе јесте да се израде егзактни и примењиви акциони планови који ће бити усаглашени са постављеним циљевима. Република Србија учествује у европским пројектима који се тичу образовања, обуке и младих: „Темпус“, „Еразмус Мундус“ и „Млади у акцији“, као и у синхронизованим акцијама Програма целоживотног учења. Такође, Србија је потписала споразум са Европском унијом који регулише њено учешће у програму „Еразмус плус“ и на основу којег јој се омогућава да учествује у мерама стратешке подршке, као и у електронским платформама за виртуелну сарадњу између школа и установа за образовање одраслих.

¹¹¹ Исто, стр. 79.

¹¹² Службени гласник РС, бр. 55 од 25. јуна 2013.

¹¹³ Министарство за европске интеграције, Република Србија, Извештај о напретку Србије за 2013. годину, Доступно на:

https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf, (Приступљено: 10.3.2023), стр. 64.

¹¹⁴ Исто

¹¹⁵ Исто

Европска комисија очекује од земаља кандидата, међу којима је и Република Србија, да прате статистике које су у вези са пет показатеља Европске уније из области образовања и обуке. Потребно је да државе уложе максималне напоре како би се приближиле постављеним параметрима.

„Србија је на добром нивоу припремљености у области образовања и културе. Известан напредак је остварен у спровођењу прошлогодишњих препорука консолидацијом система Националног оквира квалификација (НОК) и предузимањем извесних корака да се обезбеди усклађеност система за обезбеђивање квалитета у високом образовању са препорукама Европске асоцијације за обезбеђивање квалитета у високом образовању (ENQA), као и изменама и допунама извесног броја закона у области образовања.”¹¹⁶

Република Србија остварује напредак у оквиру области 26, констатовано је у Извештају ЕК за 2023. годину. Настављен је процес усаглашавања са стандардима Европске уније, те је са тим у вези донет и пакет закона који регулишу област образовања и културе. „У септембру 2023. године, Србија је усвојила измене и допуне три оквирна закона у области образовања: Закона о националном оквиру квалификација, Закона о средњем образовању и Закона о високом образовању.“¹¹⁷ Реформе које се спроводе како би се Србија припремила за улазак у Европску унију утичу на организацију образовног система, који је један од кључних за успостављање вредности које у њој владају.

„Европска унија напорно ради на стварању услова за конкурентнију привреду и већу запосленост. Како би се постигао овај циљ, усвојена је стратегија 'Европа 2020', која се односи на унапређење развоја кроз ефикаснија улагања у образовање, истраживање и иновације. Ова стратегија садржи и елемент инклузивности, са јаким акцентом на отварању радних места и смањењу сиромаштва. Стратегија се фокусира на пет амбициозних циљева у областима запошљавања, иновација, образовања, смањења сиромаштва и климе/енергетике.”¹¹⁸

3.1.2 Реформа система образовања у Србији

Средином седамдесетих година 20. века постојала је тенденција да се наш систем образовања приближи образовном систему европских земаља; када се кренуло са усмереним образовањем, као узор су послужиле неке земље Западне Европе. Крајем деведесетих година почело се са проценом ефикасности система образовања у СРЈ. То се показало као тешко изводљиво, а једини показатељи су били успех на крају школовања и обухваћеност деце школом. „Прве екстерне процене ефикасности система, које су извршили истраживачи који не учествују директно у образовном процесу и уз помоћ објективних инструмената, дале су нешто комплетнију слику.“¹¹⁹

Након друштвених промена 2000. године и са настанком нове политичке ситуације у Србији, покренута је реформа образовања, која је имала за циљ приближавање смерницама Европске уније. Промене у образовању биле су једна од првих иницијатива и задатака Владе у 2001. години. Реформе се дешавају у свим областима образовања, на предшколском, основношколском, средњошколском и

¹¹⁶ Европска комисија, Извештај за 2023. годину,

https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_23.pdf (Приступљено: 20. 2. 2024).

¹¹⁷ Исто

¹¹⁸ „ЕУ и Србија на делу – образовање,“ Делегација Европске уније у Србији, Доступно на:

<http://europa.rs/pomoc-eu-republici-srbiji/eu-i-srbija-na-delu/obrazovanje/>, (Приступљено: 10. 3. 2023).

¹¹⁹ Клеменовић Ј., Милутиновић Ј., *op. cit.*, стр. 64.

универзитетском нивоу. Реформа је предвиђала ранији полазак у школу, скраћивање часова за ученике млађег узраста основне школе, продужетак основног образовања на девет година, 3 + 3 + 3, скраћивање средњошколског образовања на трогодишње, увођење страног језика од првог разреда, израду новог наставног плана и програма, редуковање градива, оснивање група обавезних и изборних предмета, израду нових уџбеника. Већ од самог почетка спровођења реформе наилазило се на неодобравање и проблеме унутар саме државе.

Промене које су планиране реформом тадашње Министарство просвете и спорта издало је у две публикације: „Пут ка развијеном друштву”¹²⁰ и „Квалитетно образовање за све – Изаови реформе образовања у Србији”¹²¹. Једни су од реформе очекивали много, други су били врло скептични. „Међутим, реформе које су биле реализоване нису биле опште прихваћене и зато се често мењао њихов основни правац и концепција. Поред тога, спровођење реформи је често било превише брзо, а некада и недовољно припремљено и наилазило је на различита (не)разумевања и отпоре важних учесника у образовном процесу.”¹²²

Унапређење образовног система, примена иновација у настави, научно-технолошко истраживање су циљеви образовања у Србији. Задатак држава чланица ЕУ био је да формулишу циљеве у оквиру своје државе и направе план њихове реализације. Земље које планирају да постану чланови биле су у обавези да израде неколико стратешких докумената који треба да буду усклађени са Стратегијом ЕУ. Стратегија „Европа 2020” нуди земљама кандидатима значајну помоћ да убрзају своје реформе. Србија је учествовала у већини иницијатива ЕУ, тако да су приоритетни циљеви ЕУ истовремено и циљеви Републике Србије и држава у њеном окружењу. Међутим, макроекономска стабилност, неразвијена инфраструктура, неадекватно образовање, недовољно улагање у животну средину, технолошка зависност, изражено сиромаштво, корупција и организовани криминал, неефикасно правосуђе, и друге специфичности нашега региона, захтевају да се у обзир узму и посебности овог дела Европе.¹²³

Стратегију развоја образовања у Србији од 2010. до 2020. године донела је Влада Републике Србије и њен основ представља стратегија „Европа 2020”. У извештају ЕК за 2013. годину, у ком стоји да стање у Србији не задовољава потребе, ипак је наглашено да постоји значајан напредак. Препоруке се односе на унапређење образовања на свим нивоима, на његову ефикасност и правичност, почев од предшколског нивоа, где се предлаже бесплатни потпуни обухват све деце, посебно деце из осетљивих друштвених група. Саветује се убрзавање средњег стручног образовања, праћење потреба тржишта и усклађивање са њима. Наглашава се да је потребно извршити реформу гимназијског образовање које је било занемарено, спровести реформу у високом образовању и унапредити квалитет целокупног Система образовања. Веома је битан квалитет наставних програма, те је неопходно осавременити наставне програме који ће допринети развоју и квалитету исхода учења и учинковитости рада наставног особља на свим нивоима. Такође, неопходно је стално стручно усавршавање наставног кадра, посебно методичко-дидактичко и педагошко-психолошко, и реализовање тога у пракси. Током школовања, пратити завршетак образовања и пружати подршку родитељима.

Иако болоњски процес није иницијатива ЕУ, она га је подржала и подразумева реформу високог образовања. У Србији се *Болоња* примењује од 2003. године и на тај

¹²⁰ <https://search.worldcat.org/title/kvalitetno-obrazovanje-za-sve-put-ka-razvijenom-drustvu-buch/oclc/837056574>, (Приступљено: 24. 2. 2024).

¹²¹ <https://search.worldcat.org/it/title/kvalitetno-obrazovanje-za-sve-izazovi-reforme-obrazovanja-u-srbiji/oclc/439086281>, (Приступљено: 24. 2. 2024).

¹²² Александар Бауцал, Драгица Павловић Бабић, „Препознај, промовиши и прошири – приче о успешним школама,” (Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2016), стр. 8.

¹²³ Водич кроз стратегију Европа 2020, доступно на: <http://arhiva.emins.org/uploads/useruploads/knjige/11-vodic-kroz-evropa-2020.pdf> (Приступљено: 29. 3. 2021), стр 12.

начин је она постала део европске високообразовне институције. Прихватањем болоњског процеса, тадашње високошколско образовање претрпело је велике промене.

Универзитети у државама ЕУ привлаче студенте из финансијски неразвијених земаља пружањем услуга које омогућавају транснационално образовање, што обезбеђује тржишну одрживост универзитета. Неопходно је учешће наших представника у свим програмима. Свака земља је специфична и треба да користи позитивно искуство других земаља, али не сме само да копира њихове моделе и поступке, већ их мора прилагодити сопственим условима. Највеће међународно истраживање у области образовања реализује се у организацији OECD (Организације за економску сарадњу и развој). Подаци добијени истраживањем PISA¹²⁴ у земљама ЕУ и осталим земљама учесницама показатељи су стања у образовању, квалитета образовања, напретка у ефикасности, услова у којима се ученици школују, а преко индикатора PISA истраживања, Европска комисија прати остваривање лисабонских циљева. Значај PISA истраживања, или теста, лежи у процени успешности постојећих образовних политика и планирању даљег унапређивања образовног система. Основни задатак овог истраживања је да помогне земљама ЕУ које су учеснице истраживања да на основу постигнућа учесника донесу правилне стратешке одлуке о реформи образовања. У овом истраживању нагласак је на функционалним знањима, која могу да се примене у животу. Тестирање се врши сваке три године и сваки пут је све већи број земаља учесница. У Србији је почело да се примењује први пут 2003. године и од тада је обављано сваке три године, осим 2015, када због недостатка финансијских средстава није спроведено. Према резултатима PISA истраживања у Србији 2012. године, функционално знање наших ученика било је испод просека OECD-а – Србија је заузела 43. место од 65 земаља учесница. Резултати о просечном постигнућу (аритметичка средина) у свакој испитиваној области саопштавају се земљама учесницама. Поред теста из математике, читања и природних наука, примењују се упитници за ученике и школе и на тај начин се прикупљају подаци битни за праћење постигнућа ученика. Поред осталих података, проверава се и оспособљеност ученика да примењују савремене информатичке технологије, као и допринос школе информатичкој писмености. Године 2018. у PISA истраживању учествовало је 80 земаља. У Србији је у PISA истраживању учествовало 8.000 ученика из 222 средње школе, гимназије, државне и приватне, и мањи број основних школа, пошто истраживање обухвата узраст од петнаест година. Поред математичке, језичке и научне писмености, ученици су први пут радили тест из финансијске писмености, а тестирање се вршило електронски.

Национални центар TIMSS велико међународно истраживање реализује од 1995. године, а Србија у TIMSS истраживању учествује од 2003. године. У Србији улогу националног центра за TIMSS истраживање има Институт за педагошка истраживања Београд. Тестирање се врши сваке четврте године на ученицима четвртог и осмог разреда, а прате се њихова постигнућа у области математике и природних наука. Поред постигнућа ученика, прате се и други чиниоци који утичу на њих. Ово истраживање омогућава да се упореде резултати са претходних тестирања, да се утврди да ли образовни систем у испитиваним областима има напретка, да се изврши поређење са другим земљама учесницама истраживања. На последњем истраживању, одржаном 2015. године, учествовало је 57 земаља и седам регионалних ентитета са 580.000 ученика. Земље учеснице овог истраживања могу да се одреде да ли ће истраживање спроводити у оба разреда, и четвртог и осмом. У Србији су 2015. године у истраживању учествовали само ученици четвртог разреда. Резултати из 2015. године показују да је Србија на 27. месту од 49 земаља, колико их је учествовало у истраживању (ученици су освојили 518 бодова из математике и 525 бодова на тесту из природних наука). Резултати

---

¹²⁴ PISA је Програм OECD-а за међународну процену студената. PISA мери способност младих да користе своја знања из читања, математике и науке и вештине за сусрет са изазовима у стварном животу.

су бољи него на претходним тестирањима. TIMSS скале постигнућа за математику и природне науке успостављене су 1995. године – просек скале износи 500 а стандардна девијација 100.

У истраживању 2019. године учествовало је 165 школа, 4.279 ученика четвртог разреда. Постигли су 517 поена на тесту из природних наука и 508 из математике. Године 2003. и 2007. учествовали су разред четврти и осми, 2011. и 2015. само четврти.

На унутрашњем плану, реформе су покренуте у свим областима јавног деловања. Иако су ове реформе знатно успорене, као што је наведено и у самим извештајима ЕК, то не значи да се иде у правцу одустајања од европских интеграција или покретања одређеног реверзибилног процеса. Чињенично стање је да су изазови веома озбиљни и да је потребан дужи период како би се крајњи циљ постигао, те успоставио државни и јавни систем Републике Србије који би био у складу са системима и структурама унутар Европске уније и унутар држава-чланица Уније.

Процес европских интеграција Србије зависи једино од ефикасности, ефективности и брзине у спровођењу мера и смерница које су у сагласности са критеријумима Европске уније за пуноправно чланство. Чињеница је да се Европска унија у последњих неколико година суочава са озбиљним изазовима и турбуленцијама на унутрашњем развоју образовања и културе. Пуноправно чланство у Европској унији је један од кључних циљева Републике Србије, због чега је важно ускладити критеријуме и стандарде у образовању, као и сам систем образовања са земљама пуноправним чланицама.

Сваки период има одређене реформске промене, а о њиховим ефектима се може говорити тек са веће временске дистанце. Реформа образовања је одговоран и озбиљан јавни посао који захтева стручност и могуће га је спровести тек после вишегодишњих припрема, јасно разрађених корака и јасне визије друштва, уједно се ослањајући на добру традицију и прихватајући нове тенденције у образовању.

3.2 Унапређење концепта образовања

Иако образовање има велику моћ, помоћу њега се мења структура друштва, оно је израз друштвеног система. „Упркос значајним улагањима и побољшању стопе писмености, према Унесковим подацима из 2014. године, 781 милион одраслих, што је око 15,7% становништва, и 126 милиона младих је неписмено“¹²⁵. Од укупног броја неписмених две трећине су жене. „Од укупног броја одраслих неписмених становника у свету, 24% живи у подсахарској Африци, 12% у источној Азији и Пацифику, 6,6% у арапским државама и 4,2% у Латинској Америци и на Карибима.“¹²⁶ Улаже се велики напор да се опишмени што већи број становника, помака има, али се тај процес не одвија ни лако ни једноставно. Према подацима Завода за статистику Унеска (2015) око 58 милиона деце школског узраста не похађа школу.

---

¹²⁵ Драгана Вилић, *Улога знања и образовања у савременом друштву*, Оригинални научни рад (Бања Лука: *Политеиа*, 2014), Доступно на: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2232-9641/2014/2232-96411408390V.pdf> (Приступљено: 17. 3. 2023), стр. 401.

¹²⁶ Исто, стр. 402.

„Тражња за образовањем ће расти и у свету и у Србији. Као једну од мера за убрзани развој најсиромашнијих земаља у свету и смањења сиромаштва, Светска банка и ИДА¹²⁷ виде и у порасту издвајања средстава на образовање. Од 14,8 милијарди америчких долара који су у 2012. издвојени за помоћ овим земљама, 16% је пласирано у развој људског капитала.

Србија се налази пред великим изазовима од којих су неки:

– Прво, неопходно је политику образовања ускладити са дугорочном развојном политиком која упркос декларативним опредељењима још не изгледа као да је јасно артикулисана. Развојна политика подразумева и опредељење за диверсификацију, која је пожељнија, али и за специјализацију, која може да има својих предности преко стварања основа за диверсификацију уз коришћење неискоришћених производних капацитета. Неопходно је успостављање чвршћих веза између истраживачких институција и привреде. У избору политике развоја самостално одлучивање у Србији је релативно ограничено, јер је развој искључиво или у претежној мери завистан од екстерног финансирања.

– Друго, политика образовања треба да буде у функцији пораста запослености, а не едуковања кадрова који би се 'извозили' у развијене земље или по завршетку студија повећавали број незапослених.

– Треће, програми приватних факултета би морали да буду компатибилни са постављеним општим циљевима, а глобални индикатори перформанси и квалитета вредновани као и на државним факултетима.”¹²⁸

У индустријском друштву капитал и радна снага били су кључни фактори производње, док је у савременом друштву доминантни фактор производње информационо-технолошки сектор. „Савремено образовање не подразумева само функционалну писменост и енциклопедијско знање, социјализацију, већ и развој креативних потенцијала појединаца, њихових способности и амбиција, стицање практичних и применљивих знања.“¹²⁹

Брз развој савремених технологија довео је до промена у свим структурама друштва. Знање је ослонац и потенцијал за развој науке и савремене технологије. Библиотека, медији и интернет унапређују и концепт образовања у Србији, те њихова улога у наставним и ваннаставним активностима може били значајна и помоћи ученицима да на интересантан и брз начин долазе до нових знања. „Као непосредни резултат науке и научног истраживања, знање покреће и усмјерава све друштвене токове, подиже укупан ниво друштвеног развоја, јер је оно производ иновација и нове информације.“¹³⁰

Како је образовање у функцији друштва и друштвеног развоја, оно се непрекидно мења у зависности од њихових потреба. Брз развој нових информационих технологија и напредак науке захтевају усвајање нових знања током целог живота. Нова радна места захтевају образовану радну снагу, оспособљену за рад на компјутерима. Захваљујући савременим информационим технологијама, учење током целог живота данас је доступно на различите начине: онлајн курсеви, учење на даљину, самостално учење, перманентно учење. „Образовање, стручно оспособљавање и доживотно учење заузимају значајну улогу у економским и социјалним стратегијама ЕУ – консолидовање

---

¹²⁷ ИДА је основана 1960. и чланица је Групе Светске банке са седиштем у Вашингтону у Сједињеним Државама, као допуна постојећој Међународној банци за обнову и развој.

¹²⁸ Драгана М. Ђурић, „Образовање, конкурентност, развој,“ у *Образовање и развој*, уредили Веселин Вукотић и др., (Београд: Центар за економска истраживања друштвених наука, 2013), Доступно на: http://www.idn.org.rs/biblioteka/Obrazovanje_i_razvoj.pdf, (Приступљено: 17. 3. 2023), стр. 166.

¹²⁹ Вилић Д., *op. cit.*, стр. 392.

¹³⁰ *Исто*

свих ресурса, повезивање образовних система са потрошњом на тржишту рада, повезивање рада професионалаца, постизање одрживог економског развоја.“¹³¹

У периоду конституисања ЕУ образовање није ушло у процес повезивања јер је привреда била примарна. Од 1987. године подручје културе улази у процес повезивања, а она је обухватила и област образовања. „Образовна политика се постепено образовала, углавном подређена потребама тржишта и повећању привредне конкурентности земаља, а што има за циљ постизање конкурентности Европе на глобалном тржишту.“¹³² Тек Лисабонским процесом започињу већа улагања у образовање, уз наглашавање доживотног учења.

Потреба за перманентним образовањем потврђује његову значајну улогу у процесу глобализације, економских, културних и социјалних актера у друштву. Сами актери глобализације, од најразвијенијих држава, мултинационалних компанија до интересних група које артикулишу политичке циљеве, показују посебан интерес за образовање, за његову реформу и коришћење као средства глобалних промена. Упориште друштвеног развоја јесте образовање.¹³³

Развијене земље улажу знатна средства у образовање, науку, истраживања, јер таква инвестиција доприноси развоју друштва у целини. Мање развијене земље улажу у образовање како би оствариле брзи напредак. Буџетско издвајање за науку у Јапану је 3,3% БДП-а, док Кина, Словенија, Хрватска, Чешка издвајају изнад 1%. У Србији се у просеку издваја мање од 1% БДП-а, када посматрамо три узастопне године 2010 – 0,3%, 2011 – 0,575%, 2012 – 0,64%. Каснији подаци сведоче да се од 2015. године ситуација у Србији мења и проценат улагања постаје већи него у државама региона. Такође, улагање по ученику је приближно за једну трећину мање него у ЕУ. Доношењем Стратегије развоја образовања у Србији и Акционог плана за његову реализацију није било значајних измена у финансирању до универзитетског образовања, а ни у финансирању високог образовања. Формирана је и Радна група за израду платформе за Нацрт закона о финансирању високог образовања, почетком 2018. године. Улагање у образовање је инвестиција на дуги рок.¹³⁴

Посматрано на глобалном нивоу, за истраживање и развој у 2009. години потрошено је 1.277 милијарди долара, односно 1,8% ГДП-а. У том периоду Кина је повећала улагање у образовање и истраживање са 1,1% на 1,7%, што је сигурно допринело њеној садашњој тржишној позицији и конкурентности. Уколико се прате улагања развијених земаља по глави становника за исту годину, 757 долара је просечан износ инвестирања управо у област образовања и истраживања.

Образовање и наука су у огромној мери допринели променама у самом корену друштва. Ниво образовања људских ресурса има значајан утицај на економски развој. Колики је допринос знања образованих (школованих) људи друштвеном производу могуће је установити применом производне функције, а неодложни је задатак државе да омогући да се то израчуна. Сматра се да они који се образују морају постати веома компетентни у свим фазама циклуса развоја привреде и друштва. Утицај знања на развој друштва добија почетком 21. века нову димензију. У том периоду знање постаје ресурс који има већи значај од природних богатстава.

---

¹³¹ Ана Ловаковић, *Стратегија фокусирана на регионалне циљеве економског развоја*, Доступно на: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2013/10/03/feature-02 (Приступљено: 30. 6. 2018).

¹³² Вилић Д., *op. cit.*, стр. 395.

¹³³ Станоје Ивановић, *Глобалне промене и криза образовања*, Доступно на: <https://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/16%20Okrugli%20sto/Ivanovic%20S%20-%202019.pdf>, (Приступљено: 24. 2. 2024).

¹³⁴ *Исто*, стр. 166.

Обученост радне снаге, као и њена способност да усваја најновија знања и вештине, кључно зависи од образовног система земље. Осим тога, квалитетнији образовни систем имплицира већи степен иновација. Ефикасност образовног система једне земље може се оциенили поређењем његових резултата са трошковима (обухват становништва одређеним нивоом образовања, као и квалитет образовања).¹³⁵

Тенденција је да се смањује издвајање јавних средстава за високо образовање, због претпоставке да универзитети сами путем школарина могу да обезбеде средства. Универзитети треба да прате савремена достигнућа у информационој технологији и науци и да буду стециште знања, истраживања и науке.

Развој друштва може се анализирати кроз однос према људским ресурсима. Одлазак младих, образованих стручњака и научника велики је проблем за државу, јер би својим знањем они требало да допринесу развоју своје земље. Такве околности успоравају развој матичне земље и представљају велики губитак. За решавање овог проблема потребно је створити повољне и квалитетне услове за живот и рад у сваком домену. Сачинити концепт образовања који ће одговарати потребама друштвеног развоја је захтеван посао и треба да буду укључени стручњаци различитог профила. Наставно градиво у пракси често врло брзо бива превазиђено и ученике не оспособљава за практичан рад. Занимања која су сада актуелна пре само једне деценије нису ни постојала. У савременом свету економија производње није више покретач привредног раста, већ су то рационализација и креативност. Образовни систем на националном и глобалном нивоу треба да буде усклађен са потребама друштва у коме живимо.

Током деведесетих година прошлог века, Унеско је почео да промовише визију глобалног образовања. Технолошка модернизација и економски процеси утичу на интеграцију развијеног света, али и на пораст неједнакости између развијених и неразвијених земаља. Социјално раслојавање, пораст незапослености, сиромаштво, фактори су који утичу на стицање образовања. Припадници нижих социјалних група, због повећаних трошкова образовања, бирају школе које им омогућавају брзо запослење.

Истраживања су показала да се ризик од сиромаштва смањује с повећањем степена образовања. У 2011. години број становника са ниским нивоом образовања који су били изложени ризику од сиромаштва био је највећи у Бугарској (44%), а најмањи у Холандији (12%); када је у питању изложености ризику сиромаштва између високообразованих и оних са најнижим образовањем, разлике су највеће у Бугарској – 4% за високо образоване и 44% за оне са ниским образовањем, у Румунији 2% високообразовани и 35% нискообразовани, на Кипру 4% према 29%, док су ове разлике најмање у Холандији – 6% према 12%, и Данској – 9% према 17%.¹³⁶

Криза у образовању настаје због недовољног улагања материјалних средстава у развој и функционисање образовног система, што се одражава на квалитет наставног процеса, слабије образовне резултате, пад стандарда запослених у образовању. Недовољно улагање одражава се на ефекте образовања и модернизацију. У данашњем систему образовања код нас, недовољно пажње се посвећује даровитим ученицима. Потребно је више улагати у њих да би они искористили своје потенцијале, јер је то вишеструка добит за друштво. Повећање социјалних проблема, појава девијантног понашања код ученика, незадовољство наставног кадра, снижавање образовних захтева, недовољна опремљеност школа – све су то разлози који отежавају примену

¹³⁵ Јелена Обрадовић и Соња Арсић, „Улагање у људске ресурсе, инвестиција или трошак,“ Прегледни рад, *Часопис за економију и тржишне комуникације, год 3, бр.2*, (Бања Луа: Паневропски универзитет „Апеирон“, Факултет пословне економије, 2013), Доступно на: http://www.emc-review.com/sites/default/files/2013_2/EMC%20-%20godina%20III_broj%202-Jelena%20Obradovic.pdf, (Приступљено: 17. 3. 2023), стр. 7.

¹³⁶ Вилић Д., *op. cit.*, стр. 400.

информационе технологије. У креирању образовних програма потребно је консултовати се са представницима привредних грана. Развој концепта образовања који ће превазићи негативности постојећих образовних система и испратити нова достигнућа у савременом свету представља дуготрајан и захтеван процес. Дефинисање концепта образовања заснива се на различитим вредностима друштва и традицији, различитим схватањима циљева, задатака, исхода образовања, као и начина њиховог реализовања, а свака концепција покушава да развије оно што је потребно друштвеном систему.

Библиотека, медији и интернет пружају богатство информација, могућности за истраживање, учење и стицање знања из различитих извора, као и могућности за интеракцију и колаборацију. Коришћење ових ресурса у систему образовања у Србији може значајно побољшати квалитет образовања и припремити ученике за изазове савременог друштва. Интегрисани библиотека, медија и интернета у великој мери могу да допринети квалитету наставе и ваннаставних активности.

4 Библиотека у образовању

Човек је од давнина имао потребу да податке бележи и чува те их учини доступним и савременим корисницима и будућим нараштајима а преношење знања имало је кључну улогу у развоју цивилизације. Са циљем чувања, јавности и дистрибуције информација формиране су библиотеке¹³⁷. Поред библиотека, традиционални медији и интернет стварани су под утицајем различитог цивилизацијског и технолошког развоја док је њихова улога у савременом образовању зависила и од друштвеног уређења. Република Србија је, према свом уређењу, демократско европско друштво у коме је слобода мишљења и говора приоритет, те је укљученост библиотеке, медија и интернета у образовање плаузибилна. Уколико желимо да се библиотека, медији и интернет користе у савременом образовању на адекватан начин, током наставних или ваннаставних активности, потребно је достићи одређене стандарде. Заједнички напор на прикупљању предлога и искустава који су 2000. године уложили Међународна асоцијација библиотекарских удружења IFLA и Унеско резултирао је издавањем манифеста који је именован као „Смернице за јавне библиотеке: улога школске библиотеке у учењу и подучавању намењеном свима“. Препоручивши да свака земља прилагоди понуђене смернице сопственим условима, документ је наишао на добар пријем широм света.

Према манифесту главна водиља у раду библиотеке истиче се годишњим програм рада, са краткорочним и дугорочним циљевима, и прецизним одговором на питања када, где, ко и за кога се остварују појединачни циљеви.

Програмом се одређује улога библиотеке у односу на следеће области:

- „– Наставни програм школе
- Наставе методе које се примењују у школи
- Поштовање националних и локалних стандарда и критеријума
- Потреба ученика у вези са подучавањем
- Подизање нивоа достигнутих резултата

Елементи који доприносе да школске библиотеке буду делотворно успешне и добро вођене су:

- Финансирање и буџет
- Смештај
- Извори
- Организација
- Кадровска политика
- Коришћење библиотеке
- Промоција.”¹³⁸

---

¹³⁷ „Термин библиотека (грч. βιβλιοθήκη) првобитно је указивао на полицу или сместиште за папирусне списе са религиозним, филозофским и књижевним садржајем, али је временом прошириван на сандук или витрину са књигама, просторију, објекат, све до културних установа у којима се на систематски начин набавља, стручно обрађује и уступа на коришћење библиотечки материјал.“ Миле Пенков, „Библиотека основне школе и њена функција у настави српског језика и књижевности,” Докторска дисертација, (Врање: Учитељски факултет у Врању, Универзитет у Нишу, 2014), 13.

¹³⁸ IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке, *Гласник НБС*, 1 (2005), Доступно на: <https://archive.ifla.org/VII/s11/pubs/SchoolLibraryGuidelines-sr.pdf> (Приступљено: 14. 9. 2023), стр. 390.

Када су у питању ресурси, предлог је да се планира, издвоји и рационално утроши довољно финансијских средстава на годишњем нивоу. „Буџет школске библиотеке за набавку грађе треба да буде 5% од трошкова школског система по ученику.“¹³⁹ Да школска библиотека у што већој мери буде сврсисходна ученицама, буџет треба да буде пажљиво испланиран и правилно и рационално потрошен: треба предвидети набавку електронске и аудиовизуелне опреме која ће бити доступна корисницима библиотеке. „Школска библиотека врши важну функцију као капија за наше данашње друштво које почива на информацијама. Због тога она мора да омогућава коришћење све неопходне електронске, компјутерске и аудиовизуелне опреме.“¹⁴⁰

Препоручено је да умерени књижни фонд обухвата десет књига по ученику, најмање 2.500 важних и савремених јединица. Некњижевни извори који се односе на наставни програм, требало би да обухвате најмање 60%. Ослушкујући жеље ученика требало би набављати разне материјале за разоноду.

„Ученичке активности у библиотеци обично обухватају:

- традиционалне домаће задатке
- пројектне задатке и задатке при којима треба решити неки проблем
- тражење и коришћење информација
- изразу презентација и материјала који ће се представити наставницима и другим ученицима у одељењу.“¹⁴¹

Библиотека не само да кроз своју грађу чува од заборава језик, традицију и историју, него су књиге и најпоузданији преносилац друштвеног и културног наслеђа једног народа. „Свака књига део је последњег шанца одбране од заборава, од мрака, од смрти од које је само заборав страшнији. Јер, губећи сећање у које је стваралаштво 'прича коју човечанство вековима прича самом себи', опирајући се мраку и нестајању, 'човек губи себе'.“¹⁴² Тако, на пример, у књигама остају забележени системи вредности и друштвена реалност одређеног друштва у одређеном периоду. Зато је за развој културе сећања током образовања потребно да библиотека буде правилно позиционирана и врло заступљена у савременом образовању. Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу библиотеку посматра овако: „Према дефиницији УНЕСКО¹⁴³, то је и радни колектив који обезбеђује трајно и сврсисходно комплетирање библиотечких фондова, њихову обраду и откривање њихове садржине у циљу преношења информација за потребе научних истраживања, образовања и рекреације.“¹⁴⁴

Библиотечка делатност се, и у свету и код нас, у складу са друштвено-политичким приликама и условима у којима су се развијале институције из области просвете, науке и културе, развијала паралелно, у функцији подршке, ослона и помоћи у образовању. Њихова неопходност постаје јаснија отварањем првих школа. Школске библиотеке, при основним и средњим школама, део су васпитно-образовног процеса.

---

¹³⁹ *Смернице*, op. cit., стр. 393.

¹⁴⁰ *Смернице*, op. cit., стр. 396.

¹⁴¹ *Смернице*, op. cit., стр. 407.

¹⁴² Татјана Њежић, *Језик нас и чува и лечи*, Блиц, Београд, 2010, Доступно на:

<https://www.blic.rs/kultura/vesti/jezik-nas-i-cuva-i-leci/e6nl5b5> (Приступљено: 17. 3. 2021)

¹⁴³ Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу УНЕСКО (UNESCO). Основана је 16. новембра 1945. године, потписивањем „Статута Унеска“ који је на снагу ступио 4. новембра 1946. године, ратификацијом у двадесет земаља. Базирана је у Паризу.

¹⁴⁴ *Мала енциклопедија Просвета* (Београд: Просвета, 1978), 196.

4.1 Историјски осврт на развој школовања и библиотеке код Срба до краја Другог светског рата

Концепт образовања у модерној Србији води почетке од старе српске државе. Савремено наслеђе ослања се на хришћанско средњовековно просветитељство код Словена које је утабало стазу за документовања и очувања културног наслеђа са ових простора. „О просвећивању у хришћанском смислу, разуме се, и код наших предака, може се говорити тек са почетком организације црква.“¹⁴⁵ Посвећеној мисији браће Ћирила и Методија, пореклом из Солуна, који су живели у 9. веку, приписују се заслуге за утемељење прве изразито словенске културне епохе. „Та два словенска апостола и траг њиховог рада обухватају све крајеве где наш народ живи. Ћирило и Метод познавали су словенски језик и њихов програм рада био је близак тадашњим народним, духовним потребама.“¹⁴⁶ Остали су упамћени као учитељи, књижевници и преводиоци који су на словенски језик превели Библију, Псалтир, Апостол, део Старог завета, Номоканон итд. Словенима су подарили прво писмо – глагољицу. Иако сувише сложена да би се усталила, глагољица је инспирисала Ћирилове ученике, Климента и Наума, да доврше његов рад на формирању једноставнијег писма, које су назвали ћирилицом у Ћирилову част. Пошто је допринос Ћирила и Методија широк, лако се може претпоставити да су управо Ћирило и Методије први донели концепт библиотекарства код Словена.

За време владавине средњовековне српске династије Немањића од 12. века, у одсуству организованог образовања, основно образовање се стицало при већим манастирима, који су уједно постајали и чворишта за образовање. „Највиша и најстарија српска школа у средњем веку била је она коју је зачео још Свети Сава, у манастиру Хиландар.“¹⁴⁷ Школа Светог Саве, Растка Немањића пре замонашења, дала је кроз векове велики допринос у образовању Срба, школовавши српске монахе, књижевнике, иконописце и племићку децу (мада не сву, јер су се деца владара и властела често образовала на дворовима са приватним учитељима, неретко странцима). Српски писари су се образовали у већим градовима или ангажовањем приватних учитеља.

Тако се у православним манастирима током 12. века појављују и прве библиотеке у Србији. Нашом првом и најстаријом црквеном библиотеком сматра се она коју је основао Свети Сава, када је основан и манастир Хиландар 1198. године. „Формирање библиотеке било је могуће већ приликом оснивања манастира, о чему сведоче сачувани подаци о типцима Св. Саве. У Карејском типнику (1199) прописан је посебан режим за књиге у манастиру и проглашено начело неутуђивости манастирских књига. У Хиландарском типнику Светог Саве, упоредо са другим литургијским предметима, помиње се прилагање књига приликом оснивања манастира.“¹⁴⁸ Познато је да је своје књиге Свети Сава даровао манастирској библиотеци која је имала функцију школске библиотеке. „Тако се код Срба, у нашем средњем веку, зачала велика словенска просветна нада и сачуваше велики трагови сјајне манастирске архитектуре, сликарства,

---

¹⁴⁵ Милош Црњански, *Свети Сава* (Београд: Политика, Клуб „Привредник“ и Задужбина Милоша Црњанског, 2011), стр. 11.

¹⁴⁶ Црњански М., *op. cit.*, стр. 14.

¹⁴⁷ Пенков М., *op. cit.*, стр. 42.

¹⁴⁸ Десанка Стаматовић, „Библиотекарство,“ *Историја српске културе* (Горњи Милановац: Дечије новине, Београд: Удружење издавача и књижара Југославије, 1996),
Доступно на: https://www.rastko.rs/isk/isk_19_c.html (Приступљено: 17. 9. 2022)

које данас проучава сва Европа, трагови, сем тога, једне широке материјалне културе, чији заштитници постадоше Немањићи.¹⁴⁹

Формирањем српске државе Стефана Немање, црквеним осамостаљивањем и ослобађањем од јурисдикције Охридске архиепископије, тј. оснивањем аутокефалне Српске архиепископије 1219. године, стварају повољнији услови за културни и образовни развитак Србије. Осетила се све већа потреба за образовањем деце владара и властелина, због саме државне администрације и због потребе за све већим бројем свештеника. образовање се стицало у манастирима и црквама, на двору и у кућама властелина.

„Пре 19. века, српски народ, вековима лишен своје државе и основних друштвених и културних установа, налазио се под туђинском влашћу, територијално и државно-правно подељен између Турске, Аустрије и Венеције. Основне школе, у најпримитивнијем облику, постојале су у српским крајевима и под турском и под аустријском руком. Школе су биле под утицајем Српске православне цркве и у њима је преовлађивала атмосфера карактеристична за тешке друштвене околности. Ригорозна дисциплина одржавана је протом. Незавидни материјални положај учитеља био је одређен њиховим друштвеним положајем и неповољним статусом који су имали. Српска православна црква била је још увек једина институција српског народа која је на себе преузела улогу организатора целокупног друштвеног живота.”¹⁵⁰

За српски народ настаје веома тежак период доласком Турака, не само због начина живота него и због образовања. Стога се описмењавање одвија само у манастирима, који су једини били чувари културног блага. У саставу манастира, поред свештенства, било је преписивача, преводилаца, писаца, калуђера-учитеља. Манастир Дечани био је један од најзначајнијих српских центара, чија библиотека и даље броји 159 рукописних књига. Јеромонах Сава Дечански саставио је први буквар, који је имао четири стране.

Манастирски књижевни фондови били су негде богатији, негде оскуднији. „Манастирска библиотека је својим садржајем морала задовољити најнужније литургијске потребе, па је збирка обухватала најмање дванаест књига.”¹⁵¹ У богатим библиотекама манастира¹⁵² попут Хиландара, Дечана, Жиче, Пећке патријаршије, и данас се чувају књиге из периода њихова настанка. Књиге су набављане куповином, поклоном, а највише преписивањем од стране монаха. Када је преписивачка делатност у манастирима већ достигла одређени ниво, монаси су почели да преводе и украшавају књиге.

Под окриљем манастира Манасија, у првој половини 15. века, деспот Стефан Лазаревић основао је чувену Ресавску правописну школу, која је послужила као образац и у другим манастирима: Пећкој патријаршији, Дечанима, Љубостињи, па чак и Хиландару. Ресавска школа је примењивала строга правила и постављала високе захтеве пред своје ученике, ангазоване монахе, писце, преводиоце и књижевнике. На челу школе био је чувени књижевник, реформатор, бугарски емигрант Константин филозоф Костенечки.¹⁵³

¹⁴⁹ Црњански, М., *op. cit.*, стр. 16.

¹⁵⁰ Данијела Спасић, *Школска дисциплина у Србији у 19. и почетком 20. века*, Стручни чланак, (Земун: Криминалистичко-полицијска академија, 2008), Доступно на: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2008/0353-71290803173S.pdf>, (Приступљено: 26. 6. 2023), стр. 173–174.

¹⁵¹ Стаматовић, Д., *op. cit.*, стр.

¹⁵² Остали познати манастири-школе из тог периода су Крка у Далмацији, Ресави, Милешеви, Савини. У Пећи је постојала Виша богословска школа коју је основао архиепископ Данило и радила је и у турско доба, све до укидања Српске патријаршије 1766. године. Поред парохијских школа постојала је и Митрополија у Београду, као и школа за појце, која је касније премештена у Сремске Карловце. Школе тог типа су постојале још у Ваљеву, Пожаревцу, Крагујевцу, Гроцкој. Учители су били свештеници, ђакони, унајмљени учители и имали су веома различит степен образовања. Постојала је велика жеља да се организује образовање у складу са оним у европским земљама.

¹⁵³ Пенков М., *op. cit.*, стр. 43.

Поред манастирских библиотека, и српски владари, властела и племство (Владислав, Урош, Милутин, деспот Стефан Лазаревић, Ђурађ Бранковић) почели су да оснивају сопствене библиотеке, наручујући преписе, историјска дела, хронике, летописе, збирке прича и легенди, световну литературу, те су библиотеке своје место налазиле и на дворовима. Поред прикупљања књига за своје библиотеке, даровити појединци почели су се рано бавити и писањем књига: Свети Сава Немањић написао је *Житије Светог Симеона* и „по жељи краља Уроша I јеромонах Доментијан саставио је *Живот Св. Саве* и *Живот Св. Симеона*, а на двору Урошеве супруге Јелене радили су за њу бројни преписивачи књига.“¹⁵⁴

Преокрет у културном развоју Србије настаје доласком Турака. „С падом Смедерева и пропашћу деспотовине (1459) прекинут је плодан период у развоју српског народа. Османлије уништавају све световне институције, па и библиотеке. Само су Црква и манастири наставили у скромним оквирима да чувају традицију писмености и негују преписивачку делатност.“¹⁵⁵ Историјски фактори су умногоме отежавајуће утицали на чување књига па су се књижни фондови смањивали.

За развој почетне писмености у Срба најважнији је био буквар којим су се деца учила писању и читању. Прве букваре су писали монаси чувајући српски црквени систем па је тако први српски ћирилични буквар написао инок Сава Дечанац, јермонах у манастиру Дечани, а штампан је 25. маја 1597. године у венецијској штампарији Ђованија Антонија Рампацета. Друго издање је штампано у Дубровнику.¹⁵⁶ На првој страни било је одштампано 37 слова азбуке, самогласници, слогови и имена слова. Дато је и методичко упутство за фонетски приступ читању. Буквар је садржао молитве за вежбање читања и неколико бројева за учење рачунања. Оба издања су постојала у фонду Народне библиотеке, али је у бомбардовању 1941. године прво издање уништено; сачуван је примерак другог издања. Други буквар под називом „Буквар или наука дететом ин јуном“ изашао је 1717. године и коришћен је у рукопису јермонаха Кипријана Рачанина, који се угледао на руски буквар из 17. века. Штампан је тек 1782. године.¹⁵⁷ Буквар Захарија Орфелина, штампан 1776. или 1767. године у Венецији, а прештампан у Бечу 1793. године, био је намењен српској деци на подручју Аустрије. Написан је на српскословенском језику, према руским узорима уз све приметнији утицај народног језика. Буквар је имао 50 слова, уз новоуведена слова ћ, ђ, џ. Садржао је богослужбене текстове и понудио методско упутство у обради слова, први указавши на тешкоће приликом срицања. Орфелин је сматрао је да је најлакши начин описмењавања методом игре уз употребу словарица. „Са појавом штампарске пресе (Гутенберг, око 1450. године), долази до праве револуције у штампарству и издаваштву широм Европе, а само пола века после овог великог проналаска отворена је прва штампарија на српским просторима, она Ђурађа Црнојевића (1493).“¹⁵⁸

На Фрушкој гори у манастиру Хопово 1573. године оснива се прва српска манастирска школа северно од Хиландара.¹⁵⁹ Прва издавачка делатност бележи се у 18. веку, на простору данашње Војводине и заснивала се на бакрорезу и штампању првих српских новина и часописа. „Прве књиге су биле богослужног карактера, док се

---

¹⁵⁴ Гордана Стокић Симончић, „Приватне библиотеке код Срба у средњем веку,“ *Православље*, Новине Српске Патријаршије, бр. 1062 (2011), Доступно на: <https://pravoslavje.spc.rs/broj/1062/tekst/privatne-biblioteke-kod-srba-u-srednjem-veku/print/lat> (Приступљено: 1. 1. 2022).

¹⁵⁵ Стаматовић Д., *Библиотекарство*, ор. cit.

¹⁵⁶ Пенков М., ор. cit., стр. 44

¹⁵⁷ Исто, 45.

¹⁵⁸ Исто, 43.

¹⁵⁹ Исто, 43.

временом садржај књига мења, па тако оне данас покривају све сегменте друштва.”¹⁶⁰ У 18. веку долази и до потребе да се оформи патријаршка библиотека, у околностима честог размештања фондова. Према актуелним подацима, данас је сачувано око 120.000 књига и 400.000 часописа. „Фондови патријаршијске библиотеке данас обухватају преко 120.000 књига из раздобља између 14. и 18. века, рукописе Јована Рајића, инкунабуле, старе карте и библиотеке Захарија Орфелина, Стефана Стратимировића, Илариона Руварца, Богословског училишта, Стефана Иликића и Стефана Ђурђевића.”¹⁶¹

„Српско школско библиотекарство имало је своје зачетке у 18. веку. Још су Мојсије Петровић (митрополит београдско-карловачки 1713–1730) и Викентије Јовановић (митрополит карловачки 1731–1737) замислили установљење посебне школске библиотеке, али та замисао се није остварена, ипак они су оформили добро снабдевене митрополијске библиотеке.”¹⁶²

У Хабзбуршкој монархији, у Сремским Карловцима, 1. фебруара 1727. године са радом је почела Руско-словенска школа која је била у рангу ниже гимназије. Максим Суворов, руски учитељ и предавач у овој школи, доноси велики број књига (граматике, буквари, лексикони) из Русије. Трговци из Русије доносили су црквене и школске књиге писане на црквенословенском или руском језику. Велики број књига стигао је као поклон руских црквених и царских службеника и властеле те је утицај руских учитеља и руске духовности и културе у српским школама био приметан и од стране хабзбуршке царице Марије Терезије (1740–1780). У доба њене владавине извршена је велика реформа у области образовања којом је прописано обавезно похађање тривијалних, тј. основних школа за децу оба пола. Велика реформа, на којој се нису штедела средства, урађена је по угледу на европске просветитеље. Општом школском уредбом из 1774. године прописано је да учитељи могу бити само држављани Аустрије, католичке или православне вероисповести те је Марија Терезија потиснула из српских школа руске учитеље и утицај Русије. Штампано је више уџбеника за потребе наставе, између осталог и буквар. Учитељи су за потребе наставе добијали уџбенике бесплатно и веома су водили рачуна о њима. Обично су их чували у сандуцима, давали ученицима на коришћење, да би их по завршетку наставе враћали. Може се рећи да је ово била претеча мале разредне библиотеке.

Цар Леополд II 11. октобра 1791. године потписао је, тиме и потврдио, отварање прве српске гимназије у Сремским Карловцима. Богати Срби из Карловаца су добротворним прилозима прикупили средства за отварање гимназије која је идуће године започела са радом. У карловачкој гимназији основана је прва српска школска библиотека према тадашњим начелима. „Белешке о постојању књигохранилице” у овој најранијој српској хуманистичкој школи потиче из 1794. године.”¹⁶³

Борба за ослобађање од турске власти и стварање модерне српске државе, почетком 19. века у Србији, донела је значајне промене на политичком, културном и просветном пољу. Први српски устанак резултирао је ослобађањем једног дела територије Србије и стварањем услова за формирање устаничке владе, под називом Правитељствујушћи совјет, која се бавила свим питањима у оквиру државе, па и организацијом школства. Србији је у том моменту видно недостајао школован кадар. На позив Карађорђа у Београд 1807. године долази Доситеј Обрадовић, најпросвећенији и најобразованији Србин тога времена, доневши и своју библиотеку. „По доласку у Србију

---

¹⁶⁰ Марија Булатовић, Место књиге од настанка до данас у Универзитетској библиотеци Светозар Марковић, стр. 272.

¹⁶¹ Стаматовић Д., *op. cit.*

¹⁶² Милан Степановић и Сања Степановић-Милошев, „Настанак и рад школске библиотеке у сомборској српској учитељској школи – Препарандији (1817–1920),“ у *Зборник радова са Међународног научно-стручног скупа 200 година Препарандије* (Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору), стр. 368.

¹⁶³ *Исто*, стр. 369.

Доситеј је почео био оснивати Књигосохранилиште у Народному бјелградском училишту. Извесним бројем својих књига ударио је темељ тој библиотеци и на крају јој завештао све своје књиге.¹⁶⁴ Овај просветитељ, реформатор, писац, први министар просвете, учитељ и директор основних школа ствара основу за савремено образовање у Србији на темељима европске културе. Отварају се основне школе у сеоским и градским срединама, а највећи допринос дао је отварањем Велике школе, 1808. године, која је била у рангу гимназије. По наставним садржајима, Велика школа је била слична школама у Аустрији. Као први организовани просветни апарат 1811. године основано је и Попечитељство просвете, на челу са Доситејем Обрадовићем. Отварање Велике школе 31. 8. 1808. године представљало је изузетно значајан моменат за образовање у Србији, а због наставних садржаја то је била највиша образовна установа која је имала елементе средње и високе школе. Оснивање Велике школе представља почетак високошколског образовања у Србији али, по гашењу Првог српског устанка, престала је с радом 1813. године да би 1838. године био основан Лицеј у Крагујевцу, а затим 1863. године Велика школа у здању Мише Анастасијевића у Београду.

Прва српска учитељска школа (Препарандија) основана је 1812. године у Сентандреји, а пресељена у Сомбор 1816. године. Царским декретом од 2. јуна 1817. одобрено је оснивање библиотеке при сомборској Препарандији.¹⁶⁵ „Назив препарандијске библиотеке, током првих година њеног постојања, бележен је различито: Народна српска библиотека (1818), Сомборска народна српска библиотека (1818, 1820), Народна библиотека (1818, 1821) и Библиотека народна при Институту педагогическом у Сомбору (1825).“¹⁶⁶ Схватајући значај књига за образовање учитељског кадра, библиотека је добила велики број књига на поклон од српског становништва у Сомбору.

Новосадска гимназија основала је своју библиотеку 1819. године. Знатно касније, тек 1864. у Карловачкој богословији формирана је библиотека. У градовима са српским становништвом на територији Аустроугарске приликом отварања школа формиране су мање или веће школске библиотеке. А „после прве државне библиотеке, основане 1815. године при Књажевској канцеларији, библиотека у канцеларијама нахијских старешина (1826 и 1829) и скромних школских библиотека, оснива се Народна библиотека у Београду 1832. године.“¹⁶⁷

Доношењем Хатишерифа 1830. године направиће се значајан помак у развоју образовања, а већ 1833. године донет је „Устав народних школа у Књажевству Срба правитељствујућим књазем Милошем Обреновићем I“. То је почетак институционалног образовања, које је уређено по узору на аустријско. После само три године, 1836. донет је план за оснивање школа. Тим планом предвиђено је постојање гимназије у Крагујевцу, и три будуће полугимназије, двадесет и две основне школе, а план је предвиђао и постојање школа које би издржавале општине. У Србији се школске библиотеке устаљују од половине 19. века уједињеним трудом државних министарстава, општинских одбора, просветних органа и институција и самосталних културних организација.

Поменути Хатишерифом из 1830. године, који је потписао Султан Махмуд II, Србија стиче аутономију и независну државну управу. Јачањем српске државе просвета и култура доживљавају свој успон. „По доношењу Хатишерифа из 1830. године, Србија стиче аутономију у сфери образовања и добија право на отварање школа и штампање уџбеника за образовне потребе.“¹⁶⁸ Отварају се школске установе и библиотеке: Гимназија (1830), Народна библиотека (1832), специјалне библиотеке за музику (1835),

¹⁶⁴ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека 1801–1850* ((Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963), стр. 84.

¹⁶⁵ *Исто*, стр. 379.

¹⁶⁶ *Исто*, стр. 380.

¹⁶⁷ Стаматовић, Д., *ор. cit.* стр.

¹⁶⁸ Пенков, М., *ор. cit.*, стр. 52.

Богословија са библиотеком (1836), Библиотека Војне школе (1837), Лицеј (1838) са библиотеком (1838–1844), специјалне библиотеке за позоришта (1841), Библиотека Артиљеријске школе (1850), Библиотека Матице српске у Новом Саду (1864), прва школска библиотека при Основној српској школи у Нишу (1864), Библиотека у Учитељској школи (1881).

„У раздобљу снажног културног успона од 1832. до 1845. поред Народне библиотеке настају сви типови библиотека (школске, специјалне, научне и читалишта) као претече јавних библиотека. Основни фонд новоосноване Народне библиотеке чинили су поклони. Библиотека је у години оснивања одлуком кнеза Милоша добила и обавезни примерак, чиме су јој одређени статус и функција националне библиотеке.“¹⁶⁹

Развој и модернизацију српског школства прати и развој школског библиотекарства. „Од велике важности за формирање школских фондова у Кнежевини Србији било је оснивање Школског фонда 1841. године, из кога су обезбеђивана средства за библиотеке основних школа и гимназија, као и за Лицејску библиотеку. Други извор наменских средстава за школске библиотеке били су прилози верника на Савиндан, сакупљани у свим већим црквама.“¹⁷⁰

Први „правителствени“ библиотекар, Филип Николић, који је од 1853. године радио у Народној библиотеци, увео је правила за библиотеке, праксу стручног уређивања, раздвајање основних и посебних фондова, ауторске и предметне каталоге. Након њега, Ђура Даничић, на истој позицији, уводи заштиту књижног фонда, утврђује име библиотеке и започиње праксу издавања годишњег извештаја о раду библиотеке.¹⁷¹ Стојан Новаковић, министар просвете и црквених послова, директор Народне библиотеке од 1869. до 1874. године, донео је Наредбу 22. фебруара 1882. године којом се свим руководиоцима у средњим и вишим школама налаже вођење инвентара, стручног и азбучног списка (каталога) што је била новина ка правилном и прегледном вођењу евиденције у школским библиотекама. „Поред унутрашњег уређења Библиотеке и унапређења стручних послова, Новаковић је успео да се законом 1870. године обезбеди за Библиотеку три обавезна примерка и да се помогне развој школских и народних библиотека у унутрашњости. Започео је издавачку делатност објављивањем серије штампаних каталога Народне библиотеке и наставио рад на текућој библиографији. Његовом заслугом донет је 1881. године Закон о Народној библиотеци и Музеју.“¹⁷²

Закон о основним школама донет је 31. децембра 1882. године, за време краља Милана Обреновића. Овим Законом предвиђено је обавезно основно образовање а посебно је значајан члан 27 који се односи на библиотеке и којим се прописује да свака школа мора да има своју књижницу намењену ученицима, наставницима и професорима. Закон о основним школама донет је у време министра Стојана Новаковића. Новаковић је био врло амбициозан и предвиђао је обавезно шестогодишње похађање школе за оба пола, четири године основне и две године у продуженој или вишој основној школи. Ипак, његов план није реализован. Наредним законом од 1898. године основно образовање скраћено је на четири године.

„На почетку 20. века, у школама на територији Србије, као дисциплински прекршаји били су наведени следећи видови понашања:

- лармање на улици, гађање каменчићима на пролазнике (најзаступљенији у школама у Београду);
- гађање каменчићима порцеланских чашица на телеграфским стубовима или посмртних поворки;
- бежање са часова (ретко се дешавало, углавном у старијим разредима средњих школа);
- крађа уџбеника или школског прибора;

¹⁶⁹ Стаматовић, Д., *op. cit.* стр.

¹⁷⁰ Пенков, М., *op. cit.*, стр. 50.

¹⁷¹ Стаматовић Д., *op. cit.*, стр.

¹⁷² Стаматовић, Д., *op. cit.*, стр.

– лагање (као најчешћа тежа кривица, због које су одмах у школу позивани родитељи и због које се ригорозно кажњавало на тзв. стубу срама).¹⁷³

За време Првог светског рата, школе су углавном прекинуле рад, окупатор је организовао наставу у школама зависно од територије. Новоформирана Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца 1. 12. 1918. године у области просвете затекла је велике разлике у дужини трајања школе, наставним садржајима, броју школоване деце. Неопходно је било створити јединствен образовни систем, али то није било нимало лако када је постојало тридесет и седам различитих закона и уредаба који су се односили на област образовања. Зато је након једанаест година, 5. 12. 1929. донет Закон о народним школама. Оштро је критикован те је врло брзо допуњен, већ 7. 7. 1930. Законом је предвиђено да школа буде бесплатна, општа и обавезна у целој држави.

Крајем 19. и почетком 20. века модернизација образовања у Србији се динамизује. Универзитет бива формиран 1905. године и обухвата Филозофски, Правни, Технички и Богословски факултет. „Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ води порекло од Библиотеке Лицеја Кнежевине Србије. Због неадекватног и неодговарајућег простора и средстава централна библиотека је расформирана када је формиран Универзитет. Библиотечки фонд подељен је семинарима факултетима.“¹⁷⁴ Јавља се потреба да Универзитет има једну општу научну библиотеку, али је плодна клима и расположење у друштву било прекинуто балканским и светским ратовима. Зато је, уз значајно одлагање, Универзитетска библиотека најзад основана тек 1921. године. Главни задатак библиотеке био је „да као самостална универзитетска установа негује науку и у својству научне библиотеке послужи, не само студентима и професорима Београдског универзитета, већ и свима онима који се баве науком“.¹⁷⁵

Први светски рат опустошио је нашу земљу и уништио, између осталог, објекте у којима су биле смештене библиотеке и значајан део књижног фонда. Новоформирана Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918) тремо се опорављала од последица рата у изазовним условима помирења различитости култура и територија. Задатак да обнови делимично разорену Народну библиотеку добио је Јован Томић, директор Народне библиотеке пре Првог светског рата. О томе колико су промене биле споре и тешке, сведочи податак да је било потребно чак једанаест година од завршетка рата да нови Закон о народним школама угледа светлост дана (1929).

Серија закона донетих 1929. године у тек именованој Краљевини Југославији, међу којима су Закон о средњим школама, Закон о учитељској школи, Закон о уџбеницима за народне, грађанске, учитељске и средње школе итд. прописује да све школе морају имати књижницу за ученике и наставнике. Библиотеке у основним школама имале су мањи број књига, али гимназијске и средњошколске су биле богатије. Школске библиотеке у сеоским срединама служиле су и као месне библиотеке. Функционишући на овај начин, школске библиотеке су дочекале Други светски рат. У бомбардовању Београда 6. априла 1941. године, Народна библиотека је изгорела до темеља, а за време немачке окупације опљачкано је и уништено 177 библиотека у Србији.¹⁷⁶ „Уништени су књижни фонд од око 500.000 свезака, збирка од 1.424 ћирилица рукописа и повеља од 12. до 18. века, картографска и графичка збирка са 1.500 јединица, збирке од 4.000 наслова часописа и 1.800 наслова новина, богати архив турских докумената о Србији и српско-турске преписке. У пламену су нестали и сви инвентари и каталози библиотеке.“¹⁷⁷

¹⁷³ Данијела Спасић, *Школска дисциплина у Србији у 19. и почетком 20. века*, *op. cit.*, стр. 178.

¹⁷⁴ *Времплов*, Универзитетска библиотека у Београду, Доступно на: <http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/strana/64/vremeplov> (Приступљено: 13. 9. 2023).

¹⁷⁵ *Исто*

¹⁷⁶ *Стаматовић Д.*, *op. cit.*

¹⁷⁷ *Стаматовић, Д.*, *op. cit.*

Сменом режима након Другог светског рата, започео је динамичнији развој земље. Нови социјалистички поредак акценат је ставио на осавремењавање просветне политике у којима је школа покретач друштва, поред обнове земље, описмењавања становништва и афирмисања културног живота. Већ 1945. године донет је Закон о седмогодишњем основном образовању. Од 1954. године ангазоване су комисије на реформи школства, а 1958. донет је општи Закон о школству којим је уведен јединствен систем осморазредног образовања и васпитања, да би већ наредне године био донет републички Закон о основној школи. Учитељи и наставници, који су радили и у школским библиотекама, били су активни учесници свих дешавања у динамичном развоју нове државе.

„Организација библиотечког пословања и активности библиотекара у образовним установама после 1945. године била је регулисана општим законским прописима и подзаконским актима из двеју области: образовања и васпитања и библиотекарства. Школска библиотека је посматрана као део ова два система, који су се прожимали и допуњавали у својој просветитељско-културној мисији.“¹⁷⁸

4.2 Период после Другог светског рата

Период од 1945. до 1949. године био је петогодишњи период адаптације, а основни проблеми новоформиране револуционарне владе били су у вези са описмењавањем. Од 1950. до 1957. године траје идејна преоријентација, док се интервал од 1958. до 1973. године сматра периодом изграђивања јединственог система школа.

Проблем образовања посебно је био уочљив седамдесетих година прошлог века, када су се републике суочиле са појавом незапослености и тешкоћама у адаптацији младих на тржишту рада. У том периоду су се преиспитивале учинковитост и делотворност формалног образовања и готово на глобалном нивоу проглашава се криза у школском развоју писмености. У Србији се тад осетила потреба за радикалном реформом школства. На Десетом конгресу Савеза комуниста Југославије (СКЈ) 1974. године донета је Резолуција о социјалистичком самоуправном преображају васпитања и образовања, који је требало да пружи реформска решења. „Документ је предвиђао организовање система који је подразумевао предшколске установе, школе, школске центре и друге образовно-васпитне институције, пионирску организацију, организацију Савеза социјалистичке омладине, ученичке организације (извиђачи, горани, ученичке задруге), друштва и савезе за васпитавање и заштиту деце; стручна, културно-уметничка, научно-техничка, спортска, хуманитарна и друга друштва, а ваншколским установама припадале су: Југословенска народна армија и друге организације одбране и друштвене самозаштите, масовна средства комуникације и удружени рад.“¹⁷⁹

Овај период познат је по фази усмереног образовања, повезивања рада и образовно-васпитне делатности уз праћење достигнућа науке и технике а школе су конституисане као организације удруженог рада. Како би се спровела реформа васпитања и образовања, формиране су Међурепубличка и Међупокрајинска комисија. Од самог почетка није било заједничког договора између социјалистичких република и аутономних покрајина а неусаглашености су се односиле на саму концепцију и принципе новог система васпитања и образовања, који су различито тумачени.

¹⁷⁸ Пенков, М., *op. cit.*, стр. 55.

¹⁷⁹ Јасмина Клеменовић и Јована Милутиновић, *Искусства досадашњих реформи Система васпитања и образовања у нашој земљи*, *op. cit.*, стр. 51.

„Руковођење и управљање школама организовано је на принципу делегација, које у СИЗ-овима (самоуправне интересне заједнице) чине два тела – веће корисника и веће давалаца услуга. Радници из одговарајућих области удруженог рада на овај начин укључени су у одлучивање о питањима развоја образовне делатности, док су радници запослени у образовној делатности добили могућност да у оквиру скупштинског механизма одлучују о питањима из образовне делатности равноправно са другим већима скупштинама друштвено-политичких заједница.“¹⁸⁰

Организација је на вишем, државном нивоу предвиђала секретаријате за образовање (науку, културу и физичку културу) као органе управе, а у свим васпитно-образовним институцијама, као друштвеним органима управљања, формиран су савети. Квалитативне промене у самом раду школа биле су незнатне јер многе замисли ове реформе васпитања и образовања нису реализоване.

Школство је обухватало основни, средњи и високошколски степен а предшколско васпитање постаје интегрални део система у целини те су новим системом предвиђене две целине: предшколско-основношколска и усмерена са степенастим системом образовања.

Основношколско васпитање и образовање било је обавезно уз јединствени наставни садржај у држави са наглашеном васпитном компонентом. Посебно се потенцира педагошка функција школе, зато су у Наставном плану и програму за основну школу, поред редовне, уведена и допунска, додатна и продужна настава, затим и друштвено-корисни рад ученика, секције, клубови, задруге. Систем је тако постављен да укључује и децу са сметњама у развоју кроз све облике предшколских установа, основних школа, специјалних завода и облике усмереног образовања. Припадници националних мањина остварују своје Уставом загарантовано право на образовање и васпитавање на свом језику. Осим што програмске садржаје изучавају на свом матерњем језику, имају обавезу да савладају и језик народа социјалистичке републике/социјалистичке аутономне покрајине (СР/САП) у којој се школују и изучавају културу свог народа.

Прва фаза усмереног образовања трајала је две године. То су биле тзв. заједничке основе. Приликом уписа у заједничку фазу усмереног образовања нису постојали посебни услови осим завршене основне школе и територијалне припадности. Била су изузета само она занимања за која су неопходни таленат и способности. Друга фаза усмереног образовања, зависно од тога да ли се ученик опредељује за III или IV степен стручне спреме, трајала је годину или две. Постојала је могућност да ученик заврши један, а затим и други степен. Од 1977. године уводе се степени за занимања, који полазе од пет основних група стручне оспособљености, а било их је укупно једанаест. Године 1980. Друштвеним договором о јединственим основама за класификацију занимања и стручне спреме, занимања и стручна спрема разврставају се у осам група. У завршној фази усмереног образовања ученик је могао да се определи за једно од занимања и изучава садржаје у складу са струком и захтевима будућег радног ангажмана.

За оне који нису желели да наставе школовање, постојала је могућност оспособљавања за послове мање сложености. Велика пажња се посвећивала изради мрежа и структура занимања, међутим удружени рад није имао утврђене ни средњорочне ни дугорочне кадровске потребе. „Отуда се, средином осамдесетих година, доносе документи којима се, у складу са научно-технолошким променама, јаснијим искуствима реформе и потребама удруженог рада утврђених на нивоу сваке СР/САП, смањује број струка (у Србији нпр. са 37 на 23) и занимања (са 560 на 323)“.¹⁸¹ У време када је спровођена реформа образовања, удружени рад је наилазио на много потешкоћа. Процес запошљавања успорила је стагнација привредног развоја, па су се многи свршени

¹⁸⁰ Исто, стр. 52.

¹⁸¹ Исто, стр. 56.

средњошколци свих струка и занимања нашли на бироима незапослених. На овај начин, једна од основних поставки реформе, укључивање младих након завршене школе у рад, није била реализована. Како је реформа у пракси имала много недостатака, Међурепубличко-покрајинска комисија је 1985. године усвојила документ Основе рада на даљем усавршавању усмереног образовања од I до V степена стручне спреме. Овим документом почиње нова фаза реформе: „рационализација реформе” или „реформа реформе”. „Наиме, од школске 1987/88. године опште и стручно образовање текло је паралелно кроз све три, односно четири године школовања, с тим да је током прве две године преовладавало опште, а у осталим стручно образовање.“¹⁸² Новина је била и увођење марксизма и политехнизација васпитно-образовне праксе.

Васпитање и образовање текли су у духу самоуправног социјализма, а основни циљ је био свестрани развој личности на марксистичким основама, које ће оспособљавати личности за рад и наставак школовања. Наставни садржаји на свим нивоима усмереног образовања били су груписани у три подручја: општеобразовно, које је обухватало опште и марксистичко образовање, општестручно и ужестручно образовање. Посвећује се одређена пажња наставном кадру побољшањем њиховог материјалног положаја и стручно-педагошког и марксистичког образовања. Без обзира на све реформе, усмерено образовање је у пракси испољило низ слабости.

„Као општи циљеви образовања постављени су: остваривање једнаких права на образовање за све грађане; стварање услова за лични развој; обезбеђивање напредног општег и стручног образовања у складу са потребама научно-технолошког развоја; прилагођавање стручног образовања потребама производње и променама тржишта рада, као и обезбеђивање услова за перманентно образовање.”¹⁸³

Предшколско васпитање и образовање издваја се Законом о друштвеној бризи о деци Републике Србије 1992. године и прелази у надлежност три министарства: за социјална питања, просвету и здравље. Предшколске установе пружају услуге деци узраста од једне до седам година. Поред дневног чувања и образовања, организују се програми припреме за школу, за децу од шест година. Основношколско образовање је бесплатно и обухвата ученике од седам до 15 година. Средње образовање враћа се на концепт пре 1974. године и остварује се кроз опште школе (гимназије), различите типове стручних школа, двогодишње, трогодишње, четворогодишње и уметничке школе. Систем образовања подразумева и специјално образовање за децу и омладину са посебним потребама, школе уметничког образовања (музичког и ликовног) и образовање одраслих. Ученик – припадник одређене националне мањине у Србији – у овој фази реформе добио је сва права која су препоручена међународним документима. Високо и више образовање, након кога следе последипломске студије – специјалистички или магистарски испит за виши ниво обуке или припрема за истраживачки рад. У овом периоду у Србији су постојала четири државна универзитета са 90 факултета. Нови закони дозвољавају отварање приватних образовних установа: у предшколском, средњем и високом образовању. „Држава нема обавезе финансирања у области приватног и алтернативног образовања, док у осталим областима терет плаћања полако прелази на финансирање из сопственог џепа“.¹⁸⁴

---

¹⁸² Исто

¹⁸³ Исто, стр. 60.

¹⁸⁴ Исто, стр. 59.

4.3 Школска библиотека у савременој Србији

„Данас у Србији постоји око четири хиљаде библиотека повезаних у јединствен библиотечко-информациони систем Републике.“¹⁸⁵ Најзначајније су Народна библиотека, Библиотека Српске академије наука и уметности, Библиотека Матице српске, Библиотека града Београда, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, које су чувари традиције, библиотекарства у Србији, али и сведоци развојног пута српског језика, књижевности и државности. „Према карактеру фондова, начину обраде, врстама корисника и услугама које библиотека остварује оне се сврставају у следеће категорије: научне, народне, стручне и школске.“¹⁸⁶ На територији данашње Србије отварају се библиотеке у све четири категорије.

У послератној Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији сам процес набавке писаних дела попримио је социјалистички карактер те је често био централизован. Претерано мешање школске управе настало је као последица напора да школска библиотека буде усклађена са образовном политиком друштва и понесе нову улогу, уско повезану са њом. Покушаји реформе најбоље се огледају кроз издавање закона, тако је „седамдесетих година прошлог века рад школских библиотека први пут нормативно сагледан кроз прописе из области образовања и васпитања. Доношењем Закона о основном образовању и васпитању (1978) и Закона о средњем усмереном образовању и васпитању (1979), школама је дата могућност да донесу свој Правилник о организацији и раду школске библиотеке основне (средње) школе. Паралелно са прописима из образовања, за послове из делокруга библиотечко-информационе делатности примењивани су прописи из области јавног библиотекарства.“¹⁸⁷

У Службеном гласнику РС бр. 4/90 објављен је Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу који је донело Министарство просвете Републике Србије. Правилником је одређено да се библиотечки простор састоји од две просторије: књижнице и читаонице. Иако ултимативно зависи од услова и могућности које има школа, прописано је да величина библиотеке обухвата 0,1 квадратних метара на једног ученика. „У већим централним школама предвиђа се медијатека (мултимедија центар) са следећом структуром: библиотека – око 36 m² – просторија за умножавање штампаних и аудио средстава, око 18 m²; просторија за смештај АВ средстава, припрему наставника, обучавање наставника – око 36 m²; читаоница (групно и индивидуално учење, дифузија порука) – око 72 m².“¹⁸⁸ У Правилнику о ближим упутствима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе, који је објављен 2019. године дати су услови које оснивач основне школе мора да обезбеди као минимум школског простора, опреме и наставних средстава.

„У оквиру библиотеке планиране су следеће просторне целине: – просторија или просторна целина за стручни рад библиотекара (са простором за изнајмљивање) површине 12–18 m²; – просторија или просторна целина за смештај библиотечке грађе (књиге, часописи, аудио-визуелна и електронска грађа) површине 5,5 m² за 1.000 књига, рачунајући 10 књига по ученику и 40 књига по наставнику; – читаоница (за индивидуално и групно учење и истраживање)

¹⁸⁵ Стаматовић, Д., *op. cit.*, стр.

¹⁸⁶ *Исто*

¹⁸⁷ Миле Пенков, *Библиотека основне школе и њена функција у настави српског језика и књижевности*, *op. cit.*, стр. 56.

¹⁸⁸ Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 4/90 (1990): 5.

планира се у складу са капацитетом школе, али не за мање од 30 ученика (1 одељење), површине најмање 2 m² по ученику.”¹⁸⁹

Између осталог, наводи се да је библиотека правилно смештена у централном делу објекта где је звучно изолована и организована тако да ју је могуће употребити за различите догађаје, наравно, уз обезбеђен приступ особама са сметњама у развоју или са инвалидитетом.

Допуна је уследила након неколико година када је у Просветном гласнику бр. 16/2020 објављен Правилник о изменама и допунама Правилника о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе. Детаљно су разрађени посебни простори библиотеке који сведоче о све већој сложености библиотеке у савременом добу, и то:

„Простор за изнајмљивање (простор за повремене сталне изложбе, уопштене информације и сл.) површине 18–20 m². Код мањих школа, овај простор се може користити и за стручни рад библиотекара.

Простор за стручни рад библиотекара површине 18–20 m².

Простор за смештај библиотечке грађе (књиге, часописи, АВ и електронска грађа, заједничка наставна средства) површине 5,5 m² за 1.000 књига, рачунајући 10 књига по ученику и 40 књига по наставнику.

Простор читаонице (за индивидуално и групно учење и истраживање) планирати за најмање 5% ученика школе, односно 54–60 m² за школе оптималних величина, треба га планирати уз простор за смештај библиотечке грађе или у посебном простору.

Простор онлајн информација за 3–5 места, односно 3 m² по кориснику (најбоље је планирати га у склопу читаонице).

Мултимедијални простор је саставни део библиотеке (обавезна је у већим централним школама са 16 и више одељења) површине 54–60 m² (за 30 ученика, од чега најмање 15 са рачунаром) и представља студијско-информативни центар школе у којем се изводе наставне и ваннаставне активности (предавања, изборна настава, часови наставе који захтевају употребу различитих медија, припрема наставника за рад и сл.). Код мањих школа, мултимедијални простор и простор читаонице је могуће обједињавати.

Мултимедијални кабинет је простор са АВ и рачунарском опремом површине 18–20 m² и представља интегрални део мултимедијалне просторије у којем је могућ индивидуални рад и рад у мањим групама.”¹⁹⁰

За издвојена одељења или уколико има мањи број ученика, школа користи расположиви простор који може бити зборница или наставна просторија. Правила су неопходна, јер постоји бојазан да се библиотеке смештају у неодговарајућим условима, нарочито у школама које немају довољно простора или имају велики број ученика, за простор којим располажу.

Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, донета 2012. године, предочила је затечено незадовољавајуће стање у погледу рада школских библиотека услед недовољног броја библиотека у школама, нарочито у неразвијеним срединама и недовољно књига.

„Школску библиотеку имају 2/3 школа у Републици Србији, а проблем је њихова опремљеност – мало књига (у просеку 17 књига по ученику) мало нових наслова и друге потребне литературе (методичких приручника, инструктивних материјала, речника, енциклопедија, електронски извори података итд.). Пошто ретко које истурено одељење има библиотеку (не говоримо о њеној опремљености и функционалности) то значи тамо где су највеће потребе за датом образовном стимулацијом (низак социо-културни и економски ниво

¹⁸⁹ Правилник о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 5 (2019): 1.

¹⁹⁰ Правилник о изменама и допунама Правилника о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 16 (2020): 5

средине, низак образовни ниво родитеља, мање или теже доступни сви образовни, културни и научни садржаји), ње најмање има.”¹⁹¹

Стратегијом развоја образовања поред утврђених циљева, сврха и праваца, дате су и смернице како да се унапреди квалитет наставе и учења за основне и средње школе када су у питању библиотеке је:

„Школске библиотеке и медијатеке интензивно се користе у редовној настави као простор за учење, спровођење релевантних активности ученика за поједине предмете и за развој медијске писмености ученика. Библиотеке и библиотекари треба да буду ресурс-центри, помоћ наставницима и ученицима у реализацији наставе и ваннаставних активности.”¹⁹²

Стратегија образовања до 2030. године која је донета 2021. нуди и кратак опис затеченог стања 2020. године истичући да „већина школа не испуњава неопходне просторне, хигијенске и друге услове. Неопходна су улагања у намештај, лабораторијску и другу опрему, дидактичка средства, опремање библиотека, ателеа, медијатека, простора за младе и сл.”¹⁹³ Као један од стратешких корака наводи се улагање у обогаћивање библиотечких фондова у основним школама.

Изузетно је важно да васпитно-образовне установе уреде свој библиотечки простор и организује библиотечки рад, као и да ангажују компетентно лице за рад у библиотеци. Наиме, неопходно је да библиотека обавља своју делатност према националним и међународним стандардима.

„Министар за културу доноси националне стандарде за јавне и друге типове библиотека на предлог Народне Скупштине Србије и Библиотеке Матице српске и библиотечких стручних удружења. Надзор над радом школских, високошколских, универзитетских библиотека, библиотека научноистраживачких института и установа и специјалних библиотека врши орган, односно аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе за вршење надзора над радом установа чији су библиотеке организациони део.”¹⁹⁴

У савременој Србији библиотеке имају значајну улогу у оквиру образовног система јер се користе као стварни центри помоћи и подршке ученицима и наставницима у наставном и ваннаставном процесу.

4.4 Значај и улога школске библиотеке и њена библиотечко-информациона делатност

Убрзан развој друштва условљен је технолошким развојем, пре свега појавом интернета.

„Својство сваке добре наставе је да упућује на књигу као на стални извор стручних и научних знања, те школска библиотека постаје информативни центар у коме се непрекидно долази

---

¹⁹¹ Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, *op. cit.*, стр. 31.

¹⁹² *Министарство просвете и науке*, Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, нацрт за дискусију, Београд, 2012, стр. 85.

¹⁹³ Стратегија развоја образовања у Србији до 2030. године, *Службени гласник Републике Србије* (2021): 113.

¹⁹⁴ Закон о библиотечко-информативној делатности, *Службени гласник Републике Србије*, бр 52/11 (2011): 7.

до нових сазнања.“¹⁹⁵ Стога у закону о библиотечко-информационој делатности из 2011. године наводи се да је ова делатност једна од примарних за школску библиотеку, а обухвата „...прикупљање, обраду, заштиту, чување, представљање и давање на коришћење библиотечке грађе и извора, као и стварање, размену, позајмицу и дистрибуцију информација које поседују библиотеке, друге установе, организације, а у циљу ширења знања, слободног приступа информацијама и њихове промоције.“¹⁹⁶

Један од изазова који модерно доба задаје образовном систему лежи у сталним променама односа према знању и његовој употребној вредности. Образовни систем покушава да се прилагоди тим променама, и природно, као део образовног система, мењају се и библиотеке. Библиотеке континуирано добијају на значају, њихов опсег деловања се шири и регулише кроз различите законе, правилнике и акте. „Школске библиотеке све више постају мултимедијални центри прилагођени узрасту ученика њиховим потребама, као и потребама наставника у целокупном процесу васпитања и образовања.“¹⁹⁷

У члану 61 Закона о основама система образовања и васпитања стоји да „основно и средње образовање и васпитање, специјалистичко и мајсторско образовање и други облици стручног образовања остварују се на основу школског програма. Школски програм доноси школски одбор, по правилу на период од четири године.“¹⁹⁸ Поједини делови школског програма ажурирају се током остваривања у случају промена у садржају.

У члану 27 Закона о основном образовању и васпитању у оквиру школског програма под тачком 18 наводи се програм рада школске библиотеке.¹⁹⁹

У члану 36 Закона о библиотечко-информационој делатности стоји да националне стандарде за јавне и друге типове библиотека доноси министар надлежан за културу на предлог Народне библиотеке Србије, Библиотеке Матице српске и библиотечких стручних удружења.²⁰⁰

У члану 62 Закона о основама образовања и васпитања, наведено је да школа доноси Годишњи план рада. „Годишњим планом рада утврђују се време, место, начин и носиоци остваривања програма образовања и васпитања. Годишњи план рада установа доноси у складу са школским календаром, развојним планом и предшколским, школским васпитним програмом до 15. септембра. Уколико у току школске односно радне године

---

¹⁹⁵ Гордана Ђоковић, *Школска библиотека у савременом образовању, Креативна радионица у школској библиотеци* (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012), стр. 70.

¹⁹⁶ Закон о библиотечко-информационој делатности, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 52/11. Београд, 2011, *op. cit.*, стр. 3–4.

¹⁹⁷ Ђоковић Г., *op. cit.*, стр. 71.

¹⁹⁸ Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 129/2021, Доступно на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/1/reg>, (Приступљено: 15. 9. 2023).

¹⁹⁹ Закон о основном образовању и васпитању, *Службени гласник Републике Србије*, бр: 129/2021. Доступно на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2013/55/1/reg>, (Приступљено: 25. 9. 2023).

²⁰⁰ Службени гласник РС бр. 52/11 Доступно на: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewikho> (Приступљено 3. 3. 2024).

дође до промена неког дела годишњег плана рада, установа доноси измену плана рада у одговарајућем делу.“²⁰¹

У саставни део школског програма спада и програм школске библиотеке. Школска библиотека у свом фонду поред остале литературе треба да има уџбенике, који прате и задовољавају наставне садржаје предвиђене планом и програмом, циљеве наставних јединица, уз испоштоване методичко-дидактичке захтеве прилагођене карактеристикама ученика. Савремени уџбеници, чији је избор на тржишту велики, требало би уз правилну примену да код ученика подстакну креативно и логичко размишљање. Савремено образовање има на располагању значајан фонд радних материјала као што су радни листови, радне свеске, тестови, збирке, мапе итд. Уџбеници у школску библиотеку најчешће долазе на два начина, и то као поклон издавача приликом набавке уџбеника за школу или прикупљањем већ коришћених уџбеника од ученика школе.

Формирање и обогаћивање фонда школске библиотека требало би да буде планска и правилно осмишљена политика школе, која се обавља са дужном пажњом. Како библиотека одговара потребама својих корисника, препоручује се да корисници буду анкетирани у вези са њеним асортиманом.

„Библиотечко-информациону грађу и изворе чине: књиге, рукописи, брошуре, сепарати, серијске публикације, музичка дела, картографска грађа, каталози, календари, умножени уметнички и сценски програми, фотографије, албуми, разгледнице и цртежи, просторни и други планови, гравире, плакати и друга ликовна и графичка грађа, леци, огласи и саопштења, звучни и видео записи у било ком облику (изузев на филмској траци), електронске публикације дистрибуиране на физичким носачима и електронске публикације дистрибуиране на интернету, садржај интернет домена Републике Србије, комбиноване и мултимедијалне публикације, рачунарски програми у јавној употреби и друге публикације (у даљем тексту: библиотечка грађа и извори).“²⁰²

Велики део библиотечко-информационе грађе и извора налази се у школској библиотеци, и обухвата, поред уџбеника, и белетристику за децу, различите приручнике, енциклопедије, лексиконе, речнике, дечје часописе, албуме, мултимедијалне и друге дигиталне изворе, стручну литературу за наставнике, педагошко-психолошку литературу итд.

„Најмање школе треба да имају бар 2.500 важних и савремених јединица да би обезбедиле широко заснован фонд књига за кориснике свих узраста, способности и образовног нивоа. Најмање 60% фонда треба да чине некњижевни извори који се односе на наставни програм.“²⁰³

Поред литерарних дела, уџбеника и књижне грађе у опште, треба имати у виду и некњижну грађу. Тако би библиотекар приликом набавке требало да буде упознат са популарним садржајима некњижне грађе у датом моменту, о чему се може информисати на интернету, приликом посете сајму књига или консултацијом са колегама из суседних школа и јавних библиотека. Уколико библиотека прибави популаран садржај, препоручљиво је урадити промоцију међу ученицима, што може бити задатак

²⁰¹ Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 129/2021.

²⁰² Закон о библиотечко-информационој делатности, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 78/2021. Доступно на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/52/1/reg>, (Приступљено: 20. 9. 2023), стр 3.

²⁰³ IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке, *op. cit.*, стр. 397.

интересантан члановима новинарске и библиотечке секције. Поред тога, сведоци смо масовне производње и дистрибуције филмова од којих многи поседују образовни потенцијал у историјском, путописном, документарном и научно-фантастичном смислу.

„Школска библиотека треба да набавља материјале за разоноду као што су популарни романи, музика, компјутерске игре, видео, часописи и плакати. Ови материјали могу да се бирају у сарадњи са ученицима, да би се осигурало да одражавају њихова интересовања и културу, али при том не треба прелазити разумне границе етичких стандарда.“²⁰⁴

Књижна и некњижна грађа набавља се из средстава школе, донацијом издавача, родитеља, културних институција, локалних самоуправа и других донатора. О донираним књигама прави се записник и оне се укључују у библиотечки фонд. Задатак је библиотекара да обавештава јавност (ученике, наставнике, стручне сараднике, родитеље итд.) о набавци књижне и некњижне грађе при школској библиотеци.

„Особине деце читалаца су да верују и да се не дистанцирају од онога што дознају читање. И зато им треба дати добру књигу. Такву књигу треба да има школска библиотека, а библиотекар да зна и да може да је препоручи.“²⁰⁵

Да би оствариле своју значајну улогу у реализацији свих облика васпитно-образовног рада, неопходно је да, школске библиотеке, поред опремљености књижном и некњижном грађом, имају и адекватан простор, што је у пракси чест изазов. Према Правилнику о изменама и допунама Правилника за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе под нормативима школског простора, опреме и наставних средстава, заједничке просторије чине вишенаменски простор, библиотека са читаоницом и мултимедијалним простором и просторија за исхрану ученика.²⁰⁶

Значај и улога школске библиотеке лежи, између осталог, у њеној моћи, односно, утицају који има на целокупни развој личности ученика, на образовном, васпитном, културном, информативном, естетском, уметничком и рекреативно-забавном пољу. Библиотека није само физички простор у коме су смештене књиге по које поједини ученици долазе. Савремена библиотека, поред тога што је подршка и помоћ наставном процесу, правилном организацијом рада утиче на емоционални, социјални и интелектуални развој ученика. Атрактивном за ученике, савремену библиотеку чини то што одржава корак са технолошким и информационим напретком друштва.

„Школска библиотека пружа информације и сазнања која су неопходна за успешно учествовање у савременом друштву заснованом на информацијама и знању. Школска библиотека омогућава ученицима да овладају вештинама за учење током читавог живота, развија њихову стваралачку машту и оспособљава их да буду одговорни грађани.“²⁰⁷

Важно је члан 50. Закона о основном образовању и васпитању који дефинише улогу и значај школске библиотеке:

„Школска библиотека је место библиотечко-информационе, васпитно образовне и културне активности школе. У школској библиотеци прикупља се, обрађује и ученицима, наставницима и стручним сарадницима даје на коришћење библиотечко-информациона грађа (књиге, серијске публикације и др.) и извори. Библиотека је дужна да у свом фонду прикупља уџбенике и друга наставна средства намењена ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом као и стручну литературу за наставнике и стручне сараднике. Задатак школске библиотеке је да код ученика развија навике читања и коришћења библиотечких услуга, као и да ученике оспособљава да користе информације у свим облицима и на свим медијима и омогући им да овладају вештинама потребним за учење у току целог живота. Школа је дужна да има

²⁰⁴ IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке, 2005, стр. 397.

²⁰⁵ Ђоковић Г., *op. cit.*, стр. 69.

²⁰⁶ *Просветни гласник*, 16/2020, стр. 5.

²⁰⁷ IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке, *op. cit.*, стр. 389.

школску библиотеку у складу са законом. Програм рада школске библиотеке саставни је део школског програма.”²⁰⁸

4.5 Различити облици васпитно-образовног рада у школској библиотеци

Поред учионице, настава се може организовати и на другим локацијама, као што су: школска библиотека, летња учионица, школско двориште, музеј, установе културе, верски објекти, на екскурзији итд. Промена средине приликом организације наставних садржаја је пожељна и ефектна, а код деце побуђује заинтересованост и мотивисаност. „Школска библиотека организује васпитно-образовни процес и библиотечно-информативну делатност. Она се све више трансформише у библиотечно-информативни центар школе, који садржином својих фондова и програмом рада мора да задовољи потребе специфичне категорије корисника и ученика и наставника основних и средњих школа.”²⁰⁹ У савременом образовању школска библиотека, посебно код школске деце, има посебно место. Стога је важно сагледати употребне потенцијале библиотеке, јер је погодно место за реализацију одређених наставних садржаја.

„С обзиром на то да библиотекар не вреднује директно његове резултате, ученик се осећа слободнијим да изрази своје идеје и ставове, при чему библиотекар има већу слободу, јер није стриктно ограничен наставним планом и програмом.”²¹⁰

У оквиру разредно-часовног система, настава се изводи у виду часова, који трају од четрдесет пет минута, а који су подељени одморима, од пет минута и петнаест или двадесет минута. Присутна су преиспитивања примене оваквог система, поготову код млађих разреда, где се предлажу краћи часови. Узимајући у обзир психо-физичке карактеристике деце овог узраста, у школској библиотеци могу се реализовати различити облици васпитно-образовног рада, који не морају бити временски ограничени у трајању од једног школског часа.

Важан фактор значајан у реализацији наставних јединица јесте распоред часова. Израда распореда часова је деликатан и захтеван посао, који треба да одговори захтевима у пракси. Такође, савремена настава захтева флексибилнији распоред часова. „Школска библиотека је идеално место за спајање различитих облика учења и корелацију наставних предмета и разноврсних садржаја. Час у школској библиотеци мора да има јасно утврђен план како би се обезбедила успешна корелација.”²¹¹ Једнако је важно направити правилан распоред васпитно-образовних активности и у школској библиотеци. Успешна организација обезбеђује правилну смену активности, уз поштовање узрасних карактеристика, прави одабир наставних метода, облика рада, организација средине, наставна средства и умешност наставника.

„Час је интерактивни однос између наставника, ученика, наставних садржаја и дидактичко-технолошких окружења који се по правилу, остварује у временском трајању од 45 мин”.²¹² Да би интеракција између наставника и ученика била успешна и да би био

²⁰⁸ Закон о основном образовању и васпитању, *op. cit.*

²⁰⁹ Ђоковић Г., *op. cit.*, стр. 71.

²¹⁰ Драгана Грујић, „Час у школској библиотеци,” *Креативне радионице у школској библиотеци*, књига 2 (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012), стр. 63.

²¹¹ *Исто*, стр. 63.

²¹² Младен Вилотијевић, *Дидактика 3*, стр. 106.

остварен циљ часа, неопходна је добра припрема наставника. Некад околности на часу захтевају да се одступи од припреме, међутим све етапе часа су подједнако важне. У уводном делу часа потребно је мотивисати ученике за даљи рад и повезати градиво са претходних часова, и представљање онога што ће се даље радити. Код обраде наставне јединице градиво мора да буде логички повезано, јасно и конкретно. У завршном делу часа одрађује се рекапитулација градива, добија повратна информација која служи као смерница за следећи час. Исто као припрема наставника, битна је и припрема библиотекара за све врсте активности у библиотеци.

Библиотека не само да је кутак за ученике и наставнике, већ у њен рад могу бити укључени и родитељи. „Најзад, библиотека би требало да ствара могућност за укључивање родитеља у живот школе. Родитељи-волонтери могу да помогну библиотекарском особљу у практичним пословима, а мотивишући кући децу на читање могу да дају свој допринос програмима промоције читања. Родитељи могу бити носилац активности у оквиру групе „пријатеља библиотеке“, чији је задатак да обезбеди додатна новчана средства за активности библиотекара и да јој помогне у организовању посебних културних догађаја.“²¹³

4.5.1 Организација и врсте иновативних часова у школској библиотеци

Наука и технологија развијају се великом брзином, школски систем се мења покушавајући да прати напредак савремене технологије. Од иновација се очекује да осавремене, унапреде, модернизују и побољшају рад у школи. Новине могу бити различите – оне које подразумевају реформске промене у читавом систему и оне које се односе на организацију васпитно-образовног рада.

„Иновације у којима се уносе новине у организацији васпитно-образовног рада у школи такође се могу поделити у четири групе: иновације у припреми васпитно-образовног рада (операционализација наставних циљева на задатке, програмирање и планирање рада школе, планирање васпитно-образовног рада), организацијске иновације (организација наставног часа, облици наставе, врсте наставе, методе), дидактичко-медијске иновације (аудитивни и аудиовизуелни медији, рачунарски софтвер, базне податке), евалуацијско-документолошке иновације (праћење и вредновање свих видова васпитно-образовног рада.“²¹⁴

Све четири наведене групе новина односе се и на васпитно-образовни рад у библиотеци. Библиотека својим амбијентом, стручним радом библиотекара јесте право место за организацију иновативних часова-радионица и других облика васпитно-образовног рада. Недељко Трнавац предлаже низ иновативних часова у школи. Сви ови иновативни часови могу да се примене и у школској библиотеци. За успешну реализацију иновативних часова поред нових наставних метода и облика рада, наставних средстава значајна је стручна и позитивна сарадња библиотекара са наставницима, педагошко-психолошком службом, директором. Библиотекар на квалитетан и стручан начин упућује ученике у правилну технику коришћења литературе, интернета, књиге у електронској форми да на што бржи и лакши начин дођу до потребних информација, односно да науче

²¹³ Гордана Стокић Симончић, *Културно-просветна делатност школског библиотекара, Школски библиотекар сарадник у настави* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2008), стр. 195.

²¹⁴ Вилотијевић, М., *op. cit.*, стр. 310.

да уче. Сви иновативни часови морају бити испланирани наставним планом пре почетка школске године и доступни библиотекар, како би могао благовремено да се квалитетно припреми.²¹⁵

„Наставни часови су основна педагошка ситуација у којој треба да се манифестује сва успешност њиховог заједничког рада. [...] Мада су неки часови слични, разврстали смо их у следеће групе, зависно од тога на који начин омогућавају наставницима да размењују иновације и унапређују рад са ученицима: 1. стандардни часови, 2. угледни часови, 3. огледни часови, 4. отворени часови, 5. тимски часови, 6. компаративни часови, 7. замијењени часови, 8. час као симулација, 9. часови према моделу, 10. корективни часови, 11. демонстрациони часови, 12. часови замијењених улога, 13. пробни часови, 14. час као пројекција, 15. час као снимак.”²¹⁶

Огледни часови у школској библиотеци

Све што је значајно за огледне часове у настави може да се односи и на њихову реализацију у школској библиотеци. „Много је тога, што, међутим, може да варира у односу на редовну наставу – од броја ученика, организације простора, наставних метода и поступака, па до броја извођача и трајања часа.”²¹⁷ Практикују се када је у питању наставна јединица која се није обрађивала или се реализује на потпуно нов начин и очекује се позитиван исход. Захтева коришћење наставних средстава, нових метода и облика рада, другачију организацију средине у односу на седење у клупама у учионици. Огледни часови могу да се користе у свим областима, а посебно су захвални за експериментална истраживања или истраживачке манифестације, каква би могла да буде „Недеља науке у библиотеци“ поводом годишњице рођења Николе Тесле или Михајла Пупина, на пример. За ученике су ово посебно интересантни часови са којима се не сусрећу свакодневно а који доносе изненађења и узбуђења. На оваквим часовима изражена је повећана активност ученика. Огледни часови / радионице у школској библиотеци, као и у редовној настави, нису прецизно временски ограничени, већ зависе од садржаја. Школски библиотекар у сарадњи са једним или више наставника различитих предмета може да реализује предвиђене садржаје који могу бити подељени на неколико секвенци. „Наставник током свог радног века има нимало лак задатак – да овлада двоструком компетенцијом: управљања садржајем (оно што се учи) и управља процесом (начин на који се учи). Огледни часови пружају могућност за организован напор и подршку колектива у том правцу.”²¹⁸ (Прилог 3)

Отворени часови у школској библиотеци

Непосредно упознавање са радом библиотеке и њеним могућностима у непосредној настави најбоље ће показати посебна врста часова – радионице. Такав тип иновативних часова може да буде организован у два вида. Један је намењен наставницима, педагошко-психолошкој служби, директору и управи школе. Други је за родитеље, библиотекарe и стручњаке ван школе. Садржаји ових часова-радионица могу да буду различити, у зависности од тематике и избора наставника и библиотекара. Циљ је унапређивање наставе и упознавање шире друштвене средине са радом школске библиотеке. (Прилог 2)

Тимски часови у школској библиотеци

За ову врсту часова неопходна је озбиљна сарадња библиотекара и једног или више наставника, педагошко-психолошке службе или стручњака са стране. Организација

²¹⁵ Трнавац Н., стр. 109.

²¹⁶ Недељко Трнавац, *Педагог у школи* (Београд: Учитељски факултет у Београду, 1996), стр. 105. Доступно на: <https://www.slideshare.net/os21majpodgorica/inovativni-asovi-1> (Приступљено 24. 2. 2024).

²¹⁷ Валентина Рапајић, „Модалитети и функција оледног часа,” *Педагогија* 4 (2001): 74.

²¹⁸ *Исто*, стр. 80.

овог часа захтева озбиљну и детаљну припрему. Час-радионицу може да реализује једна особа из тима или више њих, у етапама. Ова врста часа-радионице допринеће вишем облику стручних сарадничких односа између библиотекара и наставника. Веома су значајни за размену искустава, иновирање наставе примењеним искуствима са похађаних семинара.

Замењени часови у школској библиотеци

Ученицима прија промена радног окружења јер их мотивише за квалитетнији рад. Редослед наставних јединица из наставног плана не мења се док се одређени часови-радионице зависно од садржаја, уместо у учионици, реализују у простору школске библиотеке. Реализује их наставник уз стручну помоћ библиотекара, а сам боравак у простору библиотеке и садржај часа-радионице може да мотивише ученике да чешће користе школску библиотеку.

Часови према моделу (узору) у школској библиотеци

Веома погодни за реализацију у школској библиотеци, представљају лак пут да се нечије позитивно искуство и иновације реализују и провере у сопственој пракси. Постоји велики избор узорно обрађених наставних јединица објављених у различитим стручним часописима, уџбеницима, са семинара-стручног усавршавања. Тип часа-радионице је изазов и мотивација за рад библиотекара и наставника.

Демонстрациони часови у школској библиотеци

Овај тип часа-радионице даје могућност библиотекару да демонстрира могућности коришћења школске библиотеке. Потребно је одговорити на питање шта је то иновативно што се може користити у школској библиотеци (књижевно дело, наставно средство, медији, интернет). Овим часовима-радионицама присуствују управа школе и чланови колектива. Може представљати добар начин да се библиотека популарише кроз квалитетан стручан рад библиотекара и добије залужено место које јој припада.

Час замењених улога у школској библиотеци

За ову врсту часова-радионица ученици су веома заинтересовани у основној и средњој школи. Наставник у сарадњи са библиотекарском одабраће једну групу ученика за реализацију овог часа. Ученици су веома мотивисани за овакав начин рада, почаствовани и доживљавају прилику као награду. Ставиће се у улогу наставника што ће за њих бити посебан доживљај и биће активни учесници у настави. Тенденција иновативних часова јесте све већа улога ученика у наставном процесу. У току припреме ових часова-радионица ангажовање библиотекара и наставника је повећано и квалитет у многоме зависи од припреме.

„Друга група иновативних часова се не реализује кроз непосредни рад са ученицима. Њихова предност је у богатству и слободи изношења најразличитијих идеја, а недостатак у удаљености од реалне ситуације која постоји и односа међу ученицима у одељењу.“²¹⁹

Сви типови часова-радионице могу се применити у школској библиотеци.

Час као симулација (замена улога)

Углавном су погодни за студенте, али могу их користити и наставници. Унапред договорена и припремљена наставна јединица, кроз подељене улоге којима се симулира час или одређене деликатне педагошке ситуације. Подељени у улоге родитеља,

---

²¹⁹ Недељко Трнавац, *Педагог у школи* (Београд: Учитељски факултет у Београду, 1993), стр. 109.

наставника, ученика, педагошко-психолошке службе, управе школе учесници на конструктиван начин, уважавајући различита мишљења и ставове, могу да коригују свој став и изнађу најбоље решење. Најбоље је ову симулацију реализовати у типу радионице. Библиотека је посебно погодно место за наведени начин рада.

Час као пројекција

Неће бити реализована непосредно, али као идеја може да буде интересантна и иновативна. Једну одабрану наставну јединицу планирају по договору наставници, библиотекар, студент, педагог, психолог. Сви треба да учествују у стручној дискусији, полемици, размени различитих идеја која може бити врло конструктивна и драгоцену за даљи рад.

Час као фикција

„Као облик трагања за новим потпуно неуобичајеним и често нереалним, идејама за обраду наставних јединица, ове часове не треба потцењивати, јер су се и најзначајније иновације појављивале у овој форми.“²²⁰ Приметна је размена различитих идеја, мишљења, уз примену различитих метода, облика рада и наставних средстава на неуобичајен и нов начин.

Час као снимак

У понуди се налази велики број снимљених часова као узор. Уз помоћ савремених технологија они су на веома лак начин доступни. Такви часови могу да послуже као идеја, да се прате, групно или појединачно. Савремено опремљене библиотеке одличан су простор за овакву активност.

Угледни часови у школској библиотеци

У пракси се често угледни и огледни часови користе као синоними, међутим ради се о два различита типа часа. Угледни час је један класични час који је добро осмишљен и реализован на најквалитетнијем нивоу уз коришћење одговарајућих наставних средстава, нових метода и облика рада. Може бити организован типа радионице, часа, или блок часа, што зависи од садржаја. Библиотека је право место за реализацију а часу могу да присуствују колеге, студенти, а може да послужи као пример приликом стручног усавршавања наставника. За ученике је промена простора из учионице у библиотеку већ довољан доживљај. Промена организације средине, где нема класичног седења (најчешће по двоје у клупама), и растерећеност од стега у одељењу мотивационо делује на њих. Унутрашњи амбијент библиотеке утиче на то да се ученици осећају опуштеније и слободније.

Сви ови часови-радионице могу да се организују у школској библиотеци, месту где се рађају и реализују нове идеје. У савременом васпитно-образовном процесу све је већа и важнија улога библиотекара који је водитељ, организатор и реализатор процеса учења у библиотеци. Заједнички часови библиотекара, наставника, студента, педагога, психолога захтевају квалитетну стручну сарадњу, само позитивна међусобна сарадња и подршка заснована на поверењу и поштовању може да допринесе промовисању потенцијала библиотеке и њеној значајној улози у васпитно-образовном процесу. (Прилог 4)

---

²²⁰ Исто, стр. 110.

4.5.2 Организација културних и јавних активности у школској библиотеци

Кроз секције, радионице и друге облике рада, школска библиотека делује као покретачка снага у формирању културних навика код ученика. Како је у већини случајева школска библиотека уједно и прва библиотека са којом се деца сусрећу, она помаже да се формирају навике код ученика већ од првог разреда основне школе и да постану активни чланови школске библиотеке користећи њене капацитете кроз школовање и целоживотно учење.

„Школска библиотека је место библиотечко-информационе, васпитно-образовне и културне активности школе.“²²¹ Као таква, школска библиотека је сигурно најпогодније место у школи за организацију и реализацију различитих облика васпитно-образовног рада.

Културне активности обухватају: прославу дана школе, почетка и краја школске године и завршетка основношколског образовања и васпитања, прославе школских и државних празника, приредбе, представе, изложбе, концерте, такмичења и смотре, посете установама културе, заједничке активности школе и јединице локалне самоуправе и друге активности које доприносе проширењу утицаја школе на васпитање ученика и културном развоју околине школе.²²²

Прва организована школска приредба којој ученик присуствује дешава се већ првог дана школске године. Приредба поводом пријема првака оставља јак и дуготрајан утисак на децу и родитеље као један од посебних доживљаја. Припреме за овај дан почињу још у претходној школској години ангажовањем библиотекара, наставника и чланова секција. У мањој или већој мери, библиотекар учествује у организацији свечаног догађаја. У оквиру библиотечке секције могу се припремити честитке добродошлице за прваке и флајери за родитеље са општим приказом школе и школске библиотеке. Драмска секција може припремити рецитације или краћу представу примерену деци овог узраста, а музичка секција хорски наступ.

Значајни празници, школски, верски и државни, као и међународни и светски дани, обележавају се у школи, најчешће приредбама које приређују секције. Празничне манифестације често прате такмичења и конкурси уз проглашење победника. Различите значајне културне манифестације одржавају се и у самој библиотеци, у складу са наставним садржајима, актуелним дешавањима, интересовањима ученика, финансијским могућностима: књижевни сусрети, трибине, промоције, предавања, концерти, такмичења, филмске представе, изложбе. Обавеза библиотекара је и да се побрине да реализација свих ових активности протекне успешно, уз тимски рад са наставницима осталим запосленим у школи, родитељима, колегама.

Компететивне активности се не одржавају само при обележавању посебних датума, већ током целе школске године, пошто су препознате као ефикасан вид мотивације и заинтересованост за учење и забавно-рекреативне активности. Елементарна активност деце, нарочито у млађем добу, је игра а награда и похвала подстичу такмичарски дух. Такмичења и смотре могу се редовно одржавати у простору школске библиотеке, као резултат стручног ангажовања библиотекара као покретача интересовања међу ученицима. Уколико је маштовит, свестран, стручан, мотивисан библиотекар много тога може претворити у изазов или у такмичење. Активности могу да буду врло различите, које ће мотивисати ученике да осећају жељу и потребу да често

²²¹ *Службени гласник*, 129/202, стр. 9

²²² *Исто*

долазе у библиотеку. Циљ је да се подстакне што већи број ученика да посећује школску библиотеку. Библиотекар мора систематично да планира културне активности, а библиотека да буде опремљена савременом књижном и некњижном грађом, да буде естетски уређена као би се ученици осећали пријатно.

У току школске године у школи се организује низ представа, и то често у простору библиотеке, нарочито када су у питању мање представе, које организују чланови секција. Библиотекар помаже у избору садржаја, набавци потребних мултимедијалних средстава, али и уступа простор библиотеке за припрему и пробе, односно ствара услове за несметан и успешан рад. Библиотека је место и за тонске и хорске пробе уочи концерата. Поред припреме и извођења концертне манифестације, у библиотеци је могуће организовати и наступ концерата еминентних или нарочито популарних извођача и састава, опера и филхармонија.

Изложбе различитог карактера и тематике налазе своје место у библиотеци. Излагање радова ученика представља признање ученичком труду и њиховим креативним способностима. Сав креативни рад који претходи изложби од великог је значаја за ученике, јер им омогућава да изразе своје мисли, осећања и когнитивне способности. Сваки рад детета изражава његову социјалну, емоционалну и интелектуалну зрелост. На узрасту од осам до десет година деца су у периоду реалистичног изражавања које је уско повезано са њиховим менталним стањем. На каснијем узрасту, од 12 до 14 година на њихов цртеж утиче образовање, перцепција и примећује се да радови имају концепт, перспективу, дубину. Дечјим цртежом бавила се Флоренс Гудинаф (енг. Florence Goodenough, 1886–1959) која је сматрала да се на основу цртежа људске фигуре може проценити коефицијент интелигенције детета. Поред изложби ликовних радова у школској библиотеци могу да се организују изложбе експоната народне радиности, старих књига, завичајних збирки, старих наставних средстава литерарних дела, фотографија, часописа али и изложбе мешовитог карактера. Захваљујући средствима савремене технологије у библиотеци се могу приредити и виртуелне изложбе у виду посета нашим и светским реномираним музејима, галеријама, факултетима, сајмовима итд.

Школска библиотека у многим ситуацијама остварује сарадњу са културним, просветним, научним институцијама изван школе и са широм друштвеном средином. У Правилнику о програму свих облика рада стручних сарадника из 2021. године наводи се са којим субјектима сарађује школски библиотекар:

- „1. Сарадња са другим школама, школским, народним и другим библиотекама, на територији локалне самоуправе, управног округа и Републике Србије по питању размене и међубиблиотечке позајмице.
2. Сарадња са локалном самоуправом по питању промоције рада библиотеке и школе.
3. Сарадња са просветним, научним и културним и другим установама (новинско -издавачким предузећима, радио-телевизијским центрима, филмским и позоришним кућама, домовима културе и културно-просветним заједницама и организацијама које се баве радом и слободним временом омладине и другим образовним установама).
4. Учешће у раду Друштва школских библиотекара Србије и других стручних друштава у локалној самоуправи у Републици Србији.”²²³

---

²²³ Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника, *Службени гласник, Просветни гласник*, бр. 6/2021 (2021) чл. 8 Доступно на: http://www.zetss.edu.rs/wpcontent/uploads/2021/12/pravilnik_o_programu_rada_strucnih_saradnika_5_2012_6_2021.pdf, (Приступљено: 15. 9. 2023).

Сарадња школске библиотеке са различитим образовним и културним институцијама оснажује позицију и репутацију школске библиотеке и ученика школе, омогућује размену искустава, и упознаје ученике са радом институција чије услуге може користити током свог целоживотног учења.

Укратко, школска библиотека је отворена за све видове сарадње који доприносе њеном целовитијем, квалитетнијем и успешнијем раду. Кроз сарадњу са школом, институцијама, родитељима, а кроз употребу потенцијала нових медија и интернета, школска библиотека учвршћује сопствену позицију коју има као чвориште културе, креативности и иновација, а библиотекар као активан учесник свих културних збивања, добронамерни и љубазни домаћин.

4.5.3 Организација ваннаставних активности у школској библиотеци

Саставни део васпитно-образовног процеса су ваннаставне активности. Значајне су за целокупан развој личности ученика, који се заснива на креативнијем начину рада и учења, стицању навика, вештина, испољавању талената и мишљења и емоционалном и социјалном сазревању. Оне су мост између школске и ваншколске средине, и то у њеним највреднијим аспектима. Посебну улогу требало би да имају и Републички центри за таленте. „Отварање, праћење развоја и напредовања надарених ученика ради реализације програма стварања научног подмлатка поставља се као један од основних циљева Републичког центра у Србији, бави се талентованим ученицима из области природних и друштвених наука.“²²⁴

Правилно организоване ваннаставне активности доприносе учениковом успеху у школи и доживљају школе на флексибилнији, лепши начин. Када раде у тиму, у оквиру ваннаставних активности, ученици стичу самопоуздање и уче да сарађују, уважавају туђа мишљења, поштују различитости и задовољавају своју радозналост. Ваннаставне активности које се организују у школи могу бити разнолике, важно је направити прави избор према предиспозицијама ученика. Потребно је да све понуђене ваннаставне активности (у даљем тексту, секције) буду представљене и доступне свим ученицима. Уз помоћ наставника и родитеља, сваки ученик може одабрати одговарајућу секцију. „Игра и забава, читање и рецитовање, писање и читање написаног, омогућавају детету да осети лепоту која ће га за трен одвојити од свакодневнице и улепшати му живот. Осетиће сву драж која ће прожети душу и тело, размрдати мисао, покренути ум.“²²⁵

Програм рада ваннаставних активности део је предвиђених активности у оквиру Школског програма. Ваннаставне активности се планирају према условима школе, потребно је пратити њихову реализацију и вредновати резултате. Неопходно их је, као и сам наставни процес, стално модернизовати, осавремењивати, унапређивати и прилагођавати текућим трендовима у друштву. Планирање и реализација ваннаставних активности захтева тимски рад наставника и библиотекара. Од стручног знања библиотекара и наставника, ентузијазма, воље и способности да организује и води секцију зависи успешност рада секције и бројност учесника. Улога наставника у

---

²²⁴ Зона Мркаљ, „Улога библиотекара у припреми ученика за такмичења из српског језика и књижевности,“ *Школска библиотека и настава српског језика и књижевности* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2010), стр. 68.

²²⁵ Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Љиљана Бајић и Стана Смиљковић, *Школа и библиотека* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013), стр. 68.

организацији ваннаставних активности је посебно наглашена у Водичу кроз ваннаставне активности, где је речено да је

„наставник [је] тај који има најважнији утицај на то како ће се рад секције одвијати, како ће се ученици осећати током рада. У том смислу, неке од улога наставника су да: укључују дјецу у све фазе рада секције и других ваннаставних активности, дају јасне смјернице и помажу дјецу да знају своја тачна задужења, рокове, начин извјештавања, Бирају активности које су прилагођене интересовању, узрасту и предзнању ученика, потичу креативност код дјеце и охрабрују их да покушају нешто ново без страха од грешке, помажу им да дорађују свој рад, помажу дјецу да науче како да траже подршку и укључују вршњаке и одрасле, стварају услове да дјеца упознају и сарађују са својим вршњацима из других разреда, школа и заједница.”²²⁶

Када су реализоване у типу едукативне радионице, ваннаставне активности изискују велико ангажовање наставника и библиотекара, не само у одабиру методе за извођење већ и у припреми наставних средстава. Будући да деца лако уочавају импровизацију, неспремност и несигурност, није неопходно да свака тема буде обрађена на исти начин, али јесте потребно ваннаставну активност започети у позитивној атмосфери (што би требало да буде пракса и у наставном процесу), користећи музику, песму, шалу или игру. Током извођења ваннаставне активности учешће свих учесника је потребно подстицати у границама индивидуалних могућности сваког ученика (очекивано је да ће интровертнији типови личности показивати нелагодност за индивидуално учешће и потенцијално боље радити у пару). На овај начин, наставник има прилику да боље упозна ученике, његове интелектуалне потенцијале, као и емотивну и социјалну страну његове личности. Ваннаставну активност би требало у позитивној атмосфери и завршити, како би ученици понели добре утиске и мотивацију за даљи рад. Могућности које утичу на мотивацију деце су:

„право на избор – мотивација ученика се повећава када имају различите опције, када су укључени у доношење одлука, и када имају осјећај контроле над сопственим радом; Осјећај поверења – дјецу је важно да им одрасли вјерују и да им дају прилике да поставе сопствене циљеве и самостално планирају свој рад; Пружање прилике дјецу да прате сопствена интересовања и радозналост; Јасан и сврсисходан циљ активности; Помагање дјетету да увиди сопствени напредак, охрабривање; осјећај сигурности кад дијете жели и опробати нешто ново; Ентузијазам и подршка других, осјећај припадања и контроле.”²²⁷

По завршетку активности, важно је поразговарати са ученицима и сазнати како су се осећали у току радионице, у чему су уживали а у чему мање, да ли имају предлог за унапређење или промену. Повратна информација ученика, прикупљена у виду разговора, интервјуа, или анкете, разговором или употребом интернет-алата за анкетање (на пример, Google Forms) служи као смерница за даљи рад секције али и корекцију плана секције за следећу школску годину. Понекад ће се као решење појавити заједничко тематско планирање плана и пројеката са другим секцијама у школи. Ток радионице обухвата одређење циља, планиране кораке и наставна средства, корелацију са другим активностима, исход, повратну информацију и самоевалуацију. Њу спроводи сам наставник односно, библиотекар, питајући се: „шта сам постигао, шта ћу променити, како сам решио/ла настале проблеме, да ли су сви ученици били максимално укључени и подржани, који су коментари током часа“.²²⁸

Успех реализоване ваннаставне активности зависи од бројних фактора, међу којима се налази укљученост учесника, њихови утисци, доживљаји, мотивације за даљи

²²⁶ „Водич кроз ваннаставне активности,“ *Центар за образовне иницијативе Step by Step*, Сарајево, 2016, Доступно на: <https://inskola.com/wp-content/uploads/2021/11/VODIC-KROZ-VANNASTAVNE-AKTIVNOSTI.pdf>, (Приступљено: 10. 9. 2023), стр. 13.

²²⁷ Исто, стр. 20.

²²⁸ Исто, стр. 34.

рад, затим utisci nastavnika i bibliotekara o ostvarenosti ciljeva, korišćenja nastavnih sredstava, mogućnosti škole i saradnje sa kolegama koji vode druge sekcije.

„Одредити тему за једно полугодиште којом ће се бавити све секције, надопуњавајући једна другу; правите размјену ученика и ученица између секција како би својим вјештинама и перспективама унијели новине у друго окружење, или креирајте сарадњу међу сродним секцијама радећи на већем пројекту за чију је реализацију потребно много вјештина и много ручица.“²²⁹

И родитељи могу да се укључе у организовање ваннаставних активности пружањем техничке помоћи, прављења декора и материјалне подршке. Могу да буду и организатори ваннаставних активности. Неопходно је што веће ангажовање родитеља и позитивна узајамна сарадња родитеља и водитеља активности.

Школска библиотека је значајна за реализацију ваннаставних активности. Библиотека омогућује коришћење богате књижне грађе и мултимедијалних информационих извора, коришћење простора библиотеке за одржавање секција и промовисање секција припремањем изложби, представа и приредби. Библиотекар, као стручни сарадник, нуди експертизу у припремању литературе, наставних средстава до комплетне организације ваннаставне активности. Библиотекар посебно израђује програм рада школске библиотеке који је такође, део Школског програма и Годишњег плана рада школе. На месечном нивоу, библиотекар израђује оперативне планове са предвиђеном динамиком и конкретно дефинисаним садржајима и начином реализације. Приликом планирања набавке за школску библиотеку и медијатеку, библиотекар узима у обзир претпостављене потребе планираних ваннаставних активности. Термине за реализацију ваннаставних активности он настоји да устали тако да буду истог дана у недељи и да, уколико школа ради у две смене, одговара деци из обе смене, јер се код ученика развија рутина и навика редовног похађања секције.

Ваннаставне активности пружају широку лепену могућности да ученици на приступачан и креативан начин долазе до нових сазнања која ће умети да примене у пракси и свакодневном животу. Циљ организације ваннаставних активности лежи и у осамостаљивању деце, развоју њиховог критичког мишљења и у њиховом оспособљавању да користе различите изворе попут интернета, уџбеника, енциклопедија, лексикона, али и сопствено искуство и претходно знање. (Прилог 1)

4.5.3.1 Библиотечка секција

Ученике у библиотечкој секцији окупља љубав према писаној речи и схватање значаја читања. Практика је показала да су чланови библиотечке секције ученици различитог узраста који воле да читају и радо долазе у библиотеку да задовоље своју знатижељу о различитим темама. Организатор и водитељ ове секције је школски библиотекар, наводи се у Правилнику о програму свих облика рада стручних сарадника²³⁰ и Правилнику о програму свих облика рада стручног сарадника²³¹. „Школски библиотекар посебно разрађује програм рада школске библиотечке секције

---

²²⁹ Исто

²³⁰ Просветни гласник, бр. 5/2012.

²³¹ Просветни гласник, бр. 6/2021.

чији је стручни водитељ.²³² При планирању рада библиотечке секције, као и код осталих ваннаставних активности, полази се од услова и могућности школе, интересовања и потреба ученика.

Уколико је заинтересованост ученика велика, библиотекар има могућност да формира више група. Према плану и програму библиотечке секције потребно је планирати различите активности. Ученике је могуће мотивисати на разне начине тиме што ће им се понудити могућност да презентују прочитана дела осталим члановима своје секције или других секцијама, свом разреду, или приликом посете других библиотека и културних институција. Презентација прочитаног дела није једино што мотивише ученика, већ и разговор и дискусија, размена сазнања са библиотекарском, наставником језика и осталим ученицима. У дебати, мишљења се износе уз међусобно поштовање, чиме се унапређују бројне комуникацијске вештине.

Поред подстицања позитивног става према књизи, у оквиру библиотечке секције организује се низ различитих активности уз коришћење интернета и потенцијала медија. Један од облика рада библиотечке секције је тип радионице, што захтева веће ангажовање ученика. Радионичка активност под радним називом „Ми смо писци“ подразумевала би да ученици у пару, индивидуално или у групи, напишу по део текста на задату тему а све да би то на крају објединили у заједничку, комплетну причу. Симулацијом настанка књиге, они стичу увид у процес писања и сарадње, али и штампе, илустрације, корицења и најзад, промоције сопственог дела.

Квиз или игра асоцијације на одређену тему из области књижевности, које ученици сами припремају једни за друге, у погледу питања и изазова, подстиче такмичарски дух, осећај за забаву и креативност.

Тематска радионица, као пример, под називом „Историја и настанак књиге“, поставља пред ученике изазов да, користећи се задатим ресурсима (интернет, аудиовизуелни записи, часописи итд.) открију, посложе и представе ток настанка књиге.

Библиотечке секције би требало да буду покретачи и организатори хуманитарних акција како би помогли оболелим и социо-угроженим ученицима, и тиме помогли ученицима из школе, окружења или шире заједнице. Хуманитарне акције могу се реализовати кроз школске базаре, продају књига, израду честитки, сакупљање донација, израду корисних или декоративних предмета од рециклираног материјала и сл. Поред друштвено-корисног рада код деце се развија емпатија и самопоуздање, осећај заједништва, припадности, одговорности.

Борба против насиља, злостављања и занемаривања, требало би да буде тема библиотечке секције, где ће кроз едукативне радионице разрешавати конфликтне ситуације. Због осетљивости материје, од велике је важности укључивање педагошко-психолошке службе школе, а према потреби и стручњака изван школе, попут запослених радника МУП-а или Дома здравља, института. Ученицима може бити неугодно да наглас истражу потребу да причају о овој теми, зато је препорука омогућити ученицима да анонимно предложе теме са којима би дискутовали, било да су из личног искуства или из околине. Активности овог типа се обично организују поделом учесника у групе и доделом улога (жртва, наставник, ученици, управа школе, родитељ, одељењски старшина итд.) како би се разрешио задати школски или породични проблем. Ученици обично прелазу врло оригинална, објективна, практична решења која могу да им послуже као смерница свакодневном животу, у чему се огледа огромна васпитна улога ових радионица.

Професионална оријентација за ученике завршних разреда може да буде актуелна тема за чланове библиотечке секције. Поред различитих активности у оквиру школе на

---

²³² Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 5/2012 (2012), Доступно на: demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2021_08/Pg_006_2021_104.htm, (Приступљено: 22. 9. 2023).

ову тему, у библиотеци могу се организовати сусрети са представницима различитих професија за које ученици показују интересовање. Добродошли су и родитељи, као и бивши ученици, да пренесу своја професионална искуства и представе своју професију. Идеално је искористити прилику и за представљање занимања библиотекара.

Са библиотекаром школе и других школа, другим водитељима секција и ученицима могу се организовати различите посете: музејима, библиотекама, позориштима, биоскопима, фестивалима, музичким манифестацијама, Сајму књига и бројним другим актуелним дешавањима у јавним институцијама, чиме се остварује позитиван утицај на познавање опште културе код ученика.

Чланови секције пружају помоћ библиотекар у естетском уређењу библиотеке и простора, помажу и учествују у ревизији библиотечке грађе и заједно са библиотекаром утврђују стање књижног фонда, пописујући нове наслове и одбацујући старе. Истицање свих дешавања у раду библиотечке секције на информативној табли, и на веб сајту школе или библиотечке секције доприноси видљивости и препознатљивости свих активности ове секције.

Савремено доба и иновације доносе могућност библиотекама да се проширују и обогаћују, тако се и сам назив ове секције може проширити на „библиотечко-информациону секцију“. Све секције у школи се међусобно преплићу и допуњују, али са библиотечком секцијом посебно се допуњују новинарска, драмска, литерарна, ликовна и музичка секција.

4.5.3.2 Драмска секција

Драмска секција окупља ученике који желе да упознају уметност глуме. Ова секција је место за развој стваралачких способности, маште, јасног и течног изражавања, имитације и мимике и за савладавање страха од јавног наступа. Учесће у драмској секцији позитивно утиче на развој личности код ученика на интелектуалном, емоционалном, естетском и моралном пољу. Образовна снага ове секције је непорецива јер проучавање драмских текстова утиче на развој аналитичких способности јер се деца упознају са карактерима и особинама ликова, историјским околностима, костимима, симболиком. Члановима секције даје се могућност да се ближе упознају са богатим наслеђем домаће и светске књижевности. Садржаји се могу доводити у везу са бројним предметима из наставног плана и програма и тиме обрађивати догађаји и животи из окриља антике, књижевности, просветитељства, музике, сликарства, науке, математике итд. Искуство стечено у драмској секцији, ученици преносе, како у свакодневни живот, тако и у редовну наставу.

Активности у оквиру ове секције веома су разнолике, али је неопходно да буду примерене узрасту и могућностима деце. Најчешће се припремају поводом значајног дана или празника, на пример, поводом Дана школе или на Светосавској свечаности или неке друге манифестације у школи.

Посебна пажња у оквиру драмске секције припада луткарству. Луткарство, иако недовољно заступљено у наставним и ваннаставним активностима, одликује се приступачношћу и једноставношћу организовања, неисцрпним потенцијалом и јасним и јаким ефектом на публику. Моћ лутке у драмској секцији је огромна, посебно на млађем узрасту. Асоцирајући ученике, нарочито оне млађе, на игру, луткарство омогућава победу над тремом, пројектују себе кроз лутку, уживљавају се у улогу, лутка својим ефектом и покретом оставља снажан утисак како на извођаче тако на публику. За потребе драмских садржаја најбоље је правити лутке од стране самих чланова драмске

секције у простору школске библиотеке током радионица. Павећи лутке ученици ће се већ уживљавати у представи. Вештине чланова осталих секција су добродошле при изради лутака, како би се оне адекватно осликале или обукле. Као једна од активности драмске секције, предлаже се, луткарска позоришна представа. Оваква представа бива најављена на инфо-табли школске библиотеке, веб страници школе или секције, као и на друштвеним мрежама. Најава садржи примамљив позив за присуство, али и илустрацију ликова из представе, истакнута имена глумаца, редитеља, шаптача, костимографа, сценографа и музику. Текстови за луткарску представу су духовити, поучни, бајковити, и не сувише дуги. Представа организовати у простору школске библиотеке. Улазнице могу да буду симболичне и намењене у хуманитарне сврхе.

Брижљиво припремљене позоришне преставе могу се реализовати и на другим локацијама: у другим школама, вртићима, болницама, библиотекама, домовима за старе, дечјим прихватилиштима и другим институцијама. По завршетку представе, лутке могу да остану као изложбени експонати у библиотеци који ће деци млађег школског узраста сигурно привући пажњу при доласку у библиотеку.

„Ученици у драмском процесу развијају и одговорност и слободу. Свестрано развијају своју личност и припремају се да буду успешна друштвена бића.“²³³

Простор школске библиотеке и стручност библиотекара од велике су користи. У школској библиотеци се организују пробе, састанци, радионице, проучавају материјали и воде конструктивни разговори којима се подстиче слобода мишљења и изражавања. Стручна помоћ библиотекара за потребе драмске секције је вишеструка јер он омогућава доступност различите литературе, предлаже текстове за представу, омогућава гледање снимљене представе, води ученике у позориште са водитељом драмске секције, помаже у изради костима. Драмска секција сарађује блиско само са библиотечком, литерарном, новинарском секцијом која за њихове потребе пишу текстове или драматизацију епска дела, ликовна секција израђује сценографију, музичка секција бира или компонује музику, новинарска секција води односе са јавношћу и представљање на медијима. Улога родитеља у ваннаставним активностима налази своје место кроз учествовање у изради костима и лутки, све до пружања материјалне, стручне и физичке подршке пројекту.

4.5.3.3 Новинарска секција

Новинарској секцији се придружују ученици које одликује афинитет ка лепом писању и изражавању, интересовање за нове технологије и информатику, аналитички и критички ум и потрага за истином. У новинарској секцији ученици имају подршку библиотекара, наставника (посебно српског језика) и родитеља. Кроз активности у оквиру новинарске секције, ученици се поступно упознају са облицима новинарског изражавања, а то су: „фактографски (вест, извештај, интервју питање-одговор), белетристички (репортажа, цртица, фељтон) и аналитички (чланак, коментар, профил, критика)“.²³⁴ Као исход, они критички читају и лако препознају новинске форме и вежбају писање сопствених радова.

²³³ Невена Тољага, „Култура: у потрази за новом парадигмом,“ *Креативна драма у школској библиотеци*, књига 3 (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013), стр. 275.

²³⁴ Неда Тодоровић, *Интерпретативно и истраживачко новинарство* (Београд: Чигоја штампа, 2002), стр. 63.

Формирање, позиционирање и администраирање властитих медија школе бенефит је који новинарска секција остварује за своје учеснике, и за саму школу. Интернет, нови медији и друштвене мреже прошириле су могућности за медијски наступ школе. Тако данас новинарска секција не мора да се ограничи само на вођење интерног часописа, већ у свој дијапазон може уврстити и веб-страницу, званичне профиле на друштвеним мрежама, *newsletter* и сл.

Као један од кључних пројеката у оквиру новинарске секције предлаже се интерни школски часопис. Оптимално је да часопис под уредништвом новинарске секције излази квартално и буде доступан у штампаној и електронској форми. Прво се бира уредник, додељују улоге и задаци, одређују рубрике, сталне и променљиве, временски оквир и рокови. Уколико часопис већ постоји, могуће је радити на побољшању његовог квалитета. „Рад на дечјем и школском листу стимулише ученике, отвара им до тада непознате видике и они ће покушати не само да уређују лист већ и да својим изразом духа преобразе себе и средину за коју раде.“²³⁵ Школска библиотека је погодно место за догађај промоције школског часописа који се може одржати уз учешће чланова новинарске секције који су главни носиоци посла, чланова других секција који су својим прилозима допринели садржају школског часописа, и публике коју чине наставници, родитељи, чланови других секција, уз пригодан културно-уметнички програм других секција. Ово је прилика да се представе учесници пројекта и потврде успеха у раду.

Поред прилога новинарске секције у часопису своје радове могу да објављују литерарна секција, ликовна, еколошка, стручна педагошко-психолошке служба у виду савета, библиотекар о новим издањима књига и сл.

Учесници новинарске секције су „очи и уши“ школе. Они прате сва дешавања: такмичења, приредбе, изложбе, гостовања објективно извештавајући о њима и уређујући школске канале комуникације уз надзор водитеља секције. Ван школе, они такође налазе инспирацију за креирање садржаја, па ће неретко бити ангажовани на школској екскурзији, излету, часу у природи, обиласку музеја, позоришта, биоскопа и библиотека. У оквиру рада новинарске секције могу се организовати посете новинарској редакцији са штампаним и електронским медијима, телевизијској кући или радио станици. Разговор са познатим медијским лицима може утицати и на опредељење ученика за будућу професију.

За чланове новинарске секције посебно су интересантни интервјуи. Дobar интервју изискује добру припрему и социјалну вештину. Спектар саговорника може бити широк, од ученица који су остварили запажене резултате, ученика генерације, наставницима, директором школе, педагошко-психолошком службом, значајним гостима школе и ван школе у широј заједници, личностима из спортског, уметничког, музичког света који су тренутно популарни и деци представљају узор. Радећи оно што их привлачи, ученици у новинарској секцији уједно покривају и део маркетинга школе, своје секције и осталих секција. Пишући о раду осталих секција, новинарска секција обавља њихову промоцију међу ученицима, нарочито онима који су још увек неопредељени.

Послови новинарске секције се врше у просторијама библиотеке са акцентом на медијатеци јер ученици користе рачунаре, снимаче звука и слике, обрађују прилоге и остале материјале, организују састанке и у креативном и иновативном простору, који би требало да буде библиотека у свакој школи. У библиотеци је могуће и одлагање опреме фото-апарата и диктафона. Као што је посао новинара динамичан и изазован такав је и рад новинарске секције у школи.

---

²³⁵ Вранеш А., Марковић Љ., Бајић Љ., Смиљковић С., оп. цит, стр. 72.

4.5.3.4 Литерарна секција

Ученици, обично старијих разреда, који показују интересовање за писану реч и жељу да усаврше вештину лепог писања пронаћи ће своје место у литерарној секцији. Препознати на часовима редовне наставе српског језика, они показују дар за писање и на стваралачки начин изражавају своје мисли и осећања. „У последњих неколико година у организацији регионалних и Републичких центара за таленте, спроводе се такмичења из српског језика и књижевности за посебно надарене појединце.“²³⁶ Рад у секцији нуди прилику ученицима да усаврше технике писања и обогаћују свој вокабулар. Писањем, они теже очувању језика и традиције, а читањем дела књижевне вредности, они изналазе сопствени стил. „Поруке и поенте дечјих литерарних и ликовних радова су разноврсне, често одраслима неочекиване, а прожете су наивном дечјом радошћу и животом и опоменама које би одрасли требало да схвате.“²³⁷

Литерарна секција своје састанке може да организује у школској библиотеци, чији простор додатно инспирише ученике (на пример, истакнути портрети чувених, домаћих или иностраних, књижевника могу подстицати стваралачки таленат код ученика и постати њихови идоли и инспирација). Користећи фондове школске библиотеке, чланови литерарне секције упознају свет књига, развијају љубав према читању и писању. Стручним и искусним радом водитеља секције подстиче се машта, лепота писане речи, таленат, култура понашања и изражавања. Код оних ученика који показују афинитет ка писању као будућем професионалном занимању заједничка анализа књижевних дела може инспирисати прве изборе о томе којом облашћу би се они бавили. „На часовима литерарне секције ученике не подстичемо на књижевно стваралаштво само задатом темом, већ се трудимо да их осмишљеним и сврсисходним лексичким и семантичким, а потом и стилским вежбама, усмеримо ка новом и богатијем доживљавању матерњег језика.“²³⁸

Улога водитеља секције је круцијална јер је потребно ученика инспирисати, мотивисати, усмерити пажњу или кориговати. Водитељ секције мора бити посебно опрезан када упућује сугестије, пошто се ради о узрасту деце која су емоционално осетљива и рањива.

Предлаже се организовање литерарне секције у типу радионице, зарад веће интеракције и ангажмана учесника. Теме око којих се ученици окупљају могу потицати из прочитане литературе до њима актуелних тема из свакодневног живота, екологије, болести зависности, насиља, здравља, техника учења, промена у пубертету и сл.

Други вид рада је организовање књижевних вечери и сусрета са писцима и песницима. Ови сусрети могу послужити ученицима као инспирација за писање. Као још једна активност овог вида, истиче се заједничко гледање телевизијских или слушање радио емисија посвећених животу и раду познатих писаца и песника. Овакви садржаји омогућавају да ученици ближе упознају књижевнике и сазнају много више о њима.

Као посебан подстрек за труд ученика, истиче се учешће на литерарним конкурсима, почев од школског, општинског, републичког све до међународног. Литерарне конкурсе објављују дечје библиотеке, просветне и културне установе, задужбине, друге школе, и бројна удружења. Ученици могу све информације о конкурсима добити од водитеља секције или библиотекара, који ће пратити услове конкурса и на

²³⁶ Мркаљ З., *op. cit.*, стр. 68.

²³⁷ Вранеш А., Марковић Љ., Бајић Љ. и Смиљковић С., *op. cit.*, стр. 72.

²³⁸ Зона Мркаљ, *Од буквара до читанке / методичка истраживања* (Београд: Учитељски факултет, 2016), стр. 208.

себе преузети организацију и апликацију. Награђене радове ученици ће почасно читати на свечаностима поводом Дана школе, школске славе Светог Саве или поводом неког другог значајног празника. Награђене, и уопштено, завршене радове чланова секције, потребно је бележити, архивирати, промовисати и истицати путем канала комуникације (при чему нарочито могу бити од помоћи новинарска и библиотечка секција).

Поједине школе имају засебне рецитаторске секције, али је уобичајено да оне буду у оквиру литерарне секције. Рецитаторске вештине подразумевају увежбавање различитих врста уметничког казивања, вежбање акцента, дикције, интензитета гласа, ритма, креирање психолошких пауза и ослобађање од треме. Ове вештине су потребне члановима литерарне секције (као и новинарске) јер садржајно најлепши рад неће се доживети на прави начин ако се изражајно не прочита, односно не казује. Зато се предлаже да се на сусретима литерарне секције увежбава изражајно уметничко казивање. Библиотекар може направити први одабир антологије песама или дела у прози, од којих ће ученици направити ужи избор. Прави узор за неговање и увежбавање говора јесу снимци интерпретације песама и прозе наших најеминентнијих уметника. Ово нас доводи до једног од најефикаснијих начина за саморефлексију – када ученици сниме свој глас или наступ при читању или казивању дела, преслушају самостално или у оквиру групе, и уваже критике једнако колико и комплименте.

Као завршни годишњи пројекат у оквиру ове секције могуће је урадити заједничку едицију сабраних дела. Она настаје када се сви радови, настали у оквиру секције, преточе у заједничку књигу.

4.5.3.5 Ликовна секција

Ликовна секција у школи окупља све заинтересоване ученике млађих и старијих разреда који су талентовани и заинтересовани да развијају, откривају, надограђују своје стваралачке способности из ликовне уметности коришћењем различитих техника и материјала. Кроз технике цртања, сликања, вајања и примењену уметност, чланови ликовне секције исказују уметничке потенцијале, развијајући моћ опажања облика, перспективе, коришћење и мешање боја. У данашњем свету, дигитално цртање и осликовање такође спада у област којом се бави ова секција, у зависности од доступности технолошких уређаја којима школа располаже. Кроз активну наставу/учење ученици се упознају са различитим уметничким правцима у сликарству, животом и радом наших и страних сликара и са њиховим делима. Пошто се секција одржава у библиотеци, извори су ученицима на дохват руке, путем интернета, монографија, каталога, енциклопедија, биографија уметника и књига.

Ликовна секција такође професионално сарађује са осталим секцијама. Чланови библиотечке секције могу да представе живот и дело ликовног уметника и обраде најупечатљивије делове његове биографије. Уколико постоји простор за драматизацију, у сарадњи са драмском секцијом може се осмислити и извести позоришна представа посвећена одабраном уметнику. Догађај и процес може медијски испратити новинарска секција. Чланови ликовне секције, зависно од теме и потребе, радове стварају индивидуално или у групи, односно пару. Рад у пару и групи значајан је за дечју социјализацију и позитивну сарадничку атмосферу. Препоручено је да тиха музика буде стално присутна у циљу опуштања и подстицања ученика да истрају у стваралаштву. Када говоримо о активностима у оквиру ликовне секције, очигледно је да је допринос ове секције велики у уређењу ентеријера школе и њених просторија попут главног хола, библиотеке, зборнице, канцеларије педагошко-психолошке службе и дворишног

простора. Поред тога, чланови ликовне секције израђују сценографије за позоришне представе, илуструју ликовне из књига, раде плакате и радове по слободном избору.

Учешћем на школском базару или у хуманитарној акцији, ученици продају своје радове: честитке и радове на поклон од глине или пластелина, наруквице, луткице, рамове за слике, кутијице украшене декупаж техником, предмете од платна, конца и перли и осталих различитих материјала. У реализацији ових активности, подршка и помоћ родитеља је од значаја. У хуманитарном духу, ученици у ликовној секцији својим радовима украшавају педијатријска одељења локалног Дома здравља и болнице за децу, домове за стара лица, локалну заједницу, јавне библиотеке итд. Сарадња са овим установама отвара врата за организовање изложбе у њиховим просторијама.

Када се говори о изложби, неизоставна је изложба радова у холу школе посвећена различитим темама и поводима. Уколико услови дозвољавају, идеално је основати галерију у просторијама школе или школске библиотеке-читаонице. Са водитељем секције, а то је наставник ликовне културе, и са библиотекарком, препоручује се посета музејима и галеријама. Виртуелну посету светским музејима и галеријама је могуће пренети у простор библиотеке, и на тај начин креирати јединствен доживљај за заинтересоване.

Наставник и библиотекар прате конкурсе намењене децом ликовном стваралаштву јер су учешће, награде, признања, и дипломе подстрек за рад младих уметника.

4.5.3.6 Музичка секција

Тајанствена моћ музике окупља младе музичке ентузијасте у школској музичкој секцији, често најбројнијој међу осталим секцијама. Чланови музичке секције развијају музичке способности, упознају се са историјом музике, инструментима и развијају љубав према вокалној и инструменталној музици. На музичким радионицама активно учествују у раду кроз песму или свирањем у школском ансамблу, односно у хору или оркестру.

У договору са водитељем секције, одређује се репертоар, прилагођен захтевима групе. Често неки од чланова музичке секције похађају музичке школе па је њихов допринос раду секције значајан. Музичку секцију могу похађати и деца која нису посебно даровита а која воле музику, јер ће, упознавањем музике, научити да је целовитије доживљавају и буду активан слушалац.

Кроз учешће у радионицама, чланови музичке секције упознају се са животом и радом чувених композитора и њиховим делима. Простор школске библиотеке нуди књиге, биографије познатих наших и светских композитора, приступ интернету, ТВ и радио прилоге. Школска библиотека може бити пријатно место за организовање сусрета са актуелним музичарем или музичарима.

Организована посета музичкој школи пружа увид у то како изгледа школовање, а разговор са професорима, наставницима и ученицима приближава музику као будуће професионално усмерење. Са наставником музике или библиотекарком корисно је посетити установе културе које се баве музиком или организују музичке манифестације – оперу, оперету, наступ филхармоније, разне концерте, наступе чувених диригената, солиста на неком инструменту, солиста опере, музичким секцијама других школа и сл.

Кроз организовање музичких игара, решавања ребуса, музичких укрштеница, музичких квизова из различитих области музике јача се тимски дух и сарадња. Квизове и игре може да осмисли водитељ, а уз правилне и јасне инструкције то могу да ураде и

деца на радионицама. Постоји и низ снимљених интересантних музичких емисија за децу које могу послужити као инспирација.

Музичка секција-радионица својим програмом присутна је у свим дешавањима у школи од пријема првака у први разред до школске славе. Она је у тесној сарадњи са осталим секцијама у школи, јер употпуњује и увеличава свечаност на свим дешавањима које организују секције школе.

Како музика умирује, оплемењује, подстиче доживљаје и шаље поруке, има потенцијал за коришћење у школској рутини (током пријема деце у смену, на великом одмору итд.) и у редовној настави кад год је то могуће.

4.6 Школски библиотекар као стручни сарадник

Позиција библиотекара предвиђа његово неизоставно и значајно место у организационој шеми кадра у свакој школи у Србији, да би обављали овај посао, библиотекар морају поседовати одговарајућу стручну спрему (пожељно је поседовати и додатну едукацију из дидактике и методике), мотивацију, стрпљење, добронамерност и вештине из дијапазона позитивне социјалне интеракције. „Школска библиотека је служба намењена свим учесницима у образовном процесу школе: онима који уче, наставницима, онима који администрирају и управљају њеним радом, саветницима, као и родитељима.“²³⁹ Библиотекар, дакле, не сарађује само са ученицима школе, као корисницима библиотечких услуга, већ и са школском управом, наставницима, родитељима, колегама из других библиотека као и екстерним заинтересованим странама попут организатора догађаја или закупаца простора који библиотека издаје на коришћење.

У Манифесту за јавне библиотеке који су 2005. године објавиле IFLA и UNESCO у циљу побољшања статуса школских библиотека у школама, регијама и државама, наводи се да је школски библиотекар „припадник стручног, квалификованог особља, одговоран за планирање рада и управљање школском библиотеком.“²⁴⁰

Правилником о програму рада стручних сарадника у основној школи из 1994. године уређује се рад стручних сарадника у основној школи: школског педагога, психолога, социјалног радника, дефектолога, библиотекара и медијатекара. Шест области које спадају у посао библиотекара-медијатекара (уз предвиђено време за њихову реализацију) су:

1. „Циљ и задаци
2. Планирање и програмирање рада (два сата недељно, 88 годишње)
3. Васпитно-образовна делатност (22 сата недељно, 968 сати годишње)
  - a. а) рад са ученицима
  - b. б) рад са наставницима и стручним сарадницима (три сата недељно, 132 сата годишње)
4. Библиотечко-информациона делатност (10 сати недељно, 440 сати годишње)
5. Културна и јавна делатност (два сата недељно, 88 сати годишње)
6. Стручно усавршавање (два сата недељно, 44 годишње).“²⁴¹

²³⁹ IFLA/UNESCO *Смернице за школске библиотеке*, op. cit., стр. 400.

²⁴⁰ Исто, стр. 399.

²⁴¹ Правилник о програму рада стручних сарадника у основној школи, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 1/94 (1994): 15–19.

У новом Правилнику о програму рада стручних сарадника из 2012. године, циљ је исказан на свеобухватнији и конкретнији начин у односу на претходни правилник, са посебним акцентом на информатичкој писмености.

„Стручни сарадник-школски библиотекар, својим стручним ангажовањем, доприноси остваривању и унапређивању, образовно-васпитног рада у основним и средњим школама, реализујући програм рада прилагођен наставним плановима програмима. Програм рада школског библиотекара обухвата задатке и послове из области образовања и васпитања, као и библиотечно-информацијске послове из домена културних и уметничких аспеката образовања. Он подстиче промовисање читања и самосталност ученика у учењу, даје свој пун допринос развоју информационе писмености (медијске и информатичке) за ученике и наставнике, остварује сарадњу и заједничко планирање активности наставника, школског библиотекара и локалне самоуправе, обезбеђује електронске изворе и приступањима што омогућује ученицима да овладају вештинама налажења и критичког процењивања датих информација и перманентног учења током читавог живота.”²⁴²

Правилником из 2012. године утврђује се програм свих облика рада стручних сарадника у установама образовања и васпитања: педагога, психолога, педагога за ликовно, музичко, физичко васпитање, логопеда, библиотекара, нототекара, медијатекара, андрагога, социјалног радника и дефектолога. Број стручних сарадника је проширен у односу на Правилник из 1994. године, као и број области које спадају у посао школског библиотекара, а то су:

1. Планирање и програмирање образовно васпитног рада
2. Праћење и вредновање образовно васпитног рада
3. Рад са наставницима
4. Рад са ученицима
5. Рада са родитељима, односно старатељима
6. Рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем ученика
7. Рад у стручним органима школе
8. Сарадња са надлежним установама, организацијама, удружењима и јединицом локалне самоуправе
9. Вођење документације, припрема за рад и стручно усавршавање.”²⁴³

Новим Правилником један од задатака дефинише рад са децом са посебним потребама и посебним склоностима ИОП 1, 2, 3. Област рад са родитељима и стручним сарадницима проширен је на рад са педагошким асистентом и пратиоцем детета. Библиотекар је дужан да учествује у изради школског програма, изради Годишњег плана рада школе који ће да конкретизује оперативним месечним, недељним и дневним планом. Школски библиотекар је у обавези да води документацију; има могућност да се стручно усавршава према Правилнику о сталном стручном усавршавању и напредује у звање наставника, васпитача и осталих стручних сарадника. О реализацији програма рада, библиотекар обавештава директора, Школски одбор и Наставничко веће. Програм рада библиотекара усклађен је са програмима закона о основној и средњој школи.²⁴⁴ Новији Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника објављен је у Просветном гласнику бр. 6/2021, који нема значајнијих измена у односу на Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника из 2012. године.

Поред дипломираног библиотекара, Правилником о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи из 2012. године регулисано је да посао библиотекара може да обавља и „дипломирани библиотекар-информатичар, дипломирани филолог, односно професор језика и књижевности, професор разредне

²⁴² Исто, стр. 11.

²⁴³ Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника, бр. 5/2012, оп. цит, стр. 12–13.

²⁴⁴ Исто, стр. 13.

наставе, мастер библиотекар, мастер филолог и мастер професор језика и књижевности“.²⁴⁵ Допуном овог Правилника из 2021. године, наводи се и то да „уколико школа преузимањем или конкурсом не заснује радни однос са лицем које испуњава услове из става 1. ове тачке, послове библиотекара може да обавља и: – мастер учитељ.“²⁴⁶ Послове медијатекара може да обавља дипломирани инжењер организације за информационе системе, инжењер електротехнике за електронику, професор информатике и лице из члана 2 и 3 овог Правилника.²⁴⁷

Правилником о степену и врсти образовања наставника, стручних сарадника и помоћних наставника у гимназији из 2022. године, библиотекар може да буде: професор језика и књижевности (односно књижевности), дипломирани библиотекар, дипломирани библиотекар-информатичар, лице које испуњава услове наставника гимназије-педагога и психолога, професор народне одбране, филолог за италијански и шпански језик, дипломирани компаративиста и библиотекар, мастер библиотекар-информатичар.

„Уколико школа преузимањем или конкурсом не заснује радни однос са лицем које испуњава услове из става 1. ове тачке, послове библиотекара може да обавља и: мастер професор језика и књижевности (студијски програми: Српски језик и књижевност, Српска књижевност и језик, Српска књижевност и језик са општом књижевношћу, Српска књижевност, Филологија, модул Српски језик и компаративна књижевност).“²⁴⁸

Прва асоцијација коју деца имају када је реч о библиотеци, јесте књига. Књига је за децу у раном узрасту пречица до игре и забаве кроз коју сазнају и задовољавају своја интересовања. На тржишту је мноштво књига за децу, богато опремљених, маштовито илустрованих. Својим образовним, васпитним садржајима и естетским изгледом књиге су прилагођене узрасту деце. У школским библиотекама постоје дечја одељења са најразличитијом литературом за децу. У правилнику о програму рада стручних сарадника у основној школи из 1994. године наводи се да је циљ посла библиотекара-медијатекара „развијање културе читања код ученика и њиховог оспособљавања за самостално коришћење и проналажење потребне књижне и некњижне грађе.“²⁴⁹

За први сусрет деце са библиотеком најчешће је са родитељима или предшколском установом коју дете похађа. Важно је да први сусрет оставио позитиван утисак на децу, улога библиотекара је врло битна, било да деца долазе у посету библиотеци или да библиотекар посећује предшколску установу. Пожељно би било да још у оквиру предшколске групе буде креиран кутак са функцијом библиотеке који би садржао литературу прилагођену предшколском узрасту. Од најранијих дана треба код деце развијати жељу за сазнањем јер су деца по природи радознала и маштовита и тај потенцијал је могуће искористити на прави начин.

Поласком у школу, деца се званично сусрећу са школском библиотеком. У пракси наставника јесте упознавање првака са школским простором, и самим тим, са школском библиотеком. Током првих дана боравка у школи деца обично испољавају збуњеност и страх од непознатог, зато је битно да школска библиотека, као и сви остали простори школе, оставе пријатан утисак. Постоји много начина да се библиотека уреди за први сусрет са правцима. Библиотекар, у договору са наставником требало би што

²⁴⁵ Правилник о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 11/2012 (2012): 7.

²⁴⁶ Правилник о допуни Правилника о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи“, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 4/2021 (2021): 1.

²⁴⁷ Просветни гласник, 11/2012, стр. 7,

²⁴⁸ Правилник о степену и врсти образовања наставника, стручних сарадника и помоћних наставника у гимназији, *Службени гласник Републике Србије, Просветни Гласник*, бр. 4/2022 (2022): 10.

²⁴⁹ Правилник о програму рада стручних сарадника у основној школи, *op. cit.*, стр. 15.

маштовитије и креативније осмисли први сусрет. Он ангажује постојеће секције па, заједно са ученицима из библиотечке секције украшава простор ликовним радовима и илустрацијама деци блиским и познатим ликовима из цртаног филма, бајки, басни које су припремили чланови ликовне секције. Припремити пригодну честитку са добродошлицом, а уколико буџет школе дозвољава, може им даровати сликовницу или књигу са кратком посветом о њиховој првој посети библиотеци и будућој успешној сарадњи. Музичка секција је ту да се побрине да при уласку у библиотеку буде присутна тиха музика неке дечје познате песме. Први сусрет обавезно садржи и кратак, али срдчан разговор са библиотекарем који кратким питањима успоставља комуникацију са ученицима. Тема разговора, поред упознавања, може бити разговор о правилном односу према књизи, односно, како чувати своје књиге и књиге из библиотеке. Разговор не мора бити једини вид комуникације и едукације током првог сусрета. Чланови драмске секције могу да изведу кратку позоришну или луткарску представу са духовитим и поучним текстом. Како су то прваци, и тек треба да савладају технику читања и разумевања прочитаног текста, они ће тек у другом полугодишту имати стварну потребу за долазак у библиотеку. Значајно је да посећују манифестације које се дешавају у току године у школској библиотеци и остваре позитиван контакт са библиотекарем. „Ученике на плански и систематичан начин треба упознавати са важношћу и функцијом школске библиотеке, а посебно са активношћу школске библиотеке која омогућава креативно деловање и стваралачко ангажовање ученика (коришћење збирки, базе података, вредновање информација и слично).”²⁵⁰

Библиотекар као стручни сарадник у школи својим ставом, срдчним и топлим односом према ученицима, стрпљењем и стручношћу развија љубав и жељу да библиотека постане место на које ученици радо долазе. „Нови професионалци ће се, можда називати менаџерима знања, али неће бити ништа друго него што су били и раније, посредници између знања и људи и ђака који су га понели.”²⁵¹ Као савестан и одговоран професионалац, библиотекар својим радом доприноси квалитету наставног процеса, ваннаставних и слободних активности и организацији различитих облика културних догађаја. Његова позиција стручног сарадника у школи не односи се само на образовном и васпитном пољу већ и на информативну, културну, забавну. Утиче на формирање моралних вредности и ставова код ученика. Уливањем поверења и пружањем подршке, културом комуникације, поштовањем личности, библиотекар често делује као педагог и психолог.

Библиотека је место позитивних дешавања и доживљавања позитивних емоција, а улога библиотекара је, самим тим, комплексна и значајна јер је библиотекар свестан да његове особине, стручност и однос према раду утичу на рад и репутацију школске библиотеке. Библиотекар је подршка, не само ученицима већ и наставницима, педагошко-психолошкој служби, родитељима и сарадницима. Исто тако, библиотекар би требало да ужива помоћ и подршку целокупног колектива и локалне заједнице. Једино обостраном сарадњом и подршком, улога библиотекара може бити испуњена, а тиме и улога библиотеке.

Када је реч о сарадњи и повезивању, значајно је напоменути да је Друштво школских библиотекара Србије основано 9. јуна 2006. године, поставило нову платформу за повезивање библиотекара из основних, средњих и специјалних школа. Својим ангажманом, ово друштво представља јавности рад школских библиотекара и афирмише их, промовише вредности, квалитет и значај школских библиотека и омогућује размену искустава, како позитивних тако и оних која могу довести до решавања изазова, организује семинаре и едукације а све са вишим циљем преображаја

---

²⁵⁰ Исто

²⁵¹ Вранеш А., Марковић Љ., Бајић Љ., Смиљковић С., *op. cit.*, стр. 14.

школске библиотеке у иновативне, мултимедијалне центре. На званичној веб страници Друштва школских библиотекара Србије јасно се истиче критика:

„Не постоји несигурније и нестабилније радно место у школама. Библиотеке су дуго била места у којима се чека пензија, склањају на било који начин неподобни, надомешћују изгубљене норме часове; у њима сваки дан ради други наставник, одговарајуће или неодговарајуће струке, коме недостају часови до пуне норме итд. То је био алармантан разлог за струковно удруживање и покушај да се занимању поврати достојанство и побољша положај школских библиотекара.”²⁵²

И поред многобројних регулатива, библиотекари се суочавају различитим врстама проблема, од којих је један од водећих у вези са кадром. Наиме, због непуног фонда радног времена дешава се да наставници до пуног фонда долазе радом у библиотеци, што резултира осећајем растрзаности.²⁵³

Модернизацијом и осавремењивањем наставног процеса применом нових наставних метода, увођењем нове технологије, изменом наставних садржаја, мањим бројем ученика у одељењу, као и сталним стручним усавршавањем наставног кадра модернизује се и мења улога библиотеке. Послови библиотекара сматрају се значајнијим, свестранијим и њему припада статус стручног сарадника у школи.

4.6.1 Улога школског библиотекара у раду са ученицима којима је потребна додатна подршка

Инклузивно образовање у предшколским установама и основним и средњим школама у Србији подразумева квалитетније образовање за све ученике, без обзира на њихове индивидуалне разлике.

„Инклузија у образовању подразумева укључивање деце/ученика са сметњама у развоју или са посебним образовним потребама у систем редовних школа у којима ће се омогућити квалитетно образовање за развој. Циљ инклузије у образовању је обезбеђивање квалитетног образовања за сваког ученика, под једнаким условима за све, јер је право на образовање, као људско право, загарантовано ратификованим међународним правним актима, Уставом Републике Србије и законима који ближе регулишу остваривање људских права у области образовања и васпитања.”²⁵⁴

Неколико међународних докумената које је и Србија ратификовала, а који „промовишу укључивање све деце у систем образовања, али и унапређивања свих система образовања како би се укључила сва деца, без обзира на индивидуалне разлике и тешкоће”²⁵⁵:

- Универзална Декларација о људским правима (1948)
- УН конвенција о правима детета (1989)
- Саопштење из Саламанке (Оквирни принципи за деловање, 1994)
- Стандарди правила УН о изједначавању могућности за ометене особе (1993)
- Светски форум о образовању за све и Оквир за деловање (Дакар, 2000)

²⁵² Друштво школских библиотекара Србије, *О нама*, Београд, Доступно на:

<https://www.skolskibibliotekari.edu.rs/sajt/index.php/o-nama/istorija>, (Приступљено: 15. 9. 2023).

²⁵³ Исто

²⁵⁴ Тони Бут и Мел Ајнсков, *Приручник за инклузивни развој школе* (Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања Републике Србије, 2010), стр. 7.

²⁵⁵ Мирјана Лазор, Славица Марковић и Снежана Николић, *Приручник за рад са децом са сметњама у развоју* (Нови Сад: Новосадски хумани центар, 2008), стр. 9.

- Миленијумска декларација УН (2002)
- Конвенција УН о правима ометених особа (април 2006)²⁵⁶

У Закону о основама система образовања и васпитања из 2021. године стоји да „лице са сметњама у развоју и инвалидитетима има право на образовање и васпитање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања уз појединачну односно групну додатну подршку у настави и учењу или у посебној васпитној групи и школи, у складу са овим и посебним законом.“²⁵⁷

У реализацији наставних садржаја, у зависности од проблема које ученик има, неопходно је прилагодити начин рада који је за њега најприхватљивији и направити прави избор наставних средстава, што подразумева и креирање прилагођеног индивидуалног образовног плана, документа у писаној форми израђеног за свако дете појединачно у складу са његовим могућностима, степеном и врстом проблема у развоју. Пре израде овог плана, неопходно је извршити индивидуализацију и педагошки профил ученика.

Израда и доношење индивидуалног образовног плана регулисана је чланом 76 Закона о основама система образовања и васпитања где се предвиђа да „детету, ученику или одраслом којем је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоће у учењу, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна је додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, прилагођавање начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана.“²⁵⁸

Индивидуални образовни план (у даљем тексту ИОП) израђује тим за посебну подршку ученику (одељенски старешина, предметни наставник, наставник разредне наставе, педагог-психолог, родитељ или други законски заступник) према образовним потребама деце и ученика свих узраста од предшколске установе преко основне до средње школе, којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању.

„Постоје три врсте ИОП-а

- 1) ИОП 1 – прилагођавање начина рада и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад; учење језика на коме се одвија образовно-васпитни рад.
- 2) ИОП 2 – прилагођавање циљева садржаја и начина остваривања програма наставе и учења и исхода образовно-васпитног рада.
- 3) ИОП 3 – проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада за ученике са изузетним способностима.

Доношењу ИОП-а 2 претходи доношење, примена и вредновање ИОП-а 1, а обавезно је прибављање мишљења интерресорне комисије за проценом потребе за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику.“²⁵⁹

За ученике који раде по ИОП-у прве године, план се израђује тромесечно, а наредних година израђује се два пута у току школске године (на почетку полугодишта). За ученике који раде по ИОП-у, неопходно је да тим за додатну подршку у образовању и васпитању изврши вредновање ИОП-а пре израде новог да би се проценила оствареност циљева и исхода предвиђена ИОП-ом.

„Право на ИОП има дете, ученик и одрасли коме је потребна додатна подршка због тешкоћа у приступању, укључивању и учествовању у образовању и васпитању, ако те тешкоће утичу на његову добробит, односно остваривање исхода образовања и васпитања или представљају ризик од раног напуштања школовања, и односе се на дете, ученика или одраслог који:

²⁵⁶ Лазор и други, 2008, стр. 9.

²⁵⁷ Закон о основама система образовања и васпитања, оп. cit.

²⁵⁸ Исто

²⁵⁹ Исто

- 1) има тешкоће у учењу (због специфичних сметњи у учењу или проблема у понашању и емоционалном развоју);
- 2) има сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или сметње из спектра аутизма);
- 3) потиче, односно живи у социјално нестимулативној средини (социјално, економски, културно, језички сиромашној средини или дуготрајно борави у здравственој, односно социјалној установи);
- 4) из других разлога остварује право на подршку у образовању.²⁶⁰

ИОП је помоћ и подршка ученику да се што лакше и једноставније укључи у процес учења, да се развија и напредује према својим способностима, оспособљава и осамостаљује у колективу својих вршњака. Развојни проблеми моторике, вида, слуха, говора или било које друге врсте, не смеју бити препрека при интеграцији и образовању. Школски библиотекар има значајну улогу у раду са ученицима која су обухваћена инклузивним планом. Добронамерним и стручним односом према ученицима са посебним потребама библиотекар им пружа додатну подршку у раду и чини библиотеку местом које они радо посећују уз отклањање свих потенцијалних физичких препрека за несметан приступ оних ученика који имају инвалидитет, моторичке проблеме и проблеме са видом.

Тимским радом наставника разредне или предметне наставнике, одељенског старешине педагога и психолога, школски библиотекар се упознаје са врстом развојног проблема, његовим специфичностима које ученик. Разменом искустава и знања, библиотекар проналази најадекватније методе рада. Организацијом било ког облика образовно-васпитног рада у школској библиотеци наставник уз подршку и помоћ библиотекара проналази најлакши пут за укључивање ових ученика наставни процес. У границама својих могућности проширују своја знања формирају навике и вештине. Задатке је увек потребно прилагодити њиховим могућностима, полазећи од онога шта знају и шта могу, да би након успешно остварених задатака осетили успех, задовољство, осећај сигурности и мотивацију за даљи рад. У млађим разредима препоручује се метод игре, где кроз игру ученици уче на непосредан и неоптерећујући начин. Према њиховим могућностима и склоностима потребно је укључивање ових ученика у ваннаставне активности, такође и манифестације организоване у школској библиотеци.

Приликом индивидуалног доласка у библиотеку, неопходно је успостављање позитивног контакта између ученика и библиотекара и присутног родитеља, старатеља, пратиоца или педагошког асистента. Ученицима којима је потребна додатна помоћ, боравак у библиотеци требало би да буде позитиван доживљај где ће се осећати пријатно, прихваћено, достојанствено и испуњено. Библиотекар ће пружити адекватну помоћ ученицима, предлагати одговарајућу литературу и друга наставна средства. Савладавање технике читања, разумевања прочитаног текста или писања чест је проблем код деце којима је потребна додатна подршка, зато је потребно да литература коју користе, зависно од проблема, буде кратких интересантних садржаја, увећаног фонта, са пуно илустрација које ће им привући пажњу. Садржаји прилагођени њиховим потребама на АВ и мултимедијалним средствима биће посебно интересантни. Библиотекар је од велике помоћи код израде домаћих задатака адекватним одабиром библиотечке грађе и наставним средствима. Организовање допунске наставе за ове ученике у школској библиотеци је посебно значајна пракса. У индивидуалном контакту са библиотекарком, потребном одговарајућом литературом, прилагођеним наставним методама и адекватним наставним средствима, стрпљивим и топлим приступом даће највеће ефекте.

Естетски изглед школске библиотеке игра велику улогу. Прилагођена библиотека, привлачна разноликошћу боја, светла, декорисана различитим сликама, наставним и средствима доприноси осећају припадности и ствараће жељу за поновним доласком.

---

²⁶⁰ Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 74/2018 (2018): 58.

Према Правилнику о програму свих облика рада стручних сарадника од дефинисаних задатака у раду библиотекара су и задаци који се односе на:

„Пружање помоћи обдареним ученицима при налажењу и избору одговарајуће литературе, а посебно ученицима који имају тешкоћа у учењу и раду, али и о оним ученицима који живе у тешким социјалним приликама, сарађујући са њиховим родитељима и релевантним институцијама. Припремање и реализовање библиотечког програма намењеног ученицима са посебним потребама и посебним способностима.”²⁶¹

Инклузија подразумева и додатну подршку у образовању ученика који показују изузетне способности. „Лице са изузетним способностима има право на образовање и васпитање које уважава његове посебне образовне и васпитне потребе, у образовно-васпитном систему и посебним одељењима или посебној школи, у складу са овим или посебним законом.”²⁶²

Планирани, проширени и продубљени наставни садржаји и активности који развијају ученичке изузетне способности такође изискују креирање индивидуалног образовног плана (ИОП 3). „Право на прилагођени начин образовања по ИОП-у у смислу проширивања и продубљивања садржаја учења има и ученик са изузетним способностима који стиче основно и средње образовање и васпитање”²⁶³

Потребно је да се редовна настава и други облици рада (секције, додатна настава, слободне активности и сл.) допуне у односу на редовни наставни план и програм. ИОП 3 изграђује се за сваког ученика појединачно у складу с његовим способностима и интересовања како би се пружила прилика да развија и исказе своје таленте.

Библиотека је за ученике са изузетним способностима извориште нових сазнања и информација. Библиотекар је подршка ученицима, припремајући потребну грађу, упућујући на коришћење проверених научних сазнања, развијајући критички однос према различитим информацијама и оспособљава их за самостално коришћење различитих извора информација.²⁶⁴

Право место за организовање додатне наставе је школска библиотека. Библиотекар ће припремати литературу за додатни рад, упознавати их са методама и техникама научног истраживања и оспособљавати их за самостално коришћење различитих извора, упућивати их на коришћење литературе из других школских, јавних библиотека, научних, културних и просветних институција. На иновативним часовима организованим у школској библиотеци, својим проширеним сазнањима и искуством, обдарени ученици могу да представе разне презентације користећи интернет и друга мултимедијална средства. Уз претходну помоћ библиотекара у долажењу до садржаја, правилног коришћења савремених средстава, метода и облика рада, учениково сазнање и преношење искуства може да буде драгоцено. Правилним интерактивним начином рада, ови ученици могу да буду покретачи другим ученицима за учење и долажење у библиотеку и могу да помогну другим ученицима у савладавању наставних садржаја. Њихов таленат и креативност посебно долазе до изражаја у ваннаставним активностима (секцијама) где могу да испољавају и остварују своју љубав према одређеној области. Непосреднији однос међу ученицима и водитељом секције изграђује код ученика и један виши ниво сарадничких односа. Радови обдарених ученика треба да буду изложени, не само у библиотеци и школи, већ и у културно-просветним установама у зависности од тематике, као подстрек и потврда за рад и мотивација за даље напредовање.

Важно је напоменути да су ови ученици често учесници различитих такмичења и манифестација, као и пројеката. Поред учешћа на школским, општинским, градским

²⁶¹ Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника, *op. cit.*, стр. 26.

²⁶² *Службени гласник Републике Србије*, 129/2021

²⁶³ *Просветни гласник*, 74/2018, стр. 58.

²⁶⁴ *Просветни гласник* 6/20211

такмичењима појединци су учесници на републичким и међународним такмичењима. Постоје и установе које за даровите ученике у којима они могу развијати своје таленте на које их треба упутити.

Поред тога, у културним дешавањима школске библиотеке, ови ученици су неретко активни учесници и покретачи. Њихова унутрашња мотивација је развијена и јака. Богати садржаји у школској библиотеци задовољиће њихову радозналост и жељу за новим сазнањима, јачати њихову амбицију, подстицати истраживачки дух а библиотекар ће их усмеравати ка напредовањима и успесима.

Да би био права и правилна подршка и помоћ у раду са децом којима је потребна додатна подршка и децом изузетних способности, неопходно је да библиотекар непрестано усавршава, развија своја знања и искуства. Најбољи начин за усавршавањем током рада је учешће на семинарима, трибинама, стручним скуповима наставника, школских библиотекара, педагога, психолога и директора. Потребно је да библиотекар прати и примењује савремене методе, облике и наставна средства у свом раду. Студенти који се припремају за позив библиотекара или наставника, педагога, психолога, андрагоге, неопходно их припремати и образовати за рад са децом којима је потребна додатна подршка у раду.

4.7 Истраживање: заступљеност библиотеке и интернета у основношколском образовању

У савременом образовном окружењу, употреба школске библиотеке и интернета представља битан елемент образовног процеса. Истраживање има циљ да проучи обим коришћења школске библиотеке и интернета у настави српског језика међу ученицима од петог до осмог разреда. Ученици основне школе „Стеван Сремац“ у Борчи, Београд, Р. Србија, ангажовани су у истраживању како би се стекао бољи увид у њихове навике и приступ информацијама. Узорак ученика је из приградске средине, која обједињује и градску и руралну, како би се добили што објективнији подаци. Истраживањем ће се осветлити питања релевантна за ефикасно усвајање знања и развој компетенција у оквиру наставе српског језика.

Циљ истраживања је испитивање обима коришћења школске библиотеке и интернета у настави српског језика у старијим разредима основне школе.

Узорак истраживања: 178 ученика Основне школе „Стеван Сремац“ у Борчи.

Учесници: У анкети су учествовали ученици по разредима:

V – 41 ученик,

VI – 44 ученика,

VII – 50 ученика,

VIII – 43 ученика,

Укупно 178 ученика.

Из сваког разреда анкетирани су по два одељења, методом случајног узорка.

Инструменти: Анкета је била анонимна, састојала се од осам питања, а пре почетка попуњавања анкете испитаници су добили кратко упутство.

Ток истраживања: Истраживање је реализовано у марту 2018. године.

Анализа података: У обради података коришћена је дескриптивна метода.

На основу обрађених података (табела 5) види се да су ученици оба одељења дали приближно исте одговоре. Број ученика који је попуњавао упитник у V/4 је 22, а у V/6 19, укупно 41 ученик петог разреда. На питање, *Да ли користе библиотеку*, ученици оба одељења у просеку су се у великом проценту (87,80%) изјаснили да користе књиге из библиотеке, али 65,85% њих у библиотеку одлази само да би узело обавезну лектуру, што се подудара са одговорима у питању број седам, да 34 ученика (82,92%) само понекад одлазе у библиотеку, што би се могло закључити да је то сигурно само онда када узимају обавезне књиге. Значи да у библиотеку одлазе углавном само по задатом задатку, односно читању. Мали број ученика користи интернет у настави српског језика, свега њих 10 (24,39%), а 31 ученик (75,60%) не користи уопште интернет за наставу. На питање *Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика*, у истом проценту као и код питања број 4, 24,39% или 10 ученика каже да нимало не користи, 53,65% (22 ученика) да мало користи и само шесторо ученика од свих анкетираних (14,63%) одговорило је да им интернет много користи да би се припремили за час српског језика. Код овог питања је уочљива и већа разлика када се пореде одељења, у V/4 је тако 36,36% ученика одговорило „нимало“, у V/6 10,52% се изјаснило за исти одговор, док је број ученика којима интернет помаже био исти – 11. Мали број ученика, свега шесторо (14,63%), користи препричану лектуру са интернета.

Између два одељења, VI/4 (23 ученика) и VI/5 (21 ученик), неки одговори се подударају (табела 6), а у неким одговорима има битнијих разлика. Ученици оба одељења у великом броју су се изјаснили да користе библиотеку, с тим што је тај број за 10% већи у одељењу VI/4. У другом питању постоји знатна разлика, више од половине ученика VI/4 (52,17%) изјаснило се да не узима само књиге за лектуру, то је у складу са следећим питањем, где се у одељењу VI/5 (61,90%) или 13 ученика, изјаснило да не узима другу литературу. У оба одељења 26 ученика или 59,09% не користи другу литературу из библиотеке, што показује да се чита само оно што је задато. Да не користе интернет за наставу српског језика, у оба одељења се изјаснио подједнак број ученика, њих 18 (78,26% и 85,71%), а просек за оба одељења је 81,81%. Готово идентични одговори су у VI/4 и VI/5 када је у питању коришћење препричане лектуре, те је укупно троје ученика, или 6,81%, признало да је користи. Књига у VI разреду има примат, тако су се изјаснила оба одељења, 86,95% и 85,71%, што је укупно 38 ученика или 86,36%. Упитани колико често одлазе у библиотеку, осморо ученика одељења VI/4 (34,78%) потврдно је одговорило, док су у другом одељењу само два ученика (9,52%) рекла да често иду у библиотеку. Могући разлог за овакав резултат је чињеница да је наставник српског језика и одељенски старешина одељења VI/4, а ради као библиотекар са 40% радног времена, па је самим тим већа упућеност и мотивисаност ученика да посећују библиотеку.

Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика? У одговорима на ово питање уочљива је знатна разлика у одговорима, у одељењу VI/4 11 ученика (47,82%) каже нимало, а у одељењу VI/5 (14,28%) или три ученика. Известан број ученика VI/5, њих 12 (27,27%), није дао одговор на ово питање.

У VII/2 – 24 ученика и VII/3 – 26 ученика у великом проценту користе библиотеку (табела 7) 86% или 43 ученика, премда је то више у VII/2 за 11%, али нажалост, као у претходна два одељења, у библиотеку иде 70% ученика само по лектуру. Да не узимају другу литературу из библиотеке сем лектуре, у VII/3 одељењу изјаснило се 75% или 18 ученика. Када је у питању коришћење интернета за наставу српског језика, одељење

VII/3 у знатно већем проценту користи интернет, за 22% више од одељења VII/2. Да интернет не користи за препричану лектуру, изјаснила се већина ученика у оба одељења, са свега троје ученика (6%) који су се изјаснили да користе интернет у ту сврху. Књизи дају примат над интернетом ученици оба одељења, и то у скоро идентичном проценту: VII/2 – 83,33%, а VII/3 – 84,61%, у просеку 84%. На питање *Колико често одлазиш у библиотеку*, у VII/3 потврдно је одговорио већи број, троје ученика (11,53%), а у VII/2 само један ученик. У одељењу VII/2 троје ученика (12,5%) не иде никад у библиотеку, као ни један ученик (3,84%) из VII/3. Да интернет не користе за припрему часа, изјаснило се знатно више ученика у VII/3 одељењу, осморо ученика (30,76%), у VII/2 четворо ученика или 16,66%, у просеку у оба одељења седамнаесторо ученика (34%) мало користи интернет, укупно шесторо ученика се изјаснило да много користе интернет за наставу српског језика. Од укупно анкетираних 50 ученика, њих 15 (30%) није дало одговор на ово питање.

Ученици VIII/2 одељења, 24 ученика, и VIII/4 одељења, 19 ученика, изјаснили су (табела 8) се у 48,83% да не користе библиотеку, а тај проценат посебно је изражен у одељењу VIII /2, 66,50% не користи библиотеку. Од ученика који користе услуге библиотеке, 60,46% узима из библиотеке само лектуру. Од укупног броја анкетираних само осморо ученика (18,60%) из библиотеке узима и другу литературу. Оно што је интересантно, у оба одељења VIII разреда по 13 ученика (54,16% и 68,42%) изјаснило се да користи интернет да би се припремили за наставу српског језика. Препричану лектуру са интернета користи укупно 16 ученика (37,20%), од чега је у одељењу VIII /2 10 ученика (41,66%). На питање *Шта ти више одговара приликом читања лектуре, књига или интернет*, ученици су се определили за књигу у 65,12% случајева, и то у скоро оба одељења у истом проценту, а интернет у 30,23%. Да не иду у библиотеку, потврдило је и питање број седам, само један ученик иде често (2,23%), понекад 27 ученика (62,79%), а никада готово трећина ученика 30,23% (13 ученика). Да ли им интернет помаже много, потврдило је осморо ученика (18,6%), од тога је шесторо ученика из VIII /2, што је једна четвртина или 25%, и док 26 ученика од укупног броја тврди да им интернет помаже мало, свега троје ученика (6,97%) сматра да им интернет не користи нимало.

Посматрајући збирну табелу (табела 9), уочава се да од 178 ученика, њих 140 (78,65%) користи библиотеку, али нажалост, 113 ученика (63,48%) библиотеку користи само за узимање обавезне лектуре. Очигледно је да им је битно само задато читање, и да нема довољно мотивације да читају осталу литературу. Од тога је скоро забрињавајући пад незаинтересованости ученика VIII разреда. Од броја анкетираних, више од половине, тачније 51,16%, не користи библиотеку. Процентуално, иако су у скоро приближном броју, највише библиотеку користе ученици VI, V, VII. Од укупног броја анкетираних ученика, 32,58% (58 ученика) користи и другу литературу, од тога највише ученика V разреда. Може се закључити да, како деца иду у старије разреде, тако се сразмерно смањује заинтересованост за литературу. Сматрамо да би требало да предметни наставници и библиотекари више раде на мотивацији ученика за коришћење литературе, односно да више читају. Свакако да се морају користити различите методе, као препорука књиге, богаћење одељенске библиотеке, разговор о прочитаној књизи, сусрет са писцем, награда за ученике који су прочитали највећи број књига, панои као мотивација за позајмљивање нове књиге, такмичарски дух у оквиру одељења, књига као поклон за рођендан или неку другу прилику, активно учење, дебате, драматизације.

Настава српског језика пружа велике могућности за коришћење интернета, али свега једна трећина ученика (32,58%) користи интернет као припрему за наставу српског језика. Похвално је што се тај проценат са узрастом повећава, тако да у VII разреду износи 32% (16 ученика), а у VIII разреду 60,46% (26 ученика). Ово питање је у корелацији са питањем да ли користе препричану лектуру са интернета. Највећи број ученика VIII разреда изјаснио се да користи скраћени облик лектуре са интернета. На питање шта им више одговара приликом читања, књига или интернет, у свим разредима је дата предност књизи. Без обзира на развој нових савремених технолошких средстава, књига чува свој примат. Биће она још дуго на столу или у крилу на путовању, поред или испод јастука пре спавања, али вероватно не у истом проценту као некад. Приликом читања највише им одговара књига у VI, подједнако у VII и V разреду, а најмање у VIII разреду. Пред наставницима је задатак да обрете већу пажњу на неговање љубави и интересовања према књизи и читању посебно у VIII разреду. На питање колико често одлазе у библиотеку, које је имало за циљ да укаже на чињеницу да има ученика који никада не иду у библиотеку, од свих анкетираних ученика, њих 19 (10,67%) изјаснило се да никада не иде у библиотеку, а неоптимистична је чињеница да је од тога 13 ученика VIII разреда.

Упитани колико им интернет помаже у припреми за час српског језика, највише је ученика VIII разреда који су се изјаснили потврдно (18,60%). Може се закључити да, што су ученици старији, све више користе интернет.

Анкетирано је и четворо наставника српског језика који предају у овим одељењима. Наставници су били јединствени у одговору на питање *Да ли уочавате да ученици користе препричане верзије лектуре?* Сви су се изјаснили са „да“. Док су у одговорима на питање – да ли ученике упућујете на коришћење интернета као припрему за час? – мишљења била подељена. Двоје наставника је одговорило потврдно, а двоје одрично. Сви наставници осећају разлику у одговорима када ученик користи књигу у односу на ученике који прочитају препричану верзију. На питање *Да ли сте приметили да ученици мање читају?*, сви су били јединствени да је то очигледно. Наставници су такође приметили да ученици користе интернет приликом писања писменог задатка. Јединствен одговор су дали и кад је било речи о томе да ли ученици користе теме из лектуре на писменим задацима, а одговор је гласио – врло мало.

Ученици треба да имају приступ разноврсној литератури како би што боље развили своје афинитете. Потребно је, пре свега, да ученици буду мотивисани, а на том задатку морају да раде наставници заједно са родитељима, јер је мотивација основ у образовању. Могућности ученика у зависности од узраста важан су фактор у одабиру наставног садржаја. Да би се нешто нашло у наставном садржају, мора да за то постоји ослонац у претходним знањима и когнитивним могућностима ученика. Ток образовања ученика зависи од школе и културне средине у којој се он развија.

Држава која има образовану омладину иде у неку сигурнију будућност. Напредак и успон сваког друштва зависе од знања његових чланова и вештине да то знање примене. Квалитет живота у једној држави зависи од научног и технолошког развоја знања. Држава у којој је становништво образовано, и у којој информације слободно циркулишу, има велики развојни потенцијал. Зато је улагање у образовање ученика улагање у будућност државе.

5 Допуњујући однос медија и библиотеке у образовању

Библиотеке и медији су у једном интеракцијском односу на обострану корист. Уколико сагледамо њихову функцију у образовном процесу можемо увидети да библиотеке и медији, имају сазнајну и информативну моћ. Библиотека и медији су важно извориште за унапређење образовања, а наставни процес чине богатијим, занимљивијим, очигледнијим, рационалнијим и ефикаснијим. Медији пружају динамичан приступ информацијама, поготово ако се ради о визуелном и аудио садржају, док библиотеке омогућавају приступ дубљим и ширим, односно аналитичнијим ресурсима. Интегрисан приступ библиотеке и медија помаже стварању динамичног окружења за ученике, који развија креативност код ученика, критичко мишљење, истраживачки дух и комуникацију.

Постоје различита тумачења тога шта су медији²⁶⁵ прецизно, средство преношења информација или средство комуницирања, који су се кроз време развијали, дефинисали и мењали своју улогу. Медије је друштво прихватало без обзира на то у ком облику су се појављивали, од слика у пећинама код пра човека до данашњих мобилних апликација и стриминг платформи. Вођени уочавањем да све постаје приметно ако је у нашем опажајном пољу, људи се одувек труде да путем изабраног медија остваре што већи и јачи ефекат на примаоце порука, било да су у питању читаоци, гледаоци или слушаоци. Уколико су библиотеке опремљене савременим медијима, анимираће ученике да чешће користе библиотеку.

Библиотеке као важан извор ресурса у образовању пружају приступ широком спектру штампаних књига, научних радова, енциклопедија и других материјала од значаја за ученике и наставнике, и обезбеђују простор за истраживање, учење и колаборацију, стимулишући критичко размишљање и активно учење. Медијски садржаји у аудио или видео формату, пласирани на телевизији, радију, филму и осталим медијумима, са својим потенцијалом за интеграцију у настави, служе као извор примера који се лако усвајају и дуго памте. Посебно су корисни код представљања онога што је тешко замисливо – попут широког свемира, далеких, неприступачних предела, античких култура, необичних пракси и обичаја. Медији су важни када се ради на промовисању библиотеке или конкретног пројекта који се у библиотеци реализује. Кроз класичне медије, библиотека налази простор за промоцију, како својих активности, тако и публикацију истакнутих радова или похвалних дела, свог рада, односно архивирање²⁶⁶ и издавање публикација и магазина за које постоји интересовање. У медијима је библиотека већ препознала потенцијал за сопствену допуну и унапређење своје делатности и видљивости.

Тачка 7 члана 8 Закона о основама система образовања и васпитања као један од циљева образовања и васпитања наводи се „развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења“.²⁶⁷ С тим у вези, прво је неопходна адекватна образовна база да би испреплетено коришћење савремених медија и библиотеке кроз образовање било делотворно. Искорак у том смеру За основне школе у

²⁶⁵ Реч медиј потиче од латинске речи *медиус* која значи „средњи, у средини“, и у педагошку литературу је дошао из енглеске литературе, медиум – „средина, елемент, средство“.

²⁶⁶ У Народној библиотеци се чувају примерци свих штампаних издања медија, како је регулисано Законом о издаваштву.

²⁶⁷ Закон о основама система образовања и васпитања, *op. cit.*

нашој земљи догодио се 2017. године, увођењем Информатике и рачунарства као обавезног предмета за ученике од петог разреда. На сајту Министарства просвете тим поводом је прецизирано да „ученици ће информатичка знања сада стицати кроз три теме: информационо комуникациона технологија, дигитална писменост и рачунарство“.²⁶⁸ Други корак уследио је 2020. године током пандемије вируса ковид 19 када је настава била могућа искључиво посредством нових медија, односно телевизије и интернета. Развитак свести о неопходности информационо – комуникационог описмењивања ученика резултирао је тада увођењем предмета Дигитални свет од првог разреда основне школе у Републици Србији. „Циљ наставе и учења предмета Дигитални свет је развијање дигиталне компетенције ученика ради њиховог оспособљавања за безбедну и правилну употребу дигиталних уређаја за учење, комуникацију, сарадњу и развој алгоритамског начина размишљања.“²⁶⁹ Предмет Дигитални свет обрађује три теме, а то су: дигитално друштво, безбедно коришћење дигиталних уређаја и алгоритамски начин размишљања.

Увођењем ових обавезних предмета од првог и петог разреда у основним школама Републике Србије постављају се темељи информатичке писмености код деце и придаје важност електронском аспекту учења од почетка процеса образовања, што даје већу одважност ученика за приступ електронским базама које обезбеђују библиотеке, као и ефикаснију претрагу и употребу резултата услед развијенијих рачунарских вештина. Уколико би се овоме придодало и организовано приближавање библиотеке и њених потенцијала ученицима, почевши од првог разреда, библиотека би могла да добије визибилитет и важност у њиховој свести, што би потенцијално довело до вишег степена њеног коришћења. Даље, садржаје информатике могуће је осавременити најновијим технолошким достигнућима. Инвестиција у опрему и софтвер, као и модернизацију библиотеке, учинила би употребу ових технологија привлачнијом за ученике, нарочито за оне у адолесцентом добу, будући да су у игри атрактивни изданци последњих технолошких генерација.

Коришћењем савремених наставних метода, медија и интернета у библиотеци, као и у настави, у оквиру свих наставних предмета и ваннаставних активности обогаћује и осавременује се образовни процес. На факултетима који образују наставни кадар и библиотекаре, поред увођења више методичко-дидактичких садржаја, потребно је предвидети могућност заступљености области Медијска педагогија у садржајима постојећих предмета у циљу оспособљавања будућег кадра за коришћење савремених медија у настави.

5.1 Медијска педагогија

Залагање за будућност у којој су долазеће генерације медијски образоване изискује и медијски образованији наставни кадар. Медијски образован наставник може успешно да медијски образује ученике, као и медијски образован библиотекар који ће да осавремени наставне процесе. Медијска педагогија је важна дисциплина у образовном процесу.

---

²⁶⁸ Министарство просвете Републике Србије, *Информатика и рачунарство обавезан предмет за ученике петог разреда*, Доступно на: <https://prosveta.gov.rs/vesti/informatika-i-racunarstvo-obavezan-predmet-za-ucenike-petog-razreda/>, (Приступљено: 26. 7. 2023).

²⁶⁹ Правилник о изменама и допуни Правилника о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 88/17, 27/18 – др. закон, 10/19 и 6/20, стр. 6.

Медијска дидактика, односно медијска педагогија, бави се применом медија у настави ради реализовања постављених циљева, задатака, исхода. Медијска педагогија је самостална педагошка дисциплина која је у експанзији захваљујући брзом напретку науке, технологије и крупним социјалним променама у друштву. Односи се на свако педагошко бављење медијима, било у теорији или у пракси. „Медијска педагогија треба пре свега да се бави питањима која се тичу односа појединаца или група према медијима.“²⁷⁰ Предмет медијске педагогије су дакле, медији са својим специфичностима и карактеристикама.

Маршал Маклуан направио је сликовиту компарацију 1964. године написавши у свом делу „Разумевање медија“ да „наше нас писмено окружење не припрема на сусрет са радијом или телевизијом ништа више него што је урођеник у Гани способан да се носи са писменошћу која га извлачи из света племенске заједнице и остави га насуканог у изолацији јединке. Подједнако смо ошамућени нашим електричним светом, као што је урођеник ухваћен у мрежу наше писмене и механизоване културе.“²⁷¹

Медијска писменост подстиче способност интерпретације медијских порука, препознавање манипулације и развој критичког размишљања. Медији су, носиоци симболичких порука, зато је важно уводити медијску педагогију, како би се развијале методе и приступи за интеграцију медијске едукације у образовни систем. Циљ медијске педагогије би требало да буде оснаживање медијске писмености, како би појединац могао одговорно да користи медије. „Не треба занемарити ни страх од конкуренције: пред фасцинантним медијима свакодневна настава делује бледо, нове машине за учење и интернет конекцију прете да маргинализују педагошки позив.“²⁷² Просветни радници су дуго одавали утисак да је њихов дугогодишњи традиционални и устаљени ред у учионицама нарушен доласком модерне технологије. Наставници не прихватају савремена наставна средства због не познавања могућности које оне пружају у наставном процесу и недостатка мотивације да стичу нова знања. Новине у настави могу уводити само они наставници, који су ентузијастички и верују у њихове позитивне исходе. Развој и заступљеност медија и интернета убрзали су осавремењавање образовног процеса.

Са друге стране, постоје и они који сматрају да примена медија од стране наставничког кадра наилази на одобравање. Маклуан о томе каже: „Нико не жели аутомобиле пре настанка аутомобила, као што ни телевизија никог не интересује пре појаве телевизијских програма.“²⁷³ Медији имају потенцијал и могу се правилно и ефикасно користити у сврху учења. „Технологија се разумева као саставни део човека, као прилика за побољшање и проширење чулног опажања. Она не може бити претња човеку, јер му стоји на располагању као орган, и чини да му свет буде богатији, шаренији, разноликији и узбудљивији.“²⁷⁴

Медијска педагогија има за циљ да код корисника развија социјалну, културну, образовну, еколошку, забавну, естетску, информативну и политичку корисност медија. Тачка 8 члана 11 Закона о основама система образовања и васпитања наводи се да је једна од кључних компетенција за целоживотно учење „културолошка освешћеност и изражавање: способност да се схвати значај креативних идеја, искустава и емоција у различитим медијима - музика, књижевност, плес, ликовна уметност и друго.“²⁷⁵

Потребно је да, приликом студирања, за наставнички позив, студенти добијају темељна знања о медијима, информатици и комунологији. Медијски образован

---

²⁷⁰ Дитер Баке, Маркус Манојловић (превод), *Медијска педагогија* (Београд: Центар за медије и комуникацију, 2013), стр. 11.

²⁷¹ *Исто*, стр. 38.

²⁷² *Исто*, стр. 44.

²⁷³ *Исто*, стр. 40.

²⁷⁴ *Исто*

²⁷⁵ Закон о основама система образовања и васпитања, оп. cit.

наставник може кад ученика да развија критички однос према медијима и да их усмери како на прави начин да информације из медија користе за стицање и проширивање нових знања. Задатак медијске педагогије је да одговори на практична питања о утицају медија на васпитање и образовање деце, младих и одраслих. Стиче се утисак да медијска педагогија добија све више на значају и да се од ње очекује да разреши разна питања, као што су:

- Колико медији могу да допринесу ефикаснијем учењу?
- Којом ће се брзином и у ком смеру садржај доступан путем интернета користити у наставном процесу?
- Да ли ће коришћење електронских извора утицати на смањење коришћења традиционалне књиге?
- Колико ће све веће пласирање насиља у медијима утицати на формирање личности код младих и њихово понашање?
- Да ли ће претерано коришћење медија негативно утицати на социо-емоционалне релације у породици и друштву?
- У коју ће се сврху медији више користити, да ли за усавршавање, образовање или за забаву и комуникацију?
- Хоће ли књига опстати у облику у каквом је знамо, или ће можда прећи у 3Д или 4Д формат?

Медијска педагогија поприма све већи значај у примени медија у образовном процесу и у самом друштву. Настава је комплексни процес, а захтеви који се пред њу постављају постају све сложенији. Укључивање медија у савремени наставни процес је неопходно. На основу аналитичке претраге званичних веб-презентација шест факултета у Србији из области педагогије и филологије, посматрајући сва три степена студија, основне и постдипломске, долазимо до података да се медијска педагогија појављује као предмет изучавања на једном факултету, Педагошком факултету у Сомбору,²⁷⁶ под називом Медијална дидактика у оквиру докторских студија наука о библиотекарству.²⁷⁷

Анализа студијских програма донела је и неке охрабрујуће резултате. Наиме, стиче се утисак да листе предметних испита (било обавезних, било изборних) који се полажу на филолошко-педагошким факултетима у Србији одређену пажњу придају медијима, односно технологијама у образовању. Са листе предмета који припадају педагошко-психолошко-методичкој дисциплини на Филолошком факултету Универзитета у Београду²⁷⁸ издвајамо оне који се могу довести у везу са медијском педагогијом, а то су: Књижевност и медији у настави, Медијска писменост I и II, Библиотека у настави, Информациона и медијска писменост у науци и школској библиотеци и сл. Студијски програми Педагошког факултета у Сомбору Универзитета у Новом Саду садрже и предмете као што су: Мултимедијалне технологије у образовању, Образовна технологија и Медијске компетенције у дигиталном окружењу. Педагошки факултет у Врању²⁷⁹ Универзитета у Нишу подучава предмете као што су: Образовна технологија и Савремена технологија у васпитању и образовању. Педагошки факултет у Ужицу²⁸⁰ Универзитета у Крагујевцу садржи предмете попут: Софтверски алати у настави, Медији и комуникације и Нове технологије у образовању. Факултет педагошких наука²⁸¹ Универзитета у Крагујевцу изучава и предмет Информационо-комуникационе технологије у настави.

---

²⁷⁶ <http://www.pef.uns.ac.rs>

²⁷⁷ Претрага је вршена на званичним веб презентацијама државних факултета у Републици Србији на којима се обрађује педагогија.

²⁷⁸ <https://www.fil.bg.ac.rs>

²⁷⁹ <https://www.pfvr.ni.ac.rs>

²⁸⁰ <https://pfu.kg.ac.rs>

²⁸¹ <https://pefja.kg.ac.rs>

Можемо закључити да број предмета који се баве медијима и технологијама у образовању, чак и када се не називају нужно Медијском педагогијом или Медијском дидактиком, расте – сразмерно развоју информационих технологија и њиховим све јачим друштвеним, културним и политичким импликацијама.

Од изузетне важности је изучавање Медијске педагогије као засебног предмета на поменутиим факултетима који образују будуће експерте у образовању – наставнике, професоре, педагоге и библиотекарe. Пожељно је да капацитете библиотеке, као технолошки најопремљенијег простора једне школе, не користе само ученици за узимање књига или за претрагу на библиотечким рачунарима, већ и наставници за одржавање наставних и ваннаставних активности, као и библиотекарe, за различите облике васпитно-образовних активности.

Факултети у Републици Србији имају осавремењен студијски програм у складу са болоњским системом. На Филолошком факултету Универзитета у Београду „школовање библиотечког кадра на високошколском нивоу у Србији почиње 1963. године, када је основана Катедра за библиотекарство.“²⁸² Од 1991. на овом факултету постоји основни четворогодишњи студијски програм под називом Библиотекарство и информатика, а као новина уведен је мастер програм²⁸³ који доноси звање мастер библиотекар.

На Педагошком факултету у Сомбору Универзитета у Новом Саду од 2004. године је уведен студијски програм под називом Дизајнер медија у образовању. „Ново просветно занимање изазива недоумице код шире јавности, укључујући и саме студенте којима нису довољно јасни циљеви смера.“²⁸⁴ Појашњење постоји, „дизајнер медија у образовању је на првом месту стручњак који помаже предавачима у дизајнирању и изради материјала који се користе у онлајн образовању или у настави која је делимично потпомогнута употребом рачунара, те се на тај начин користе све могућности употребе информационе технологије у образовању“.²⁸⁵ Исти факултет међу основним студијским програмима нуди и смер Библиотекар-информатичар са циљем оспособљавања за рад у савременим библиотекама који подразумева размену информација и комуникацију у библиотечко-информационом систему, и „набавку, обраду, претраживање, чување и коришћење различитих извора информација од књига до електронских публикација и

---

²⁸² *Библиотекарство и информатика*, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Доступно на: <http://www.fil.bg.ac.rs/lang/sr/katedre/bibliotekarstvo-i-informatika/istorijat/>, (Приступљено: 30. 7. 2023).

²⁸³ Предмети који се изучавају по годинама студија у оквиру четворогодишњих студија од 2012. су следећи:

- Прва година: Библиотекарство, Библиотечки практикум, Историја књиге и библиотека, Информатика за библиотекарe, Информатички практикум.
- Друга година: Методологија истраживања и цитирања, Организација знања, Дигитални текст, Библиотечки практикум, Књига и библиотеке код Срба, Увод у архивистику, Етика у науци и култури
- Трећа година: Увод у музеологију, Структура информација, Статистика у библиотекама, Архивистика, Информатички практикум, Увод у библиографију, Процеси управљања у библиотекама.
- Четврта година: Базе података и библиотечко-информациони системи, Библиотечки практикум, Теорија и историја библиографије, Музеологија, Односи библиотека с јавношћу, Мултимедијални документи, Методе обраде природних језика.

У Деветом семестру студенти имају 5 једносеместралних курсева. У Десетом семестру студенти пишу завршни мастер рад, од 40 до 60 страница ауторског текста. Весна Ињац Малбаша, „Образовање библиотекара у Србији“. Доступно на: <https://www.znrfak.ni.ac.rs/SERBIAN/050-BIBLIOTEKA/BIBLIOTEKARSTVO/Injac%20Malbasa%20Vesna,%20Obrazovanje%20biblitekara%20u%20Srbiji.pdf>. (Приступљено: 6. 3. 2024).

²⁸⁴ Ненад Вељковић, *Дизајнер медија у образовању*, РС press, 2015, Доступно на: <https://pcpress.rs/dizajner-medija-u-obrazovanju/>, (Приступљено: 30. 7. 2023).

²⁸⁵ *Дипломирани дизајнер медија у образовању*, (Нови Сад: Педагошки факултет, Универзитет у Новом Саду), Доступно на: <https://pefsoso.wordpress.com/diplomirani-dizajner-medija-u-obrazovanju/>, (Приступљено: 30. 7. 2023).

база података“.²⁸⁶ Педагошки факултет у Сомбору Универзитета у Новом Саду акредитовао је од 2023. године и програм основних и мастер студија под називом Дигитално образовање, намењен будућим професионалцима који желе да овладају креирањем и коришћењем дигиталних материјала и напредних информатичких технологија у образовању, или да раде као наставник и професор предмета Информатика и рачунарство.

Педагошки факултет у Врању је 2015. године први пут акредитовао интегрисане академске студије и понудио програм: Мастер професора технике и информатике. „Овај модерно конципиран студијски програм прати кључне трендове у образовном систему: осавремењивање наставног процеса, мултидисциплинарност и примена савремених информационих технологија у настави. Студијски програм је усмерен ка стицању и развијању компетенција студената за примену научних и стручних достигнућа у настави техничких, технолошких и информатичких предмета у основној и средњим стручним школама.“²⁸⁷

Факултет педагошких наука у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу немају у понуди студијских програма ни један програм намењен медијској педагогији, библиотекарству и информатици. Интересантно је можда истаћи и да приватни факултети и образовне институције у Србији, попут Факултета за медије и комуникације (ФМК) и ИТ академије не нуде програме у вези са библиотекарством и информатиком.

Тренутну ситуацију у високошколском образовању у Србији може сумирати тврдња педагога Раиналда Меркерта да: „медијска педагогија додуше постоји, али да су међу њеним представницима педагози у мањини. Још увек не постоји педагошки конципирана медијска педагогија“.²⁸⁸

5.1.1 Врсте и улоге наставних медија

Наставни медији су средства обликована у циљу успешније реализације наставног процеса. Савремене научне, технолошке и културне околности захтевају и медијски образованог наставника, осавремењен простор и одговарајућа методичка средства, и основна и допунска: дигитални уџбеници, приручници, филмови, веб-странице, апликације и друга. Бирана према значају који имају у образовном процесу, многа средства нису медији, али „они то постају онда када почну остваривати дидактичку функцију, а то значи када у једном планираном и систематично организованом процесу служе да се остваре циљеви поучавања и учења“.²⁸⁹ Медији, у својству посредника, преносе информације широкој јавности. Отуда налазе своју примену у настави јер је комуникација једна од најбитнијих одлика наставе, њоме се сликовито преносе мисли, осећања и информације.

Наставни медији се бирају у складу са временом у коме се користе, да би могли да одговоре на потребе времена. „Правовремена и брза информација, имплицитно колико и експлицитно знање, креативност, конкуренција, мултидисциплинарност,

---

²⁸⁶ *Дипломирани библиотекар-информатичар*, Педагошки факултет, Универзитет у Новом Саду, Доступно на: <https://pefsoso.wordpress.com/diplomirani-bibliotekar-informaticar/>, (Приступљено: 30. 7. 2023).

²⁸⁷ *Мастер професор технике и информатике*, Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу, Доступно на: <https://www.pfvr.ni.ac.rs/ias/> (Приступљено: 30. 7. 2023).

²⁸⁸ Дитер Баке, Маркус Манојловић (превод), *Медијска педагогија*, op. cit., стр. 52.

²⁸⁹ Младен Вилотијевић, *Дидактика* 3, op. cit., стр. 423.

Уколико школа не креира сопствени садржај, могла би и да договори кооперацију са већ постојећим радијом, од кога ће преузимати адекватан радио-програм. Улога наставника је да направи одабир одговарајућег садржаја и да након емитовања изврши анализу са својим ученицима. Радио је погодан за учење страних језика, музичке културе, а може да оплемени и сваки други час.

Радио одликује:

- „а. могућност масовног коришћења;
- б. премошћавање простора;
- в. актуелност;
- г. економичност.”²⁹⁴

в) Преко аудио-визуелних медија информације се примају путем чула слуха и вида. Медији су моћно средство које изазива снажан доживљај и информације остају најтрајније у памћењу. Камером је просто могуће све снимити: васиону, морске дубине, животињски свет, фазе раста биљака, неприступачне пределе и људе који живе у другачијим социјалним формацијама. Може да се оживи прошлост, апстрактне појаве и још много тога. Филм снимљен према роману који је предвиђен наставним планом и програмом за основну и средњу школу употпуниће учениково знање и визију о овој теми и испунити своју функцију у настави.

Коришћењем радија, филма и телевизије настава се осавременила и добила на квалитету.

„Важне одлике ових медија:

- а. усклађивање визуелног и аудитивног елемента;
- б. живост и упечатљивост постигнута покретом и сликом (филм и телевизија);
- в. могућност масовног коришћења;
- г. могућност емитовања из једног центра (студија);
- д. упознавање преко њих удаљених крајева, људи и појава, који би визуелно и слушно били недоступни;
- ђ. економичност, јер једна изузетно вредна емисија или филм могу бити доступни свим школама које располажу потребним техничким средствима, могу се више пута показивати и користити циљевима наставе.”²⁹⁵

При обради апстрактних појмова, значајно је користити што више медија како би ученици лакше савладали наставни садржај. Управо зато је важна мултимедијалност у настави. Мултимедијалну технологију чини скуп различитих медија који се користе у наставном процесу, а њена суштина је интеграција више медија у један систем. То је спој савремених технологија и традиционалног искуства у једну мултимедијску форму с циљем да настава буде што ефикаснија. Савремена технологија све брже напредује у свим областима, али у школе не стиже одмах. Показали смо да су мултимедијална наставна средства за ученике интересантнија, привлаче већу пажњу, подстицајнија су, економичнија и резултирају трајнијим знањима.

„Филму и телевизији, нешто старијим медијима, придружила се рачунарска технологија помоћу које се може обезбедити и истовремено емитовање више разних медија - спој текста, графичких исказа и симбола, покретне и непокретне слике, звука и анимације.”²⁹⁶ Мултимедијалност је спој слике, звука и покрета који анимира, даје живост и упечатљивост сваком школском часу или ваннаставној активности.

---

²⁹⁴ Исто, стр. 400.

²⁹⁵ Исто

²⁹⁶ Исто, стр. 512.

Поред аудитивних, визуелних и аудио-визуелних наставних медија, посебно место припада и штампаним медијима који могу имати велику улогу и бити корисни као наставни медији, под условом да су добро одабрани, као и вешто и зналачки искоришћени. У погледу наставних медија, књига је матица.

Кроз праксу се показало да немају сви типови наставних медија подједнак утицај. Аудиовизуелни садржај има јачи ефекат него аудио-садржај, зато различите врсте медија остварују различите утицаје. Ефекти одређених медија зависе и од примаоца, примарно од његовог животног доба, али и од бројних других фактора које свака индивидуа доноси са собом (преференције и интересовања, степен концентрације и емпатије, уверења које намеће породица и друштво, емоционална и социјална интелигенција итд). „Модерна средства за пренос информација чија је улога да буду посредници између ученика и садржаја. Ти савремени медији омогућавају ученику да од избора информација (базе) тражи и добије помоћ и контролу. Избор и употреба медија условљени су и интенцијом (циљем), садржајем, изабраним методама и психоструктуром ученика“.²⁹⁷

5.1.2 Масовни медији и доминација визуализације

Распрострањени медији, започели су по открићу Гутенбергове штампарске машине у 15. веку као леци и билтени који су циркулисали буржоаским салонима Европе. Затим су се гранали на плакате, новине, часописе, књиге. Са експанзијом радија и телевизије почиње се и нашироко користити назив медији, све до данас, када уживамо најширу медијску покривеност у историји човечанства, ослањајући се све више на рачунаре, интернет, друштвене мреже, мобилну масовну комуникацију и вештачку интелигенцију. Од Гутенберга до данас дошло је до еволуције у комуницирању порука путем медија, кроз технолошке напретке и друштвене промене. „Захваљујући медијима људи стичу знање, усвајају културне и друге вриједности, развијају способности, стичу увид у друштвена збивања, економске проблеме, кретања у култури и спорту. На тај начин медији помажу човјеку да према свијету, збивањима у њему и животу одреде став и обаве избор.“²⁹⁸ Промене у начину комуникације обликовале су друштвене и политичке динамике, а дигитални простор је донео нове изазове, укључујући брзину ширења информација и питање аутентичности.

„Улога медија постаје веома значајна у свим деловима рада, задовољавања културних потреба и уопште живота људи... У данашњем друштву, које је превасходно информатичко, информација, долажење до ње и њено пласирање постали су императив оних који претендују на озбиљно бављење својим пословима.“²⁹⁹ Свакодневни живот постао је незамислив без медија.

„Медиј представља комуницирање са људима путем различитих медијских елемената.“³⁰⁰ Медији испоручују информације о процесима друштвене промене широм земаљске кугле, чинећи свет глобалним селом у очима корисника медијских садржаја, баш како је Маршал Меклуан 1962. прогнозирао. Медији више нису једносмерно слање

²⁹⁷ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 69.

²⁹⁸ Петар Д. Мандић, *Човјек – свједочење о величини и паду* (Београд: Универзитет у Београду, Учитељски факултет, 2022), 271.

²⁹⁹ Јелена Кузмановић, „Нова улога библиотеке у основним школама и комуникациона стратегија за њено промовисање,” у *Култура полиса*, год. IX; бр. 17 (Београд: Мегатренд Универзитет, 2012): 123–146. Доступно на: <https://kpolisa.com/KP17/kp17-II-4-JelenaKuzmanovic.pdf>, (Приступљено 10. 3. 2021), стр. 126.

³⁰⁰ Тамара Костић, „Како покренути унутрашњу мотивацију за учење,” *НТЦ*, Доступно на: <https://ntcucenje.com/ucimo-vizuelno/>, (Приступљено: 10. 3. 2023).

информација ка реципијенту. Захваљујући повратној спрези, медији су постали интерактивни, последично, примаоца претварају у корисника и тако мењају његову улогу у сфери медијске комуникације. Присутна је одређена интеракција у смислу што већег прилагођавања људи медијима, али и прилагођавања медија људима. Често људи организују свој дан у односу на програмску шему медија, док медији ослушкују њихова очекивања да би им сервирали одговарајуће садржаје.

„Научници који се баве медијима указали су и анализовали четири основне теорије масовних комуникација с обзиром на проблем о коме је реч.“³⁰¹ Теоријама масовних медија амерички аутори Фредерик Зиберт (енг. Frederick Siebert 1901–1982), Вилбур Шрам (енг. Wilbur Schramm 1907–1987) и Теодор Питерсон (енг. Theodore Peterson) тумачили су и анализирали однос између друштва и штампе. Полазна тачка истраживања је теза да се штампа (тј. медији) увек обликује и боји према друштвеним и политичким структурама унутар којих делује. Четири класичне теорије на које су се ови аутори фокусирали су: либерализам, ауторитарност, тоталитарност и друштвена одговорност.

Теорија ауторитарности односи се на период средњег века и ренесансе, све до појаве филозофије просветитеља, што је доба када је штампа започела свој рад. Основна карактеристика овог периода је контролисана и цензурисана штампа. У периоду ауторитарности медији су дословно били у служби државе.

Теорија либерализма односи се на дешавања у 18. веку, пре свега, на зенит просветитељства, развитка индустрије и економије. „Слобода у масовним комуникацијама значила је слободу штампе од тираније официјелне моћи и цензуре власти.“³⁰²

Теорија тоталитарности првенствено се односи на бивши Совјетски Савез. Медији су у том случају потпуно потчињени држави. „Држава и медији су били једно.“³⁰³ Медији су служили држави као свом *газди*. Ово је резултирало неистинитим извештавањем, односно по истини државног руководства.

Теорија друштвене одговорности доводи се у везу са савременим демократским друштвом. „Власт не контролише и не цензурише, већ настоји да гарантује и поспешити слободу комуникације.“³⁰⁴ Према овој теорији, медијима је дата слобода изражавања, без утицаја власти и цензуре, а обавеза им је да раде у интересу јавности.

Делатност медија подлеже немилосрдним законима тржишта. Метафорички речено, медиј нуди своју „робу“ коју мора што боље „продати“. Све чешће, услед презасићености и сурове конкуренције, медији не бирају начине да скрену пажњу на себе, што резултира озбиљним кршењем медијске етике. У борби за виђеност, одомаћили су се: скандализовање догађаја, мамац за клик, тзв. 'Click-bait', фактички погрешни наслови, промоција луксузног медијског света који чине популарни водитељи и звезде. „Посебно приватни, медији који се одржавају путем реклама, спонзорства и других видова приватизованог финансирања, и то не више у циљу 'просвећивања', грађења и омогућавања учешћа, већ првенствено из нужности осигурања сопствене егзистенције.“ [...] 'News-Making' и 'Agenda-Setting' су термини из нове медијске комуникације, који сами по себи већ описују о чему се ради: медији нису пуки репродуктори наше друштвене стварности, већ њен продуктивни и производећи део.“³⁰⁵ Због велике моћи медија, називају се и седмом силом.³⁰⁶

³⁰¹ Вранеш А., Марковић Љ., Јанићијевић Ј., *op. cit.*, стр. 37.

³⁰² Кузмановић Ј., *op. cit.*, стр. 38.

³⁰³ *Исто*

³⁰⁴ *Исто*, стр. 39

³⁰⁵ Дитер Баке, Маркус Манојловић (превод), *Медијска педагогија*, *op. cit.*, стр. 23.

³⁰⁶ Тодоровић, 2002, стр. 12.

Данашњи медији помажу корисницима не само да се информишу, већ и да стичу нова знања, вештине и навике. Медији имају веома важну улогу не само у животу одраслих, него и у животу ученика. С обзиром на огромно присуство медија, деца су под њиховим великим утицајем, било да је у питању информисање, образовање или забава. Путем медија се пласирају и шире информације у јавном мњењу. Када је у питању коришћење медија уопште, па и у образовању, постоје два супротстављена схватања. Једни сматрају да медији имају огромну моћ у остваривању позитивних утицаја, док друго схватање потенцира негативан утицај медија на образовање и васпитање.

Као најважнију поделу медија, Раде Вељановски истиче ону „по начину објављивања и дистрибуције садржаја: штампа, радио, телевизија, новинске агенције и интернет.“³⁰⁷ Од штампаних медија у образовању, посебно место заузимају часописи зато што су најчешће стручно прилагођени узрасту или интересовању својих читалаца. Часописи могу значајно да мотивишу јер и сами ученици објављују своје радове: приче, песме, цртеже, и на тај начин стичу осећај примећености и признања. Постоје и часописи специјално формиран за наставнике. У њима се објављују достигнућа из различитих области и пружа методичка помоћ наставнику у реализацији наставних садржаја, а приказују се и најбољи примери из праксе.

Употреба медија у настави није појава новог доба. Уколико пођемо од тезе да у наставном процесу штампани медији одувек имају запажену улогу (било да се њихови садржаји обрађују на часу, индивидуално, у пару или групно, или у форми домаћег задатка) намеће се закључак да је дигитализација омогућила продор медија у образовни процес у новој форми, те данас са правом можемо говорити о доминацији визуализације. „Истраживања масовних медија указују како визуелни медији и нове технологије превладавају над другим облицима медијске комуникације.“³⁰⁸

Појава филма унела је велики преокрет у живот човека. Док су одрасли научили да разликују стварност од живота „као на филму“, доживљаји који се гледањем филма остварују код деце остављају убедљиве и снажне утиске. Посебно деца млађег школског узраста често не могу да одвоје то што су гледала од онога што су стварно и доживела. Ако се узме у обзир да се у очима налази око 70% чулних рецептора у телу човека, није чудно што деца и млади, гледајући покретне слике, беспоговорно усвајају информације просто јер „верују својим очима“. Уколико се примењује медијска педагогија у настави, наставник би требало да се припреми за гледање филма, да ученике мотивише, а након одгледаног филма да подстакне разговор о доживљајима који је филм оставио на ученике, поруци филма, стеченим знањима. „Својства филма су да једну појаву или догађај прикаже врло реалистично и сугестивно, да упечатљиво делује на емоционалну и менталну сферу.“³⁰⁹ Путем филма ученици далеко лакше примају велики број информација. Поготову уколико је филм методички и дидактички квалитетно форматан, ученицима ће много значити да стекну трајнија знања.

„Важно је да знамо да деца такође користе процесе визуализације када се присећају наученог, када маштају, очекују и планирају, само много живописније од нас одраслих.“³¹⁰

„Први историјски пренос слике и звука успео је да створи Џ. Л. Берд у Лондону, тако што је слику лутке из поткровља, преко монтираног пријемника, пренео у радњу у

³⁰⁷ Раде Вељановски, *Медијски систем Србије* (Београд: Чигоја штампа, 2009), стр. 38.

³⁰⁸ Манца Кошир, „Укључивање књиге у образовни програм медијске писмености,“ у *Медијска истраживања*, зnanствено-стручни часопис за новинарство и медије, уредник Нада Зграбљић Ротар (Загреб: Наклада Медијска истраживања, 2002. Доступно на: <https://hrcak.srce.hr/clanak/36812>, (Приступљено: 18. 3. 2023), стр. 77.

³⁰⁹ Вилотијевић М., *Дидактика 3*, оп. цит, стр. 400.

³¹⁰ Тамара Костић, *Како покренути унутрашњу мотивацију за учење*, оп. cit.

приземљу. Тиме је рођена телевизија, 25. априла 1925. године.“³¹¹ Након две године, основана је прва ТВ мрежа – НБЦ (енгл. NBC). Први ТВ пренос био је говор секретара САД 7. априла 1927, а 1928. године основана је прва телевизијска станица у Њујорку, W2XB, а затим се оснива ЦБС (енгл. CBS). У Великој Британији ББЦ (енгл. BBC) почиње са својим редовним програмом 1929. године. У Федеративној Народној Републици Југославији холандска фирма „Филипс“ на Јесењем београдском сајму монтирала је прву телевизијску станицу са студиом, одакле су емитоване емисије за ширу публику. Савезно извршно веће је 1956. године донело одлуку о изградњи ТВ мреже, а 23. августа 1958. на Старом сајму започео је први ТВ програм, и то је био Дневник. Телевизија је била сензација. Што се тиче терминологије, „реч телевизија настала је од грчке речи теле – „далеко“ и латинског глагола видео, видере – „гледати“ и у буквалном преводу значи: гледати на даљину“.³¹² Иако термин није сасвим адекватан, потпуно се усталио, а први пут је употребљен 1900. године, на међународном сајму у Паризу.

Од самог почетка, телевизија је била доминантни медиј за информисање и забаву. Гледаоци се деценијама нису могли одвојити од ње - од буђења и укључивања телевизије, до повратка из школе или с посла, телевизија је условљавала временску организацију и распоред активности у току дана, инспиришући нове рутине. Ушавши у породични живот, телевизија је око малих екрана окупљала чланове ужих и ширих породица и тако учествовала у значајним породичним успоменама.

У актуелном времену на једном телевизијском пријемнику у Београду доступно је до 400 различитих телевизијских канала. Категоризовани по узрасту или по области интересовања, програми садржајем одговарају на потребе сваког гледаоца. Но, нежељени ефекат је осећај „затрпаности“ медијским садржајем.

Телевизија је још увек доминантни медиј који се претерано користи (иако је у заснак баца моћ друштвених мрежа, стриминг платформи и уопштено интернета). У Централној и Источној Европи телевизија и даље држи примат у односу на друге делове света.³¹³

Пошто је унела нов квалитет у животе људи, тако је телевизија оплемењила и наставу сједињујући звук и покретну слику. Као и филм, и телевизија спаја три перцепцијске компоненте: визуелну, акустичку и динамичку. Телевизија представља драгоцен и тешко заменљив извор сазнања о многим појавама на свету. Примена телевизије у наставној пракси је огромна, почевши од разних емисија школско-образовног програма, снимљених позоришних представа, концерата, изложби, до емисија намењених одраслима које могу и деца да гледају. Поента њене примене у настави је да ученици све што су сазнали и научили путем телевизије и филма треба да знају да примене и у реалном животу.

Предност коришћења телевизије у настави:

- а. емитовање велике количине информација из једног центра за огромно гледалиште на широком простору;
- б. приказивање актуелних догађаја и појава које гледаоца могу информисати у току њиховог збивања;
- в. могућност непосредног контакта (постављање питања и тражење додатних објашњења (телефоном));
- г. премошћавање простора приказивањем актуелности са удаљених меридијана;
- д. савладавање временске димензије, што омогућава бољу анализу;

³¹¹ „Највеће занимљивости током историје телевизије,“ *Едукација*, 2017, Доступно на: <https://edukacija.rs/zanimljivosti/najvece-zanimljivosti-tokom-istorije-televizije>, (Приступљено: 10. 3 2023).

³¹² „Највеће занимљивости током историје телевизије“, *op. cit.*

³¹³ Оцењено је на панелу „Да ли је ТВ и даље медиј будућности или постаје медиј прошлости“ који је одржан 2022. године у оквиру конференције *Како управљати медијима будућности* у организацији Нове економије уз подршку Usaid, OEBS, MDIF, EU делегације, Нова i Direct Media.

ђ. убрзано и успорено приказивање појава, што омогућава прецизније тумачење;
е. паралелно приказивање догађаја (из два угла) из прошлости и садашњости, из непосредне близине и најудаљенијих крајева, што се постиже монтажом, а гледаоцу пружа могућност упоредне анализе;
ж. приказивање догађаја, чиме се омогућује гледаоцу да за кратко време сагледа неке компоненте стварности из разних периода и епоха.

Посебно место припада емисијама школског програма које су специјално припремљене за потребе наставе, и у чијој припреми морају учествовати стручњаци из дате области. Емисије рађене за потребе наставе у највећој мери прате наставни план и програм за основну и средњу школу. На нашој телевизији било је својевремено мноштво емисија у оквиру школског програма које су одлично користиле настави. Редакција школског програма некада је слала план својих емисија школама, тако да су наставници правовремено могли да се припреме. Данас, због савремених технологија, када време емитовања не одговара потребама наставе, емисије, или чак угледни и огледни школски часови, могу да се сниме или прате накнадно путем Јутјуба. Телевизијски програм³¹⁴ је за време пандемије ковида 19 био коришћен и у образовне сврхе, са циљем да одговори на васпитно-образовне захтеве наставе.

Не само медији, него је и медијска педагогија у сталном процесу промене и прилагођавања. Медији су се својевремено користили углавном у слободно време, а сада попримају све већу и битнију улогу у свакодневном и професионалном животу. Медији су ушли у све поре нашег живота и оправдано им припада пажња и значај који им се придаје и у образовању и васпитању. На конференцији под називом 'Како управљати медијима будућности', оцењено је да: „Телевизија је остала снажан и моћан медиј, али јој опада популарност и опслужује углавном старије људе, док се млади више окрећу информисању преко интернета и друштвених мрежа“.³¹⁵ Били млади или старији, јасно је да корисници медијског садржаја имају одговорност да праве селекцију која им одговара и увиде које информације су веродостојне. „С обзиром на психофизичке карактеристике деце, на њихову изражену емоционалност, чулност, егоцентричност, доживљавање стварности на њима специфичан начин, пластичност, медији имају велики утицај на формирање њихове личности. Имају изражене позитивне утицаје, али и негативне последице.“³¹⁶

Регулаторно тело за електронске медије Републике Србије у Закону о електронским медијима у члану 68 о заштити малолетних лица наводи:

„Забрањено је приказивање порнографије, сцена бруталног насиља и других програмских садржаја који могу тешко да нашкоде физичком, менталном или моралном развоју малолетника. Регулатор се стара да програмски садржаји који могу да нашкоде физичком, моралном или менталном развоју малолетника не буду доступни путем медијске услуге радија и телевизијског емитовања, изузев кад је временом емитовања или техничким поступком обезбеђено да малолетници, по правилу нису у прилици да их виде или слушају. Регулатор подстиче пружаоце медијских услуга да организују сталну унутрашњу контролу садржаја са становишта заштите малолетника.“³¹⁷

³¹⁴ <https://mojaskola.rtsplaneta.rs/list/796/osnovna-skola> (Приступљено: 24. 2. 2024).

³¹⁵ Невена Петаковић, „Да ли је ТВ и даље медиј будућности или постаје медиј прошлости,“ *Нова Економија*, 2022, Доступно на: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/da-li-je-tv-i-dalje-medij-buducnosti-ili-postaje-medij-proslosti>, (Приступљено: 1. 8. 2023).

³¹⁶ Јована Ранчић, „Улога медија у социјализацији деце,“ Отворени докторски семинар, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Доступно на: <https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Jovana-Ran%C4%8Di%C4%87-Ulogamedija-u-socijalizaciji-dece-ODS.pdf>, (Приступљено: 10. 3. 2023), стр. 5.

³¹⁷ Закон о електронским медијима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 83/2014 од 5. 8. 2014, 6/2016-др.закон од 28. 1. 2016, 129/2021 од 28. 12. 2021. Доступно на: [Zakon o elektronskim medijima 83-20146, 6-2016-dr.zakon,129-2021.pdf](https://www.zakonik.rs/Zakon%20o%20elektronskim%20medijima%2083-20146,%206-2016-dr.zakon,129-2021.pdf) (rem.rs) (Приступљено: 10. 9. 2023), стр. 24–25.

Медији имају велику улогу у формирању ставова, вредности, формирању погледа на свет и доживљају света, на обликовање личности детета и на потребу за сазнањем. Информације које путем часописа примају, млади често и усвајају, иако се путем њих пласирају и ставови које би требало преиспитати или који су опасни. Стога наставник, одељенски старшина и библиотекар треба код ученика да гради праве вредности саветујући их какве садржаје да читају, гледају и прате. Јавља се оправдана потреба да педагози и радници у просвети, наставници и библиотекар, прошире своје деловање и постану навигатори кроз медије и интерпретатори стварности за омладину. Живимо у времену визуелне доминације, зато је посматрање битан чинилац сазнања, путем чула вида и слуха, перцептивно стечени утисци мисаоно се боље обликују. Како је рекао Џон Лок (енг. John Locke 1632–1704): „Нема ништа у интелекту што претходно није било у чулима.“³¹⁸

5.1.3 Упоредна анализа: Образовни програм на националним ТВ фреквенцијама

У Србији постоји шест телевизија са националном фреквенцијом, од којих су две у државном власништву: РТС 1 и РТС 2, а четири су комерцијалног карактера. Савет Регулаторног тела за електронске медије је августа 2022. године саопштио да „дозволе су добили ТВ Прва, ТВ Пинк, Хепи ТВ и ТВ Б92, које су и до сада уживале националну гледаност“.³¹⁹ Начин и начела остваривања јавног информисања прописује Закон о јавном информисању и медијима.³²⁰

„Сви емитери који су добили дозволе за национално покривање по закону морају да обезбеде да њихов сигнал допре до 60 процената становништва Србије, што је за трећину мања обавеза него у случају јавног РТВ сервиса“³²¹. Државно власништво, према Закону о радиодифузији, може постојати само у случају јавног радио-телевизијског сервиса (чији су програми од општег јавног интереса), све остале радио и телевизијске станице морају бити приватне (немају законом прописане програмске обавезе као медији

---

³¹⁸ Вилотијевић М., оп. цит, стр. 398.

³¹⁹ „РЕМ доделио националне ТВ и радио фреквенције,” *РТС*, 2022. Доступно на: <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4904458/rem-dodelio-nacionalne-tv-i-radio-frekvencije.html>, (Приступљено: 22. 9. 2023).

³²⁰ Јавни интерес у области јавног информисања је: 1) истинито, непристрасно, правовремено и потпуно информисање свих грађана Републике Србије; 2) истинито, непристрасно, правовремено и потпуно информисање на матерњем језику грађана Републике Србије припадника националних мањина; 3) информисање на српском језику припадника српског народа који живе ван територије Републике Србије; 4) очување културног идентитета српског народа и националних мањина које живе на територији Републике Србије; 5) информисање иностране јавности на страним језицима када је то од интереса за Републику Србију; 6) информисање особа са инвалидитетом и других мањинских група; 7) подршка производњи медијских садржаја у циљу заштите и развоја људских права и демократије, унапређивања правне и социјалне државе, слободног развоја личности и заштите деце и младих, развоја културног и уметничког стваралаштва, развоја образовања, укључујући и медијску писменост као део образовног система, развоја науке, развоја спорта и физичке културе и заштите животне средине и здравља људи; 8) унапређивање медијског и новинарског професионализма. Закон о јавном информисању и медијима, члан 15, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014. и 12/2016, Доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html (Приступљено: 10. 3. 2021).

³²¹ Вељановски Р., оп. cit., стр. 89.

јавног сервиса).³²² „Комерцијалне телевизије могу посветити рекламирању 20% програма, а јавни РТВ сервиси 10%.“³²³

Истраживање које је 2018. године Виолета Кеџман спровела испитујући 60 ученика од 17 година из Пете београдске гимназије, приказује медијске навике адолесцената у Србији. „У интервјуу отвореног типа, након спровођења емпиријског истраживања, испитаници су се сложили да телевизију и радио не укључују, али да телевизијске садржаје (филмове и серије), као и радио (музику) прате путем видео-стриминг платформи.“³²⁴ Према поменутој ауторки област образовања суочава се са бројим изазовима и могућностима, зато је битно медијски амбијент посматрати као ресурс у процесу учења и током развоја ученика.

Податак о броју ученика основног и средњег образовања у Републици Србији за 2022/2023. годину, објављен на веб-сајту Министарства унутрашњих послова где пише да је број ученика основног образовања 488.385, а број ученика у систему средњег образовања је 221.452³²⁵. Подаци представљају укупан број ученика у системима приватног и јавног образовања.

Извршене су две упоредне анализе програма које емитују ТВ станице са националном покривеношћу у Србији, у два периода, током летњег распуста и током школске године, насумичним избором по две седмице из оба периода са циљем приказа заступљености ТВ програма који је програм за децу, или се може сврстати у програм научног, образовног или културног типа који је користан за децу и адолесценте. Анализом програмских шема телевизијских станица са националном покривеношћу на седмичном нивоу, примећује се да програм за децу и програм образовног научног и културног карактера током летњег распуста заузима укупно 3.78% (односно, 2.290 минута, односно 38,1 сати) укупног времена у етру јавног радио- телевизијског сервиса као и укупно 2,3% (односно, 1.395 минута, односно 23,25 сати) укупног времена у етру приватних ТВ станица; од свеукупног времена у етру (седам дана, односно, 60.480 минута, односно, 1.008 сати).

Највећи број садржаја, на седмичном нивоу, који се могу подвести под програм користан за младе у образовном, научног и културолошком смислу, емитује РТС 2, док Пинк не емитује ни један програм за децу нити садржај користан за младе у образовном, научног и културолошком смислу. Садржај у табелама је представљен свеобухватно, не разликујући сате емитовања, од којих су поједини током ноћи.

Анализом програмских шема телевизијских станица са националном покривеношћу на седмичном нивоу, примећује се да програм за децу и програм образовног научног и културног карактера током школске године заузима укупно 4,6% (односно, 2.785 минута, односно 46,41 сати), укупног времена у етру јавног радио-телевизијског сервиса (што је за мало преко једног процента више у односу на програм током летњег распуста) као и укупно 1,47% (односно, 890 минута, односно 15 сати) укупног времена у етру приватних ТВ станица (што представља пад од скоро једног процента у односу на програм током летњег распуста); од свеукупног времена у етру (седам дана, односно, 60.480 минута, односно, 1.008 сати).

Убедљиво највећи број садржаја, на седмичном нивоу, који се могу подвести под програм користан за младе у образовном, научног и културолошком смислу, емитује РТС 2, док најмање оваквих садржаја емитују Пинк и ТВ Хепи. Садржајем у табелама 10 и 11 не разликују се сате емитовања, од којих су поједини током ноћи. Програмске шеме РТС 2 имају образовне садржаје за децу и младе у времену које примерено њивим активностима. Анализом програмских шема телевизијских станица са националном

³²² Вељановски Р., *op. cit.*, стр. 86–87.

³²³ Вељановски Р., *op. cit.*, стр. 131.

³²⁴ Виолета Кеџман, *Медијска писменост и критичко мишљење* (Београд: Клио, 2023), стр. 112.

³²⁵ Портал отворених података, *op. cit.*

покривеношћу на седмичном нивоу (табела 12), примећује се да програм за децу и програм образовног научног и културног карактера током школске године заузима укупно 4,6% (односно, 2.785 минута, односно 46,41 сати), укупног времена у етру јавног радио-телевизијског сервиса (што је нешто преко једног процента више у односу на програм током летњег распуста) као и укупно (табела 13) 1,47% (то је 890 минута, односно 15 сати) укупног времена у етру приватних ТВ станица (што представља пад од скоро једног процента у односу на програм током летњег распуста); од свеукупног времена у етру (седам дана, односно, 60.480 минута, односно, 1.008 сати).

Библиотека није једина која деци школског узраста пружа могућност за едукацију ван наставе. Медији, са телевизијом на првом месту, поседују велики потенцијал за продукцију и емитовање образовног програма. У Закону о електронским медијима Регулаторног тела за електронске медије Републике Србије јасно стоји да: „Програмски садржај су информације, идеје и мишљења као и ауторска дела у звучном облику (у даљем тексту: аудио садржај), односно у облику покретних слика са или без звука (у даљем тексту: аудио-визуелни садржај) које представљају појединачну ставку у програму и доступне су јавности путем електронских медија ради информисања, забаве, образовања и др.“³²⁶ У истом закону објашњено је да „медијске услуге пружа установа јавног медијског сервиса у складу са законом којим се уређује рад јавних медијских сервиса; комерцијални пружалац медијске услуге и цивилни сектор ради задовољавања специфичних интереса појединих друштвених група (националне мањине, омладина, стари, особе са инвалидитетом итд.) и организација грађана, а не ради стицања добити.“³²⁷

Иако је у Закону о електронским медијима РЕМ-а, између осталог „пужалац медијске услуге, у односу на свој програмски садржај, у складу са својом програмском концепцијом, дужан је да допринесе подизању општег културног и образовног нивоа грађана;“³²⁸ слично се наводи и у Закону о радиодифузији где се као једна од општих обавеза емитера у односу на програмске садржаје наводи „допринос подизања општег културног и сазнајног нивоа грађана“³²⁹ прегледом датих облика јавног информисања. У Србији се образовно-васпитни, научни и културни програм највише емитује на другом програму Јавног сервиса. (Прилог 7)

5.2 Аудио-књиге као алтернатива читању

Аудио-књига је књига у звучном формату, која омогућава публици да књигу слушају, путем различитих уређаја за репродукцију звука, паметних телефона, таблета, радија. Аудио књига је алтернатива традиционалном читању, што помаже највише ученицима који имају проблема са читањем или видом, да се путем приповедања упознају са садржајем одређеног књижевног дела. Аудио-књига може да буде велика помоћ ученицима, којима је потребна додатна подршка у образовању. Омогућава ученицима да слушајући уживају у књижевности. Баскин и Харис кажу да је „еквивалент

---

³²⁶ Закон о електронским медијима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 83/2014 оп. цит, стр. 1.

³²⁷ Исто, стр. 17.

³²⁸ Исто, стр. 19.

³²⁹ Закон о радиодифузији, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 41/2009. Доступно на: http://rem.rs/uploads/files/Zakoni/1803-zakon_o_radiodifuziji.pdf, (Приступљено: 10. 9. 2023), стр. 40.

аутентичне књиге њен садржај, а не формат“.³³⁰ У савременом свету књига може бити: штампана, електронска и аудио. „Књига као парадигма садржаја који се пасивно презентује конзументу и читање као парадигма интимног доживљаја и индивидуалног промишљања тог садржаја такође се мењају под утицајем иновација.“³³¹

Искуство читања је проширено и сваки читалац може да бира медијум за читање према својим преференцијама. Корисницима електронских књига често одговара флексибилност коју им омогућава дигитализација. Слушање олакшава приступ књижевном делу јер се могу обављати и друге активности. Такође, аудио-књига може побољшати доживљај дела код ученика који преферирају аудитивни доживљај. Једноставност коришћења једна је од предности аудио-књига. За ученике је најважније да се код њих развија и негује љубав према књижевности, кроз штампане, електронске и аудио-књиге. Школска библиотека би требало да буде осавремењена и да ученицима учини доступним књигу у сваком формату. У школској библиотеци могу се организовати и групна слушања одређеног књижевног дела, након чега ће ученици кроз активно учење да врше анализе, дискусије и решавају креативне задатке. „ Данас је све некако инстант, брзо и све информације можете на интернету да нађете, док ово (читање) захтева неко време и уживање.“³³²

Према истраживању које су 2022. године спровела два норвешка студента о утицају који е-књиге, аудио-књиге и онлајн живот имају на читалачке навике долази се до закључка да читаоци изражавају конфликтне односе према свом омиљеном читалачком медију, стално балансирајући између добрих и лоших страна. „На пример, претрпане полице са књигама буде узнемирујућа осећања нереди док се вреднује осећај који пробуђује додир и мирис папира.“³³³

Било да је у питању штампана, е-књига или аудио-књига, папирно корицење или дигитални уређај подешен баш по мери, вероватно је да ће се код читаоца развити осећај емотивне повезаности са изабраним медијумом.³³⁴

Томас Едисон (енг. Thomas Edison 1847–1931) амерички проналазач је 1877. године изумео уређај за репродукцију звука, у жељи да његова фонографска литература буде од помоћи особама са сметњама у виду. Први литерарни садржај који је Едисон снимео била је песма за децу „Мери је имала мало јагње“ и то сматрамо претечом аудио-књига какве познајемо данас. Могућности које доноси аудио-књига поново су преиспитане у последњој деценији двадесетог века када је Краљевски национални институт за слепе у Уједињеном Краљевству показао интересовање за снимање и употребу гласовног садржаја. Праћена напретком комуникацијских технологија, аудио-књига (и електронска књига) се рапидно развијала прешавши пут од аналогне, до дигиталне, од читања на великом екрану до читања са уређаја на длану, од касете, компакт диска, мп3 и мп4 фајлова, до сервиса за емитовање и преузимање садржаја.

Аудио-књиге су од посебног значаја у доби пре него што деца науче да читају и док развијају своје читалачке способности. Слушајући аудио-приче, добијају приступ садржајима које још увек нису у могућности да прочитају. Доказано је да су вештине у

---

³³⁰ Alcantud-Diaz Maria and Gregori-Signes Carmen, “Audiobooks: Improving Fluency and Instilling Literary Skills and Education for Development”, TALIS, Universitat de València, 2014, Available from https://www.researchgate.net/publication/267863388_Audiobooks_Improving_Fluency_and_Instilling_Literary_Skills_and_Education_for_Development, (Accessed 8 August 2023) pp. 112-114.

³³¹ Адам Софронијевић, *Друштвено технолошке иновације и књига: да ли можемо и даље бити само усамљени читаоци?*, op. cit., стр. 457.

³³² Олга Одановић, емисија „Шта сам теби а ко сам себи,“ *К1 телевизија*, 19. 12. 2022, аутора Ивана Станковића

³³³ Kari Spjeldnæs and Faltin Karlsen, „How digital devices transform literary reading: The impact of e-books, audiobooks and online life on reading habits“, article, *New Media and Society*, 1-17, 2022, p. 7.

³³⁴ Спјелднес и Карлсен, 2022, стр. 5

вези са писменошћу код деце у домаћинствима где се мање говори далеко слабије него код деце исте доби која одрастају у домаћинству где се чује већи број речи и понављања.

„Истраживање о бенефитима аудио књига у зависности од различитог узраста показује да код деце између 4 и 7 година старости разумевање путем слушања је истакнутије од разумевања путем читања. Деца која већ самостално читају у доби од 8. до 12. године у могућности су да усвоје више садржаја (више књига) путем слушања него путем читања. Они преко 12 година показују одушевљење свиме што је у вези са новим технологијама. Примећено је да слушање садржаја поспешује имагинацију и вештине лепог писања и изражавања.“³³⁵

Аудио-књиге поспешују изражавање и обогаћују вокабулар, посебну примену и успех показале су код деце са сметњама у развоју и код оне која се сусрећу са тешкоћама у читању, течном говору и разумевању текста. Када су тешкоће у вези са ограниченим корпусом речи и разумевањем садржаја, делотворно је слушање, понављање и декодирање значења. Као испомоћ код течног читања и изражавања, аудио-књига је идеална када се симултано чита и слуша. Ово уједно омогућава детету да направи везу између речи коју чује и оне коју чита.

Изузетно су средство за мотивисање и ангажовање оних ученика који се опирају читању. Национални фонд за писменост из Велике Британије 2020. године је објавио резултате истраживања који показују да „аудио књиге доприносе дечијем осећају уживања, менталног благостања и емоционалне интелигенције“.³³⁶ Слушалац може да разазна већи спектар емоција из гласа и интонације наратора. Неке литералне форме и књижевне поступке, попут сарказма, лакше је примати путем гласа него писано.

Применом аудио-књига у раду са ученицима промовише се разноликост у учењу/настави. Увођење аудио-књига у образовни процес може ученицима обогатити школско искуство и додатно их мотивисати и заинтересовати да развијају различите приступе у стицању знања.

Добробит технолошког развоја доноси повољнија цена аудио-књига од штампаних јер су трошкови производње и дистрибуције ниски, одрживије су јер искључују штампарске процесе и употребу папира. Негативне стране аудио-књига истичу се честа ометања приликом слушања, са интернета и уређаја са ког се слуша садржај. Читање са папира омогућава лакшу оријентацију кроз књигу, понављање и подсећање, што је теже код аудио-фајлова.

У свету се као највећи играчи у продукцији аудио-књига истичу Audio Creation Exchange Amazon, Findaway Voices, Authors Republic.

„А неки од највећих дистрибутера, где се оне могу купити и чути јесу Audible, Amazon, Apple iTunes, Spotify, Deezer, Google Play и други. Ту су и велике издавачке куће које су временом своје наслове превеле у аудио формат, а један од првих је британски издавач Penguin Books. У академским форматима, аудио књиге су доступне на EBSCO платформи, у чијој бази података су се нашли и аудио записи књига Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.“³³⁷

У Србији су аудио-књиге тек на зачетку. До сада је јединствен „вебсајт у нашој земљи под називом „Књигаприча“ објавио 37 аудио-књига које су доступне на српском језику“.³³⁸ Веб-сајт „Књигаприча“ је започео са радом 2019. године а 2023. године је

³³⁵ Alcantud-Diaz Maria and Gregori-Signes Carmen, op. cit. p. 114.

³³⁶ *Audiobooks and literacy*, National Literacy Trust, Velika Britanija, 2020, Available from <https://literacytrust.org.uk/news/we-release-research-review-benefits-audiobooks-literacy/>, (Accessed 8 August 2020)

³³⁷ Јана Димитријевић, *Слушамо ли аудио књиге?*, 2022. Доступно на: <https://epale.ec.europa.eu/sr/blog/slusamo-li-audio-knjige>, (Приступљено: 8. 8. 2023).

³³⁸ Мариола Пантелић, *Револуција у издаваштву – Аудио књиге*, Доступно на: <https://mariolapantelic.com/revolucija-u-izdavastvu-audio-knjige/>, (Приступљено: 8. 8. 2023).

остварио сарадњу са Градском библиотеком у Новом Саду. Путем сервиса „Аудио књига“, чланови новосадске градске библиотеке имају приступ аудио-књигама. Градска библиотека у Новом Саду међу првим је јавним библиотекама увела овакав кориснички сервис.

Иновативни формат аудио књиге помаже у стицању знања не само код ученика са одређеним потешкоћама у развоју, већ и код ученика који су посебно надарени, јер им брзина и лака примена омогућава да раде више радњи истовремено. Пратећи корак са развитком технологије и школске библиотеке треба да упућују ученике на књиге у аудио формату. Књиге из школске библиотеке не само да ће добити на атрактивности, већ ће служити и као посебно додатно наставно средство за све ученике.

5.2.1 Медији и библиотеке у Србији током пандемије ковид 19

У ванредној ситуацији, по избијању светске пандемије вируса ковид 19 2020. године, настава у Србији, као и у многим другим земљама, била је приморана да промени своју форму и пређе на формат „од куће“. Док су предузећа широм света увела такозвани *home office*, школе су увеле учење од куће. Јавни сервис у Србији је одиграо кључну улогу у пружању образовних садржаја за ученике широм земље. Тада смо на делу видели како изгледа колаборација медијског и образовног система једне земље, као и настава ослоњена на нове технологије. Ова прекретница у организацији наставе представљала је револуционарну промену у улози медија, интернета и библиотеке у образовању.

Колика је улога и значај телевизије и интернета у образовању, најбоље је показало време пандемије ковида 19. Без довољног претходног искуства у пракси, плана, недовољне опремљености, телевизија и интернет показали су колико могу бити моћно средство у образовању. Телевизија је постала канал за предавања, образовне програме и лекције које су ученици пратили у својим домовима. Овај приступ је омогућио да сви ученици, независно од интернета или компјутера, имају могућност да прате наставу и не заостају у свом образовању. Апликација „РТС Моја школа“ била је намењена учењу на даљину.³³⁹

Преко онлајн платформи и апликација, наставници и ученици су се повезивали, комуницирали и делили материјале за учење. Образовне институције добиле су подршку великих компанија као што су Мајкрософт (Microsoft), Гугл (Google) и Зум (Zoom). Ученици су имали приступ образовним ресурсима, е-књигама, тестовима и друштвеним мрежама које су им омогућиле да наставе своје образовање на дистанци. Дигиталне библиотеке и мали и велики издавачи излазили су у сусрет захтевима актуелног тренутка те је све више материјала постало доступно онлајн па су корисници могли да наставе да читају и уче без ометања. Како је расла потражња за веродостојним е-изворима, дигиталне библиотеке су постале неизбежан пут ка висококвалитетним е-књигама, часописима и образовним садржајима. У Манифесту за дигиталне библиотеке UNESCO и Међународна федерација библиотечких удружења и институција (IFLA) истичу да је „мисија дигиталне библиотеке да пружи директан приступ информационим ресурсима [...] на структуриран и ауторитативан начин и на тај начин повеже информациону

³³⁹ Ова апликација је средство за учење на даљину базирано на наставном програму Министарства просвете науке и технолошког развоја Републике Србије. Садржаје развија редакција Научног програма Радио Телевизије Србије у оквиру пројекта „Моја школа“ у којем учествују просветни радници запослени у просветним установама у Србији. Апликација „РТС Моја школа“ покренута је током пандемије коронавируса у марту 2020. Доступно на: <https://apps.apple.com/us/app/moja-%C5%A1kola/id1504953307> (Приступљено 9. 3. 2024).

технологију, образовање и културу са савременом библиотечком услугом.”³⁴⁰ И школске библиотеке су се пребациле на онлајн формат и пружале услуге наставницима и ученицима. Електронске књиге и ресурси били су доступни преко онлајн библиотека, што је омогућило ученицима да наставе са читањем и истраживањем у свом дому. Библиотекари су такође пружали помоћ и савете преко е-поште, друштвених мрежа или виртуелних састанака.³⁴¹

Удружени библиотеке, медији и интернет током пандемије ковид 19 постали су значајни чиниоци и партнери у обезбеђивању несметаног функционисања образовања у Србији. Омогућили су да настава континуирано тече, ученицима је обезбеђено учење, а наставницима и родитељима су се пружиле алатке и ресурси за подршку у организацији наставе на даљину. Искуства током пандемије показала су појачану потребу за интеграцијом библиотеке, медија и интернета у образовни процес и након пандемије, као додатне ресурсе и алате за учење и развој ученика.

5.3 Улога библиотеке у развијању медијске писмености

Савремено доба подразумева континуирану изложеност утицају медија: свакодневно, професионално и приватно, и у раном развојном добу и у поодмаклој зрелости те се намеће неоподност медијског образовања. „Циљ медијског образовања јесте оспособљавање младог човека за самостално коришћење медија и развијање критичког става према свакодневним порукама које нуде медијски садржаји.“³⁴² У ери савремених технологија медијску писменост морају да поседују и родитељи, наставници, аутори медијског садржаја, библиотекари, педагог и психолог.

Медијатека и библиотека треба да буду места дозвољеног и подстицаног коришћења одређених медија од стране ученика и просветних радника. Библиотека настоји да обезбеди безбедно кибернетичко окружење користећи се методама као што је селекција (рестрикција) приступа одређеним веб-страницама. Библиотека у промоцији медијске писмености има широк и креативан потенцијал. Организовањем промоција и симулација на рачунарима у школској библиотеци, наставни кадар и стручни сарадници могу медијски да опишени ученике, упознајући их са позитивним и негативним странама медија. Показним чланцима ученици би могли да увиде како изгледају неистинити, малициозни и *fishing* (пецајући) садржаји на мрежи. Поред организација симулација, демонстрација, семинара и едукација, коришћењем канала интерне комуникације школе – међу којима је оглашавање на екранима у школи, приказивање поруке на скринсејверу на рачунарима у школи или путем *newsletter* форме, библиотека може значајно да потпомогне развој медијске писмености, која је у нашем школству препозната као неопходност.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, донело је 2021. године Правилник о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и

---

³⁴⁰ IFLA/UNESCO Manifesto for Digital Libraries, <https://www.ifla.org/publications/iflaunesco-manifesto-for-digital-libraries>

³⁴¹ Доступно на: <https://www.boskobuha.edu.rs/biblioteka-vanredno-stanje> (Приступљено 9. 3. 2024).

³⁴² Јосипа Ходал, „Улога медијске писмености у образовању,” дипломски рад (Загреб: Свеучилиште у Загребу, 2018), Доступно на: <https://core.ac.uk/download/pdf/197611014.pdf>, (Приступљено: 10. 3. 2023), стр. 2.

шести разред основног образовања и васпитања.³⁴³ Правилник се примењује од школске 2022/2023. и подразумева да ученици у сваком разреду, од петог до осмог, бирају један од три понуђена програма слободних активности а међу понуђеним програмима за ученике петог и шестог разреда налази се и медијска писменост.

„Програми слободних наставних активности које је припремио Завод дати су у две групе. Прву чине програми намењени ученицима 5. и 6. разреда, а другу 7. и 8. У првој групи су Вежбањем до здравља, Животне вештине и Медијска писменост, а у другој Предузетништво, Моја животна средина и Уметност.“³⁴⁴

Сви понуђени програми подразумевају комбинацију техника рада са ученицима кроз презентације, студије случаја, дебате и рад у групама, гостовања, повезивање са вршњацима из других школа итд. Ученик се мотивише да буде самосталан у активном учењу из области коју је изабрао, али он није остављен да ради сам у целости, већ је усмераван од стране наставника. Наставник подстиче, појашњава и подржава прогрес ученика.

„Циљ учења слободне наставне активности Медијска писменост је да подстакне развој медијске културе ученика и допринесе јачању способности разумевања, деконструкције и креирања медијских садржаја, које ће ученику помоћи за даљи когнитивни, емоционални и социјални развој у савременом медијцентричном окружењу.“³⁴⁵ Веселин Кљајић, професор на Факултету политичких наука, упозорава да „преобиље односно вишак информација који је већ присутан могао би довести до глобалне друштвене дезоријентисаности.“³⁴⁶

Деца треба да развијају критички поглед на моћне и атрактивне слике које долазе из мултимедијалне културе како би успела да проникну у намеру која стоји иза њих и њихово значење. „Културни контекст савремене епохе условио је појаву медијске писмености, уже области образовања о медијима и за медије, која има есенцијални значај за активно учешће у грађанском друштву у новом миленијуму.“³⁴⁷

Чињеница је да медији имају огроман утицај на човеков поглед на свет, стварност и доживљавање те стварности. Посебно имају велику улогу у васпитавању и образовању деце, с обзиром на њихове психофизичке карактеристике и животно неискство. Стога је неопходно да се и медији укључе у наставни процес и сам систем образовања.

Радио Телевизија Србије је 2020. године започела продукцију серијала³⁴⁸ у оквиру свог Образовно-научног програма. Кроз осамнаест дванаестоминутних епизода представљена је проблематика, решење и едукација о медијској писмености за децу и младе. На званичном Јутјуб каналу, све епизоде су и данас доступне.

И док Република Србија напредује у пољу едукације о медијској писмености, у извештају Института за отворено друштво у Софији наводе се европске државе које су већ успеле да остваре највиши ниво медијске писмености, а то су Финска, Данска, Холандија, Шведска и Естонија. Оне су уједно и државе међу првих 12 са најслободнијим медијима у свету, према индексу медијских слобода „Репортера без граница“. Државе које су се најбоље котирале према индексу медијске писмености одликује велики број

³⁴³ *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник, 17/2021.*

³⁴⁴ Правилник о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник, бр. 17 (2021): 1.*

³⁴⁵ *Исто, стр. 7.*

³⁴⁶ Веселин Кљајић, *Интервју у штампи у онлајн магазинима, на Интернету, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 13.*

³⁴⁷ Правилник о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник, бр.17, ор. cit., стр. 7.*

³⁴⁸ „Суперхероји медијске писмености,” Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=a4p-SMvzbIM> (Приступљено: 9. 3. 2024).

организација и институција које спроводе пројекте медијске писмености, имплементирају медијску писменост у образовни систем и раде на развијању дигиталних компетенција. Према Извештају Института најбоље котирана држава је Финска, која је основала и државно тело које се бави едукацијом у области медија. Национални аудиовизуелни институт КАВВИ, у оквиру посебног Департмана за медијску едукацију и аудиовизуелне медије, има законску обавезу да промовише медијску писменост, медијске компетенције код деце и сигурну атмосферу у медијима за децу, а ова институција је одговорна надлежном финском министарству. Фински образовни систем познат је по својој специфичности и изузетности, те је и медијска писменост имплементирана као део неколико предмета, а поменути департман ради управо на развијању курикулума који укључује и медијску перспективу. Поред тога што се држава у својим институцијама побринула за едукацију о медијима, скоро 100 различитих организација ради на медијском описмењавању кроз формалну едукацију, рад са младима у библиотекама и другим установама.

Поређења ради, према извештају Института за отворено друштво у Софији,³⁴⁹ Србија је на 29. месту од 35 држава Европе по медијској писмености. Од суседних држава боље су се котирале Хрватска (24. место), Мађарска (26. место) и Румунија, која заузима место изнад Србије. На индексу су слабије оцењене Бугарска (30. место), Црна Гора (31. место), Босна и Херцеговина (32. место), Албанија (33. место) и Македонија, која је на последњем месту, са најлошијим резултатом. У извештају је наведено да су, с обзиром на постојање недостатака у образовању, затим контролисаних медија и ниског степена поверења у друштву, балканске земље најподложније штетним ефектима лажних вести и полуистина. Још у античко доба филозофи су скретали пажњу на негативан утицај „масовне културе”.³⁵⁰

Сврха медија је да пласирају поруку. О начину на који ће та порука бити примљена, односно схваћена и о реакцији коју ће та порука изазвати, одлучује прималац. Многа искуства кроз историју указују на негативан утицај масовне културе. Доживљаји стварности разликују се индивидуално и зависе од више фактора: узраста, склопа личности, социјалног порекла, образовања, радног места, положаја, ситуације у којој се особа налази. У мору порука, многе су злонамерне, непотпуне, опасне и нетачне. „Обасипани смо мноштвом информација и лажних вести, често не можемо да се одбранимо, исправно селекујемо и критички реагујемо.”³⁵¹ Особа која је медијски неписмена у најмању руку може бити преварена, а у најгорем сценарију, може се наћи или изазвати ситуацију са озбиљним последицама.

„Свако друштво, па и свака мања група, има одређене стандарде о томе шта је право и правилно, а шта није. Свако друштво поставља захтеве и прописе о томе шта чланови друштва треба а шта не смеју да чине. Такве прописе и стандарде за поступке чланова друштва називамо друштвеним и моралним нормама.”³⁵² Ипак, морални компас је данас лакше изгубити него икада пре. интернет нам је донео мешање различитих друштава и група, односно моралних и друштвених норми на глобалном нивоу. Границе између дозвољеног и недозвољеног, исправног и погрешног, моралног и неморалног, сензационалистичког и истинитог никада нису биле блеђе, и оне се највише пресликавају

³⁴⁹ Доступно на: <https://medijskapismenost.org.rs/2018/08/27/razvijanje-medijske-pismenosti-u-evropi-drzava-i-civilni-sektor-kljucni-akteri/> (Приступљено: 9. 3. 2024).

³⁵⁰ Платон је говорио о томе. „У свом коментару о одгоју деце која једног дана треба да постану чувари у својој идеалној Држави, изразио је бојазан да културни садржаји (приче, епови, митови) којима се васпитавају млади носе у себи колико доброг толико и опасног по њихов дух.” Један од најупечатљивијих случајева у историји је суђење Сократу. Осудивши Сократа на смрт због говора који је наводно кварео омладину, античка Грчка је демонстрирала колико се плашила манипулације и да је увидела велики потенцијал у ширењу информација од стране ауторитета.

³⁵¹ Јована Ранчић, *Улога медија у социјализацији деце*, оп. цит, стр. 3.

³⁵² Никола Рот, *Основи социјалне психологије* (Београд: Завод за уџбенике, 2002), стр. 300.

у медијским садржајима. „Пијаже је сматрао да на млађем узрасту (до 9 година) можемо говорити само о хетерономној моралности, тј. о моралности која почива на схватању да је морално оно што се мора урадити јер неко други (одрасле особе) захтева да се тако уради.“³⁵³ Имајући ово у виду, јасно је због чега су деца често слепи пратиоци онога чему су изложени путем медија. „Из тог разлога од велике важности је да се учимо од најранијег узраста како бисмо били довољно медијски описмењени и заузимали критичку позицију у односу на садржаје које медији пласирају. У свему томе, најнезаштићенији су најмлађи чланови друштвене заједнице.“³⁵⁴ Због неформираних мишљења и моралних норми омладина је погодна циљна група за манипулативну моћ медија, па је питање етичности у медијима једно од кључних. Изложеност деце и омладине агресивности кроз медијске програмске садржаје издваја се као један од највећих проблема. „Истраживања која се односе на децу као уживаоце медијских садржаја углавном се тичу времена које се проводи уз медије или на корелацију између насилних понашања у медијима и њиховог утицаја на понашање деце.“³⁵⁵ Стална изложеност агресивним садржајима „у средствима масовних комуникација вероватно ће подстаћи посматраче на то да не суздржавају сопствене агресивне импулсе, учиће их томе да нема довољно разлога да осуђују агресивност нити да се сами уздржавају од агресивности коју лако могу да тумаче као сталну и редовну појаву, или чак нормалну реакцију.“³⁵⁶ Имитацијом и идентификацијом отварају се врата и за усвајање нових видова агресивности коју дете није раније показивало. Садржај без цензуре постаје уобичајена пракса и нормалност. „Медији су конструктори реалности који показују тенденцију изједначавања са реалношћу, симулирајући ентитет реалног“.³⁵⁷

Медији су креатори стварности, истине и историје, зато је од изузетне важности да заузму правилну улогу у животу деце. Организовано изучавање медијске писмености у школи и библиотеци јесте, не само едукација, већ и вид превенције којим се смањују негативни ефекти медијског излагања код деце и адолесцената.

5.4 Библиотека као медиј и библиотека као корисник медија

Школска библиотека подржава наставу, мотивише ученике за учење, истраживање и креирање читалачке навике. Библиотека у школи је идеално место за организовање активности из области образовања, науке и културе. Преношењем поруке сопственој публици и сама библиотека постаје медиј. Садржајне активности које библиотекари и водитељи различитих семинара организују у школским библиотекама, прилагођене су узрасту ученика и одвијају се кроз организован рад са ученицима. То могу бити креативне радионице, промоције, дискусије, трибине, књижевне вечери, приказивање филма, изложбе, предавања и сл.

Сваки медиј који пружа услугу, емитовања информација, обраћа се својој циљној групи која може бити вишеслојна. У том смислу, сваки медиј иницира, одржава, усмерава и развија односе са својом публиком. Пожељно је да школске библиотеке имају сарадњу са медијским редакцијама образовно-научног карактера. Промоција школске библиотеке у адекватним медијима допринела би популаризацији. „Односи са јавношћу

³⁵³ Исто, стр. 303.

³⁵⁴ Ранчић Ј., *op. cit.*, стр. 3.

³⁵⁵ Ранчић Ј., *op. cit.*, стр. 3.

³⁵⁶ Рот Н., *op. cit.*, стр. 280.

³⁵⁷ Кеџман В., *op. cit.*, стр. 30.

су намерна активност. Њен циљ је да утиче, стекне разумевање, пружи информације и оствари повратну спрегу (реакцију оних на које та активност утиче).³⁵⁸

Кроз различите облике васпитно-образовних активности школска библиотека афирмише свој рад и окреће се широј популацији, односно другим школским и јавним библиотекама, културним, просветним и здравственим установама, медијима. Библиотека настоји да промовише свој ради и предочи своје услуге и могућности корисницима. Школска библиотека је од велике важности за целу школу, те је неопходно да одржава позитивну репутацију и добру комуникацију и позитивну сарадњу са свима.

„Односи са јавношћу, ако их поставимо као процес или низ поступака, састоје се из четири кључна елемента: Истраживање – Шта је проблем или ситуација? Акција – Шта са тим у вези учинити? Комуникација – Како ће се приступити јавности? Евалуација – Да ли се допрло до јавности и какав је ефекат?”³⁵⁹

С обзиром на значај библиотеке у школи и њену важност у образовном процесу, библиотекар поред спектра књига које нуде омогућава ученицима и развој разних вештина попут језичких, истраживачких, сазнајних, информационе и медијске писмености и љубави према књигама. Такође, промовише културну разноликост кроз садржаје који представљају различите културе, језике и обичаје. Могући канали интерне комуникације којима библиотека може да се служи за пласирање својих садржаја су: информативне табле, плакати, лифлети, буклети, интерни часопис, *lockscreen/screensaver* на рачунарима, нотификације, имејл, *newsletter*, екрани за интерну комуникацију постављени на проминентним местима у школи, мобилна апликација, затворена група/заједница на Фејсбуку, отворена врата у библиотеци, форум и *town hall meeting*, уживо или онлајн. Са друге стране, када се налазе у улози корисника медијских потенцијала, важно је да библиотеке прилагоде своје активности и садржај медијским платформама које су популарне међу њиховом циљном групом. Правилан одабир медија и редовна интеракција с корисницима могу помоћи библиотеци да унапреди свој рад, привуче нове кориснике и задржи постојеће. Медији могу бити снажан алат за унапређење рада библиотеке на различите начине од којих издвајамо неколико.

Промоција догађаја и програма: Библиотеке треба да користе медије за промоцију својих догађаја, програма и активности. Поред канала интерне комуникације у оквиру образовне институције, попут огласних табли или разгласа, могу се користити и екстерни канали комуникације попут локалне телевизије и радио станице. Доминантне су ипак друштвене мреже и веб странице. Коришћењем одговарајућег медија, библиотека привлачи таргетирану публику, што имплицира и одговарајућу структуру међу посетиоцима и јачи одговор заједнице.

Креирање садржаја: Библиотеке могу користити медије за креирање и дељење релевантног садржаја који је од интереса за њихову циљну групу, што укључивати блогове, видео туторијале, подкасте, препоруке за читање, интервјуе с ауторима и многе друге врсте садржаја. Кроз овакве медије, библиотеке могу пружити вредне информације, образовати кориснике и повећати њихову повезаност с библиотеком.

Виртуелна изложба: Медији омогућавају библиотекама да креирају виртуелне изложбе, које се могу фокусирати на одређену тему, књижевни жанр, аутора или посебне догађаје. Виртуелне изложбе омогућавају корисницима да истражују и уживају у изложбама из удобности свог дома, као и из школске библиотеке.

Интеракција са корисницима: Библиотеке могу користити друштвене мреже као средство за комуникацију са корисницима, као и за прибављање и пласирање различитих информација. Редовно објављивање релевантног садржаја, одговарање на питања, организовање наградних игара и постављање изазова могу помоћи у изградњи заједнице

³⁵⁸ Денис Л. Вилкокс и други, *Односи са јавношћу, стратегија и тактике*, Студијско издање (Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, 2006), стр. 4–5.

³⁵⁹ *Исто*, стр.7.

корисника око библиотеке. Ово такође пружа могућност да корисници поделе своје мишљење, препоруке и искуства с другима.

Понуда ресурса у дигиталном формату: Библиотеке могу користити медије за пружање онлајн ресурса својим корисницима. То могу бити е-књиге, електронски часописи, аудио књиге или онлајн базе података које омогућавају приступ различитим врстама садржаја. Овакви ресурси могу бити посебно корисни у ситуацијама када корисници не могу посетити физички библиотеку, омогућавајући им приступ информацијама и материјалима са удаљених локација.

6 Интернет у савременом образовању

Према виђењу Цветане Крстев „интернет представља светску рачунарску мрежу, или мрежу свих мрежа које слободно размењују информације.“³⁶⁰ Такође, интернет је „светска компјутерска мрежа која путем сателита и телефона повезује мање компјутерске мреже и омогућава међусобну комуникацију њихових корисника.“³⁶¹ Међу популарним могућностима које интернет нуди налазе се: електронска пошта, светом раширена мрежа (World Wide Web), оглашавање, игре, ђаскање, и претрага информација.

Интернет је портал ка неограниченом изворишту информација, алата и ресурса са значајном применом у образовању. У Србији, интернет је уведен 1996. године и „његов број корисника растао је 150% на годишњем нивоу.“³⁶² Истраживање које је од 2014. до 2016. спроведено на узорку од 66 основних школа у Војводини показало је да „приступ интернету има 95,1% испитаних школа, од којих чак 85,2% користи интернет у сврху стицања нових знања, прикупљања нових информација и учења.“³⁶³ Онлајн комуникација и колаборације између ученика и наставника отварају могућности за онлајн наставу, размену идеја и учење из примера. Поред одржавања онлајн наставе, интернет нуди и бројне могућности за самостално образовање у било ком животном добу. „Принцип доживотног учења, као напредни облик раније пасивног континуираног учења, чијем спровођењу битно доприноси интернет, преобликовао је улоге и прималаца и пружалаца знања.“³⁶⁴ Прималац знања данас има могућност да у било ком тренутку приступи огромном знању јер интернет „омогућује приступ богатим базама текстуалних, визуелних и аудио информација (ако је повезан са другим медијима); он омогућава ученику да програм прилагођава себи и својим могућностима и потребама; он одмах одговара на питања и даје, ако треба, и додатна објашњења.“³⁶⁵

Поред брзог истраживања и приступа глобалним информацијама на интернету, почетком 2020-тих популаризују се и сервиси из опуса вештачке интелигенције, који изазивају промене и у образовним процесима „омогућавајући рачунарима да прикажу понашање које се (широко) може окарактерисати као интелигентно“³⁶⁶. Променама образовних система услед иновација бави се и Светски иновативни самит за образовање (World Innovation Summit for Education) и предвиђа да би „до 2030. године образовни системи могли да претрпе значајне промене. Предвиђа се да ће школе постати

---

³⁶⁰ Цветана Крстев, „Интернет као извор информација,“ у *Школски библиотекар сарадник у настави* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2008), стр. 73.

³⁶¹ Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза* (Нови Сад: Прометеј, 2008), стр. 531.

³⁶² Марија Марковић и Бранислава Поповић Читић, „Обим и садржај коришћења Интернета од стране ученика основних школа,“ *Педагогија* 1 (2015): 93. Доступно на: <http://www.forumpedagoga.rs/wpcontent/uploads/2018/05/Pedagogija%20br.%201%20za%202015.%20godinu.pdf>, (Приступљено: 14. 8. 2023).

³⁶³ Силвиа Илић, *Употреба информационих технологија у настави – ставови и мишљења наставника и ученика*, докторска теза (Нови Сад: Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду, 2020), стр. 71–73.

³⁶⁴ Вранеш А., Марковић Љ., Бајић Љ., Смиљковић С., *op. cit.*, стр. 21.

³⁶⁵ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 48

³⁶⁶ Richmond Thomason, „Logic and Artificial Intelligence“ in: Edward Zalta. (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2018, Stanford, Available from <https://plato.stanford.edu/entries/logic-ai/>, (Accessed 8 October 2023)

интерактивна окружења у којима ће иновације у технологији и наставним програмима фундаментално трансформисати улогу наставника и изменити сам начин учења.³⁶⁷

Упркос оваквим предвиђањима, „у данашњој настави се најчешће запоставља коришћење савремених техничких средстава због недовољне заинтересованости наставника“.³⁶⁸ Утисак је да многи наставници у Србији још увек потцењују интернет, услед сопствене незаинтересованости, инертности, неупућености, и немогућности да се више ангажују у припреми часа или стекну нова знања из области технологије. „Само 27% наставника прави дигиталне садржаје за своје ученике. Половина наставника није упозната са карактеристикама онлајн учионица а чак 82% наставника није реализовало онлајн вид наставе са својим ученицима пре ванредног³⁶⁹ стања“³⁷⁰, наведено је у резултатима емпиријског истраживања које је 2020. године спровео Образовно-креативни центар на узорку од 2.487 наставника, од којих је 2.371 из Србије, док је остатак из региона. Ретка употреба интернета у настави последица је недовољног стручног усавршавања наставника и праћења савремених трендова у свету, јер постоји одсуство мотивације да се додатно ангажују.

Интернет налази своју примену у свим деловима часа, при обради, утврђивању, понављању и систематизацији градива. „У настави помоћу рачунара тежиште се преноси са процеса предавања на процес учења“³⁷¹ па се и наставникова функција удаљава од рутине и репродукције, која је типична за традиционалну наставу, и приближава модерацији и подстицању интеракције, типичне за активну наставу. Како наставник улаже своју креативност да осмисли, распореди и организује час, повећава се његова улога у припреми часа, а смањује се улога у непосредном раду.

Електронска учионица је савремена учионица у којој се настава/учење релизује употребом савремених наставних средстава. Применом савремених уређаја, облика и метода рада ученицима је омогућено е-образовање и образовање на даљину. Е- учионица захваљујући компјутерској опреми и аудио-визуелним наставним средствима обезбеђује иновативну наставу/учење, пружа неограничене образовне могућности и захваљујући онлајн информацијама, персонализован приступ учењу, побољшава квалитет наставе/учења, а дигитални приступ садржајима превазилази временска и просторна ограничења. Е-учионица подразумева сталну комуникацију наставник–ученик, ученик–ученик. Савремена технологија омогућава флексибилност наставних садржаја, наставник их прилагођава могућностима ученика пратећи његова постигнућа. Ученик и наставник врло брзо добијају повратну информацију, што је смерница за даље напредовање ученика. Циљеви, задаци, исходи могу да се мењају и прилагођавају потребама ученика користећи различите облике рада: индивидуални, рад у пару, мањим или већим групама. Е-учионица захваљујући савременим наставним средствима и методама рада подстиче учење и истраживачки рад, развија мотивацију и креативност,

---

³⁶⁷ Владан Николић, „11 земаља са најбољим системом образовања на свету,“ *National Geographic Serbia*, 2019, Доступно на: <https://nationalgeographic.rs/zanimljivosti/a23412/znete-li-kojih-11-drzava-je-u-samom-vrhu-po-kvalitetu-obrazovanja.html>, (Приступљено: 8. 10. 2023).

³⁶⁸ Соња Величковић, „Информатичка писменост и оспособљеност наставника за е-учење и е-наставу у наставном процесу,“ *Research Gate*, 2018, Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/323295817_INFORMATICKA_PISMENOST_I_OSPOSOBLENOST_NASTAVNIKA_ZA_E-UCENE_I_E-NASTAVU_U_NASTAVNOM_PROCESU, (Приступљено: 12. 11. 2023), стр. 1.

³⁶⁹ Напомена: Ванредно стање у Републици Србији уведено је 16. марта 2020. године услед светске пандемије вируса ковид 19.

³⁷⁰ Невена Николић и Зоран Милојевић, *Извештај: Тренутно стање у онлајн настави у Србији и региону* (Бор: Образовно креативни центар, 2020): 91–92.

³⁷¹ Вилотијевић, М., *op. cit.*, стр. 49

интересовање за различите садржаје, социјалне односе, лакше се стичу знања и развија љубав према целоживотном учењу.

Наставници више не морају бити једини и непосредни извор информација и знања за своје ученике. „Нови богати извор су стручњаци наставног софтвера. Они су наставници иза сцене. Кад ученик стиче знања помоћу рачунара, он је у односу са тим невидљивим, врло ученим и методички врло „поткованим“ наставником.“³⁷² Поред тога, употребом рачунара и интернета „ученик користи знања најбољих стручњака за поједине области - најбољих методичара, психолога, користи колективно знање врских стручних тимова.“³⁷³ Стиче се утисак да су употребом интернета и наставник и ученик на добитку јер се отвара могућност за бољи квалитет и садржај наставе, уштеду времена при припреми часа и предавању, целовитије ангажовање чула и јаче доживљаје услед коришћења мултимедијалних садржаја, развој когнитивних способности, индивидуализацију где свако може напредовати својим темпом.

Интернет је унео бројне новине у савремени живот, а самим тим и у савремено образовање. Европска инвестициона банка (ЕИБ) је 2020. године уложила 65 милиона евра у модернизацију основних и средњих школа у Србији.

„У складу са националном образовном стратегијом Србије, ова инвестиција банке Европске уније побољшаће дигиталне капацитете школа и допринети расту економије, продуктивности, иновативности и запошљавању младих. Училинице широм Србије добиће модерну компјутерску опрему и бежични интернет, а 50.000 наставника проћи ће обуку за стицање дигиталних вештина.“³⁷⁴

Интернет конекција је бескорисна без пратеће опреме у виду рачунара, али и различитих екрана и уређаја који се могу повезати на мрежу и користити у настави. Поменуто истраживање показује да од 66 основних школа чак 95,1% поседује десктоп рачунаре.³⁷⁵ За ученика „рачунар је информатор, истраживач и инструктор. Предност рачунара над уџбеником је огромна, јер он може да замени читаве библиотеке. Кад се користи мултимедијски, он даје и звук, и анимацију и покретну слику.“³⁷⁶ Знања се стичу на лакши начин, а наставни процес добија на рационалности.

Уколико би се компјутери примењивали од првог дана школовања, такав принцип рада створио би „психологију која ће бити окренута будућности, која ће тежити новоме. Настава данашњег типа биће замењена новим методама, у којима ће доминирати симултана двосмерност аудитивних, визуелних и других облика комуникације.“³⁷⁷ Уз нове облике и методе рада настава постаје богатија, али информатизација наставног процеса мора да се одвија поступно. Према искуству развијених земаља, информатизација има неколико фаза:

---

³⁷² Исто

³⁷³ Исто, стр. 48

³⁷⁴ ЕИБ инвестирала 65 милиона евра у дигитализацију српских школа, Европска инвестициона банка, 2020, Доступно на: <https://www.eib.org/en/press/all/2020-217-eib-supports-digitalisation-of-serbian-schools-with-eur65-million?lang=sr> (Приступљено: 20. 9. 2023).

³⁷⁵ У поглављу 4.3. Школска библиотека у савременој Србији, објашњено је да се у оквиру школске библиотеке налази и медијатека, мултимедијални простор који садржи одређен број рачунара (најмање петнаест у школама са шеснаест и више одељења), који имају интернет конекцију, а намењени су ученицима школе.

³⁷⁶ Вилотијевић М., *op. cit.*, стр. 49

³⁷⁷ Ната Вукчевић Јанковић, „Улога и значај компјутера у наставном процесу“, *Настава и васпитање*, бр.3, уређује Живка Крњаја (Београд: Педагошко друштво Србије, Филозофски факултет Универзитета у Београду и Институт за педагогију и андрагогију, 1998): стр. 1 Доступно на: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0547-33309803426V> (Приступљено: 10. 9. 2023)

1. Уводе се посебни предмети у оквиру којих се ученици обучавају како да опште са рачунаром на неком програмском језику.
2. Рачунари се уводе у наставни процес. Наставни садржаји се полако приређују за рачунарску обраду.
3. Рачунари се укључују у основне активности школе. Настава свих предмета рачунарски је повезана са библиотеком-медјатеком, лабораторијом, базом података, а све чешће се користи програм за обраду текста и графичко представљање.
4. Све школске активности су компјутеризоване. Школа је повезана са спољним базама података и окружењем и користи технологију за обраду података.³⁷⁸

Информациони процеси утичу на бројне аспекте образовног система, почев од циљева, задатака, исхода, метода, наставних садржаја, до наставних средстава, опреме, организације, управљања. Информатизација и дигитализација ушле су увелико и у библиотечку сферу. „Дигитализација књижне грађе је процес који нас уводи у дигиталну библиотеку и подручје очувања дигиталне грађе – дугорочног процеса у настајању. Представља важан сегмент свих културних и образовних институција које ће градити своје дигиталне збирке.“³⁷⁹ У том процесу, библиотеке и библиотекари се сусрећу са питањима финансијских улагања, адекватног софтвера, избора и креирања дигиталне библиотеке, регулације доступности својих фондова, очувања грађе у дигиталном формату, а све то уз нужно информатичко усавршавање кадра. Одржавајући корак са временом, а то подразумева максималну употребу потенцијала библиотеке, медија и интернета ће моћи да задрже позицију извора знања, вештина и информација за ученике и остале кориснике својих услуга.

„Како је знање један од кључних ресурса за просперитет друштва, несумњиво се може извести закључак да је утицај ИКТ на појаву и примену нових приступа у савременом образовању значајан, не само за област образовања, већ и за напредак и просперитет једне државе на свим нивоима.“³⁸⁰ Евидентно је да развој информационо-комуникационих технологија (ИКТ) оставља значајан траг у готово свим сферама рада и живота па и у образовању, посредно обликујући будуће нараштаје, јер данас готово да не постоји занимање које не подразумева рад на компјутеру у мањој или већој мери.

6. 1 Истраживање: Утицај наставника и школе на личност ученика

Од савременог образовања тражи се да се прилагоди новим променама у друштву, што имплицира и неопходност модификације улоге наставника и стручних сарадника у наставном процесу, међу које се убраја и школски библиотекар. Просветни радници и даље остају важни чиниоци у образовању и узор у развоју и васпитању својих ученика. Државне школе у Србији конципиране су тако да, у зависности од броја одељења и

³⁷⁸ Вилотијевић М., *op. cit.*, 1999, стр. 38

³⁷⁹ Нарциса Пуљек-Бубрић и Ферида Богућанин, „Изазови дигитализације: креирања дигиталне библиотеке и очувања дигиталне грађе,” Међународни симпозиј *Дигитализација културне баштине, Босна и Херцеговина* (2010): 1. Доступно на: <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/2043/026%2520BUBRIC%2520BOUCANIN.pdf?sequence=1> (Приступљено: 13. 8. 2023).

³⁸⁰ Јелена Матијашевић Обрадовић, Сандра Брканлић и Драгана Милић, „Да ли е-учење побољшава квалитет високог образовања,” *XXIII скуп Трендови развоја: Положај високог образовања и науке у Србији, Златибор, 2017*, Доступно на: https://www.researchgate.net/profile/JelenaMatijasevic/publication/341115392_Da_li_eucenje_poboljsava_kvalitet_visokog_obrazovanja/links/5eaf545045851592d6b84e8f/Da-li-e-ucenje-poboljsava-kvalitet-visokog-obrazovanja.pdf, (Приступљено: 12. 9. 2023).

потреба школе, имају запослен одређен број стручних сарадника. Стручни тим сарадника у настави најчешће чине: педагог, психолог, библиотекар, медијатекар, логопед, дефектолог и социјални радник.

Правилан однос који наставници и стручни сарадници имају према ученицима испуњен је подстицањем узајамног поштовања и осећајем прихватања и љубави, разумевањем, уважавањем личности и различитости и неговањем позитивних емоција и понашања. Оваквим односом наставници и стручни сарадници стичу углед и поштовање својих ученика и лако постају њихови узор. Дobar просветни радник је свестан да својим поступцима и карактерним особинама утиче на формирање личности ученика. Према томе, његова/њена улога није формално преношење знања, она је комплекснија и захтевнија. Професионалним односом према ученику, наставнику и родитељу, стварањем позитивне атмосфере у одељењу, библиотеци, канцеларији педагошко-психолошке службе ствара се позитивна клима у целој школи. У времену у коме родитељи имају све мање времена да се посвете раду са децом, што доводи до урушавања ауторитета родитеља, деца узоре и ауторитет траже на другом месту. Тиме улога просветних радника постаје још јача и значајнија у формирању личности ученика.

У какву ће се личност једна млада особа развити зависи од много околности и фактора. У најранијем периоду у животу детета, највећи фактор лежи у породичном окружењу. Како дете излази изван оквира породице и ступа у друштвено окружење, и лепеза утицајних фактора се шири и обухвата предшколску установу, школу, културу, веру, медије. Учење по моделу је учење на основу посматрања других особа, обично узора (који могу бити чланови породице, други познати људи, или они које знају само виртуелно) у свим аспектима (облачење, говор, понашање). Развоју ове теорије допринео је психолог Алберт Бандура (енг. Albert Bandura 1925–2021) који истиче да „учење настаје када особа посматра које последице има понашање другога“.³⁸¹

Важан део социјализације лежи, дакле, у учењу по моделу и самим тим социјална улога наставника и стручних сарадника у школи је битна када је у питању развој сваког појединца са којим раде. Одрастањем, односно сазревањем, ученици више траже узоре ван куће, међу наставницима које називају омиљенима, вршњацима са којима се друже и формирају групе пријатеља, и окружењу, физичком и виртуелном. Иако је индивидуално, може се рећи да поступци имају потенцијално више утицаја од речи, и да је ефекат поступака већи од директног подучавања. Зато је важно да наставници и стручни сарадници у школи не изгубе осећај о сопственом понашању у сваком тренутку, што не подразумева само школу, већ и излет, екскурзију, наставу у природи, спортски терен, позориште, музеј, па чак и током случајног сусрета са учеником. Зато што они имају улогу модела, имају и одговорност, јер утичу на формирање социјалног идентитета, усвајање правила, моралних вредности и ставова младих нараштаја.

„Усвајање модела врши се на три начина:

- Учење имитацијом – обухвата усвајање на основу посматрања и подражавања модела.
- Учење идентификацијом – у овом случају, усвајање се дешава на сложенијим, дубљем нивоу. Укључује преношење ставова, мотива и особина личности, који подразумевају поистовећивањем са моделом и емотивну инвестираност.
- Учење улога – подразумева испуњење понашања које друштво очекује од сваког појединца. Најчешће се мњају или допуњују у складу са узрастом, животним околностима, као и друштвеним положајем.“³⁸²

³⁸¹ Deri Firmansyah and Dadang Saepuloh, "Social Learning Theory: Cognitive and Behavioral Approaches", in *JIPN*, Indonesia, 2023, Available from: file:///C:/Users/milah/Downloads/297-324_SLT_CognitiveBehavioralApproaches-Firmansyahalall.2022.pdf, (Accessed 29 November 2023) p. 299.

³⁸² Вања Будимиров, „Учење по моделу,“ *Amplitude magazin* (2023), Доступно на: <https://amplitudemagazin.com/ucenje-po-modelu/>, (Приступљено: 23. 10. 2023).

Учење имитацијом које се манифестује у виду опонашања, обично у пракси значи прихватање појединих једноставнијих облика понашања који су лако уочљиви. Код овог облика учења не мора постојати јака позитивна емоционална веза са моделом. Учење идентификацијом или поистовећивање је трајног карактера засновано на емоционалној вези са моделом и обухвата усвајање карактеристика личности, заузимање истих моралних ставова и вредности, моралних норми, уз алтерацију раније научених облика понашања. Учење улога, значи да се појединац сâм угледа на свој узор, али дозвољава и да му други сугеришу и упућују га на понашање, које је прихватљиво у одређеној групи и друштвеној заједници. „Према неким испитивањима прве три године проведене у школи имају одлучујући значај према неким облицима моралног понашања.“³⁸³

Када својим позитивним моделом утичу на формирање правих и трајних вредности и доброг понашања код својих ученика, говоримо о обостраној добити и наставника, стручних сарадника а и ученика. Смањење ризика од недоличног понашања, и већи афинитет према предмету који предаје наставник који је узор, допринос обликовању младог нараштаја у друштву, само су неки од бенефита учења по моделу у оквирима школе. Од првих дана поласка у школу наставник, библиотекар, педагог, психолог својим позитивним, добронамерним, професионалним, односом према ученицима имају великог удела у њиховом одрастању. Ученици поступају углавном онако како се понашају њихови родитељи и наставници. Зато је улога наставника, стручних сарадника и свих осталих запослених у школи од посебног значаја за формирање личности ученика.

Како бисмо што комплетније сагледали позицију наставника и стручних сарадника у савременим наставним токовима у Србији као и значај односа ученика и наставника спровели смо истраживање под називом „Утицај наставника и школе на личност ученика.“

Улога стручних сарадника је вишеструка, било да је реч о библиотекару, педагогу, психологу и сл. Сви стручни сарадници у школи имају задатак да пруже подршку и помоћ ученицима, наставницима и родитељима. Њихова добронамерност, стручност, топао и пријатан однос сигурно остављају на ученике позитиван утисак и могу послужити као узор коме ће ученици тежити. Питања у овом упитнику нису се односила на стручне сараднике зато што један број ученика не посећује школску библиотеку, ни канцеларију педагошко-психолошке службе и немају, или имају врло мало, искуства из сусрета са њима. За ово истраживање анкетирани су ученици како би се дошло до података које особине они поштују код својих наставника, колико им служе као узори. Ученици су са наставницима у свакодневној комуникацији те је њихово искуство дуготрајније.

Циљ: утицај наставника на личност ученика.

Узорак истраживања: 253 ученика Основне школе „Стеван Сремац” у Борчи.

Учесници: 130 ученика седмог разреда из шест одељења, 123 ученика осмог разреда из шест одељења, укупно 12 одељења, 2 разреда.

Инструменти: Анкета је била анонимна, састојала се од шест питања, како би добили што искреније и потпуније одговоре. Испитаници су добили кратко упутство.

Ток истраживања: Истраживање је реализовано у периоду март/април 2018. године.

Анализа података: У обради података употребљена је дескриптивна метода.

---

³⁸³ Босилка Ђорђевић и Јован Ђорђевић, *Ученици о својствима наставника* (Београд: Институт за педагошка истраживања, Просвета, 1988), стр. 38.

У анкети – омиљени наставник (табела 2) на прво питање – *Да ли имаш омиљеног наставника?* – од шест одељења седмог разреда у пет одељења ученици су одговорили да имају свог омиљеног наставника и то у процентима већим од 80%, изузев у одељењу VII/1 где је био 75%. У просеку 81,53% ученика има омиљеног наставника, што је велики број, 17,69% нема омиљенога наставника, а 0,76% није дало одговор на ово питање.

Ако ти је омиљен наставник, да ли ти је омиљен и његов предмет? Одговори на ово питање су у великом распону од 25% у одељењу VII/1 до 77,27% у VII/5. У просеку 45,38% одговорило је потврдно на ово питање да поистовећује омиљеног наставника и предмет који предаје, 53,59% одговорило је негативно, а 3,07% није дало одговор на ово питање.

На треће питање да ли ученици траже додатно појашњење уколико им наставни садржаји нису били јасни? Одељење VII/4 у највећем проценту 80,95% тражи додатно појашњење, док најмањи проценат је у VII/5 – 31,81%. У просеку 55,38% тражи додатно појашњење садржаја, 36,15% не тражи, 8,46% није дало одговор на ово питање. Охрабрује чињеница да више од половине ученика је спремно да тражи додатно појашњење на часу.

Да ли се плашиш наставника? У највећем проценту одговорили су ученици VII/5 одељења 68, 18%, затим одељење VII/6 – 52,63%, у приближно сличном проценту одговорили су ученици VII/4 – 47,61% и VII/3 – 45,45% док су у знатно мањем броју потврдан одговор дали одељење VII/1 – 20,83% и VII/2 – 18,18%. У просеку да се плаши наставника одговорило је 41,53%, да се не плаши 54,61%, није дало одговор на ово питање 3,84%. Ово је свакако тема којом би требало да разматра педагошко-психолошка служба, посебно у одељењу VII/5 и VII/6.

Да ли ти неки наставници служе као пример? Велика је разлика у одговорима. Потврдно је одговорило највише ученика из VII/2 – 81,81%, затим ученици VII/1 – 66,66%, VII/3 – 40,90%, VII/5 – 27,27%, VII/6 – 26,31% и ученици VII/4 – 19,04%. Велика је разлика између одељења VII/6 и VII/4. Да су им наставници узор у животу, одговорило је 44,61%, да им нису узор одговорило је 50,76%, на ово питање није одговорило 4,61% ученик.

На шесто питање *које су то најважније карактеристике наставника?* за ученике шест одељења седмог разреда, прецизније, за њих 55 – 42,30% то је праведност, затим поштовање личности ученика за њих 52 – 40%. На трећем месту је стрпљење – 31,55%, на четвртном стручност – 37,28%, на петом месту одговорност – 26,15%, затим толерантност – 18,46% и на осмом месту зависност – 6,18%. По мишљењу анкетираних ученика праведност и поштовање личности ученика најважније су карактеристике наставника.

Ученици у шест одељења осмог разреда (табела 3) на питање да ли имају омиљеног наставника у просеку 75.60% одговорило је да има, у највећем проценту су ученици VIII/3 – 88,88%, ученици VIII/4 – 85%, VIII/5 – 80%, VIII/1 – 76,19 и најмање ученици VIII/2 – 58,82%. Више од три четвртине ученика има свог омиљеног наставника.

На друго питање *ако је омиљен наставник да ли ти је омиљен у његов предмет?* најмањи број ученика изјаснио се потврдно у одељењу VIII/6 – 29,62%, затим у нешто већем броју ученици VIII/2 – 32,29%, VIII/4 – 45%, VIII/1 – 52,38%, VIII/5 – 60% и VIII/3 – 61,11%. У просеку 46,34% поистовећује наставни предмет и омиљеног наставника,

52,84% не поистовећује омиљеног наставника са предметом који предаје, и 0,81% ученика није дало одговор на ово питање.

Да ли траже додатно појашњење лекције – у највећем проценту потврдно су одговорили ученици VIII/6 - 81,48%, затим ученици VIII/3 – 77,77%, VIII/5 – 70%, VIII/4 – 65%, VIII/2 – 64,70% и VIII /1 – 61,90%. У просеку 70,73% тражи додатно појашњење лекције, 26,01% не тражи додатно појашњење и 3,25 % није одговорило на ово питање.

Да ли се плашиш наставника? било је четврто питање. Приближно су исти одговори у одељењу VIII/2 – 47,05%, VIII/3 – 44,44% и одељењу VIII/4 – 40%, друга три одељења дала су знатно мањи број позитивних одговора VIII/5 – 20%, VIII/6 – 14,81% и VIII/1 – 14,28%. У просеку 28,45% ученика дало је потврдан одговор, 68,29% се не плаши наставника, 3,25 % није дало одговор на ово питање.

Да ли ти неки наставници служе као пример у животу? Да им наставници служе као пример у животу највише је одговорило ученика из VIII/6 – 66,66%, затим VIII/3 – 50%, VIII/5 – 45%, VIII/2 – 29,41%, VIII/4 – 20% и најмање VIII/1 – 14,28%. У просеку код 39,02% ученика наставник је узор, код 59,34% не служи наставник као узор, а 1,62% није дало одговор на ово питање.

Које су најважније карактеристике наставника? Код ученика осмог разреда на првом месту је поштовање личности ученика – 43,90%, затим стручност – 38,21%, на трећем месту праведност – 30,87%, одговорност – 27,68%, толерантност и стрпљивост у приближно истом проценту 26,81% и 26,01%, пажња – 19,51% и зависност – 5,69%.

Од 253 анкетираних ученика (табела 4), на питање да ли имају омиљеног наставника 78,96% одговорило је са „да”, нешто већи број ученика били су ученици VII разреда – 81,53% од ученика VIII разреда 75,60%, а 20,94% одговорило је да нема омиљеног наставника и један ученик или 0,39% није одговорило на ово питање. Ученици овог узраста у Србији имају 12 обавезних предмета, три предмета која су изборно обавезна и један изборни. На друго питање: *Када ти је неки наставник омиљен да ли ти је омиљен и његов предмет*, нешто више од половине ученика (52,17%) рекло је да не поистовећује наставника са предметом који он предаје, 45,84% сматра да поистовећује наставника са предметом који предаје, а приближно једнак број позитивних одговора дали су ученици VII и VIII разреда 1,97% није одговорило на ово питање.

Ако вам лекција није јасна да ли тражите додатно појашњење? У већем броју додатно објашњење траже ученици VIII разреда – 70,73%, док код ученика VII разреда то чини 55,38%, у просеку 62,84%, не тражи појашњење лекције – 31,22%, на ово питање није одговорило 5,92%.

На питање да ли се плаше неког наставника 59,28% одговорило је да се не плаши, 35,17% изјаснило се да се плаши, 3,55% није дало одговор на ово питање. Нешто више од трећине ученика изјаснило се да се плаши, и то би могла да буде идеја за додатно истраживање на ову тему. На питање *Да ли ти неки наставник представља узор у животу*, 41,89% ученика изјаснило се потврдно, а 54,94% одрично, 3,16% није дало одговор на ово питање.

Наставник има најснажнији утицај на ученике и њихов развој, то је потврдило једно истраживање спроведено у Србији. „Истраживање професора Јована Ђорђевића, урађено са ученицима IV и VIII разреда основне школе, истиче најпре улогу личности

наставника па тек потом његове предавачке и оцењивачке квалитете. Наводи се да се 74% одговора односи на личност наставника као осећајног, моралног, хуманог људског бића, а свега 25% одговора односи се на познавање градива од стране наставника, на технику наставног процеса, обучавања, оцењивања.³⁸⁴

У шестом питању ученици су упитани које су то особине најважније код наставника које они највише цене и које би могле да послуже као модел. Ученици су од осам понуђених одговора могли да заокруже два, по њиховом мишљењу најбитнија.

Највећи број ученика – 41,89%, сматра да је то поштовање личности ученика. У савременом друштву ученици сматрају да је поштовање њихових индивидуалних карактеристика, узимање у обзир њиховог мишљења, уважавање, разумевање емоционалног и социјалног стања – важније од образовања.

Наредна особина по бројности је праведност – 36,75% испитаника сматра да свако има право на једнак однос, поверење и осећај међусобне прихваћености, да у одељењу нема ни миљеника ни вечитог кривца за све. Ученици очекују од наставника да своје емоционално поверење распореди равномерно, да поступа праведно и процењује све ученике на исти начин. Ово је период када се млади формирају као личности, са одређеним моралним принципима и нормама, те је ово једна од најбитнијих особина личности. Наставник у овом аспекту може па послужити као јак и снажан модел.

Трећа особина по бројности одговора је стручност – 33,20% ученика одговорило је да је стручност наставника једна од битних особина. Иако су средства савремене технологије свакодневно доступна ученицима, ипак она не могу да потисну наставника. У савременој дидактици он је добио другачију улогу. Он није једини извор знања, али његова стручност за ученике је битна особина. Значај интернета, телевизије, филма јесте моћан и огроман, фактор који утиче на формирање личности, али они нису једини.

Чак 29,24% испитаника сматра да је стрпљивост битна особина наставника, а за њу су се у нешто већем броју определили ученици VII разреда. Стрпљење наставника обезбеђује позитивну атмосферу, и то не само на часу, него утиче на комплетно понашање ученика и њихово напредовање. Сви проблеми који се јављају у одељењу или лично ученицима могу се разрешити стрпљењем, стручношћу, објективношћу.

За одговорност изјаснило се – 26,87% ученика, и то подједнак број ученика VII и VIII разреда. Одговорност према раду, себи ученицима, имовини... пожељна је особина која би захваљујући учењу по моделу ученици прихватили од наставника.

На шестом месту, са 22,13% ученичких одговора, нашла се толерантност. Ученици старијих разреда (VIII) определили су се у већем броју за ову одлику наставника. С обзиром на психофизичке особине овог узраста, на емоције које су краткотрајне и интензивне, толерантност је битна одлика наставника.

Седма особина коју су ученици истакли, и то подједнак број у оба разреда, 19,36%, била је пажња Успостављање емоционалног идентитета је задатак сваког наставника. Ученик мора да осећа да је прихваћен и да ужива подршку наставника.

---

³⁸⁴ Зоран Аврамовић, „Наставник и његове компетенције“, *Педагогија* 3 (2013), Форум педагога, стр. 351.

Осма особина, коју је навело 5,92% ученика, јесте зависност, а готово исти број VII и VIII разреда определило се за ову особину. Од свих понуђених одговора најмањи број ученика определио се за њу.

Све ове најважније особине наставника, по мишљењу ученика, правилном, јаком емотивном везом путем имитације и идентификације као могућност учења по моделу, биле би пожељне да их привате и ученици.

Учење по моделу је облик социјалног учења у којем субјект, особа која учи посматрајући модел, узор, усваја одређене облике понашања које модел испољава. Понашање других служи као модел и врло је моћно средство, тако да може да поништи резултате директног учења. Наставник својим понашањем пружа ученику модел. Да би наставник био ученику узор или модел, ученик за њега мора бити емоционално везан, мора да га поштује и воли. Учењем по моделу могу се усвојити многи корисни, али и штетни облици понашања. Наставник има снажан утицај на ученике и њихов развој, јер поред своје образовне улоге, има и огромну васпитну улогу, која подразумева да својим понашањем и особинама личности служи ученицима за модел коме ће тежити.

Пожељне особине наставника јесте тема на коју су се фокусирали педагози различитих теоријских усмерења у разним фазама развоја младог човека. Анкета београдских педагога открила је многе особине које наставник треба поседује како би својим примером правилно утицао на развој ученика. Многе истакнуте особине су се подудариле, али једна је кључна – наставник мора да воли децу и свој посао и да утиче на целокупни развој детета.

Кроз анкету, која је спроведена у београдској основној школи, на узорку од 253 ученика узраста од 13 до 15 година, показали смо које су, по мишљењу ученика, значајне карактерне особине наставника. Највећу важност придају поштовању личности ученика, затим праведности, стручности, стрпљењу, одговорности, толерантности, пажњи и зависности. Без обзира на муњевити напредак савремене технологије, наставник има веома значајну улогу у целокупном васпитно-образовном процесу јер ће он својим правилним и позитивним приступом и стручношћу бити узор ученицима.

Спроведена је анкета у којој је учествовало 13 педагога београдских основних школа јер, по природи свога посла, прате реализацију наставног процеса па имају увид у рад наставника. Одговарали су на три питања: *1. Које карактерне особине мора да поседује наставник да би позитивно утицао на ученике? 2. Где обично греше почетници наставници? 3. Који је Ваш савет наставницима?*

Сви одговори су били дескриптивног карактера и испитаници нису били анонимни, већ су поред имена и презимена остављали и назив установе у којој раде. Испитаници у анкети нису задржали анонимност из неколико разлога. Прво, зато што су њихови одговори савети младим наставницима и морају да буду свесни одговорности за одговор који дају. Поред тога, како су већ одговарали путем мејла са свог радног места, мејлови су садржали њихово пуно име и презиме, али у табелама нећемо објављивати податке.

Анкетирани педагози (табела 1) београдских основних школа имали су бројне предлоге о томе које особине наставник мора да поседује и многи су се подударили. Посебно се издваја један: „Наставник мора да буде свестан своје улоге у обликовању личности ученика. Учтивост, доследност, јасан став који искључује сваку

двосмисленост, отвореност и спремност да се ученик саслуша, прихвати, разуме. Спремност да призна грешку, испољи емпатично понашање, сасвим сигурно доприносе подизању угледа међу ученицима и спремност истих да се идентификују са својим професорима.“

6.2 Интернет у настави и модификована улога наставника

Могућности за употребу компјутера са интернет конекцијом у настави огромне су. Брзо проналажење, селекција, провера и репродукција информација и садржаја доводи до тога да настава постаје убедљивија и очигледнија, а не само забавнија, јер „оно што је посебно потребно истаћи као предност употребе компјутера је мотивација ученика за рад на њима“.³⁸⁵

Дигитализација у савременом образовању представља огромну подршку настави пружајући додатне ресурсе и материјале. Доступност савремене технологије у школама подстиче иновативност и мења приступ учењу, које се више не односи само на усвајање знања из књига, односно од стране наставника, већ и кроз информативне садржаје који су пласирани *online*. Наставници постају промотери дигиталних вештина, користећи различите интернет платформе, садржаје, материјале и на тај начин подстичу развој компетенција код ученика које су им потребне у савременом друштву. „Развој информационог технологија омогућио је континуирано осавремењивање приступа активној настави.“³⁸⁶ интернет је модификовао улогу наставника, кроз промене у приступу ученику, чиме се мења улога предавача. Наставник поред тога што је преносилац знања, код ученика развија критичко мишљење, аналитичне вештине и дигиталну писменост. Треба узети у обзир да „информација може бити самостална, док знање захтева контекст, информација може бити брза, а знање се стиче споро.“³⁸⁷ У информатичкој концепцији наставник има и даље значајну улогу. Наставници могу на лакши начин, користећи интернет, да прилагођавају наставне садржаје индивидуалним потребама ученика, пратећи њихов развој. Наставне садржаје могу да прилагоде променама у савременој технологији, тако да наставни план и програм постаје флексибилнији. Реализујући наставне садржаје, наставник води ученика кроз процес учења тако што га мотивише да истражује, упоређује, износи своје мишљење и резултате свог истраживања, анализира, открива, критички сагледава и користи претходно стечена знања и искуства. „Оно што се мења јесте начин припреме за час, мењају се услови рада и ученика и наставника, чиме се неопходни подаци, информације брже, лакше, рационалније, систематичније, верније и економичније пласирају ученику или, још важније, ученик до њих долази сопственим напорима.“³⁸⁸ Користећи интернет, ученик постаје активан учесник у настави, оспособљава се за самосталан рад, што је један од задатака наставе.

Улога ученика, наставника и библиотекара у савременом образовању се променила: подразумева већу употребу библиотеке, медија и интернета у наставном и ваннаставном процесу. „Иако је информацијску писменост потребно развијати на свим степенима образовања, кључно је да таква знања стекну управо студенти који се школују

³⁸⁵ Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици*, *op. cit.*, стр. 38.

³⁸⁶ Матијашевић Обрадовић Ј., Брканлић С., Милић Д., *op. cit.*

³⁸⁷ Вранеш А., Марковић Љ., Бајић Љ., Смиљковић, С., *op. cit.*, стр. 29.

³⁸⁸ Данијела Василијевић, „Усавршавање наставника на даљину“, *Андрогогија на почетку трећег миленијума* (Београд: Институт за педагогију и андрагогију, Филозофски факултет, 2007), стр. 224.

за будуће наставнике и професоре у основним, средњим, високим школама и факултетима.³⁸⁹

Стручно усавршавање наставника у Србији одређено је Правилником о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника.³⁹⁰ Самим тим, едукација наставника на тему електронског учења потпада под овај правилник и организује се у оквиру различитих акредитованих програма. Будући наставници данас стичу знање о употреби информационо-комуникационих технологија већ у оквиру свог иницијалног образовања, а као усавршавање, доступни су им мастер програми или програми посебног стручног усавршавања. „Евидентно присутно је повећање броја акредитованих програма, али и у складу са експанзијом информационе технологије у подручје образовања, значајно се повећао и број програма намењених оспособљавању наставника за примену ове технологије у настави“.³⁹¹ У питању су они програми који служе образовању наставника а чији предмети покривају теме из области информатике, рачунарства, софтвера, дигиталног маркетинга, графичког дизајна итд. Предлаже се да „треба инсистирати на методици информатике и примењеној дидактици и методици“.³⁹² Постоји опажање да се наставници, посебно предметне наставе, школују на факултетима који не пружају довољно дидактичко-методичког образовања, а наставници који предају стручне предмете у средњим школама завршавају факултете који нису специјализовани за школовање наставника. Значајно је увођење предмета Медијска педагогија у образовање наставног кадра, како би се оспособио за коришћење информационих технологија и њихову примену у настави.

Како је „познато да се на факултетима не врши довољна припрема наставника за примену савремено образовне технологије тј. информатизацију наставе“³⁹³, неопходно је да наставници и стручни сарадници имају целоживотно учење, које стиче се утисак да није плански и систематски организовано, што би требало побољшати. Како „недостаје осмишљен систем стручног усавршавања наставника, који би био део јединствене политике перманентног развоја наставника“,³⁹⁴ оно углавном остаје препуштено ентузијазму појединаца.

И у образовној политици Европске уније из последње деценије 20. века истиче се значај целоживотног учења, где се оно наводи као један од најуспешнијих одговора на промене у друштву. „Циљ овог концепта је да учитељ буде припремљен и способан за доживотно учење и континуирано усавршавање уколико жели да одговори променама које се постављају пред њим: актуелизација знања, вештине и академско образовање.“³⁹⁵ У складу са тим, постоје бројни пројекти и програми који се могу пратити до средине деведесетих, који подстичу интерактивну наставу и на којима наставнички кадар може да се обучава. Захваљујући пројектима и програмима Уницефа и других међународних невладиних организација, организују се семинари интерактивне наставе на којима се наставници обучавају о употреби иновативних метода у наставном процесу.

Професионални развој наставника директно утиче на квалитет васпитно-образовног процеса. Недостатак информацијске писмености не мора бити најчешћи узрок који доводи до неинновативне наставе. За осавремењивање наставе, поред наставног кадра, проблем може представљати и недостатак дидактичких средстава, опреме, уџбеника, стручне литературе, наставних садржаја и сл.

³⁸⁹ Величковић С., *op. cit.*, стр. 7.

³⁹⁰ *Службени гласник РС*, 14/2004, 56/2005

³⁹¹ Василијевић Д., *op. cit.*, стр. 5.

³⁹² Василијевић Д., *op. cit.* стр. 7.

³⁹³ Василијевић Д., *оп.цит.*, стр. 1.

³⁹⁴ Јасмина Клеменовић и Јована Милутиновић, *Искусва досадашњих реформи Система васпитања и образовања у нашој земљи*, *op. cit.*, стр. 63.

³⁹⁵ Величковић С., *оп. цит.*, стр. 2.

Интернет, баш као и медији и библиотека, може бити врло користан у образовању уколико наставници и стручни сарадници умеју да га уведу у живот ученика на одговарајући начин. „Мора да постоји мотивисаност наставника за овај облик рада јер нема савременог друштва без информацијске писмености.“³⁹⁶ Зато је битно схватити промењену улогу наставника и стручних сарадника у развијању информацијске писмености, било да су у питању студенти или просвети радници који су већ у струци, а све у циљу компетентног одговора на промене и из одговорности према ученицима, који се такође суочавају са нужношћу информацијског описмењавања.

6.2.1 Интернет као наставно средство на преласку из традиционалне у активну наставу

Интернет се може посматрати као наставно средство новије генерације које служи, као и сва остала наставна средства, за успешно остваривање наставних циљева и задатака. Иако је део непрестаног циклуса смењивања технологија, до данас интернет непревазиђена алатка за долажење до огромног броја информација и прецизну обраду података. Интернет утиче на квалитет наставе, интеракцију и брзу повратну информацију која је „важна карика информационог тока у настави [...] Она 'иде' од онога коме је била упућена директна информација ка ономе ко ју је упутио – дакле, од ученика који том информацијом саопштава учитељу / наставнику како је и колико разумео директну информацју.“³⁹⁷ Такође, важно је истаћи да „увођењем компјутера у наставни процес, стицање знања постаје лакше, интересантније, рационалније и ефикасније.“³⁹⁸ Заједно, ово доводи до превазилажења слабости традиционалне, тзв. фронталне, предавачке, наставе.

Традиционална настава не може у потпуности да одговори на потребе савременог друштва. Савремена настава/учење је у великој мери активна, а њена реализација подразумева коришћење бројних очигледних наставних средства, што подразумева употребу интернета и компјутера. „Компјутер може успешно да се користи у свим наставним предметима и ваннаставним активностима.“³⁹⁹ Како је ученик у традиционалној настави пасиван (што значи да се од ученика инсистира да слуша, памти и репродукује запамћено) дуго се разматрало о томе како да пасивно учешће ученика у настави буде замењено новим, креативним и активним. „Наука о процесу учења поставила је јаку основу за стварање једног новог концепта учења“⁴⁰⁰ и самим тим, активно учење је пронашло своје место у интернет-сфери. Учење коришћењем интернета позитивно утиче на креативност, мотивацију и истраживачке потенцијале код деце. „Ученик се оспособљава да упоређује, анализира, открива непознато, критички просуђује и истражује и закључује и мисли.“⁴⁰¹ Поред тога што учење постаје занимљивије, отвара могућност индивидуализације. „Мултимедијални дидактички материјали у дигиталној форми обезбеђују већу очигледност, динамичност, могућност

³⁹⁶ Слободан Антић, *Активно учење* (Београд: Институт за психологију, 2003), стр. 45.

³⁹⁷ Вера Ж. Радовић, *Дидактика расуђивања 2 – о развоју наставе и дидактике кроз историју* (Београд: Учитељски факултет БУ, 2021).

³⁹⁸ Вилотијевић М., *Од традиционалне ка информационој дидактици*, *op. cit.*, стр. 38.

³⁹⁹ *Исто*

⁴⁰⁰ Биљана Кузмановић, Жељко Папић и Слободан Антић, „Могућности примене веб 2.0 алата у образовању“, *Педагогија 2* (2017): 127. Доступно на: <http://www.forumpedagoga.rs/wp-content/uploads/2018/07/Pedagogija%20broj%202%20za%202017.pdf> (Приступљено: 15. 11. 2023).

⁴⁰¹ Слободан Антић, *Активно учење*, *op. cit.*, стр. 45.

индивидуализације у складу са сопственим интересовањем студената.⁴⁰² Посебни резултати које даје настава уз помоћ интернета и компјутера забележени су у раном школском образовању, у настави почетног читања и писања управо зато што образовање „рационализују и побољшавају индивидуализацијом процеса, приближавајући га ученику и чинећи га личним“.⁴⁰³

На примеру примене компјутера у настави почетног читања и писања, видимо да „за тако нешто већ постоје услови, тј. образовни софтвери – букварски софтвери. Букварски софтвери ће охрабрити учитеље да почну с малим програмима, са одређеним експериментима и истраживањима у циљу компјутеризације букварске наставе.“⁴⁰⁴ Код изазова са писањем, посебну примену рачунар има код деце са поремећајем дисграфије, омогућавајући им писање уз помоћ тастатуре, а даљим развојем, и овладавање вештином слепог куцања. У савременој настави коришћење интернета и рачунара може бити прилагођено сваком појединцу, да се развија у границама својих способности и интересовања, што представља основу за модерно и ефикасно образовање младог нараштаја. Будући да мотивација за учење и развој произилази од детета лично, учење се организује тако да се „полази од интересовања деце и учење се надовезује на та интересовања“⁴⁰⁵, при чему се подстиче повезивање новостеченог знања са ранијим искуствима ученика. Активна настава/учење подразумева интеракцију ученик/ученик, ученик/наставник, активно слушање и учествовање свих учесника, слободна комуникација, повезивање усвојеног градива из различитих предмета, испољавање емоција и доживљаји, коришћење претходног знања и искуства. „Доминантне методе активне наставе/учења су практичне, радне и мануелна активност“⁴⁰⁶, као и дијалогска метода која се заснива на вербалној комуникацији са ученицима, дискусије, полемике, дебате, аргументовано изношење ставова.

Према виђењу познатог психолога Ивана Ивића, модели рада који подстичу интеракцију имају бројне бенефите у процесу учења, као што је, на пример, јача мотивација за рад, укључивање ученика у рад, подстицај развоја виших менталних функција, вежба стратегије и технике интелектуалног рада на пажљиво смишљеним задацима итд. Потенцијално најзначајнији бенефит који се остварује интерактивном наставом уз употребу интернета може бити оживљавање и приближавање апстрактних појмова. „Ово је посебно важно код презентовања појмова који су деци веома апстрактни и тешки за поимање, како због њихове интелектуалне незрелости тако и због мањка животног искуства.“⁴⁰⁷ Интерактивност и коришћење интернета као наставног средства посебно је значајно код млађе деце, нарочито код оне са неразвијеним апстрактним мишљењем, где се способности читања и разумевања прочитаног текста тек развијају, а наставни садржаји се отежано прате.

У нови век смо ушли са прогресивним развојем технологије и научних достигнућа из области телекомуникација, умрежавања, бежичног саобраћаја, и динамично смо своје приватне и пословне животе ускладили са овим новинама, тако да данас живимо у времену која се може назвати ером савремених информационих технологија. „У савременом свету компјутери, интернет и информационе технологије заузимају уопште значајно место у животу људи.“⁴⁰⁸ Очекивано је да се њихова примена проналази и у фундаменту сваког друштва, у шта спада и образовање и образовни систем. „Појавом

---

⁴⁰² Данимир Мандић, *Образовање на даљину* (Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду) Доступно на: http://www.edu-soft.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/rad1_.pdf (Приступљено: 9. 10. 2023), стр. 2.

⁴⁰³ Вукчевић Јанковић Н., оп. цит, стр. 1.

⁴⁰⁴ Исто

⁴⁰⁵ Слободан Антић, *Активно учење*, оп. цит, стр. 19.

⁴⁰⁶ Исто

⁴⁰⁷ Исто

⁴⁰⁸ Дарко Јовановић, Драгиша Вученић и Радован Антонијевић, *Педагогија* 4 (2012): 484.

интернета пружиле су се нове могућности за комуникацију, као и ново средство за васпитање и образовање.⁴⁰⁹ Информациони процеси отворили су многа крупна питања у свим доменима, између осталог и о промени концепта образовања. Да би одговорили потребама друштва и појединца школа и учење попримају нову димензију и већ се може приметити да је „систем образовања, применом дигиталних медија, посебно интернета, допринео да се традиционална настава трансформише у активну.“⁴¹⁰

6.2.2 Учење на даљину (*e-learning*)

Нове комуникационе технологије омогућавају да се наставни процес реализује на различитим локацијама и у различитим временским интервалима. Посредством информационо-комуникационе технологије ученик не мора увек да буде у школи да би пратио наставни процес. Учење на даљину⁴¹¹ или *e-learning* омогућава већу доступност образовању, подиже квалитет наставе, смањује трошкове, настава се индивидуализује. Наставник уз своје професионално умеће треба да прилагоди наставне садржаје и методе конкретним потребама ученика. *E-learning* нуди многе погодности за школе који су удаљеније, за ученике који из здравствених или других разлога не могу да похађају наставу, током ковида 19. Поред назива „учење на даљину“, „компјутерска настава“ или „даљинско образовање“, „често се у литератури користи енглески назив *e-learning* а преводи као е-образовање (е-учење).“⁴¹² Како год га називали, оно увек означава онај облик учења који се остварује уз помоћ информационо-комуникационих технологија. „Овај савремени приступ образовању подразумева примену електронских апликација у процесу учења, помоћу којих се реализује настава, од креирања и размене наставних материјала, до праћења рада студената.“⁴¹³ Са технолошког аспекта посматрано, може се рећи да је овај процес учења потпомогнут рачунарским мрежама које се базирају на интернет технологијама (ТСР/ИР мрежних протокола): „садржај за учење похрањен је на Web серверу и ученици га преузимају путем Web прегледника.“⁴¹⁴

Е-учење може да се одвија у два вида, као потпуно е-учење и као надградња традиционалној настави, што значи да се користе оба приступа у процесу учења. „Технологију не смемо да посматрамо као супститут традиционалном образовању, већ као његов комплемент.“⁴¹⁵ Можемо разликовати е-образовање које је институционалног карактера, е-учење које значи самостално учење и обрнуто учење које подразумева

---

⁴⁰⁹ Нина Дикић, *Интернет и мобилни уређаји као средства образовања* (Ниш: Филозофски факултет, 2019), Доступно на: <https://psihologijainterneta.wordpress.com/2019/05/28/internet-i-mobilni-uredaji-kaosredstva-obrazovanja/>, (Приступљено 11. 3. 2021).

⁴¹⁰ Слободан Антић, *Активно учење*, ор. cit., стр. 45.

⁴¹¹ Законом о основама система образовања и васпитања предвиђа се одвијање наставе на даљину. Стоји да наставу може да организује свака школа која за такву врсту наставе има услова. Службени гласник РС, бр. 88 (2017) Доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/1/reg> (Приступљено 3. 3. 2024).

⁴¹² Ђорђе Надрљански, Мила Надрљански и Вероника Домитровић, „Е-образовање – питања и дилеме утицаја и резултата“, *Педагогија*, Форум педагога, Цицера, Београд, 2016, стр. 17.

⁴¹³ Матијашевић Обрадовић Ј., Брканлић С., Милић Д., ор. cit.

⁴¹⁴ Ђорђе Надрљански, Мила Надрљански и Вероника Домитровић, *Е-образовање – питања и дилеме утицаја и резултата*, ор. cit., стр. 18.

⁴¹⁵ *Онлајн и хибридна настава*, Република Србија, Министарство просвете, Доступно на: <https://prosveta.gov.rs/prosveta/digitalizacija-u-prosveti-i-nauci/onlajn-i-hibridna-nastava/>, (Приступљено: 16. 11. 2023)

стицање знања код куће и проверу знања у школи.⁴¹⁶ Посебан нагласак код учења на даљину поставља се на једноставности и лакоћи процеса учења. Битно је знати да су интернет, софтвер, рачунар, телефон, камера, микрофон, припремљени материјали итд. само помоћна средства у реализацији овог процеса. „Е-учење је процес у којем наставници презентују одређени наставни садржај применом различитих метода и облика рада (стратегије) и коришћењем информационо-комуникационих технологија и на тај начин ученицима обезбеђују сакупљање нових знања.“⁴¹⁷ Е-учење доприноси унапређењу и флексибилности наставе, ефикасности учења, интеракцији учесника и доступности.

„Имајући у виду значај и предности које е-учење испољава у својој примени у односу на класични облик наставе, може се рећи да у многим државама, нарочито оним развијеним, е-учење постаје све заступљенија алтернатива класичној настави.“⁴¹⁸ Е-учење омогућава да ученик стиче знања без обзира на географску удаљеност, што представља глобално повезивање наставника и ученика, као и ученика међусобно. Истраживање о учењу на даљину у земљама које га примењују спровео је Данимир Мандић:

„Настава се индивидуализује.

- У комбинацији са другим електронским изворима информација обезбеђује се истраживање најактуелнијих садржаја.
- Сталном или повременом интеракцијом са изворима информација повећава се активност ученика и развија критичко мишљење, те способности анализирања и закључивања.
- Интеракција се успоставља не само са наставницима него и са ученицима из других школа, чиме се размењују знања и искуства, те уједначава ниво знања у различитим школама.
- На образовним институцијама у којима нема довољно наставника из свих предмета обезбеђује се да уместо људи путују информације чиме се значајно смањују трошкови.
- Образовни софтвер пројектован је тако да обезбеђује повремену евалуацију знања у фази учења, тако да се поред вредновања знања у интеракцији са наставником или са другим ученицима врши самовредновање коришћењем образовног софтвера.
- Обезбеђује се ангажовање најбољих стручњака из одређене области чиме се квалитет наставе подиже на виши ниво.
- На факултетима и у школама који имају праксу у школама, медицинским центрима, фабрикама и другим институцијама омогућава се праћење и критичко преиспитивање праксе што наставу чини ефикаснијом и смањује трошкове образовање.“⁴¹⁹

Савремене комуникацијске технологије које су доступне ученицима у свако време називају се асинхроним и пружају нови облик учења. Е-образовање омогућава и целоживотно учење, ученицима који су током школовања научени да се служе алатима доступним путем интернета пружа усавршавање у даљој професионалној каријери. Приступ разноврсним информацијама треба током школовања да буде усмераван од стране наставника, како би корисници онлајн информација били опрезни приликом претраге и обучени да пронађу кредибилан извор. Широки спектар информација доступних на мрежи обухвата разноврсне теме и нивое сложености, чиме може да задовољи најразличитије интересе корисника, али су при претрази потребне технолошке вештине и информационо-комуникациона писменост да корисник не би био изманипулисан у савременом дигиталном окружењу. „Све је више програма и платформи које пружају могућност деци и младима за стицање адекватних знања путем

⁴¹⁶ Миладиновић Татјана, *Учење на даљину*, Доступно на: <https://vts.edu.rs/wp-content/uploads/2019/04/e-ucenje-1.pdf> (Приступљено: 15. 11. 2023).

⁴¹⁷ Татјана Миладиновић, *Учење на даљину*, Доступно на: <https://vts.edu.rs/wp-content/uploads/2019/04/e-ucenje-1.pdf>, (Приступљено: 15. 11. 2023).

⁴¹⁸ Матијашевић Обрадовић Ј., Брканлић С., Милић Д., *op. cit.*

⁴¹⁹ Мандић Д., *op. cit.*, стр. 3.

интернета, а и олакшавају размену информација између ученика и наставника.⁴²⁰ Реализација е-учења почиње са пажљивим креирањем плана рада који испуњава очекивања од предмета и одговара на потребе ученика, а наставља се одабиром и применом технологије. „Нове технологије за пренос говора и слике у реалном времену свакако су обогатиле систем образовања.“⁴²¹ Успешност програма е-учења зависиће од тимског и преданог ангажовања ученика, наставника, стручних сарадника и осталог пратећег особља. Знаћемо да је онлајн настава успешна када „дигитални сегмент образовања у фокусу има само оне активности које ће допринети да ученици развију свој потенцијал у већој мери него што је у случају без примене дигиталне технологије.“⁴²²

6.2.3 Истраживање: Значај и улога интернета код ученика средњошколског узраста

Интернет је променио живот млађим генерацијама у технолошки развијеним срединама. Омогућио им је приступ разноврсним базама података, једноставну и брзу комуникацију и laku претрагу у мноштву информација, које обликују свакодневицу младих. Истраживање „Значај и улога интернета код ученика средњошколског узраста“ реализовано је у две средње стручне школе у Београду у току маја 2018. године, а њихови одговори показатељ су у којој мери ученици средњих школа користе интернет у образовању.

Циљ овог истраживања је био да сагледамо колико ученици у две различите стручне школе у Београду користе интернет, односно колика је улога интернета у процесу наставе, колику важност ученици придају стицању знања путем интернета. Приликом уписа у ове две школе различитог профила, ученици морају да имају висок број поена на општем успеху из основе школе, као и на завршном испиту. Анкета је била анонимна да би се добили искренији и потпунији подаци.

Узорак истраживања – 210 ученика две средње школе.

Учесници – У анкети је учествовало 112 ученика Медицинске школе Звездара, узраста од првог до четвртог разреда, и 98 ученика Прве економске школе, три одељења другог разреда и једно одељење четвртог.

Инструменти – Спроведена анкета састојала се од седам питања, била је анонимна како би се добили што искренији и потпунији одговори.

Ток истраживања – Истраживање је реализовано у мају 2018. године.

Анализа података – У обради података коришћена је дескриптивна метода.

Медицинска школа „Звездара“

Резултати истраживања (табела 14) показују да ученици Медицинске школе „Звездара“ најчешће интернет користе за забаву (40,17%) и комуникацију (40,17%), док се за учење изјаснило знатно мањи проценат, свега 16,96%, а да користи све облике интернета, изјаснило се свега 2,67% ученика. Подаци указују да ученици ове школе нису

⁴²⁰ Дикић Н., *op. cit.*

⁴²¹ Матијашевић Обрадовић Ј., Брканлић С., Милић Д., *op. cit.*

⁴²² *Онлајн и хибридна настава*, *op. cit.*

мотивисани да интернет користе за образовање, односно од 112 анкетираних ученика њих 19 (16,96%) најчешће интернет користи за учење.

На питање да ли интернет може да послужи као извор нових информација у настави, позитивно је одговорило 78,57% ученика, а 19,64% се изјаснило да им интернет не служи као извор нових информација у настави. На ово питање два ученика нису дала одговор (1,78%). Да је интернет обавезно средство савременог образовања, потврдило је 63,39% анкетираних ученика, док је то негирало 35,71%, а један ученик, односно 0,89%, није дао одговор на ово питање. Више од половине ученика (57,14%) сматра да коришћење интернета утиче на успех у школи, а 33,03% да не утиче. Интересантно је да знатан број ученика, њих 11, или 9,82% од 112 испитаника, није дао одговор на ово питање.

Ученици у великом проценту уважавају коришћење интернета као извора нових информација, као средства савременог образовања, и потврђују да утиче на успех у школи, 72,32% ученика сматра да је ефикасније учење из књиге, а 27,67% да је интернет ефикаснији. Очигледно је да књига има примат у односу на интернет. На питање Да ли приликом коришћења интернета у настави претражујеш само оно што је наставник задао? позитивно је одговорило 56,25%, а да не траже на интернету само оно што је наставник задао изјаснило се 41,96% ученика, а двоје ученика (1,78%) није одговорило на ово питање.

Од свих наставних предмета за који се користи интернет, доминантну улогу има стручни предмет Интерна медицина – 32,14%. Готово једна трећина ученика користи интернет за учење овог предмета. За све предмете на интернету се припрема 14,28%, за српски језик и биологију у подједнаком проценту (13,39%), а за све остале предмете изјаснили су се у знатно мањем броју.

Прва економска школа

Од анкетираних 98 ученика Прве економске школе, највећи број се изјаснио (табела 15) да интернет најчешће користи за комуникацију (40,81%), у незнатно мањем броју за забаву (37,75%). Интернет користи за потребе учења, 12,24% анкетираних ученика, а за све понуђене опције определило се 14,28%. Да интернет може да послужи као извор нових информација у настави, сложила су се чак 92 ученика од 98 анкетираних или 93,87%, са тим се не слаже 5,10%, а један ученик није одговорио на ово питање или 1,02%. На питање – да ли је интернет обавезно средство у савременом образовању – потврдно је одговорило 65,30% ученика, а одрично 34,69%. Да коришћење интернета утиче на успех у школи потврдило је 74,48% ученика, а 21,42% њих сматра да не утиче.

Ученици Прве економске школе, 74,48% од испитаних, сматрају да је ефикасније учити из књиге, а да је ефикасније користити интернет у учењу одговорило је 24,48%, један ученик није одговорио (1,02%). Да претражују на интернету само оно што је наставник задао, изјаснило се 45,91% ученика, половина анкетираних користи интернет и за оно што наставник није задао, четворо ученика није одговорило на ово питање.

Највећи број ученика изјаснио се да интернет највише користи за наставу српског језика 51,02%, енглеског језика 14,28%, историје и математике 8,16% за остале предмету у малом броју.

Посматрајући збирну табелу (табела 16) прво се уочава да су ученици и једне и друге школе давали приближно исте одговоре, иако су посредни две потпуно различите стручне школе. Њихов однос према интернету скоро је идентичан. Разлике су у малим процентима. У скоро истом проценту ученици ове две школе најчешће интернет користе за забаву (39,04%) и комуникацију (40,47%). Ученици Медицинске школе у мало већем проценту користе интернет за забаву (40,17%), док ученици Економске школе у незнатно већем проценту користе интернет за комуникацију (40,81%). Када упоредимо обе школе, ученици Медицинске школе у нешто већем проценту користе интернет за учење од

ученика Економске школе. Укупно 14,76% ученика најчешће користи компјутер за учење. Све понуђене опције на интернету користи свега 8,09%, где се уочава предност ученика Економске школе. Било је ученика који су се опредељивали за по две опције.

На питање *За који наставни предмет најчешће користите интернет?* није могуће направити компаративну анализу зато што се ради о две потпуно различите стручне школе у којима, наравно, поред обавезних предмета постоје и различити стручни предмети. Битно је истаћи да настава српског језика у обе школе заузима високо место када је у питању коришћење интернета. У Економској школи она је на првом месту у односу на остале предмете, за српски језик определило се више од половине ученика – 51,02%. У Медицинској школи српски језик је на трећем месту, са 13,39%. Настава српског језика пружа изузетне могућности за коришћење интернета и то би требало да искористе наставници овог предмета. Од укупног броја анкетираних ученика, 85,71% сматра да интернет може да послужи као извор нових информација у настави. То посебно потврђују ученици Економске школе, 93,87%. Упитани да ли је интернет обавезно средство савременог образовања, потврдно се изјаснило у просеку 64,28% ученика у обе школе, тако мисли 63,39% ученика у Медицинској и 65,30% у Економској школи. Да се не слаже са овим ставом, определило се 35,23%, а један ученик Медицинске школе није дао одговор (0,47%). Да коришћење интернета утиче на успех у школи, потврдило је 65,23% ученика обе школе, уз нешто већи проценат код ученика Економске школе, а да се са тим не слаже, изјаснило се 27,61%, једино код овог питања 15 ученика није дало одговор или 7,14%.

Шта је ефикасније за учење: књига или интернет? Од укупно 210 анкетираних, 154 или 73,33% определило се за књигу. У обе школе примат је дат књизи у приближно истом проценту: 72,32% у Медицинској школи и 74,48% у Економској. Интернету даје предност 55 ученика или 26,19%. Да ли је боља књига или интернет, или њихова комбинација, свако ће се одредити према својим склоностима, битно је да се учи, сазнаје, да се проширују видици, стварају навике.

На питање *Да ли приликом коришћења интернета у настави претражујеш само оно што је наставник задао?* „да” је рекло 51,42%. Међу ученицима Медицинске школе, овај став је потврдило њих 56,25%, за 10,34% мање изјаснили су се ученици Економске школе, али 96 њих (45,71%) претражује за наставу и оно што наставник није задао. Ово питање потврђује да у нешто већем поценту претражују само оно што је задато. Зато је важна улога наставника, који треба да мотивише и правилно усмери ученике на претраживање интернета. Интересантно је да у две стручне школе (табела 16), потпуно различитог профила, за будући позив, ученици дају сличне одговоре, доста су им ставови подударни када је у питању коришћење интернета у учењу и настави. Интернет је присутан у животу средњошколаца, али највише за потребе забаве и комуникације, мада се још недовољно користи за учење и наставу. Неопходно је коришћење интернета у свим наставним предметима и ваннаставним активностима. Осавременити наставне садржаје из предмета Информатика и брже мењати наставне програме како би се пратио напредак у науци и технологији. Више улагати у опремљеност школа савременим наставним средствима. Ученици имају свест да је интернет битан у њиховом образовању, а наставници би требало више да га користе у настави, под условом да постоје воља и опремљеност школе. Књига и интернет су свакако незаобилазна средства помоћу којих ученици проширују своја знања и напредују у свом образовању.

6.3 Дигитализација у библиотекама

Прве дигитализоване публикације појављују се седамдесетих година двадесетог века и представљају револуцију промене у издаваштву и дистрибуцији. Издаваштво дигиталних издања напредовало је брзо, освајајући кориснике, нарочито млађе популације, који схватају и усвајају потенцијале нових технологија, чиме их и додатно популаризују.

Историјски гледано, дигитализација књига може се посматрати као један логичан ступањ на лествици промене појавног облика књиге. Књига је кроз историју, иако не уједначеном брзином, конзистентно мењала свој облик, а исто тако и материјале од којих је настајала. Први подаци код Египћана били су бележени на папирусу, у кинеској културној традицији први записи остали су забележени на бамбусовим дашчицама, у асирско-вавилонској култури на глиненим плочицама, а код Римљана на воштаним таблицама. За развој књиге веома је значајно увођење пергаментна о чему Роберт Ескарпија у делу „Револуција књиге“ записује: „Оно што је за стари век значио свитак папируса, за средњи век је пергаментни кодекс.“⁴²³ Ипак, праву револуцију у развоју књиге донео је проналазак Јохана Гутенберга 1452. године и његова иновативна техника за штампање покретним словима. Умножавање књига је постало лако а цена приступачнија, што позитивно утиче на доступност, формирање све већег броја библиотека добре снабдевености и уопштено, пораст у степену описмењавања. Књига, средство за развој културе и писмености, прати промене у друштву и напредује у корак са њима, што нас у двадесет и првом веку, чини савременицима са најновијим обликом књиге, дигиталном књигом.

До друге половине двадесетог века књига је примарни извор знања и информација а библиотеке (сада већ богато снабдевене делима домаћих и иностраних аутора) главна су изворишта различите књижне грађе којој се ученици, они радознали и они који истражују, неизоставно окрећу. Са дистрибуцијом филма и развојем телевизије, упознајемо се са потенцијалом дигиталних медија и садржаја, нарочито у пољу информисаности, али и промоцији књижевних дела о којима смо до тада углавном само читали. Применом компјутера и низом технолошких иновација, отварају се нове могућности за истраживање и читање.⁴²⁴

Појава и популарност електронске књиге доводи до промена у образовању, али и у библиотекарству, захтевајући дигитализацију у библиотекама. Одговарајући на ове промене, „бројне библиотеке су своје садржаје учиниле доступним на мрежи, тако да корисници своје знање могу употпунити њиховом употребом“.⁴²⁵

У самом Манифесту за дигиталне библиотеке наводи се: „Дигитална библиотека је збирка дигиталних објеката потврђеног квалитета доступна на вебу. Дигитални објекти су створени или прикупљени и организовани према међународно прихваћеним принципима за развој збирки и доступни су на кохерентан и одржив начин, подржани услугама неопходним за проналажење и коришћење извора од стране корисника.“⁴²⁶

Експерти се увелико баве питањем дигитализовања постојеће књижне и остале грађе у библиотекама и архивима. Дигитализација садржаја може бити успешна

⁴²³ Педагогија, бр. 2 (2012): 164.

⁴²⁴ „Прва електронска књига је објављена 1971. године, а за њу је заслужан Мајкл Харт, студент Универзитета у Илиноису.“ Сања Цвркота и Радмила Тасић, „Књига пред новим изазовима,“ у, *Књига и језик у развоју савременог друштва*, уредили Александра Вранеш и Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011), 487.

⁴²⁵ Дикић Н., *op. cit.*

⁴²⁶ „IFLA/UNESCO Манифест за дигиталне библиотеке“, *op. cit.*

надоградња библиотечке делатности у пољу очувања примерака, обезбеђивања њихове лаке доступности и прегледности укупног фонда. „Дигитализовани облик је заправо сурогат оригинала, настао са жељом да се запамти његова тренутна слика, како му спољни утицаји не би могли naudити.“⁴²⁷ Дигитализација културне баштине у корак прати дигитализацију у библиотекама, а оно што их спаја је и успорено одвијање. „Дигитализација у Србији за сада зависи од ентузијазма појединаца, финансијских предности појединих институција, материјалне фундираности локалне управе, привлачности одређених пројеката“.⁴²⁸

У новијим издањима, нарочито публикација и књига које су подложне ажурирању података или пак оних које се смењују периодично, очекује се да су оне данас и пласиране у дигиталном формату, као свом основном и једином облику. „Научни часописи се, такође, масовно и убрзано пребацују у електронску форму, што омогућава институцијама да их набављају конзорцијумски, то јест, много јефтиније стандардном комерцијалном претплатом.“⁴²⁹ Поред њих, ту спадају и она издања која су намењена специјализованом читалаштву као што су енциклопедије, статистике, годишњаци и сл.

Уређењем и дигитализацијом библиотеке, школске установе каталогизују садржаје и омогућавају ученицима да у библиотеци пронађу што више садржаја који су им потребни за учење, ваннаставне активности и слободном времену. Интернет омогућава сталну доступност материјала и удобно читање по сопственом распореду, брзину претраживања и приступа у датом интерфејсу. „Дигитализоване публикације омогућиле су да текстови на електронским медијима буду пре штампаних доступни у библиотекама, школама, на факултетима, и у радној и животној средини читалаца.“⁴³⁰ У времену када је одрживост приоритетна тема, битно је истаћи да електронска издања књига омогућавају да ниједно дрво не буде посечено зарад процеса обраде и штампе, а да се садржај ипак омогући читаоцу.

Поборници дигитализованих информација сматрају да интернет има много више предности над књигом, као што су брже и јефтиније објављивање и дистрибуција. Затим, измене и корекције могу да се изврше одмах. „Електронске публикације могу се користити на колаборативан и интерактиван начин, укључујући више истовремених корисника... Такође се може уштедети на испитивању тржишта прикупљањем бесплатних података од купаца или корисника у непосредној електронској комуникацији.“⁴³¹ Доступност великог броја тематски повезаних, а и различитих радова истовремено „такође има многобројне и значајне етичке, естетичке, едукативне, социјално- психолошке, политичке и законске импликације“⁴³²

Филолошки факултет Универзитета у Београду у процесу дигитализације културне баштине из опуса властитих издања вођен је циљем да учини своје научне текстове доступним путем виртуелне библиотеке и на тај начин оплемени наставу и научне процесе.

„До сада је, захваљујући стручности предузећа МФЦ Микрокомерц дигитализовано и учињено апсолутно претраживим 120.000 страна изузетно важних издања: истакнутих периодичних

---

⁴²⁷ Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Љиљана Бајић и Стана Смиљковић, *Школа и библиотека*, op. cit., стр. 219.

⁴²⁸ *Исто*, стр. 220.

⁴²⁹ Вука Јеремић, „Технолошка транзиција и промена културне парадигме,” у *Књига и језик у развоју савременог друштва*, уредили Александра Вранеш и Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011), 73.

⁴³⁰ Радован Мићић, „Млади и читање,” у *Књига и језик у развоју савременог друштва*, уредили Александра Вранеш и Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011), 387.

⁴³¹ Јеремић В., op. cit., стр. 69.

⁴³² *Исто*, стр. 70.

публикација (Анала, Прилога, Књижевности и језика, Италике, Славистике, Годишњака катедре за српску књижевност, Филолошког прегледа), едиције докторских дисертација одбрањених на Филолошком факултету, зборника радова са међународних научних конференција, монографских публикација, антологија, збирки.”⁴³³

Упркос оваквим напорима, дигитални јаз и процес адаптације на виртуелне, дигитализоване библиотеке и даље траје. Томе сведоче и резултати истраживања улоге интернета и библиотеке у образовању студената на Педагошком факултету у Сомбору 2009. године који откривају „прво, да анкетирани академци немају недвосмислен став о коришћењу интернета и, друго, да се више ослањају на традиционалне библиотечке збирке.“⁴³⁴

У Манифесту за дигиталне библиотеке који су објавили IFLA и Unesco апелује се на носиоце власти да при планирању дигиталних библиотека на локалном, регионалном и националном нивоу обезбеде: „обучено особље, одговарајући простор и инфраструктуру, интегрисано планирање за библиотеке и архиве, финансирање, постављање циљева“⁴³⁵ и наводе да „националне е-стратегije, а према препоруци Светског самита о Информационом друштву, могле би поставити чврсту полазну основу за планирање дигиталних библиотека.“⁴³⁶

Не сме се занемарити улога библиотекара у остваривању успешног рада библиотеке. Код школских библиотека, библиотекари у очима ученика обично уживају повољнији положај у односу на наставнике, због тога што не учествују у процесу оцењивања. Како је долазак ученика у библиотеку углавном индивидуалан и добровољан, библиотекар има прилику да својим пријатним, топлим, непосредним и стручним односом према ученицима подстакне читање, коришћење дигиталних сервиса виртуелне библиотеке и да формира навику код ученика да библиотеке користе и након завршетка школовања. Појава дигитализованих библиотека, које су постале доступне „на клик“ отворила је једну нову епоху и шансу за библиотеке да допринесу појави непрестаног, целоживотног образовања. Захваљујући дигитализованим публикацијама „садашњи развој може се окарактерисати као ренесанса библиотека, које доживљавају континуирани пораст у употреби као места културне и научне размене и средишта учења“.⁴³⁷

Неминовно је да су дигитализоване библиотеке будућност. „Тренд креирања дигиталних библиотека у свету огледа се у настојању информацијских стручњака да употребом нових технологија заинтересују и освоје тржиште интернета својим колекцијама.“⁴³⁸ Најважније је ученике, наставнике, стручне сараднике и студенте који се припремају за ову професију, мотивисати да истражују и читају. Без обзира на то да ли је штампана књига оно што им више прија или је то дигитализован садржај, потребно је да постоји жеља за сазнањем, мотивација за читањем и информацијска писменост која ће омогућити правилну употребу доступних алата. Ученик ће правилним коришћењем и једног и другог извора доћи до одговарајућих сазнања и информација. Књига и интернет су овде на заједничком задатку – да помогну процесу образовања.

⁴³³ Вранеш А., Марковић Љ., Бајић Љ., Смилковић С., *op. cit.*, стр. 222–223.

⁴³⁴ Радован Мићић, *Млади и читање*, *op. cit.*, стр. 383.

⁴³⁵ IFLA/UNESCO Манифест за дигиталне библиотеке, *op. cit.*

⁴³⁶ Исто

⁴³⁷ К. Цејнова, „Масовна дигитализација за истраживање и проучавање: стратегија дигитализације Баварске државне библиотеке,” у *Годишњак Библиотеке Матице српске* (2009):164.

⁴³⁸ Пуљек-Бубрић Н., Богућанин Ф., *op. cit.*, стр.1.

6.4 Правилна употреба интернета у настави и библиотекама

Како је изменио пословне токове, начин информисања и приватну комуникацију, интернет је утицао и на услове за стицање знања. Иако институционално знање одржава примат у друштву, интернет је омогућио стицање знања и едукацију ван институција, онлајн. Са растућом улогом коју има у образовању, очекивано је и да умешност коришћења расте. „Деца чине приближно трећину укупног броја корисника интернета, на глобалном нивоу“⁴³⁹ те се природно намеће питање каквог је квалитета умеће коришћења интернета код деце и адолесцената, односно ученика основне и средње школе.

Пошто школа није само образовна установа, већ и васпитна, и пошто путем интернета ученици могу приступити нетачним и непровереним подацима и неприкладним и деструктивним садржајима, школа има изразито важну улогу – да ученике упутује како да правилно приступају електронским изворима. Данас можемо на интернету наћи информације о свакој области, али без формалног образовања оне тешко могу бити правилно одабране и интерпретиране. Школе могу код ученика да развију свест и јасне ставове о коришћењу интернета. Претраживање на интернету не треба да буде само пука случајност јер ученици могу да приступе садржају који је непримерен за њихов узраст.

Улога родитеља, наставника и библиотекара у правилном коришћењу интернета, као и на последице његове непримерене употребе, изразита је. „Млади одрастају у медијском свету, коришћење техничких иновација и конвергентно окружење медијима представља изазов и развојни задатак за њих саме, њихове родитеље али и институције образовања.“⁴⁴⁰

Очигледно је да нису потребна само буџетска средства за промене и напредак, већ и добро образован кадар који ће стимулисати и упутити ученике како да се правилно информишу на мрежи. Република Србија спровела је једну такву системску иницијативу у обуци кадра 2017. године. На сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања наводи се:

„У организацији Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања и Завода за унапређивање образовања и васпитања, 25. октобра 2017. године, у просторијама Завода за унапређивање образовања и васпитања и Завода за вредновање квалитета образовања одржана је једнодневна обука за 75 тренера који треба да обуче 2 600 наставника Технике и технологије да примене нови наставни план и програм за 5. разред.“⁴⁴¹

Увођење нових метода и савремених информационих технологија ученике подстиче на учење и усавршавање, а улога наставника је да помогне ученицима да стичу знања на савремен начин и успеју да изаберу кредибилан извор информације, да их правилно искористе поштујући ауторска права, али и да их упозоре на могућу

---

⁴³⁹ Добринка Кузмановић, Весна Златаровић, Наташа Анђелковић и Јелена Жунић-Цицварић, *Деца у дигиталном добу* (Ужице: Ужички центар за права детета, 2019), 12. Доступно на: https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/Deca_u_digitalnom_dobu.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023).

⁴⁴⁰ Милица Видевски, Мира Видаковић и Оља Арсенијевић, „Интернет у настави и учењу,“ у *Синтеза 2014 – Impact of the Internet of Business Activities in Serbia and Worldwide*, 2014, стр. 68. Доступно на: <https://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2014/368-374.pdf>, (Приступљено: 12. 3. 2021).

⁴⁴¹ *Обука тренера за увођење новог наставног предмета Техника и технологија и примену релевантних програмских садржаја оријентисаних ка исходима*, Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2017, Доступно на: <https://zuov.gov.rs/obuka-trenera-za-uvodjenje-novog-nastavnog-predmeta-tehnika-i-tehnologija-i-primenu-relevantnih-programskih-sadrzaja-orijentisanih-ka-ishodima/>, (Приступљено: 20. 11. 2023).

злоупотребу и малициозне активности. Стив Хардагон сматра да су наставници ученицима потребни „не због тога што их треба научити како да пронађу информацију, већ како да их сортирају, како да одвоје важну од неважне, како да се заштите од неприкладног садржаја и сами креирају квалитетне садржаје.“⁴⁴² Један од најважнијих задатака наставника је да мотивише ученике да своја знања проширују и продубљују.

Библиотека, као извориште информација и простор опремљен компјутерима, игра значајну улогу у учењу, проширивању знања и истраживачком процесу ученика. Стручно усмерени од стране библиотекара и наставника да користе капацитете библиотеке, ученици проналазе одговарајуће садржаје у потрази за новим сазнањима и истраживачким вештинама. Како библиотека/медиаотека садржи рачунаре са интернет конекцијом, библиотекар је стручни сарадник у настави који има потенцијал да кориснике упућује да науче да правилно користе интернет, приступају архивима и праве селекцију садржаја. Деца различитог узраста су свакодневни корисници интернета, па је из тог разлога неопходно обезбедити да садржаји којима приступају буду у служби васпитно-образовних потреба, уз нужан услов да буду довољно интересантни деци како би им се радо враћали. Схватајући повољности интернета за рад и уређење школске библиотеке, један од основних задатака школе јесте осавремењивање библиотека. Значај који се придаје школској библиотеци зависи од ангажовања самих библиотекара и управе школе.

Поред наставника и школских библиотекара, не сме се занемарити ни улога родитеља на формирање навика приликом коришћења интернета. „Резултати истраживања говоре да је приближно сваки пети родитељ оценио да је, после уношења компјутера у кућу, успех у школи попустио.“⁴⁴³ Чини се да родитељи никада не могу бити превише опрезни када је реч о опасностима од прекомерног или неопрезног коришћења интернета. Родитељи врло често налазе оправдање у томе што је дете мирно у својој соби, а притом занемарују опасност садржаја на интернету. Интернет има моћ да окупира пажњу корисника, често више него што он планира, посебно у кућним условима. Свест од ризика код родитеља јесте важна, али истовремено и није довољна. Када су родитељи активно укључени и прате шта деца раде на мрежи, колико дуго остају за компјутером и са киме и о чему комуницирају, они могу да на време детектују проблем у настајању код свог детета. Битно је охрабривати родитеље да не игноришу ризике на интернету, чиме прихватају други ризик – њихово дете потенцијално неће развити социјалне и дигиталне вештине које ће му бити од користи, не само на интернету, већ током целог живота који ће засигурно, до извесне мере, бити испуњен дигитализацијом.

Интернет је доступан и свеprisутан а проблеми у вези са интернетом код деце нужно се повезују са прекомерним коришћењем, предугим седењем, изолацијом од породице и повлачењем у дигитални свет. Из године у годину старосна граница корисника интернета је све нижа па и деца најмлађег узраста све више времена проводе поред компјутера. „Када је реч о Србији, резултати међународног истраживања Деца света на интернету, спроведеног 2016. године (УНИЦЕФ и Институт за психологију), показују да је просечан десетогодишњак почео да користи интернет са 6 година, четири године раније у односу на просечног седамнаестогодишњака, који је први пут приступио интернету са 10 година.“⁴⁴⁴

Да је оптимално да деца старија од две године и тинејџери проводе максимално два сата дневно испред екрана било ког типа, предложено је у првим смерницама које је 1999. године објавила Америчка асоцијација педијатара. Овај документ је у међувремену ревидиран неколико пута и тренутно је важећи из 2016. године ,у коме се наводи другачија препорука која одговорност враћа на родитеље: „За децу узраста од 6 и више

⁴⁴² Марина Петровић, „Шта је веб 3.0,“ *Школска дигитедија*, бр. 11 (2012): 5.

⁴⁴³ Јовановић Д., Вучинић Д, Антонијевић Р., *op. cit.*, стр 485.

⁴⁴⁴ Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., *op. cit.*, стр. 14.

година потребно је сачинити индивидуални план коришћења дигиталних уређаја и интернета који ће осигурати да време испред екрана НЕ замени социјалне, когнитивне и физичке активности које су важне за дечји развој (сан, игру, спорт, комуникацију са члановима породице и пријатељима).“⁴⁴⁵

Ученици се врло често интелектуално замарају ако проводе више сати испред компјутера. Период од првог до осмог разреда основне и средње школе је период интензивног психофизичког развоја. Посебну пажњу треба посветити менталном развоју ученика у овом периоду зато што је ученицима доступно много информација које не знају да селектују. Због физичке неактивности може доћи до слабљења тонуса мишића, смањења кондиције, кривљења кичме, гојазности, несанице, замора, оштећења вида, болова у зглобовима, асоцијалног понашања, депресије итд. У водичу за безбедно и конструктивно коришћење интернета и дигиталних технологија наводе се следећи показатељи прекомерног коришћења интернета:

„Дете је опседнуто појединим веб-сајтовима и/или игрицама; одбија или одлаже да прекине активности на интернету (нпр. када је позвано да се укључи у неку другу активност, учи или помогне); узнемирено је и нервозно када није испред екрана; троши све више времена на онлајн активности; све се мање дружи са вршњацима и бави спортом; све је уморније; „подбацује” у школи; изгледа повучено; занемарује хигијенске навике; испољава негативне промене у понашању; има главобоље, проблеме са видом и/или сном.”⁴⁴⁶

Прекомерна употреба интернета изазива и једну врсту зависности. „Термин – зависност од Интернета (Internet Addiction Disorder, IAD), између осталих употребио је и психијатар Иван Голдберг, 1996. године.“⁴⁴⁷ Као и сваки, и овај тип зависности оставља последице за ученике, али не само за њих, већ и за њихову породицу, школу и околину. Интернет у њиховом животу има веома битну улогу, можда и најважнију. „Неки аутори као препознатљиве симптоме зависности од интернета наводе још несаницу, дрхтавицу и знојење. То су симптоми који се појављују када је особа одвојена од рачунара, што укључује и све израженију жељу да се што више буде онлајн.“⁴⁴⁸

Сматра се да је напад на приватност један од највећих мана медија. „Данас на Интернету постоји мноштво информација, садржаја и мишљења које би некада изазивале забране, прогоне чак и хапшења.“⁴⁴⁹ Свако на мрежи може да изражава своје мишљење без страха од санкција. Садржаји се крећу слободно великом брзином и зато их је тешко контролисати, што изузетно може да угрози најмлађе кориснике.

Ученици на садржаје са интернета треба да гледају усмерено и критички. Поред тога што усмеравао претраживање података развија критичност код ученика, доприноси преданости са којом приступају решавању одређене проблематике. Садржај на интернету из области уметности, културе и науке може се креативно и иновативно искористити за образовне потребе.

Прихватање нових технологија не значи одбацивати претходне, напротив, потребно је задржати из традиционалне педагогије све што се показало добрим и успешним и уклапати то у нове савремене облике.

„Најзначајнија карактеристика савременог друштва је информатизација свих области људског рада. Школа, а то значи настава, не сме остати изван тих токова. То не значи да све досадашње домете дидактичке мисли и теорије, а међу њима и неке вредне елементе разредно-часовног система треба похранити у музеј старина. Све најбоље из претходног дидактичког развоја, оно

---

⁴⁴⁵ Исто, стр. 45.

⁴⁴⁶ Исто

⁴⁴⁷ Мићић Р., ор. cit., стр. 387.

⁴⁴⁸ Дарко Јовановић, Драгиша Вучинић, Радован Антонијевић, *Утицај Интернета и компјутерских игара на васпитање и развој деце*, ор. cit., стр 484.

⁴⁴⁹ Мићић Р., ор. cit., стр. 22.

што је пракаса верификовала као вредно, треба задржати, Али, дидактика не сме да буде слепа и глува за ново.”⁴⁵⁰

Коришћење интернета и нових медија ставља све запослене у образовању пред озбиљан и одговоран задатак јер „дигиталну технологију треба интегрисати у постојећи наставни план и програм, било да је реч о предшколском или школском узрасту, и користити је тако да се не искључује употреба других корисних дидактичких средстава и материјала за учење.“⁴⁵¹ Коришћењем савремених метода наставу треба осавременити употребом интернета, медија и библиотеке, а наставници и остали стручни сарадници у школи имају приоритетну улогу да их у наставном процесу користе и да упућују ученике у њихову правилну употребу.

6.4.1 Предности и опасности које доноси интернет у образовању

Развојем свести о утицају нових технологија и масовних медија на животе младих, покренута су бројна разматрања у свету, па и код нас, у циљу откривања и представљања добрих и лоших страна интернета. „Утицај Интернета на све научне гране и друштвена дешавања још увек није довољно анализиран иако му се непрекидно посвећује пажња.“⁴⁵² Безбедност ученика на интернету може бити угрожена. Уз одговарајуће смернице родитеља, наставника и стручних сарадника могу се смањити ризици од злоупотребе деце на интернету. Док „нека истраживања говоре о томе да коришћење интернета нема неких битних последица (ни позитивних ни негативних) када су у питању социјални односи и психичка стања ученика, али да истовремено интернет има позитивне ефекте на академско постигнуће, односно на постизање успеха у учењу“, ⁴⁵³ други у фокус стављају опасности као што су: „прикупљање личних података, угрожавање приватности, злоупотреба деце у комерцијалне сврхе, изложеност штетним садржајима (порнографским, насилним, расистичким), лажним вестима, конзументској култури, итд“⁴⁵⁴, а неки истичу штетне последице по здравље. Децу је потребно благовремено едуковати и упућивати на све предности и мане које интернет пружа. Временско ограничење коришћења интернета и исправно селектовање садржаја су важни фактори правилне употребе интернета.

Упркос потенцијалним ризицима, корисници интернета масовно су увидели његове предности и зато се прича о његовој планетарној употреби. Ипак, „отприлике трећина младих у свету – 346 милиона – немају приступ интернету, што погоршава неједнакости и смањује могућност деце да учествују у све више дигитално усмереној економији“⁴⁵⁵).

---

⁴⁵⁰ Младен Вилотијевић, *Од традиционалне ка информационој дидактици* (Београд: Педагошко друштво Србије, 1999), 35.

⁴⁵¹ Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., ор. cit., стр. 24.

⁴⁵² Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Љиљана Бајић и Стана Смиљковић, *Школа и библиотека*, ор. cit., стр. 23.

⁴⁵³ Дарко Јовановић, Драгиша Вученић и Радован Антонијевић, *Утицај Интернета и компјутерских игара на васпитање и развој деце*, ор. cit., стр. 490.

⁴⁵⁴ Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., ор. cit., стр. 12.

⁴⁵⁵ „Саопштење за медије: Учинити дигитални свет сигурнијим за децу – уз повећавање приступа интернету за добробит најугроженије деце,“ *Уницеф*, Србија, 2017, Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/u%C4%8Diniti-digitalni-svet-sigurnijim-za-decu-uz-pove%20%C4%87avanje-pristupa-internetu-za>, (Приступљено: 12. 10. 2023).

Интернет је променио живот савременог човека у свим сегментима, информациона технологија се одразила и на образовање. „Пред институције образовања све више се поставља захтев да се баве начинима и могућностима учења уз помоћ медија, како би помогле онима који уче да адекватно одговоре на захтеве данашњег животног и радног окружења.“⁴⁵⁶ Ово уједно подразумева и сусрет са позитивним и негативним аспектима интернета и адекватан одговор на њих током образовног процеса. Учвршћујући своју позицију и улогу у образовању, интернет утиче на напредак школства у свим земљама.

Брзина повратне информације, брзина приступа дигитализованим библиотекама и базама података, коришћење доступних интернет алата (за обраду текста, слике, видеа, изградњу сајтова и сл.), развитак маште, креативности и индивидуалности код деце и младих, неки су од позитивних ефеката које је интернет унапредио у наставном процесу. „Предности учења путем интернета и рачунара су, између осталог, учење независно од времена и места, могућности за уређивање, документацију и поновну употребу садржаја, промена фаза комуникације, приступ другим дигиталним изворима информација.“⁴⁵⁷ Очигледне су и следеће предности интернета у образовању: приступ дигитализованим архивима, виртуелним музејима, пренос културних догађаја, читање електронске литературе праћење националне и глобалне културе, размена мишљења и повезивање са вршњацима, одраслима и групама окупљених око истих или сличних интересовања, савладавање техника писања и куцања, изучавање страних језика и доступност материјала на свим језицима света. Дигитализација библиотека и коришћење интернета у различитим облицима рада доприносе осавремењавању и афирмацији библиотека. Зхваљујући савременим технологијама омогућен је приступ најразличитијим информацијама на брз, једноставан и лак начин. „Дигитализовање библиотека омогућавају лакши и бржи приступ библиотечкој грађи, без временског и просторног ограничења, олакшавајући учење на даљину, а истовремено чувајући библиотечку грађу (монографије, серијске публикације, некњижну грађу, раритете, стару и ретку књигу).“⁴⁵⁸ Дигитализација библиотека пружа могућност ученицима сталну доступност разноврсним изворима сазнања. Електронски каталози омогућавају брзо и ефикасно претраживање и приступ информацијама, знањима. Увођењем јединствених стандарда, општих мерила, најбољи је пут према квалитетним и доступним информацијама савремене библиотеке.

Електронске књиге су драгоцени ресурси јер је приступ лак уз могућност коришћења више извора не само уџбеника већ и иновативним садржајима, уз подстицање индивидуализације и нових видова комуникације и флексибилног коришћења различити информација.

Коришћењем интернета у библиотеци унапређује се процес учења. Путем интернета ученицима је омогућено да истражују различите теме и области за које показују интересовања. Садржаји прилагођени интересовањима ученика и њиховим потенцијалима повећавају ефикасност учења. Велики избор различитих видео-материјала, квизова, симулација омогућавају стицање знања на динамичан начин и

---

⁴⁵⁶ Видевски М., Видаковић М., Арсенијевић О., *op. cit.*, стр. 368.

⁴⁵⁷ Исто

⁴⁵⁸ Наташа Белић, „Дигитализација библиотека и род у Србији,“ *Дигитализација културне баштине, универзитетски репозиторијум и учење на даљину* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011), 55.

повећавају мотивацију за стицањем знања. Коришћењем интернета у библиотеци развија се вештина комуникације како са вршњацима и наставницима, стручним сарадницима из свог окружења тако и на глобалном нивоу. Интернет омогућава виртуелне шетње кроз националне и светске музеје, галерије, библиотеке, културне и просветне установе. Богате своја сазнања и доживљаје, упознају свет уметности, историје и културе, задовољавају своју радозналост буде интересовања за проширивањем својих видокруга. У простору школске библиотеке могу да се организују виртуелне екскурзије па корисници библиотеке могу „путовати“ кроз најудаљеније и најнеприступачније пределе на Планети.

Коришћење савремене технологије у библиотеци доприноси стицању знања на ефикасан и занимљив начин, прилагођен потенцијалу сваког ученика, подстицај и подршка ученицима у образовном процесу и доступан свим ученицима без обзира на социоекономски статус и материјална могућности.

Одређени услови, међутим, морају бити испуњени да би се оствариле све предности односно потенцијали које интернет или уопштено, дигиталне технологије, имају у процесу образовања. У водичу „Деца у дигиталном добу“ који је на свом сајту објавило Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, ти услови су:

1. Дете је ментално активно током коришћења технологија.
2. Дете је усмерено на задатак и нема ометајућих (дистрактора) у дигиталном окружењу.
3. Садржај у дигиталном формату је смислен за дете.
4. Дигитална технологија подстиче социјалну интеракцију.
5. Дигитална технологија омогућава истраживање детета вођено од стране одрасле особе.⁴⁵⁹

Поред изузетног доприноса интернета, дискутује се и о његовим манама. Уочено је да он може да буде контрапродуктиван ако се не користи усмерено ка неком задатку и циљу. Најчешће злоупотребе су из области приватности, заштите интелектуалне својине и ауторских права. Као тамне стране онлајн-комуникације истиче се читав спектар који обухвата још и отуђење приватних података, фишинг и малициозне активности, непоштовање националности и верског опредељења, говор мржње, неутемељено информисање, зависност од прекомерне употребе. „Због релативне анонимности коју Интернет пружа, постоји могућност злоупотреба и коришћења интернета ради вређања, уцењивања, претњи, насиља, и злоупотреба фотографија и личних података.“⁴⁶⁰ Свако на мрежи може да изражава своје мишљење без страха од санкција. Садржаји се крећу слободно великом брзином и тешко их је контролисати, што може неповољно утицати на младе. Интернет као медиј 21. века даје могућност младима да износе јавно своје мишљење и тиме на индиректан и директан начин утичу на креирање јавног мњења.

Посматрано са аспекта образовања, оно што посебно забрињава јесте то што интернет-комуникација утиче и на изражавање младих, при чему се може стећи утисак да језик младих бива упрошћен, уз прегршт скраћеница које им олакшавају кореспонденцију, али тако постају и део њиховог основног вокабулара. Потребна за економичним, селективним и редукованим изражавањем у дигиталној комуникацији означава се термином *инсуфицијенција језичког знака*.⁴⁶¹ „У комуникацији преко нових технологија, редукација је опште место. Изрази и реченице недовршене структуре постале

⁴⁵⁹ Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., *op. cit.*, стр. 26.

⁴⁶⁰ „Ризици по децу током коришћења интернета,” *Чувам те*, Национална платформа за превенцију насиља које укључује децу, Доступно на: <https://cuvamte.gov.rs/vest/rizici-po-decu-tokom-korisjenja-interneta/3657.php>, (Приступљено: 20. 10. 2023).

⁴⁶¹ Кеџман В., *op. cit.*, стр. 118.

су широко примењиви језички образац. Редукција је у значајној мери присутна у пољу интерпункције.⁴⁶² Користећи се скраћеницама, емотиконима, налепницама и англицизмима, данашња деца и млади приступају начину комуникације који не захтева менталну и физичку посвећеност која је типична за усмену комуникацију. „На испитаној групи адолесцената 2016. године у Петој београдској гимназији утврђено је да су скраћенице језички знак који показује највећу учесталост употребе у дигиталној интерперсоналној комуникацији“⁴⁶³. Деца и адолесценти данас комуницирају учестало и много, користећи вештину куцања и приступ интернету, правећи сопствена правописна правила и усмеравајући своју комуникацију како се одвија (одашиљање, пријем и декодирање порука).

Уницеф је 2017. објавио извештај „Стање деце у свету – Деца у дигиталном свету“ где се препознају три категорије ризика при употреби интернета: ризици од садржаја, од контакта и од понашања.

„Ризици од садржаја могу да се односи на сексуалне, порнографске и насилне слике, одређене облике оглашавања, расистичке и дискриминаторске материјале и материјале који садрже говор мржње, интернет странице које промовишу нездрава или опасна понашања, нпр. самоповређивање, самоубиства и изгладњивање. Ризици од контакта јављају се тамо где дете учествује у ризичној комуникацији са појединцима који настоје да радикализују дете и да га убеди да учествује у нездравим и опасним понашањима. Ризици од понашања јављају се тамо где се дете понаша на одређени начин који доприноси настанку ризичног садржаја или односа, а обухвата и материјале које су сама деца креирала.“⁴⁶⁴

Школа и библиотека, као претпостављена места сигурности за децу, улажу бројне напоре да задовоље стандарде безбедности. Један од начина заштите који је на располагању школским установама јесте да не дозвољавају приступ интернету са приватних уређаја у својим просторијама, и то регулишу тзв. ометачима сигнала. Наставници и стручни сарадници могу охрабривати младе да користе школске рачунаре у библиотеци/медијатеци за потребе наставе, домаћег задатка или било ког оправданог истраживања током трајања школског дана. Рачунари који су доступни у просторијама школе (у кабинетима за предмете као што су Информатика, Техника и технологија и сл., или у медијатеци) обезбеђени су и осигурани провереним софтверима за заштиту од малициозних активности, анти-вирусима и рестрикцијама приступа одређеним страницама (међу које готово нужно спадају приступ личном имејлу и друштвеним мрежама). Одређеним субскрипцијама које школа налази корисним, ученицима бивају доступни садржаји за које би иначе морали да се претплате (то могу бити различите базе стручних радова, енциклопедије, речници и сл.)

Неминовно је да интернет „доприноси с једне стране, глобализацији информација и знања, а са друге стране, индивидуализацији и демократичности комуникације.“⁴⁶⁵ Иако је донео прегршт могућности и примену у образовању, чињеница је да где год да је присутан, интернет са собом доноси и ризике, опасности, и самим тим, потенцијалне негативне последице на психофизичко стање ученика. Пошто „интернет и са њим повезане Web 2.0 апликације не могу да се изоставе из свакодневног живота данашње омладине и деце“⁴⁶⁶ битно је да поред наставничког кадра и стручних сарадника у школи,

---

⁴⁶² Исто, стр. 119.

⁴⁶³ Исто, стр. 121.

⁴⁶⁴ „Стање деце у свету: Деца у дигиталном свету,” Уницеф, Србија, 2017, Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/media/2656/file/Deca%20u%20dигиталном%20svetu.pdf>, (Приступљено: 20. 10. 2023).

⁴⁶⁵ Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Љиљана Бајић и Стана Смиљковић, *Школа и библиотека*, ор. cit., стр. 23.

⁴⁶⁶ Видевски М., Видаковић М., Арсенијевић О., ор. cit., стр. 368.

ученицима и њихови родитељи буду упознати са предностима и манама које употреба интернет платформи може да донесе.

6.4.2 Интернет у ваншколским активностима – предности и недостаци

Интернет је доступан детету од најмлађег доба, у зависности од устаљених правила понашања којима је подвргнуто у кући и у школи. Када стекну одређене вештине претраге, деца имају могућности да претражују широку лепезу садржаја, од школског градива до игрица, серија, музике, здравља, до прецизних локација и услуга. За потребе комуникације и забаве, деца су чести корисници друштвених мрежа (Тик Ток, Фејсбук, Јутјуб, Инстаграм). Млади све више користе ове мреже и остале платформе за комуникацију током учења. Опцију креирања група нуде скоро све глобалне платформе као што су Фејсбук, Гугл, Јау (*Yahoo*), Мајкрософт тимс (*Microsoft Teams*), чиме интернет одговара и на потребу размене знања, мишљења и утисака међу ученицима.

Уколико се посматра са аспекта стицања компјутерских вештина, развоја такмичарског духа и стратешког размишљања, посебно су корисне електронске игрице, када су коришћене умерено. Истраживања спроведена у пет београдских основних школа показала су да се „на другом месту по учесталости (59 одсто) налазе садржаји везани за рачунарске игрице, с тим што ове садржаје у већем проценту посећују дечаци (76 одсто), него девојчице (44 одсто). У односу на узраст, приметно је незнатно опадање учесталости ових садржаја.“⁴⁶⁷ Деца су, уопштено, интригирана игрицама, маштовитим световима и визуализацијама. Креиране тако да заокупљују њихову пажњу, ове игрице их мотивишу из сата у сат, из нивоа у ниво. Од круцијалног значаја је да деца буду под надзором родитеља, усмерени по питању часова које проводе на компјутеру и игрица које играју. Фокусирајући се на неке од бенефита које правилан избор електронске игрице може да има на дете, посебно се истиче вежбање спремности за доношења одлука, и оних детаљно испланираних, и оних које настају у тренутку и под притиском. Битно је навикавање на успех и осећај заслуге, али и достојанствено прихватање пораза. Одређене игрице подразумевају и социјални контакт са другим учесницима и заједничку игру, при чему се истражују сараднички односи и такмичарски дух. Поштовање правила је још једна од важних лекција које дете несвесно усваја играјући видео-игре.

Психофизичке карактеристике сваког детета условљавају његову способност имагинације, разумевање апстрактних појава и узрочно-последичних односа. Захваљујући видео играма, ове баријере се прелазе јер захваљујући симулацијама деци одређене, раније незамисливе слике и ситуације, постају блиске и отеловљене. Иако су креиране да имају позитивне ефекте, видео игрице имају и броје недостатке, зато обазривост мора да постоји. Негативни ефекти су слични као и код неконтролисане употребе интернета. Неприкладни и насилни садржаји у видео игрицама могу утицати на емоционално, социјално и ментално здравље деце. Претерано коришћење може довести до зависности и утицати на здравствено стање деце. Игра је једна од елементарних дечјих активности и њихова потреба за кретањем је неопходна. Претерано седење може довести до низа здравствених проблема код деце (поремећај сна, вида, кичме, слуха, пажње). У видео игрицама деца могу бити подложна разним преварама. Користећи садржаје неприкладне за њихов узраст, које не могу да разумеју, то може утицати да погрешно доживљавају реални свет.

⁴⁶⁷ Марковић М., Поповић Читић Б., *op. cit.*, стр. 93.

Друштвене игре имају своје васпитно-образовне потенцијале и омогућавају ученицима да долазе до сазнања на интерактиван, визуелан начин. Кроз њих деца развијају самосталност, стрпљење, меморију, логичко мишљење, закључивање, интелектуалне, моторичке и социјалне способности. Родитељи, наставници и стручни сарадници имају важну улогу у едукацији деце приликом коришћења видео игрица уз обавезно надгледање садржаја који користе и времена које проводе.

6.4.3 Утицај мобилних телефона на младе и наставу

Пораст употребне вредности савремених технолошких уређаја, као што су мобилни телефони, екрани, телевизори и разни додаци, пратила је и све приступачнија понуда на тржишту за њихову набавку.

Употреба и заступљеност мобилних телефона мењала се од појаве првих мобилних уређаја у Србији 1994. године, и средине деведесетих, када је „покривеност мреже била свега 12 одсто територије Србије, а претплатника је било 9.500“⁴⁶⁸, до сада, три деценије касније. Према извештајима Регулаторног тела за електронске комуникације и поштанске услуге Републике Србије (Рател) за последње четири године (од 2020. до 2023) број корисника мобилне телефоније у Србији благо варира. Наиме, „у четвртном кварталу 2020. године има око 8,261 милиона активних корисника услуга мобилне мреже⁴⁶⁹, 2021. око 8,504 милиона⁴⁷⁰, 2022. око 8,607 милиона⁴⁷¹, а у трећем кварталу 2023. године око 8,840 милиона⁴⁷² (од чега око 89 одсто поседује телефон из класе паметних телефона⁴⁷³). Свакодневно је све већа заступљеност корисника мобилних телефона, она је на свом максимуму, поготову уколико узмемо у обзир популацију од 6.641.197 регистрованих грађана у Србији, према наводу Републичког завода за статистику из јануара 2023. (без података који се односе на територију Косова и

---

⁴⁶⁸ Грујица Андрић, „Технологија, мобилни телефони и Србија: 27 година мобилне телефоније - од статусног симбола до потребе и 5Г мреже,” *BBC News*, 2021, Доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-59820841>, (Приступљено: 20. 10. 2023).

⁴⁶⁹ Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији, www.ratel.rs, *Рател*, Србија, 2020, Доступно на: https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Kvartalni%20pregled%20podataka%20Q4%202020.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023), стр. 6.

⁴⁷⁰ Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији, www.ratel.rs, *Рател*, Србија, 2021, Доступно на: https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Pregled%20trzista%20Q4%202021%20final.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023), стр. 6.

⁴⁷¹ Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији, www.ratel.rs, *Рател*, Србија, 2022, Доступно на: https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Pregled%20trzista%20Q4%202022.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023), стр. 6.

⁴⁷² Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији, www.ratel.rs, *Рател*, Србија, 2023, Доступно на: https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Pregled%20trzista%20%20Q3%202023.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023), стр. 6.

⁴⁷³ Б. Н. „Какве телефоне имају грађани Србије: Готово сви „паметни“, више од 1,2 милиона спремно за 5Г,” *NI*, Србија, 2023, Доступно на: <https://n1info.rs/vesti/mobilni-telefoni-u-srbiji/>, (Приступљено: 20. 11. 2023).

Метохије)⁴⁷⁴. Пренос интернета за мобилне телефоне уведен је још 2006. године⁴⁷⁵ и његова употреба непрестано расте. „Количина пренетих података преко мобилне мреже расте и износи 277,4 милиона GB у трећем кварталу 2023. године, што значи да је корисник мобилног широкопојасног приступа дневно у просеку трошио око 409 MB, односно око 12,13 GB месечно.“⁴⁷⁶ Све ово указује на то да су данас мобилни телефони нашироко заступљени међу разноликом демографијом корисника, што укључује и децу и младе.

О заступљености телефона код деце и адолесцената не постоје прецизни подаци услед немогућности праћења претплати за услуге мобилне телефоније или куповине уређаја за потребе малолетног лица. Ипак, одређени извори упућују на то да детету обично бива поклоњен мобилни телефон након што оно наврши девет година. „Истраживање спроведено у Европи, које обухвата 19 различитих земаља, каже да 80 одсто деце између 9 и 16 година телефоном свакодневно проверава онлајн садржаје.“⁴⁷⁷ Заступљеност паметних телефона и популарност друштвених мрежа на интернету покренула је бројне дискусије о њиховим ефектима по физичко и ментално здравље младих у школском добу. У одсуству јасних доказа мишљења су подељена. Лист *Данас* је 2022. пренео податак који казује да „деца до осам година имају ограничене или никакве ризике када говоримо о коришћењу мобилних телефона и апликација за друштвене мреже, показала је европска студија спроведена у седам земаља“.⁴⁷⁸ Када говоримо о младима у пубертету, слика је другачија и забринутост оправдано постоји. Адолесценти, који пролазе кроз значајне развојне промене, могу бити посебно осетљиви на повратне информације са друштвених мрежа.

Најзначајнија улога у проналажењу равнотеже у употреби мобилних телефона код деце припада родитељима. Поред тога што су узорни понашања („Не заборавимо да родитељи својим понашањем обликују понашање сопствене деце, што се веома рано може приметити у тзв. симболичкој или „као да” игри у којој деца имитирају понашање одраслих, па им је једна од првих „играчака” управо мобилни телефон“),⁴⁷⁹ они могу бити и контролори тако што ће подстицати разговоре о искуствима на мрежи и о томе шта дете претражује, са ким комуницира, које сајтове посећује. Ограничену улогу у овом домену има и наставник, а она ће зависити од степена поверења које наставник ужива код ученика.

Са друге стране, наставници у школама широм Србије пријављују нуспојаву коју мобилни телефони уносе у учионице – подељену концентрацију ученика и недозвољено коришћење мобилних телефона током часа. Употреба мобилних телефона од стране ученика на часу у одређене сврхе сматра се тежом повредом обавезе ученика. У члану 83 важећег Закона о основама система образовања и васпитања наведено је да је „употреба мобилног телефона, електронског уређаја и другог средства у сврхе којима се угрожавају права других или у сврхе преваре у поступку оцењивања“⁴⁸⁰ тачка 7 на листи тежих

---

⁴⁷⁴ Почетна, Републички завод за статистику, Србија, 2023, Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/>, (Приступљено: 20. 11. 2023).

⁴⁷⁵ Грујица Андрић, *Технологија, мобилни телефони и Србија: 27 година мобилне телефоније - од статусног симбола до потребе и 5Г мреже*, *op. cit.*

⁴⁷⁶ „Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији,“ 2023, *op. cit.* стр. 9.

⁴⁷⁷ „Деца и технологија: Када детету дозволити мобилни телефон,“ *Данас*, Србија, 2022, Доступно на: <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/deca-i-tehnologija-kada-detetu-dozvoliti-mobilni-telefon/>, (Приступљено: 20. 11. 2023).

⁴⁷⁸ Исто

⁴⁷⁹ Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., *op. cit.*, *op. cit.*, стр. 48.

⁴⁸⁰ Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени Гласник Републике Србије*, 2017, Доступно на: [Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja: 88/2017-3, 27/2018-3 \(dr. zakon\), 27/2018-22 \(dr. zakon\), 10/2019-5, 6/2020-20, 129/2021-9, 92/2023-332 \(pravno-informacioni-sistem.rs\)](http://www.zakonikod.rs/ZKON/act.php?id=12922), (Приступљено: 20. 11. 2023).

повреда обавеза ученика. Закон о основама Система образовања и васпитања прописује да свака школа самостално одлучује о правилима понашања у установи, што подразумева и употребу мобилних телефона и других уређаја. „Установа је дужна да актом уреди правила понашања и међусобне односе деце, ученика, родитеља, односно других законских заступника и запослених у установи.“⁴⁸¹

То значи да различити наставници и школске установе проналазе различите облике рада да се изборе са овим проблемом. На пример, основна школа у Прокупљу је 2018. године прогласила забрану мобилних телефона и спровела је на следећи начин: „Ученици остављају паметне телефоне наставнику или наставници пре почетка првог часа. Када звоно означи крај наставе добијају уређаје који се у међувремену чувају у зборници, у ормарићима јасно распоређеним по одељењима.“⁴⁸² И док једни организују колективно предавање телефона на почетку часа, и преузимање по завршетку, други се ослањају на договоре. Основна школа „Јосиф Панчић“ у Београду прибегла је формирању договора са родитељима ученика. „Ми смо имали огроман проблем око мобилних телефона који су постали проблем у свакодневном раду. Морали смо да реагујемо, да направимо један договор са родитељима који ће они потписати, где смо обавестили да се мобилни телефон користи само на одмору, односно после наставе“⁴⁸³ истакао је директор школе. Улога родитеља је и у овом погледу од великог значаја. „У Србији је чак 87 посто родитеља за забрану мобилних телефона у школама, показује истраживање Министарства за туризам, трговину и телекомуникације“⁴⁸⁴ наводи се на сајту РТС-а.

Спретност наставника да са својим ученицима направи договор којег је лако придржавати се, био би најбоље решење. Наиме, у учионицама се могу користити само они дигитални уређаји који доприносе циљевима наставе, контролисано и одобрено од стране наставника, што може обухватити и мобилне телефоне. Уколико је могуће користити мобилне телефоне као допуну настави, за истраживање и потпору наставног садржаја, мобилни телефон би могао да оствари позитиван, уместо негативног утицаја на наставу, без оштрог оглушивања о потребе модерних ученика.

Утицај телефона са интернетом на млађе генерације је сложена тематика у развоју. Иако смарт телефони могу доносити ризике, они су такође од значаја за младе, нудећи јединствене друштвене мреже или платформе за поставку питања, решавање проблема итд. Наставни кадар, а преваходно родитељи, у обавези су да имају промишљен, иновативан и информисан приступом приликом одлучивања о приступу деце овим технологијама. „Одлука о томе у ком ће узрасту родитељи омогућити детету да користи мобилни уређај (телефон или таблет) не зависи толико од самог узраста детета, колико од његових личних карактеристика, зрелости, одговорности, поштовања правила (код куће и у школи).“⁴⁸⁵ Од изузетног је значаја пронаћи равнотежу од огромне добити које нуди савремена технологија и потенцијалних ризика од ње. Правилно сналажење деце и адолесцената најважније је у дигиталној ери.

---

⁴⁸¹ Исто

⁴⁸² Дејана Вукадиновић, „Србија, технологија и школе: Мобилни телефони под кључем - шта кажу деца, а шта наставници,” *BBC News*, 2022, Доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-60855164?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bdanas.rs%5D-%5Blink%5D-%5Bserbian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>, (Приступљено: 20. 11. 2023).

⁴⁸³ Да ли мобилни телефони ометају наставу, *РТС*, 2018, Доступно на: <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/3293832/da-li-mobilni-telefoni-ometaju-nastavu.html>, (Приступљено: 20. 11. 2023).

⁴⁸⁴ Исто

⁴⁸⁵ Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., *op. cit.*, стр. 48.

7 Закључна разматрања

Систем образовања у свим земљама условљен је друштвено-економским чиниоцима а друштвене прилике утичу и на стање у школама. Приоритет сваког друштва требало би да буде улагање у образовање те би знање било главни ресурс у модернизацији и оживљавању друштва. Изградити квалитетан систем образовања није нимало лак ни једноставан посао. Промене у друштву иницирале су веће или мање реформе у школама. У пракси се под реформом најчешће подразумевала промена наставних програма, њихово скраћивање или проширивање. Реформе су биле делимичне, текле су споро, а неке нису реализоване. Наставни програми углавном су били нефлексибилни, преобимни и превазиђени а рад наставника се често сводио на формално испуњавање плана и програма. Савремени систем образовања подразумева свеобухватну реформу у коју треба да буду укључени професионалци свих профила, посебно успешни наставници из праксе. Треба задржати оно што је у пракси дало праве ефекте, користити искуства земаља чији систем образовања даје функционално знање ученицима, али га прилагодити нашим приликама. Савремене технолошке промене намећу ефикасну примену у систему образовања.

Традиционална настава, иако подвргнута бројним критикама, опстајала је због систематичности, прецизности, организованости, рационалности, економичности. У 19. и 20. веку појављивали су се покрети који су покушали да превазиђу недостатке традиционалне наставе. Неки системи и методи опстали су дуже и трају али у измењеном облику. Приметно је да су одиграли значајну улогу у превазилажењу недостатака традиционалне наставе па су, у тражењу најбољег наставног модела, настали различити типови наставе: програмирана, проблемска, индивидуализована, тимска, активна. Велике и корените промене у образовни систем унела је технолошка револуција која је допринела иновирању наставних садржаја, наставних средстава, метода рада и облика рада и постављању ученика као активног чиниоца у настави. Коришћењем савремене комуникационе технологије, наставни процес за ученике је обогаћен, интересантан, ефикасан, флексибилан, индивидуализован, а за наставнике и стручне сараднике, олакшан и учинковит.

Ефективност у образовном процесу зависи од примене адекватних наставних метода и средстава и подразумева интеграцију библиотеке, медија и интернета. Мултимедијална средства мотивишу ученике за рад, захтевају веће ангажовање у раду, развијају когнитивне способности, креативност, дају трајнија знања, олакшавају учење, а настава постаје активна у интензивном интеракцијском процесу ученик–наставник и ученик–ученик. Посебан акценат потребно је ставити на индивидуализацију у раду, па ће талентованим ученицима и ученицима са посебним потребама у активној настави бити посвећен адекватан ниво пажње. Избор метода рада условљен је предзнањем ученика и наставним садржајем а правим избором и применом савремених наставних метода код ученика се развијају интелектуални, емоционални и социјални потенцијали буди мотивација за новим сазнањима, усавравањем и применом научног у пракси.

Средином седамдесетих година 20. века постојала је тенденција да се наш систем образовања приближи образовном систему европских земаља, када се кренуло са усмереним образовањем, а за узор су послужиле неке земље Западне Европе. Крајем деведесетих година почело се са проценом ефикасности система образовања у СРЈ. То се показало као тешко изводљиво јер су једини показатељи ефикасности били успех на крају школовања и обухваћеност ученика школом.

На путу усаглашавања Србије са Стратегијом ЕУ држава има обавезу да изради неколико стратешких докумената. Стратегија „Европа 2020” нуди земљама кандидатима значајну помоћ у убрзавању својих реформи. Србија је учествовала у већини иницијатива ЕУ па су приоритетни циљеви ЕУ истовремено и циљеви Републике Србије. Стратегију развоја образовања у Србији од 2010. до 2020. године донела је Влада Републике Србије и њен основ представља стратегија „Европа 2020”, након чега је донета и Стратегија развоја за период од 2020. до 2030. године. На унутрашњем плану реформе су покренуте у свим областима. Полазна основа у једном таквом процесу је пре свега прилагођавање мера и стандарда наслеђеној традицији и вредностима у оквиру Србије. Основни циљ треба да буде креирање нових образовних стратегија које ће омогућити конкурентност на тржишту рада, као и побољшање квалитета образовања унутар Србије. Изазови су веома озбиљни те је потребан дужи период како би се крајњи циљ постигао, односно како би се успоставио државни и јавни систем Републике Србије који би био у складу са системима и структурама унутар Европске уније и унутар држава-чланица Уније.

Да би савремени образовни систем имао улогу која је примерена друштву и савременим достигнућима, неопходно је континуирано инвестирати у образовање. Школе будућности требало би да буду ризнице и расадници знања и иницијатори иновација те је неопходно осавременили наставне програме који ће допринети развоју и квалитету исхода учења и учинковитости рада наставног особља на свим нивоима. Такође, потребно је стално стручно усавршавање наставног кадра, посебно методичко-дидактичко и педагошко-психолошко.

Република Србија је била учесник два највећа и најутицајнија међународна истраживања ученичких постигнућа: ТИМСС (Trends in International Mathematics and Science Study) и ПИСА (Programme for International Student Assessment). Оба истраживања имају циљ да континуирано прате квалитет образовања. ТИМСС испитује постигнућа ученика из математике и природних наука у четвртог и осмог разреда основне школе. ПИСА представља највеће међународно истраживање у области образовања и организује га ОЕЦД (Организација за економску сарадњу и развој). Организује се сваке три године и испитује математичку, читалачку и научну писменост петнаестогодишњака. Задатак истраживања јесте да се на основу постигнућа ученика донесу правилне стратешке одлуке о реформи образовања и планирању унапређења образовног система. Истраживања би требало да буду смернице за креирање квалитетнијег наставног процеса, коришћење савремених наставних метода и наставних средстава. Поред тестирања примењују се и упитници за проверу оспособљености ученика за примену савремене информатичке технологије и допринос школе информатичкој писмености.

Библиотека, медији и интернет морају бити интегрални део савременог образовног система. Библиотеке прате друштвени и технолошки развој, под чијим утицајем је књига добијала, поред штампаног, и друге формате. Захваљујући савременој технологији ученицима су приступачне највеће библиотеке света. Школске библиотеке треба да се организују као иновативни и информативни центри у школи.

Према истраживању – коришћење школске библиотеке и интернета у настави српског језика – које је спроведено у ОШ „Стеван Сремац”, на узорку од 178 ученика од петог до осмог разреда, библиотеку користи 78,65% ученика, по разредима процентуално приближни су ученици шестог, петог и седмог разреда; у знатно мањем проценту школску библиотеку користе ученици осмог разреда (48,83%). Од броја ученика који користе библиотеку, њих 63,48% користи само књиге за лектуру, а 32,58% из библиотеке узима и другу литературу. Резултати овог истраживања указују на проблем смањене мотивисаности за читање. За наставу српског језика интернет користи 32,58%, док се 11,79% изјаснило да често одлази у библиотеку. Приликом читања лектуре у свим одељењима од петог до осмог разреда књига је врло заступљена (76,40%). Истраживање

је показало је да је потребно осавременити библиотеке актуелном литературом, савременим медијима и интернетом. Организовати сусрете са писцима, песницима, музичарима, научницима, здравственим радницима, педагошко-психолошком службом, родитељима, радницима МУП-а. У школској библиотеци могу се реализовати иновативни часови, кроз радионице и ваннаставне активности. Рад библиотеке треба промовисати оглашавањем на огласној табли, сајту библиотеке, школе, школском часопису и широј локалној заједници а ученицима којима је потребна додатна подршка у васпитно-образовном процесу пружити стручну помоћ и подршку. У библиотеци се могу организовати хуманитарне акције у сарадњи са родитељима и локалном заједницом. Библиотекари са наставницима и водитељима секција организују посете културним, просветним, јавним установама, медијима и библиотекама.

Да би се унапредили различити видови сарадње између школе и јавне библиотеке организоване су две едукативне радионице. Тимским ангажовањем библиотекара јавне Библиотеке „Милутин Бојић“, огранка у Борчи, наставника, стручних сарадника и родитеља ОШ „Стеван Сремац“ у Борчи, реализоване су радионице. У овим радионицама није акценат стављен на вештину глуме, већ на коришћење простора јавне библиотеке за различите активности. Учесници радионица били су једно одељење другог и једно одељење шестог разреда. Припрема је трајала три месеца, од октобра до децембра 2017. године, у оптимистичној и радној атмосфери. Током првог месеца спроведена је анкета, планиране су активности, одабран текст и испланиране даље активности. Рад са ученицима трајао је око два месеца, део припрема организован је у јавној библиотеци, а део у школи. Ученици шестог разреда у договору са одељењским старешином, одабрали су одломак из романа „Том Сојер“ Марка Тврена. Приликом формирања група водило се рачуна о типовима личности и личним афинитетима. Савремена технологија омогућила је да интровертни ученици буду једнако укључени у рад. Користећи интернет долазили су до података о писцу, тумачењу дела, критикама, поукама, музици, идеја за сценографију и костиме. Савремена наставна средства доприносе бољој реализацији радионица и омогућавају да буду равноправно укључени сви ученици без обзира да ли су екстровеертни или интровертни тип личности. Креативност ученика, самосталност у раду, сарадљивост, мотивација и жеља да се успе учиниле су да представа изведена у просторијама јавне библиотеке постигне свој циљ. Након реализоване представе 92% ученика одговорило је да се осећало пријатно током боравка у јавној библиотеци.

Ученици другог разреда са својом наставницом одабрали су, за радионицу, „Вашар у Тополи“ Добрице Ерића. У току припремања представе, библиотекарка је упознала ученике са биографијом Добрице Ерића, стваралаштвом, традицијом и нашом културом. На једном од сусрета, у сарадњи са наставницом импровизиран је вашар у просторијама библиотеке: биле су постављене тезге са производима који могу да се купе на вашару. У припремању сценографије за представу били су ангажовани родитељи. Због великог интересовања за ову представу, а ограниченог простора у јавној библиотеци, одржана је у Предшколској установи „Јежурко“ у Борчи. Резултати спроведене анкете међу ученицима другог разреда, након одржане представе, показали су да су се сви ученици осећали пријатно током припремања, извођења и боравка у библиотеци. Сви учесници радионица бесплатно су учлањени у јавну библиотеку. Сарадња школе и јавне библиотеке, уз ангажовање родитеља, остварила је изузетне ефекте и отворила могућности за организовање различитих облика сарадње.

Појава различитих медија и њихово укључивање у готово све области човековог стварања представља једну од значајних одредница 20. века. Са појавом штампе свет је постао појединцу ближи, са појавом радија и телевизије знатно опажљивији, а са дигиталним медијима комуникација међу појединцима и групама достигла је незамисливу брзину и интегрисање у духовну и материјалну сферу живота, обликујући свакодневицу, па и самог човека. Савремени медији утицали су на квалитет и ефикасност

наставне технологије а мултимедија, будући да спаја текст, звук, графику, анимацију, видео, има акценат на индивидуалном раду и интерактивним методама, при чему доминира активно стицање знања и индивидуално учење. Медији могу представљати веома важну допуну формалном образовању током целог живота а када се формално образовање заврши, они постају још важнији извор информација у каснијем добу. Током формалног образовања битно је да ученици добијају упутство како да информацијама приступе аналитички и критички. Човек је у савременом друштву окружен обиљем информација и мора да зна на који начин ће да их класификује. Медији имају значајну улогу у наставном процесу, под условом да су правилно одабрани и стручно употребљени. Осавремењивање образовног процеса почиње увођењем радија, филма, телевизије у наставу, а кулминира доласком компјутера, мобилних телефона, друштвених мрежа, апликација, вештачке интелигенције. Медијска педагогија, захваљујући савременој технологији, допринела је да се настава планира и организује на иновативнији начин. Наставници који одбијају да уводе иновације у наставни процес, углавном то чине зато што не познају бројне могућности коришћења савремених наставних средстава и немају довољно мотивације да се оспособе за њихово коришћење. Због тога је неопходно организовати семинаре, стручна усавршавања, групе за дискусију. Схватајући значај медијске педагогије, на факултетима који образују наставни кадар и библиотекаре потребно је увести предмет Медијска педагогија како би се адекватно оспособили за будући позив.

Интернет је у пословном и приватном животу заузео значајно место управо због својих неограничених могућности. Школа би требало да буде припрема у оспособљавању младих за њихова будућа занимања, која укључују обавезно коришћење савремених дигиталних технологија, а интернет је једна од најважнијих. Задатак образовног процеса је да оспособи ученике да користе ИКТ за учење и целоживотно образовање.

У циљу сагледавања нивоа коришћења интернета у настави спроведно је истраживање у две београдске средње стручне школе, Медицинској школи на Звездари и Првој економској школи. Истраживањем је обухваћено 210 ученика. Међу ученицима обе школе примарно је коришћење интернета за забаву и комуникацију, а знатно мањи број интернетом се служи за потребе учења. Од укупног броја анкетираних ученика, њих 85,71% сматра да интернет може да послужи као извор нових информација, а 64,28% мисли да је интернет обавезно средство савременог образовања, да може да послужи као извор нових информација у настави, да коришћење интернета утиче на успех у школи, али ипак сматрају да је ефикасније учити из књиге. Истраживање је показало да је интернет у значајној мери присутан у животу средњошколаца, а да се недовољно користи за образовање. Интернет има значајну улогу у животу младих јер су могућности које он пружа бројне. Интернет је једноставан за употребу, на брз начин се долази до неограниченог броја информација и материјала потребних за наставу. Добро припремљен и правилно вођен час, уз употребу интернета, може наставнику олакшати посао и дати веће ефекте. Настава постаје индивидуализована, ученик може напредовати према својим интересовањима, способностима и мотивацији. Савремена дидактика мора да се развија у складу са научно-технолошким напретком и потребно је да прати њена достигнућа и примењује их у пракси.

Колика је улога и значај телевизије и интернета у образовању, најбоље се показало у време пандемије ковида 19. Без довољног претходног искуства у пракси, плана, недовољне опремљености, телевизија и интернет су показали колико могу бити врло моћно и услужно средство у образовању. Медији и интернет су омогућили да се у специфичним условима реализује наставни план и програм. Настава је адаптивни процес који се прилагођава времену у којем се реализује. Учење на даљину даје велике погодности ученицима који су удаљени од матичних школа или ученицима који су из

здравствених или неких других разлога спречени да присуствују настави. Два су медија које је могуће користити у учењу на даљину и који могу да служе за реализацију наставних садржаја. С једне стране, ту је телевизија, која је најчешће одраз једносмерне комуникације, осим ако не постоји видео-позив, и с друге стране, ту је интернет где постоји интеракција између наставника и ученика, или ученика и другог саговорника. Да ли ће се користити телевизија или интернет зависи од потреба ученика, карактеристика наставне јединице, техничких могућности. Школа и библиотека, не остају ван токова савремене технологије. На њих изразито утиче присуство нових медија, интернета и дигитализације, чинећи их осавремененим и ефикаснијим. Употреба технолошке опреме постала је све већа, присутна у свим приликама у животу и школи. Ученик са било ког места може да комуницира са банком података.

Библиотекар је, поред библиотечко-информационих послова, и организатор, водитељ, има улогу да усмерава у процесу учења ученике, наставнике, педагошко-психолошку службу, родитеље, да што једноставније и успешније реализују своје задатке. Наставу је потребно осавременити употребом медија, интернета и библиотеке, а наставник и библиотекар имају задатак да их користе у раду и упућују ученике у њихово правилно и усмерено коришћење. У којој мери ће се савремена наставна средства користити у настави, зависи од воље и ангажовања наставника и стручних сарадника и опремљености школе.

Стручни сарадници и наставници морају да буду свесни свог утицаја на обликовање личности ученика. Њихова улога је много захтевнија и комплекснија од самог преношења знања. Позитивним и професионалним односом у библиотеци, учioniци, канцеларији педагошко-психолошке службе, ствара се и позитивна клима у самој школи. Библиотекари и наставници треба да раде по принципима савремене наставне технологије, да буду иновативни и креативни. Наставни кадар и библиотекаре треба стимулисати за рад и адекватно награђивати, како мотивација за рад не би остала само на појединцима и ентузијастима. Неопходно је стално стручно усавршавање наставника и библиотекара у току рада и константно праћење савремених технолошких достигнућа и упућивање ученика на опасности које их очекују услед неправилне и неумерене употребе. Наставници, библиотекари и остали стручни сарадници у настави стичу континуирана знања о томе како да своје процесе обогате и усаврше уз примену нових технологија и интернета. Коришћењем медија, интернета и библиотеке, употреба уџбеника и улога наставника и библиотекара мења се јер они имају улогу да више организују, сарађују са ученицима, мотивишу, упућују на коришћење библиотеке, медија и интернета. Тиме њихова улога није смањена, само је свестранија, захтевнија, стручнија, одступа од рутине, бива ефикаснија и флексибилнија за ученике. Јасно је да једно друштво треба да улаже у стручно оспособљавање наставника и библиотекара, и осталих стручних сарадника у настави, како би они могли да прате корак са достигнућима савремене технологије, а све то како би усмеравали ученике како да користе интернет у циљу учења и усавршавања, а и упутили их на мане и опасности које интернет носи.

Да бисмо што комплетније сагледали позицију наставника у образовању и анализирали однос ученик – наставник, анкетирано је 253 ученика VII (130) и VIII (123) разреда Основне школе „Стеван Сремац” у Београду. Спроведене су две анкете; једна је подразумевала ученике, а друга педагоге на територији града Београда. Да наставник служи ученицима као узор и да имају омиљеног наставника од 253 ученика изјаснило се 78,65%. Поистовећивање наставника са наставним предметом уочено је код 45,84% ученика. Да траже додатно појашњење, уколико им лекција није јасна, изјаснило се 62,84%. На питање – да ли се плашите професора – позитивно је одговорило 35,17%. Знатно већи проценат је код ученика седмог разреда 41,53%, код ученика осмог разреда је у мањем проценту – 28,45%. Одговори на ово питање тема су за педагошко-психолошку службу.

Библиотека, медији и интернет могу бити од изузетне важности уколико наставници умеју да их уведу у живот ученика на прави начин. То је управо показала и анкета међу педагозима – да је најважније да наставник воли свој позив, воле децу и да позитивно утичу на целокупан развој личности.

Важно је дубље разумевање динамике између библиотека, медија, интернета и савременог образовања, са континуираним прилагођавањем образовних стратегија како би се адекватно одговорило на промене у технолошком и информационом пејзажу. Интегрисаност библиотека, медија и интернета постају кључни актери у образовању. Они су покретачи иновација у наставним и ваннаставним активностима. Корените промене у образовном систему унела је технолошка револуција, кроз стално иновирање наставних садржаја, коришћење мултимедијалних средстава, савремених метода и облика рада ученик постаје активан субјекат у настави.

8 Литература

1. Аврамовић, Зоран. „Наставник и његове компетенције.“ *Педагогија* бр. 3 (2013): 351.
2. Андрић, Грујица. *Технологија, мобилни телефони и Србија: 27 година мобилне телефоније - од статусног симбола до потребе и 5Г мреже*, BBC News, 2021. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-59820841>. (Приступљено: 20. 10. 2023)
3. Антић, Слободан. *Активно учење*. Београд: Институт за психологију, 2003, стр. 19–45.
4. Баке, Дитер. Манојловић Маркус (превод). *Медијска педагогија*. Београд: Центар за медије и комуникацију, 2013, стр. 11–53.
5. Белић, Наташа. „Дигитализација библиотека и род у Србији.“ *Дигитализација културне баштине, универзитетски репозиторијум и учење на даљину*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.
6. *Библиотекарство и Информатика*, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Доступно на: <http://www.fil.bg.ac.rs/lang/sr/katedre/bibliotekarstvo-i-informatika/istorijat/>, (Приступљено: 30. 7. 2023)
7. Бојић, Милутин. „Плава гробница.“ *Читанка за 7. разред основне школе*, 147. Београд: Нови Логос, 2012.
8. Будимиров, Вања. „Учење по моделу.“ *Amplitude magazin*, 2023. (23. 10. 2023), <https://amplitudemagazin.com/ucenje-po-modelu>.
9. Булатовић, Марија. „Место књиге од настанка до данас у Универзитетској библиотеци ’Светозар Марковић’“, у: *Књига и језик у развоју савременог друштва*, 271–272. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.
10. Бут, Тони и Ајнсков, Мел. *Приручник за инклузивни развој школе*. Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања Републике Србије, 2010, стр. 7.
11. Васиљевић Благојевић, Милица и Перић, Ненад. *Улога и утицај образовања на друштвени и економски развој појединца и земље*. Београд: Факултет Метрополитан, https://www.researchgate.net/publication/323866811_Uloga_i_uticaj_obrazovanja_na_drustveni_i_ekonomski_razvoj_pojedince_i_zemlje. (Приступљено: 26. 6. 2023), стр. 4.
12. Василијевић, Данијела. „Усавршавање наставника на даљину.“ *Андрогогија на почетку трећег миленијума*, 224. Београд: Институт за педагогију и андрагогију, Филозофски факултет, 2007.
13. Величковић, Соња. *Информатичка писменост и оспособљеност наставника за е-учење и е-наставу у наставном процесу*, Research Gate, 2018, Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/323295817_INFORMATICKA_PISMENOST_I_OSPOBLENOST_NASTAVNIKA_ZA_E-UCENE_I_E-NASTAVU_U_NASTAVNOM_PROCESU. (Приступљено: 12. 11. 2023), стр. 1–7.

14. Вељковић, Ненад. *Дизајнер медија у образовању*. PC press, 2015. <https://pcpress.rs/dizajner-medija-u-obrazovanju/> (Приступљено: 30. 7. 2023)
15. Вељановски, Раде. *Медијски систем Србије*. Београд: Чигоја штампа, 2009. 179 стр.
16. Видевски, Милица, Мира Видаковић и Оља Арсенијевић. „Интернет у настави и учењу“, у *Синтеза 2014 – Impact of the Internet of Business Activities in Serbia and Worldwide*, 2014. <https://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2014/368-374.pdf>, (Приступљено: 12. 3. 2021) 368 стр.
17. Вилотијевић, Младен. *Дидактика I*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000. 486 стр.
18. Вилотијевић, Младен. *Дидактика 2*. Београд: Научна књига – Учитељски факултет, 2000. 335 стр.
19. Вилотијевић, Младен. *Дидактика 3*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000. 634 стр.
20. Вилотијевић, Младен. *Од традиционалне ка информационој дидактици*. Београд: Педагошко друштво Србије, 1999. 64 стр.
21. Вилотијевић, Младен и Мандић, Данимир. *Иформатичко-развијајућа настава у ефикасној школи*. Београд: Српска академија образовања, Учитељски факултет, 2016.
22. Вилић, Драгана. „Улога знања и образовања у савременом друштву.“ *Политеиа*, Бања Лука, 2014 (17. 3. 2023), <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2232-9641/2014/2232-96411408390V.pdf> стр. 166–402.
23. Вилкокс, Денис Л. и други. *Односи са јавношћу стратегија и тактике*. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, 2006, стр. 4–7.
24. Центар за образовне иницијативе Step by Step. „Водич кроз ваннаставне активности.“ Сарајево, 2016. <https://inskola.com/wp-content/uploads/2021/11/VODIC-KROZ-VANNASTAVNE-AKTIVNOSTI.pdf>. (Приступљено: 10. 9. 2023) стр. 12–34.
25. *Водич кроз стратегију Европа 2020*. <http://arhiva.emins.org/uploads/useruploads/knjige/11-vodic-kroz-evropu-2020.pdf> (Приступљено: 29. 3. 2021) стр 12.
26. Вранеш, Александра, Љиљана Марковић и Јасна Јанићијевић. *Етичност у науци и култури*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2008, стр. 35–86.
27. Вранеш, Александра, Љиљана Марковић, Љиљана Бајић и Стана Смиљковић. *Школа и библиотека*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013. 234 стр.
28. *Времплов*. Универзитетска библиотека у Београду. <http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/strana/64/vremeplov> (Приступљено: 13. 9. 2023).

29. Вукадиновић, Дејана. „Србија, технологија и школе: Мобилни телефони под кључем - шта кажу деца, а шта наставници.” *BBC News*, 2022. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-60855164?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bdanas.rs%5D-%5Blink%5D-%5Bserbian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>. (Приступљено: 20. 11. 2023)
30. Вукчевић Јанковић, Ната. „Улога и значај компјутера у наставном процесу.“ Уредник Живка Крњаја. *Настава и васпитање*, бр. 3 (10. 9. 2023) Педагошко друштво Србије, Београд, Филозофски факултет Универзитета у Београду и Институт за педагогију и андрагогију, Београд, 1998. <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0547-33309803426V>. стр. 1.
31. *Где цвета лимун жут.* Кошутњак филм, 2006. <https://www.youtube.com/watch?v=j7MLTvB62Oc>. (Приступљено: 10. 3. 2023)
32. Гиденс, Ентони. „Образовање и индустријализација.“ *Социологија*, Економски факултет (2005): 496–497.
33. Грујић, Драгана. *Час у школској библиотеци, Креативне радионице у школској библиотеци*. књига 2, Београд: Филолошки факултет, 2012. 63.
34. „Да ли мобилни телефони ометају наставу.” *РТС*, 2018. <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/3293832/da-li-mobilni-telefoni-ometaju-nastavu.html>. (Приступљено: 20. 11. 2023)
35. „Деца и технологија: Када детету дозволити мобилни телефон.” *Данас*, Србија, 2022. <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/deca-i-tehnologija-kada-detetu-dozvoliti-mobilni-telefon/>. (Приступљено: 20. 11. 2023)
36. Дикић, Нина. *Интернет и мобилни уређаји као средства образовања*. Ниш: Филозофски факултет, 2019. <https://psihologijainterneta.wordpress.com/2019/05/28/internet-i-mobilni-uredaji-kao-sredstva-obrazovanja/>, (Приступљено 11. 3. 2021)
37. Димитријевић, Јана. *Слушамо ли аудио књиге?*. 2022. <https://epale.ec.europa.eu/sr/blog/slusamo-li-audio-knjige>. (Приступљено: 8. 8. 2023)
38. Димитријевић, Србољуб Д. „Место и улога професије учитељ у савременом друштву (социолошки аспект).” Уредник Данијела Здравковић. *Место и улога учитеља у савременом друштву*. Врање: Педагошки факултет у Врању Универзитета у Нишу, 2018. <https://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacija/mesto-i-uloga-ucitel%dl%98a-u-savremenom-drustvu/> (Приступљено: 29. 7. 2023), стр. 25.
39. *Дипломирани дизајнер медија у образовању*. Нови Сад: Педагошки факултет, Универзитет у Новом Саду. <https://pefsoso.wordpress.com/diplomirani-dizajner-medija-u-obrazovanju/>. (Приступљено: 30. 7. 2023)
40. *Дипломирани библиотекар-информатичар*. Нови Сад: Педагошки факултет, Универзитет у Новом Саду. <https://pefsoso.wordpress.com/diplomirani-bibliotekar-informaticar/>. (Приступљено: 30. 7. 2023)

41. Друштво школских библиотекара Србије. „О нама.” <https://www.skolskibibliotekari.edu.rs/sajt/index.php/o-nama/istorija>, (Приступљено: 15. 9. 2023).
42. Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Историја српских библиотека 1801–1850*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1963. 251 стр.
43. Ђоковић, Гордана. „Библиотеке у друштву знања.“ *Зборник радова Филолошког факултета*, Београд: Универзитет у Београду, 2017. http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_book/2017/biblioinfo/biblioinfo-2017-ch5.pdf. (Приступљено: 28. 7. 2023), стр. 60–63.
44. Ђоковић, Гордана. „Школска библиотека у савременом образовању.” *Креативна радионица у школској библиотеци*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012. стр. 69–71.
45. Ђорђевић, Босиљка и Ђорђевић, Јован. *Ученици о својствима наставника*. Београд: Институт за педагошка истраживања, Просвета, 1988. 218 стр.
46. Ђурић, Драгана М. „Образовање, конкурентност, развој“, у Веселин Вукотић и др. (ур.), *Образовање и развој*. Београд: Центар за економска истраживања друштвених наука, 2013. http://www.idn.org.rs/biblioteka/Obrazovanje_i_razvoj.pdf, (Приступљено: 17. 3. 2023) стр. 166.
47. ЕИБ инвестирала 65 милиона евра у дигитализацију српских школа. Европска инвестициона банка, 2020. <https://www.eib.org/en/press/all/2020-217-eib-supports-digitalisation-of-serbian-schools-with-eur65-million?lang=sr>. (Приступљено: 20. 9. 2023).
48. ЕУ за тебе. „Образовање: о сектору.“ <https://www.euzatebe.rs/rs/sektori/obrazovanje> (Приступљено: 17. 3. 2023).
49. Делегација Европске уније у Србији. „ЕУ и Србија на делу – Образовање.“ <http://europa.rs/pomoc-eu-republici-srbiji/eu-i-srbija-na-delu/obrazovanje/> (Приступљено: 10. 3. 2023)
50. Закон о библиотечко-информационој делатности. *Службени гласник Републике Србије* бр. 52/11 (2011)
51. Закон о библиотечко-информационој делатности, *Службени гласник Републике Србије*, *Просветни гласник* бр. 78 (2021) <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/52/1/reg>. (Приступљено: 20. 9. 2023)
52. Закон о основном образовању и васпитању. *Службени гласник Републике Србије* бр. 129 (2021) <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2013/55/1/reg>, (Приступљено: 25. 9. 2023)
53. Закон о основама система образовања и васпитања. *Службени Гласник Републике Србије*, 2017. *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja: 88/2017-3, 27/2018-3* (dr.

zakon), 27/2018-22 (dr. zakon), 10/2019-5, 6/2020-20, 129/2021-9, 92/2023-332 (pravno-informacioni-sistem.rs) (Приступљено: 20. 11. 2023)

54. Закон о основама система образовања и васпитања. *Службени гласник Републике Србије* бр. 129 (2021)

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html (Приступљено: 25. 9. 2023).

55. Закон о електронским медијима. *Службени гласник Републике Србије* бр. 83 (2014) од 5. 8. 2014, 6 (2016)-др.закон од 28. 1. 2016, 129 (2021) од 28. 12. 2021. Доступно на: [Zakon o elektronskim medijima 83-20146, 6-2016-dr.zakon,129-2021.pdf](#) (rem.rs) (Приступљено: 10. 9. 2023)

56. Закон о јавном информисању и медијима. Члан 15 *Службени гласник РС* бр. 83 (2014) и 12 (2016) https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html (Приступљено: 10. 3. 2021)

57. Закон о радиодифузији. *Службени гласник Републике Србије*. бр. 41 (2009) http://rem.rs/uploads/files/Zakoni/1803-zakon_o_radiodifuziji.pdf. (Приступљено: 10. 9. 2023).

58. Ивић, Иван, Ана Пешикан и Слободанка Антић. *Активно учење*. Београд: Народна библиотека Србије, 2003, стр. 19–21.

59. Илић, С. „Употреба информационих технологија у настави – ставови и мишљења наставника и ученика.” Докторска теза, Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду, 2020, стр. 71–73.

60. IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке. *Гласник НБС* бр. 1 (2005), <https://archive.ifla.org/VII/s11/pubs/SchoolLibraryGuidelines-sr.pdf> (Приступљено: 14. 9. 2023), стр. 390–407.

61. Јањушевић, Милан Ј. *Дидактика*. Београд: „Вук Караџић”, 1969, 326 стр.

62. Јелић, Вера. „Наставна средства у савременој настави.” Семинарски рад, Факултет техничких наука у Чачку, 2015.

<http://ftn.kg.ac.rs/download/SIR/SIR%20Vera%20Jelic%208032014.pdf>. (Приступљено 6. 6. 2023), стр. 2–3.

63. Јеремић, Вука. „Технолошка транзиција и промена културне парадигме.” у књизи *Књига и језик у развоју савременог друштва*, приредили Александра Вранеш и Љиљана Марковић, 69–73. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.

64. Јовановић, Дарко, Драгиша Вученић и Радован Антонијевић. „Утицај Интернета и компјутерских игара на васпитање и развој деце.” *Педагогија* бр. 4 (2012): 484–490.

65. Кеџман, Виолета. *Медијска писменост и критичко мишљење*. Београд: Клио, 2023, 265 стр.

66. Клеменовић, Јасмина и Милутиновић, Јована. „Искуства досадашњих реформи Система васпитања и образовања у нашој земљи.” *Педагогија* бр. 1 (2003): 10–64.

67. Клајн, Иван и Шипка, Милан. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2008, стр. 531.
68. Кљајић, Веселин. *Интервју у штампи у онлајн магазинима, на Интернету*. Београд: Чигоја штампа, 2009, 328 стр.
69. Костић, Тамара. „Како покренути унутрашњу мотивацију за учење.“ *НТЦ*. <https://ntcucenje.com/ucimo-vizuelno/> (Приступљено: 10. 3. 2023).
70. Кошир, Манца. „Укључивање књиге у образовни програм медијске писмености.“ у књизи *Медијска истраживања*, зnanствено-стручни часопис за новинарство и медије, приредила Нада Зграбљић Ротар, 77. Загреб: Наклада Медијска истраживања, 2002. <https://hrcak.srce.hr/clanak/36812>, (Приступљено: 18. 3. 2023).
71. Кривокапић, Милица и Арнаудов Митко. Анализа извештаја Европске комисије за Србију од 2011. до 2015. године. *Европско законодавство*, 15 (58). стр. 9–36. ISSN 1451-3188, <http://repositorijum.diplomacy.bg.ac.rs/1222/> (Приступљено: 20. 2. 2024).
72. Крстев, Цветана. „Интернет као извор информација.“ у књизи *Школски библиотекар сарадник у настави*, 73. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Библиотекарско друштво Србије, 2008.
73. Кузмановић, Јелена. „Нова улога библиотеке у основним школама и комуникациона стратегија за њено промовисање.“ *Култура полиса*, год. IX, бр. 17, 123–146. Београд: Мегатренд Универзитет, 2012.
74. Кузмановић, Биљана, Жељко Папић и Слободан, Антић. „Могућности примене веб 2.0 алата у образовању.“ *Педагогија* бр. 2 (2017), <http://www.forumpedagoga.rs/wp-content/uploads/2018/07/Pedagogija%20broj%202%20za%202017.pdf>. (Приступљено: 15. 11. 2023).
75. Кузмановић, Добринка, Весна Златаровић, Наташа Анђелковић и Јелена Жунић-Цицварић. *Деца у дигиталном добу*. Ужице: Ужички центар за права детета, 2019. https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/Deca_u_digitalnom_dobu.pdf. (Приступљено: 20. 11. 2023) стр. 12–48.
76. Лазор, Мирјана, Славица Марковић и Снежана Николић. *Приручник за рад са децом са сметњама у развоју*. Нови Сад: Новосадски хумани центар, 2008.
77. Ловаковић, Ана. *Стратегија фокусирана на регионалне циљеве економског развоја*. http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2013/10/03/feature-02 (Приступљено: 30. 6. 2018).
78. *Мала енциклопедија Просвета*. Београд: Просвета, 1978, стр. 196.
79. Мандић, Данимир. *Образовање на даљину*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду. http://www.edu-soft.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/rad1_.pdf (Приступљено: 9. 10. 2023), стр. 2–3.

80. Марковић, Марија и Поповић Читић, Бранислава. „Обим и садржај коришћења Интернета од стране ученика основних школа.“ *Педагогија* бр. 1 (2015) <http://www.forumpedagoga.rs/wpcontent/uploads/2018/05/Pedagogija%20br.%201%20za%202015.%20godinu.pdf>. (Приступљено: 14. 8. 2023), стр. 93.
81. Матијашевић Обрадовић, Јелена, Сандра Брканлић и Драгана Милић. „Да ли е-учење побољшава квалитет високог образовања.“ *XXIII скуп Трендови развоја: Положај високог образовања и науке у Србији*. Златибор, 2017. https://www.researchgate.net/profile/Jelena-Matijasevic/publication/341115392_Da_li_e-ucenje_poboljsava_kvalitet_visokog_obrazovanja/links/5eaf545045851592d6b84e8f/Da-li-e-ucenje-poboljsava-kvalitet-visokog-obrazovanja.pdf. (Приступљено: 12. 9. 2023).
82. Миладиновић, Татјана. *Учење на даљину*. <https://vts.edu.rs/wp-content/uploads/2019/04/e-ucenje-1.pdf>. (Приступљено: 15. 11. 2023).
83. Министарство просвете Републике Србије. *Информатика и рачунарство обавезан предмет за ученике петог разреда*. <https://prosveta.gov.rs/vesti/informatika-i-racunarstvo-obavezan-predmet-za-ucenike-petog-razreda/> (Приступљено: 26. 7. 2023).
84. Министарство за европске интеграције, Република Србија. Извештај о напретку Србије за 2012. годину. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izve%C5%A1taj_napretku_2012.pdf. (Приступљено: 10. 3. 2021), стр. 78–79.
85. Министарство за европске интеграције, Република Србија. Извештај о напретку Србије за 2013. годину. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_2013.pdf, (Приступљено: 10. 3. 2023), стр. 64.
86. Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Република Србија. Извештај о реализацији Акционог плана за спровођење Стратегије развоја образовања до 2020. године за 2017. годину. 2018. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/08/AP-SROS-IZVESTAJ-15jun.pdf>. (Приступљено: 26. 5. 2023), стр. 173–174.
87. Министарство просвете Републике Србије. *Онлајн и хибридна настава*, <https://prosveta.gov.rs/prosveta/digitalizacija-u-prosveti-i-nauci/onlajn-i-hibridna-nastava/>. (Приступљено: 16. 11. 2023).
88. Митровић-Марић, Јасмина Д. „Библиотека, школа и медији.“ Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013, стр. iii.
89. Мићић, Радован. „Млади и читање.“ у књизи, *Књига и језик у развоју савременог друштва*, приредили Александра Вранеш и Љиљана Марковић, 22–387. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.
90. Мркаљ, Зона. „Улога библиотекара у припреми ученика за такмичења из српског језика и књижевности.“ *Школска библиотека и настава српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2010.

91. Н. Б. „Какве телефоне имају грађани Србије: Готово сви „паметни“, више од 1,2 милиона спремно за 5Г.” *NI*, Србија, 2023. <https://n1info.rs/vesti/mobilni-telefoni-u-srbiji/>, (Приступљено: 20. 11. 2023).
92. Надрљански, Ђорђе, Мила Надрљански и Вероника Домитровић. „Е-образовање – питања и дилеме утицаја и резултата.“ *Педагогија*. Београд: Форум педагога, Цицеро, 2016.
93. „Највеће занимљивости током историје телевизије.“ *Едукација*. 2017. <https://edukacija.rs/zanimljivosti/najvece-zanimljivosti-tokom-istorije-televizije>, (Приступљено: 10. 3. 2023).
94. Николић Владан. „11 земаља са најбољим системом образовања на свету.” *National Geographic Serbia* (2019) <https://nationalgeographic.rs/zanimljivosti/a23412/znate-li-kojih-11-drzava-je-u-samom-vrhu-po-kvalitetu-obrazovanja.html>. (Приступљено: 8. 10. 2023).
95. Николић, Невена и Милојевић, Зоран. *Извештај: Тренутно стање у онлајн настави у Србији и региону*. Бор: Образовно креативни центар, 2020, стр. 91–92.
96. Њежић, Татјана. „Језик нас и чува и лечи.” *Блиц* (2010) <https://www.blic.rs/kultura/vesti/jezik-nas-i-cuva-i-leci/e6nl5b5> (Приступљено: 17. 3. 2021).
97. Обрадовић, Јелена и Арсић Соња. „Улагање у људске ресурсе, инвестиција или трошак.“ *Часопис за економију и тржишне комуникације*, год 3, бр. 2 (2013) http://www.emc-review.com/sites/default/files/2013_2/EMC%20%20godina%20III_broj%202-Jelena%20Obradovic.pdf. (Приступљено: 17. 3. 2023).
98. *Обука тренера за увођење новог наставног предмета Техника и технологија и примену релевантних програмских садржаја оријентисаних ка исходима*, Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2017. <https://zuov.gov.rs/obuka-trenera-za-uvodjenje-novog-nastavnog-predmeta-tehnika-i-tehnologija-i-primenu-relevantnih-programskih-sadrzaja-orijentisanih-ka-ishodima/>. (Приступљено: 20. 11. 2023).
99. Одановић, Олга. „Шта сам теби а ко сам себи.” К1 телевизија, аутора Ивана Станковића. (19. 12. 2022) <https://www.youtube.com/watch?v=fxHG7iNWsdo>.
100. Пантелић, Мариола. *Револуција у издаваштву – Аудио-књиге*. <https://mariolapantelic.com/revolucija-u-izdavastvu-audio-knjige/> (Приступљено: 8. 8. 2023).
101. Мастер професор технике и информатике. Педагошки факултет у Врању Универзитета у Нишу. <https://www.pfvr.ni.ac.rs/ias/> (Приступљено: 30. 7. 2023).
102. Пенков, Миле. „Библиотека основне школе и њена функција у настави српског језика и књижевности.” Докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Учитељски факултет у Врању, 2014.
103. Перих, Ненад. *Утицај и примена дигиталних медија на васпитање и образовање деце*. Београд: Универзитет Метрополитан, 2017. https://www.academia.edu/40153125/Uticaj_i_primena_digitalnih_medija_na_vaspitanje_i_obrazovanje_dece (Приступљено: 27. 3. 2023).

104. Петаковић, Невена. „Да ли је ТВ и даље медиј будућности или постаје медиј прошлости.“ *Нова Економија*, 2022. <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/da-li-je-tv-i-dalje-medij-buducnosti-ili-postaje-medij-proslosti>. (Приступљено: 1. 8. 2023).
105. Петровић, Марина. „Шта је веб 3.0.“ *Школска дигитедија*. бр. 11 (2012).
106. Подршка Европске уније. *Министарство просвете, науке и технолошког развоја*. <https://www.mpn.gov.rs/podrska-evropske-unije/>. (Приступљено: 17. 3. 2021).
107. Портал отворених података. *Министарство унутрашњих послова Републике Србије*. <https://opendata.mpn.gov.rs/>. (Приступљено: 25. 9. 2023).
108. *Почетна*. Републички завод за статистику, Србија. 2023. <https://www.stat.gov.rs/>. (Приступљено: 20. 11. 2023).
109. Правилник о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник* бр. 17 (2021).
110. Правилник о програму рада стручних сарадника у основној школи. *Службени гласник Републике Србије, Просветни Гласник* бр. 1/94 (1994).
111. Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника. *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 5/2012 (2012) demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2021_08/PG_006_2021_104.htm (Приступљено: 22. 9. 2023).
112. Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника. *Службени гласник, Просветни гласник*, бр. 6 (2021) http://www.zetss.edu.rs/wp-content/uploads/2021/12/pravilnik_o_program_rada_strucnih_saradnika_5_2012_6_2021.pdf, (Приступљено 15. 9. 2023).
113. Правилник о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи. *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 11 (2012).
114. Правилник о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 5 (2019).
115. Правилник о изменама и допунама Правилника о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 16 (2020).
116. Правилник о допуни Правилника о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи. *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 4 (2021).
117. Правилник о степену и врсти образовања наставника, стручних сарадника и помоћних наставника у гимназији. *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 4 (2022).

118. Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 4 (1990).
119. Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање. *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, бр. 74 (2018).
120. Правилник о изменама и допуни Правилника о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник Републике Србије*, РС, бр. 88/17, 27/18 – др. закон, 10/19 и 6/20.
121. Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији. Рател, Србија, 2020. https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Kvartalni%20pregled%20podataka%20Q4%202020.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023).
122. Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији. Рател, Србија, 2021. https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Pregled%20trzista%20Q4%2021%20final.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023).
123. Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији. Рател, Србија, 2022. https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Pregled%20trzista%20Q4%2022.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023).
124. Преглед тржишта електронских комуникација у Републици Србији. Рател, Србија, 2023. https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Pregled%20trzista%20%20Q3%202023.pdf, (Приступљено: 20. 11. 2023).
125. Пуљек-Бубрић, Нарциса и Богућанин, Ферида. „Изазови дигитализације: креирања дигиталне библиотеке и очувања дигиталне грађе.” Међународни симпозиј *Дигитализација културне баштине у Босни и Херцеговини*, 2010, <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/2043/026%2520BUBRIC%2520BOUCANIN.pdf?sequence=1>, (Приступљено: 13. 8. 2023).
126. Ранчић, Јована. „Улога медија у социјализацији деце.“ Отворени докторски семинар. Факултет политичких наука, Универзитет у Београду. <https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Jovana-Ran%C4%8Di%C4%87-Ulogamedija-u-socijalizaciji-dece-ODS.pdf>, (Приступљено: 10. 3. 2023).
127. Рапајић, Валентина. „Модалитети и функција оледног часа.” *Педагогија* 4 (2001).
128. „РЕМ доделио националне ТВ и радио фреквенције.” *РТС*, 2022. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4904458/rem-dodelio-nacionalne-tv-i-radio-frekvencije.html>, (Приступљено: 22. 9. 2023).
129. *Ризици по децу током коришћења Интернета*. Чувам те – национална платформа за превенцију насиља које укључује децу. <https://cuvamte.gov.rs/vest/rizici-po-decu-tokom-koriszenja-interneta/3657.php>, (Приступљено: 20. 10. 2023).
130. Рот, Никола. *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике, 2002.

131. Саопштење за медије: Учинити дигитални свет сигурнијим за децу – уз повећавање приступа интернету за добробит најугроженије деце. *Уницеф*, Србија, 2017. <https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/u%C4%8Diniti-digitalni-svet-sigurrijim-za-decu-uz-pove%C4%87avanje-pristupa-internetu-za>, (Приступљено: 12. 10. 2023).
132. Сви славни српски глумци. Драган Николић – „Плава гробница.” https://www.youtube.com/watch?v=__VXm10pmRI, (Приступљено: 10. 3. 2023).
133. Софронијевић, Адам. „Друштвено технолошке иновације и књига: да ли можемо и даље бити само усамљени читаоци?“ *Књига и језик у развоју савременог друштва*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.
134. Спасић Тошић, Ана. „Улога школске библиотеке у реализацији интегративне наставе у основној школи“ у књизи *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, уредник Сунчица Денић. Врање: Универзитет у Нишу, 2016. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2466-3905/2016/2466-39051607381S.pdf>(Приступљено:17. 3. 2023).
135. Спасић, Данијела. „Школска дисциплина у Србији у 19. и почетком 20. века.” Стручни чланак, Земун: Криминалистичко-полицијска академија. 2008. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2008/0353-71290803173S.pdf>, (Приступљено: 26. 6. 2023).
136. Станковић, Невена. „Србија у односу са ЕУ.” у књизи *Европска унија и Западни Балкан - изазови и перспективе*, приредили Владимир Трапара, Драгана Ђукановић Београд: Мала књига, 2014.
137. Стаматовић, Десанка. „Библиотекарство.“ *Историја српске културе*. Горњи Милановац: Дечије новине, Београд: Удружење издавача и књижара Југославије, 1996. https://www.rastko.rs/isk/isk_19_c.html (Приступљено: 17. 9. 2022).
138. *Стање деце у свету: Деца у дигиталном свету*, Уницеф, Србија, 2017. <https://www.unicef.org/serbia/media/2656/file/Deca%20u%20digitalnom%20svetu.pdf>, (Приступљено: 20. 10. 2023).
139. Стокић Симончић, Гордана. „Приватне библиотеке код Срба у средњем веку.“ *Православље*, Новине Српске Патријаршије, бр. 1062 (2011) <https://pravoslavje.spc.rs/broj/1062/tekst/privatne-biblioteke-kod-srba-u-srednjem-veku/print/lat> (Приступљено: 1. 1. 2022).
140. Стокић Симончић, Гордана. „Културно просветна делатност школског библиотекара.” *Школски библиотекар сарадник у настави*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2008.
141. Степановић, Милан и Степановић-Милошев, Сања. „Настанак и рад школске библиотеке у сомборској српској учитељској школи – Препарандији (1817–1920).“ *Зборник радова са Међународног научно-стручног скупа 200 година Препарандије*. Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.
142. Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 107 (2012)

143. Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, нацрт за дискусију. *Министарство просвете и науке*, Београд, 2012, стр. 85.
144. Стратегија развоја образовања у Србији до 2030. године. *Службени гласник Републике Србије*, 2021. стр. 113.
145. Тадић, Александар и Ристић, Мирослава. „Ефекти медијског оглашавања на понашање деце.” *Педагогија* бр. 4 (2013).
146. „ТВ Ревивија.” *Политика*, бр. 39453, 29. септембар 2023, стр. 10–23.
147. Тодоровић, Неда. *Интерпретативно и истраживачко новинарство*. Београд: Чигоја штампа, 2002.
148. Тољага, Невена. „Култура: у потрази за новом парадигмом.” *Креативна драма у школској библиотеци*, књига 3, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013.
149. Трнавац Недељко. *Педагог у школи*. Београд: Учитељски факултет, 1993.
150. Ходал, Јосипа. „Улога медијске писмености у образовању.” Дипломски рад, Загреб: Свеучилиште у Загребу, 2018. <https://core.ac.uk/download/pdf/197611014.pdf>, (Пристапљено: 10. 3. 2023).
151. Цврkota, Сања и Тасић, Радмила, „Књига пред новим изазовима.” у *Књига и језик у развоју савременог друштва*, приредили Александра Вранеш и Љиљана Марковић, 487. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.
152. Цејнова, К. „Масовна дигитализација за истраживање и проучавање: стратегија дигитализације Баварске државне библиотеке.” *Годишњак Библиотеке Матице српске*, 2009.
153. Цекић Јовановић, Оливера, Андријана Јаковљевић и Ирена Голубовић Илић. „Методички поступци за реализацију уводног дела часа.” *Педагогија*. 2013.
154. Црњански, Милош. „Свети Сава.” *Политика*. Београд: Клуб „Привредник“ и Задужбина Милоша Црњанског, 2011.
155. Џинкић, Оља С. „Историјски приказ реформних педагошких идеја – данашњи исходи и достигнућа.” у *Зборник радова* бр. 21. Ужице: Педагошки факултет у Ужицу, 2019. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2560-550X/2019/2560-550X1921009X.pdf>. (Пристапљено: 27. 11. 2023).

1. Alcantud-Diaz Maria and Gregori-Signes Carmen, “Audiobooks: Improving Fluency and Instilling Literary Skills and Education for Development”, TALIS, Universitat de València, 2014, Available from https://www.researchgate.net/publication/267863388_Audiobooks_Improving_Fluency_and_Instilling_Literary_Skills_and_Education_for_Development, (Accessed 8 August 2023) p. 112, 114.
2. *Audiobooks and literacy*, National Literacy Trust, Velika Britanija, 2020, Available from <https://literacytrust.org.uk/news/we-release-research-review-benefits-audiobooks-literacy/>, (Accessed 8 August 2020)
3. Bonwell Charles C. and Eison James A., *Active learning: Creating Excitement in the Classroom*, School of Education and Human Development The George Washington University, 1991, (104 p.) p. 2.
4. Doğruer, N., Eyyam, R., & Meneviş, İ. (2011). The use of the internet for educational purposes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 28, 606–611. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.115>
5. Firmansyah Deri and Saepuloh Dadang, „Social Learning Theory: Cognitive and Behavioral Approaches“, in *JIPH*, Indonesia, 2023, Available from: file:///C:/Users/milah/Downloads/297-324_SLT_CognitiveBehavioralApproaches-Firmansyahalall.2022.pdf, (Accessed 29 November 2023) p. 299.
6. Haleem, A., Javaid, M., Qadri, M. A., & Suman, R. (2022). Understanding the role of digital technologies in education: A review. *Sustainable Operations and Computers*, 3, 275–285. <https://doi.org/10.1016/j.susoc.2022.05.004>
7. *Heinrich Pestalozzi Comprehensive documentation*, Pestalozzi im Internet, Verein, 2023, Available from: <https://en.heinrich-pestalozzi.de/>, (Accessed 20 October 2023)
8. *Herbart's biography*, The International Herbart Society, Available from: <https://www.herbart-gesellschaft.de/ueber-herbart/>, (Accessed 20 October 2023)
9. Kadirov, K. Sh. (2020). The Role of Media Education and Social Media in Modern Teaching. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(3), 56–58. <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/03/Full-Paper-THE-ROLE-OFMEDIA-EDUCATION-AND-SOCIAL-MEDIA-IN-MODERN-TEACHING.pdf>
10. Kajal. (2023, January 27). *Role of Internet in Education*. The Asian School. Retrieved February 29, 2024, from <https://www.theasianschool.net/blog/role-of-internet-in-education/>
11. Kaur, V., Kaur, A., Kaur, K., & Kaur, S. (2016). The Role of Internet in Education. *International Journal of Scientific Engineering and Applied Science (IJSEAS)*, 2(11), 172–178. <https://ijseas.com/volume2/v2i11/ijseas20161116.pdf>

12. Koumadoraki, A., & Koumadoraki, A. (2023, December 18). *12 Modern teaching methods revolutionizing online Education*. LearnWorlds. <https://www.learnworlds.com/teaching-methods-online-education/>
13. Mirza, E. (2024, February 26). *The role of social media in education*. SocialBu Blog. <https://socialbu.com/blog/role-of-social-media-in-education/>
14. Peko, A., & Sablić, M. (2005). Contemporary Teaching. In A. Peko, E. Borić, & M. Sablić (Eds.), *Teaching as a (non-) mutual process* (Vols. 34–42). University Josip Juraj Strossmayer in Osijek Faculty of Philosophy. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED518516.pdf>
15. People in Need. (2014). Part Four: Assessing Student Learning. In *Modern Teaching Methods for Teachers*. People in Need, Addis Ababa. https://site-484428.mozfiles.com/files/484428/Active_learning_methodologie_EN.pdf
16. Piirimees, A., Boltovsky, M., & Rozsypálková, J. (2020). Teachers' understanding of contemporary approaches to teaching and learning. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. <https://doi.org/10.15405/epicepsy.20111.21>
17. Preeti. (2014). Education and Role of Media in Education System. *International Journal of Scientific Engineering and Research (IJSER)*, 2(3), 174–177. <https://www.ijser.in/archives/v2i3/SjJwMTMxNTg=.pdf>
18. Raju, R. (2019). Role of Media in Education. *Think India Journal*, 22(10), 9499–9506. https://www.researchgate.net/publication/362945587_Role_of_Media_in_Education#fullTextFileContent
19. Sharma, N. (2023, January 27). What is the Importance of Media in Education? - Naman Sharma - Medium. *Medium*. <https://medium.com/@sharmanaman8888/what-is-the-importance-of-media-in-education-aab35d45e457>
20. Shoutoutuk. (2021, December 17). *Impacts of Media in Teaching and Learning*. ShoutOutUK.org. Retrieved February 29, 2024, from <https://www.shoutoutuk.org/2021/12/17/impacts-of-media-in-teaching-and-learning/>
21. Spjeldnæs Kari and Karlsen Faltin, „How digital devices transform literary reading: The impact of e-books, audiobooks and online life on reading habits“, article, *New Media and Society*, 1-17, 2022, p. 7.
22. Schmid Silvia, *Pestalozzi's Teachings on Moral Education*, PhD thesis, Loyola University Chicago, 1997, p 38.

23. Thomason Richmond, „Logic and Artificial Intelligence“ in: Edward Zalta. (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2018, Stanford, Available from <https://plato.stanford.edu/entries/logic-ai/>, (Accessed 8 October 2023)
24. Ziller, *Tuiskon*, German Biography, Available from: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118636871.html?language=en> (Accessed 20 October 2023)

Прилог 1: Радионице реализоване у пракси: Предлог за унапређење сарадње између Библиотеке „Милутин Бојић“ и Основне школе „Стеван Сремац“

Две едукативне радионице су спроведене са циљем предлога унапређења сарадње између Основне школе „Стеван Сремац“ и огранка јавне библиотеке „Милутин Бојић“ у Борчи. Активност је припремана и реализована у просторијама библиотеке „Милутин Бојић“ који испуњава све услове за организовање едукативне радионице. Досадашња сарадња поменуте библиотеке и оближње школе, углавном се сводила на организован обилазак библиотеке од стране ученика млађих разреда и посете библиотекара школи. Радионице су резултирале успостављањем интеракције са потенцијалом за продубљивање сарадње и позитивним реакцијама ученика приликом посете поменутој установи.

Преглед:

Опис: Едукативна драмска радионица за ученике Основне школе „Стеван Сремац“ у огранку јавне библиотеке „Милутин Бојић“.

Тенденције: Створити опуштenu и пријатну атмосферу за ученике, без квантитативне евалуације.

Циљеви: Унапређење сарадње између библиотеке и школе. Развијање интересовања за одлазак у библиотеку као одговарајуће место за истраживање различитих облика едукације.

Методички циљеви: Укључивање свих ученика у непосредну активност.

Дидактички циљеви: Упознавање са књижевним делом и разумевање његове суштине.

Педагошки циљеви: Развијање образовних, васпитних, естетских и етичких вредности.

Избор садржаја за две радионице одабран је из наставног плана и програма за основну школу. Урађене су две драмске радионице које нису биле усмерене на вештину глуме, већ је акценат стављен на коришћење другог простора, односно библиотеке, са жељом да ученици доживе библиотеку као простор у коме могу да се реализују различите активности, а не да се само изнајме књиге.

У реализацији драмских радионица учествовали су Оливера Рајовић, библиотекарка огранка јавне библиотеке „Милутин Бојић“, и ученици ОШ „Стеван Сремац“, прецизније, једно одељење другог разреда са Дубравком Маџут, учитељицом, и једно одељење шестог разреда, са Марином Копиловић, наставницом енглеског језика и одељенским старешином тог одељења. Радионица је реализована од октобра до

децембра,⁴⁸⁶ урачунавши период од почетка припремне фазе до извођења радионице и контемплације резултата.

Први месец, означен као припремна фаза, подразумевао је разраду идеје, договоре, организацију, планирање и спровођење анкете међу ученицима. Рад са ученицима реализован је током два месеца, новембра и децембра, а подразумевао је активности у школи и одлазак у библиотеку са значајним временом уложеним у израду и поставку сценографије.

Прва радионица:

Ученици шестог разреда у извођењу представе „Том Сојер“

Анкета која је спроведена у припремној фази, пре спровођења радионице, односила се на ученике из две групе, и пружила је увид у то у којој мери анкетирани ученици користе библиотеку, и који медијум радије користе за читање лектире: књигу или интернет.

Од 25 анкетираних ученика шестог разреда, на питање *Да ли одлазиш у библиотеку?*, позитивно се изјаснило њих 52%, од тога један ученик често посећује библиотеку, а 42% изјаснило се да не иде у библиотеку. *Да ли за лектуру користиш књигу или интернет?* Да користе књигу за читање лектире, рекло је 72% анкетираних ученика, а 8% је рекло да чита лектуру онлајн, док 20% ученика користи и књигу и интернет.

За даље потребе радионице, у договору са одељенским старешином, ученици 6. разреда одабрали су одломак из дела „Том Сојер“, Марка Твена.

Пошто је анкетање показало да се интернет користи у мањој мери, учесници су, као први задатак добили да употребе своје информатичке вештине и да, користећи библиотечке рачунаре, путем претраживача, прикупе податке о писцу, интерпретацију дела, критике и коментаре о делу итд., након чега су подељени у пет група према типовима личности и личним афинитетима.

За екстревертније ученике, одређене следеће две групе улога:

1. глумци;
2. наратори;

Док су за интровертније типове личности међу ученицима предвиђене следеће три групе улога:

3. сценографи и костимографи;
4. шаптачи;
5. група задужена за одабир и репродукцију музике.

Глумци, као прва група, бавили су се поделом улога, и интерпретацијом, односно, глумом, у настојању да дочарају дело. Друга група, наратори, увежбавала је технике текста и нарације у циљу „вођења“ публике кроз садржај представе. Трећа група, сценографи и костимографи, истраживали су историјат места фабуле, тадашњу архитектуру, амбијент и одевни стил. При реализацији сценографије, затражили су и добили помоћ наставнице ликовне културе. Четврта група, шаптачи, ишчитавали су дело и вежбали концентрацију, са значајном улогом пружања подршке, осећаја сигурности и практичне помоћи глумцима током извођења представе. Пета група је била задужена за

---

⁴⁸⁶ Радионице су спроведене 2017. године.

избор (при чему им је помогла наставница музичке културе) и пуштање музике која је одговарајућа периоду у ком је дело настало.

Ученици 6. разреда су демонстрирали самосталност, креативност, сарадњу и заинтересованост у припремању драмске радионице. Радили су посвећено у просторијама школске библиотеке, у оквиру својих група, повремено се састајући и договарајући о даљем раду, потешкоћама и занимљивостима са којима се сусрећу приликом заједничког пројекта. По потреби, укључивао се и одељељски старешина, коме је, ипак, у највећој мери припала улога надзора.

Представа је изведена у просторијама библиотеке „Милутин Бојић”, огранак у Борчи, а публику су чинили ученици из одељења која нису учествовала, прецизније један број ученика 6. разреда, библиотекар, стручни сарадници школе, одељенски старешина и гости библиотеке. Посебни додатни напор у очекиваном резултату демонстрирала је пета група, група задужена за избор музике, пошто су у деловима представе подражавали звукове цвркута птица, шуштања лишћа, жубора воде и сл. Креативност свих пет група, невероватна самосталност и сарадња, увек присутно позитивно расположење и мотивација, учинили су да представа постигне свој циљ.

По завршетку представе, прикупљене су повратне информације од публике које су се базирале на питањима: *Које емоције је ова активност изазвала?* и *Како си се осећао/ла током боравка у библиотеци?*

Сprovedено је и анкета међу учесницима у реализацији радионице. Упитани како су се осећали током припремања представе, сви учесници овог одељења одговорили су „пријатно”.

На питање *Шта вам се највише допало у припремању представе*, чак трећина ученика је рекла „све”, затим су истицали одабир садржаја, глуму, костиме, библиотеку, шминкање за представу... Охрабрују одговори да је деци све било прелепо, одлично. У одговорима на питање *Како сте се осећали током боравка у јавној библиотеци*, да се осећало пријатно, изјаснило се 92% ученика.

У овој активности нису учествовала два ученика зато што нису обезбедила сагласност родитеља. Као награду за учествовање у овој активности, сви ученици су бесплатно учлањени у библиотеку „Милутин Бојић”.

Друга радионица:

Други разред у извођењу представе „Вашар у Тополи“

Учитељица Дубравка Мацут и њено одељење другог разреда ОШ „Стеван Сремац“ одабрали су дело домаћег аутора Добрице Ерића под називом „Вашар у Тополи”, а сви родитељи су дали писану сагласност да ученици могу да излазе из школе и учествују у активности.

Анкета спроведена у 2. разреду показује да од 27 ученика у библиотеку одлази 66,6%, док у библиотеку не иде њих 33,4%. Ученике који одлазе у библиотеку, с обзиром на узраст, најчешће воде мама, тата, брат или сестра, што указује на то да је подршка породице веома значајна у неговању, развијању интересовања и љубави према књизи и коришћењу библиотеке.

Пошто је представа захтевала велики број учесника, сви ученици су добили задужења глумаца, осим једне девојчице која је добила улогу наратора. У току припремања представе, библиотекарка је упознала ученике са биографијом Добрице Ерића, стваралаштвом и контекстом у ком ствара, традицијом и српском културом. На једном од сусрета, у сарадњи са учитељицом, импровизиран је вашар у просторијама библиотеке тако што су биле постављене тезге са разноврсним производима који могу да се купе на вашару. Теме о којима се разговарало биле су *Како и зашто се одржавао вашар? Која је улога и значај вашара у ранијем периоду широм наше земље, као и данас, у сеоским срединама?* У припремању сценографије за представу, родитељи су били у великој мери ангажовани. За потребе представе направили су велику цркву, висине два метра, рингишпил, четири тезге и костиме. Њихова помоћ била је од огромног значаја да сценографија добије на изгледу и озбиљности. Овим се потврдило да је подршка родитеља у сарадњи са школом и библиотеком веома битна.

Због великог интересовања за ову представу, а малог простора у библиотеци, она је одржана у просторијама Предшколске установе „Јежурко” у Борчи. Публику су чинили предшколци ове установе, ученици 2. разреда ОШ „Стеван Сремац”, родитељи, васпитачи, учитељи, директор и стручни сарадници. Одлична сценографија, костимирани ученици, непосредни, спонтани наратор, који је сјајно водио публику кроз представу – свеукупно, ова драмска радионица, представа, оставила је јак позитиван утисак на присутне.

Поред тога, представа је била изузетно медијски пропраћена – екипа националне телевизије направила је прилог за емисију „Београдска хроника”, а о њој су извештавали и радио С и портали на интернету: Борча инфо и Српска економија.

Резултати анкете спроведене међу ученицима другог разреда након одржане представе показују да су се сви ученици осећали пријатно у току њеног припремања и у истом проценту, 100%, да су се пријатно осећали током боравка у библиотеци. На питање *Шта вам се највише допало?* одговори су били – костимирање, одлазак у библиотеку, припремање реквизита, глума, извођење представе. Како су све то доживели, најбоље показују њихове реакције после представе: узбуђење, радост, полет. Ученици другог разреда су такође као награду за учешће у драмској радионици бесплатно учлањени у библиотеку.

Две едукативне радионице драмског карактера постигле су свој циљ. Сарадња школе и јавне библиотеке, уз ангажовање родитеља, дала је изузетне ефекте и отворила пут за организовање бројних различитих облика сарадње.

Прилози:

Видео запис: Предлог за унапређење сарадње између Библиотеке „Милутин Бојић“ и Основне школе „Стеван Сремац“

Predlog za unapređenje saradnje između biblioteke „Milutin Bojić“ i Osnovne škole „Stevan Sremac“

Видео запис „Одржане две едукативне радионице“
(Прилог је припремљен за потребе учешћа на Међународној конференцији WERA-IRN у Бамбергу 2017. године.)

Održane dve edukativne radionice

Фотографија 1: Ученици шестог разреда по завршетку анкете са Милицом Кривокапић, ауторком докторске дисертације

Фотографија 2: Ученици другог разреда у извођењу представе „Вашар у Тополи“

Фотографија 3: Сценографија за представу „Вашар у Тополи“ израђена у сарадњи са родитељима ученика

Фотографија 4: Учесници представе „Вашар у Тополи“ са Милицом Кривокапић,
ауторком докторске дисертације

Прилог 2: Предлог сценарија за едукативну радионицу (отворени час) из српског језика у школској библиотеци – „Плава гробница“ Милутина Бојића, VII разред

Едукативна радионица – отворени час требало би да буде реализована кроз активну наставу/учење у школској библиотеци. Радионици ће присуствовати родитељи ученика, као активни учесници у раду.

Циљ – Разумевање савремених генерација књижевног стваралаштва Милутина Бојића и поруке које шаље кроз своја дела. Развијање љубави и поштовања према домовини, богаћење сазнања о националној историји. Проширивање и повезивање знања са областима из других предмета.

Сарадњом, разменом мишљења и активним учешћем у раду групе ученици ће развијати креативност, говорну и писмену културу и јачати морална и естетска осећања.

Упознавање ученика са елементима уметничког и новинарског стваралаштва.

Пре реализовања радионице неопходан је тимски рад библиотекара, наставника српског језика, биологије, историје, географије, музичке и ликовне културе.

Садржај радионице је у корелацији са наставним садржајима из других предмета биологија, историја, географија, музичка и ликовна култура.

Група ученика музичке секције отпеваће песму „Тамо далеко“

Потребни материјал

- Картице за поделу група
- Лаптоп и интернет странице који ће бити потребни у раду за две групе
- Књиге, енциклопедије, речници
- Папир у боји, каолин, боје, рециклажни материјал
- Одштампан текст песме „Плава гробница“

Главни кораци

1. Формирање пет група
2. Слушање песме „Тамо далеко“
3. Изражајно читање песме „Плава гробница“
4. Подела задатака по групама
5. Истовремена израда задатака
6. Израда амблема „Наталијина рамонда“
7. Презентација радова

Едукативна радионица требало би да буде организована након анализе песме, што подразумева даљи рад на проширивању и повезивању знања и искустава на ову тему.

Формирати групе тако што ће сваки ученик извући по једну картицу, и пронаћи одговарајући сто на којима се налазе ознаке као и на извученим картицама и коверат у коме су задаци за ту групу.

- Прва група – Галија
- Друга група – Хероји
- Трећа група – Домовина
- Четврта група – Наталијина рамонда
- Пета група – Слобода

Ученик рецитаторске секције изражајно ће говорити стихове песме „Плава гробница“.

Библиотекар школе упутиће ученике на изворе који су им потребни у раду, начину коришћења и консултацијама током рада.

Прва група – Галија добија задатак да пронађе и одабере одређене занимљивости из живота Милутина Бојића. То може бити нешто интересантно из песникове биографије или књижевног стваралаштва (Песник је драму „Урошева женидба“ пренео преко Црне Горе и Албаније и штампао на Крфу; као сведок инспирисан трагичним догађајима масовног умирања и страдања српских војника и цивила на Крфу започиње епопеју „Вечита стража“; у јануару 1917. године одлази са Крфа у Солун, исте године објављује збирку песама „Песме бола и поноса“ и те године умире од туберкулозе).

Друга група – Хероји добија задатак да буде у улози новинара са острва Крфа и Видо. Требало би да замисле себе као савременике тога доба и у оквиру новинарске репортаже опишу догађаје који су били инспирација за „Плаву гробницу“.

Ученици би требало да опишу околности које су довеле до тога да наши војници умиру исцрпљени, гладни и оболели од тифуса и упале плућа. Зашто наши хероји нису могли бити сахрањивани на острву Крф и Видо? Због чега су сахрањивани ноћу? Каква би била ваша порука?

Трећа група – Домовина добија задатак да буде у улози младих песника. Инспирисани Бојићевом песмом и сазнањима о страдању наше војске и цивила требало би да напишу своју песму. Сваки ученик добиће текст песме „Плава гробница“ да га самостално прочита како би га још потпуније доживео и разумео. Разменом мишљења на основу осећања која је песма изазвала у њима написаће своју песму са поруком данашњим и будућим генерацијама.

Четврта група – Наталијина рамонда има задатак да објасни зашто ову ендемску биљку називају „цвет феникс“. Где расте и зашто се тако зове? Какво симболичко значење уочавате између наталијине рамонде и српске војске. Наталијана рамонда као и српска војска васкрсава после великих искушења као победник. Наш симбол примирја у Првом светском рату (11. 11. 1918) и сећања на жртве је цвет наталијина рамонда. Како се данас

обележава Дан примирја у првом светском рату? Шта симболизују траке на амблему изнад љубичастог цвета са пет латица?

На видео-биму биће приказан амблем наталијине рамонде.

Пета група – Слобода – добија задатак да заједно са родитељима израђује од папира у боји, каолина, рациклажног материјала амблем наталијине рамонде. Завршене амблеме сачувати у школској библиотеци за хуманитарну акцију организовану у оквиру школе или библиотеке.

После излагања представника групе, родитељи и остали учесници едукативне радионице могу да допуне ове садржаје својим знањем и утисцима и пошаљу поруку младим генерацијама.

Новинарска секција пропратиће реализацију ове едукативне радионице, објавиће прилог у школском листу и на сајту школе, и на тај начин промовисаће рад школске библиотеке.

Прилог 3: Предлог сценарија за едукативну радионицу (огледни час) из српског језика, песма „Плава гробница“ Милутина Бојића, VII разред

Едукативна радионица требало би да буде реализована у Библиотеци града Београда, уз стручну помоћ библиотекара уз претходно припремљене различите изворе књижне и некњижне грађе.

Циљ: Упознавање са књижевним стваралаштвом Милутина Бојића. Разумевање времена у коме је ова песма настала, развијање и неговање патриотских осећања. Активним учешћем и сарадњом у групи ученици ће стицати, проширивати своја знања, развијати креативност, говорну културу, оспособљавати се за самостално коришћење доступних извора, увођење у уметничке облике стваралаштва.

Пре реализовања радионице неопходан је тимски рад библиотекара градске и школске библиотеке и наставника српског језика, као и консултације са наставницима историје, географије и музичке културе.

Садржај едукативне радионице је у корелацији са наставним садржајима других предмета (историја, географија, музичка и ликовна култура).

Пре почетка радионице група ученика музичке секције отпеваће песму „Тамо далеко“, док ће на видео-биму бити приказан портрет Милутина Бојића.

Потребни материјал

- Лаптоп за четири групе, усмерење ка сајтовима које ће користити
- Књиге, уџбеници, енциклопедије, речници, штампа, фотографије
- Штампач
- Папири

Главни кораци

- Формирање пет група по шест ученика
- Песма „Тамо далеко“ у извођењу групе ученика музичке секције
- Изражајно читање песме „Плава гробница“
- Додела задатака свакој групи
- Истовремена израда задатака по групама
- Изложба фотографија Милутина Бојића и српске војске
- Презентација радова

Формирати пет група у договору са наставником српског језика и ученичким индивидуалним потенцијалима и интересовањима. Групе имају симболичка значења:

1. Крф – острво на коме је Милутин Бојић боравио
2. Београд – град у коме је рођен
3. Солун – град у коме је објављена збирка песама „Песме бола и поноса“

4. Зејтинлик – српско војничко гробље у Солуну на коме је сахрањен песник
5. Грчка – земља која је прихватила нашу војску

Након формирања група, ученици ће прићи обележеним столовима и пронаћи коверте са својим задацима.

Библиотекар градске библиотеке упознаће ученике и упутити их на изворе који ће им бити доступни, начину коришћења и понудиће потребну помоћ и подршку у току рада.

Ангажовани глумац изражајно ће говорити стихове песме „Плава гробница“.

I Група – Крф, добија задатак да претраживањем на Интернету направи кратак, упечатљив филм о боравку наших војника на острву Крф.

Од понуђених материјала проналазиће адекватне садржаје, правити одабир, користећи своја информатичка знања.

Овај кратак филм својим аудио-визуелним ефектом требало би да допринесе што упечатљивијем доживљају трагичне судбине наше војске.

Након завршене радионице, ученици ће филм предати у датотеку школске библиотеке како би био доступан и другим ученицима.

II Група – Београд, добија задатак да претраживањем, књига, уџбеника, енциклопедија, речника и штампе прикаже живот и књижевно стваралаштво Милутина Бојића. Иако је живео само 25 година, оставио је неизбрисив траг у српској књижевности. Зашто „Плава гробница“? Која је врста песме, каква је структура, основни мотиви, на колико је мисаоних целина подељена?

Ученици ће самостално уз коришћење припремљене књижне грађе, правилним одабиром садржаја, уз претходну размену мишљења у оквиру групе, написати рад и дати преглед библиографије.

Уколико буде потребно, ученицима ће бити доступна помоћ и консултација са наставником српског језика и библиотекаром.

III – Солун, ови млади историчари добијају задатак да прикажу друштвено историјске околности у Србији без којих се ова песма не може разумети; да прикажу хронологију догађаја до доласка наше војске на острва Крф и Видо; објасне зашто се врховна команда српске војске (24. 11. 1915.) одлучила за повлачење својих трупа преко Црне Горе и Албаније?

У раду ће користити књиге интернет, енциклопедије и штампу.

IV Група – Зејтинлик, добија задатак да, користећи се методом прес-клипинга, из новина и књига копирају, или скину и одштапају са интернет страница фотографије уз одговарајући пропратни текст.

Ученици ће одабрани материјал изложити на припремљеном пану у градској библиотеци. У току презентације рада ученици ће навести извор одакле су преузимали фотографије.

V Група – Грчка, ову групу би било пожељно да сачињавају ученици библиотечке секције одељења у ком се реализује едукативна радионица. На основу понуђеног

материјала, прочитане литературе и доступног интернет садржаја ученици ће представити који су српски песници и писци поред Милутина Бојића, доживели и описали страдање српског народа током Првог светског рата и били сведоци преласка преко Албаније до Грчке.

(Владислав Петковић Дис је преживео повлачење преко Албаније, брод на коме се налазио при повратку из Француске у Грчку, Немачка морнарица је пресрела и потопила. Иво Ћипико је на гробљу Зејтинлик у Солуну одржао опроштајни говор Милутину Бојићу. Станислав Винавер је један од 1300 каплара. Бранислав Нушић је преживео голготу повлачења и изгубио сина у Првом светском рату).

По завршетку задатака свака група ће истим редоследом презентовати своје радове. Након излагања представници других група, библиотекари, наставник српског језика могу да допуне садржај.

Радионица се завршава песмом „Креће се лађа француска“ у извођењу групе ученика музичке секције.

У холу школе направити изложбу фотографија које су прикупили ученици у Библиотеци Града Београда. На часу ликовне културе, ученици ће сликати на тему „Портрет Милутина Бојића“ или „У посети Библиотеци града Београда“.

Новинарска секција пропратиће реализацију ове едукативне радионице и објавити прилог у школском листу или на сајту библиотеке.

Организација едукативне радионице у простору Библиотеке града Београда допринеће да ученици ближе упознају могућности које ова установа поседује за њихово даље проширивање знања.

Прилог 4: Угледни час из српског језика у школској библиотеци: кроз активну наставу/учење – песма „Плава гробница“ Милутина Бојића

Угледни час би требало да буде реализован у школској библиотеци у основној школи. Одабрани садржај за реализацију угледног часа је песма „Плава гробница“ Милутина Бојића из збирке песама „Песме бола и поноса“ објављене у Солуну 1917. године, јер је захвална за едукативне радионице, односно за активну наставу/учење.

Циљ овог угледног часа је: упознавање ученика са поезијом, животом и радом Милутина Бојића развијање патриотских осећања, схватање услова у којима је ова песма поникла. Стицање и проширивање знања о страдању Срба при повлачењу преко Албаније и масовном умирању наших војника на острвима Крф и Видо у Првом светском рату. Активним учешћем у групном раду ученици сарађују, размењују мишљења, проширују и богате сазнања о националној историји, негују љубав и поштовање према домовини, а највише према онима који су за њу дали животе.

Дирљива тематика родољубиве лирске песме „Плава гробница“ код ученика изазива дубоку емпатију према херојима Првог светског рата и разбуктава родољубива осећања. Будући да млади песник Милутин Бојић пише о страдању српских војника током Првог светског рата, односно о несвакидашњем гробљу, без погребца, крста, опела, гробљу у дубинама Јонског мора, садржај песме је подложен корелацији са другим наставним предметима – историјом, географијом, музичком и ликовном културом. Песму „Плава гробница“ потребно је тумачити са историјског и културолошког аспекта за Србе.

Иако је предвиђена за ученике седмог разреда, предлаже се да се ова радионица обави тек у осмом разреду, пошто наставни програми и планови нису потпуно усклађени, а обрада Првог светског рата је предвиђена Наставним планом и програмом наставе историје, за осми разред. Неопходно је познавање чињеница о Првом светском рату, голготи у Албанији, искрцавању на острва Видо и Крф. Разумети и доживети Бојићеву „Плаву гробницу“ без познавања националне историје⁴⁸⁷ немогуће је.

У току едукативне радионице формира се пет група. Свака група, осим групе која слика, користи интернет.

Потребан материјал:

- папири у боји,
- портрет Милутина Бојића на платну пројектора,
- текст песме „Плава гробница“,
- уџбеник историје за осми разред,
- читанка за седми разред основне школе,
- стихови песме које говори глумац Драган Николић,⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁷ Ученике треба упознати са чињеницама да су војници били исцрпљени од глади, болести, ходали по албанским гудурама и мочварама, киши која је данима непрестано падала. Познат је историјски податак да је од исцрпљености и глади у периоду од 23. јануара до 23. марта 1916. године умрло је око 5.000 српских војника, тачније 4.847, док је дневно умирало око 300 војника. Бојић је лично био присутан када су савезнички бродови одвозили гомиле лешева српских војника и уз звуке труба спуштали у Јонско море, јер није било места за укуп преминулих војника због каменитог тла на острву Видо. Тужни призори на острву Видо инспирисали су Бојића да море око острва овековечи у својој антологијској песми „Плава гробница“.

⁴⁸⁸ Сви славни српски глумци, „Драган Николић – Плава гробница,“ Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=__BXm10pmRI, (Приступљено: 10. 3. 2023).

- инсерт из филма „Где цвета лимун жут“⁴⁸⁹,
- компјутери за сваку групу, усмерење на којим сајтовима се могу пронаћи потребни садржаји,
- хамер папир,
- воштане боје.

Главни кораци:

- формирање група,
- слушање песме,
- додела задатака свим група,
- истовремена израда задатака по групама,
- презентација групних радова уз приказ инсерта из филма.

Сценарио радионице:

Од самог почетка радионице, тихо се чује музика песме „Тамо далеко“ (корелација са наставом музичке културе).

Ученицима објаснити како да формирају групе за рад, на једном столу налазиће се кутија са разнобојним папирићима. Ученици треба да, по сопственом избору, извуку по један папирић. На папиру жуте боје писаће „Милутин Бојић“, на папиру плаве боје „Плава гробница“, на папирићу зелене боје „Јонско море“, на папиру црвене боје „Српска голгота“, на белим папирићима „Крф“. На столовима се налазе ознаке као на извученим папирићима и коверат у коме су задаци за групе. Свака група добија различит задатак. Ученици ће бити подељени у пет група од по пет ученика. Сарађиваће, договарати се, а један ученик у име групе презентоваће заједнички рад.

Након формирања група, престаје музика „Тамо далеко“. Ученицима се путем интернета, са Јутјуба, пушта песма „Плава гробница“ у интерпретацији глумца Драгана Николића, истовремено на пројекционом плату појављује се слика Милутина Бојића, аутора песме. После одслушаних стихова, ученици ће отворити своје коверте и започети договор око израде задатака.

Група ученика, под називом „Милутин Бојић“, имаће задатак да напише биографију овог песника. Ученици би требало да обраде његов живот и стваралаштво, период када је настала песма, у којим околностима, где је и када објављена итд. (корелација наставе српског језика и историје).

Друга група ученика „Албанска голгота“ уз помоћ уџбеника за историју и интернета, треба да прикаже пут којим се преко албанских гудура повлачила српска војска, изложи проблеме и опасности којима су били изложени, колико је војника страдало, ко су били савезници итд. (корелација са наставом историје и географије).

Трећа група „Плава гробница“ треба да уради анализу песме и одговори на питања: Која је врста лирске песме? Композиционе целине и структура песме? Где се одвија лирска радња песме? Зашто лирски субјект изриче наређење природи да се утиша и заустави? Шта захтева лирски субјект од царских галија?

Четврта група, „Јонско море“ има задатак да пронађе стилске фигуре у песми, треба да пронађе метафоре, епитете, поређења, персонификацију итд. Ученици се наводе да истакну стихове у којима се лирски субјект директно обраћа галијама након чега наставник појашњава апострофу као стилску фигуру.

⁴⁸⁹ „Где цвета лимун жут,“ Кошутњак филм, 2006, Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=j7MLTvB62Oc>, (Приступљено: 10. 3. 2023).

Пета група има задатак да наслика неки од мотива: острво Крф или острво спаса, Плаву гробницу или острво Видо, на хамер-папиру, воштаним бојама (корелација са наставом ликовне културе).

Представници група презентоваће у име своје групе. Учесници других група и наставник или библиотекар имају право да допуне, питају и подстакну размену сазнања.

Презентер групе „Милутин Бојић“ износи податке из живота песника базирајући се на општим информацијама: Бојић је био драмски писац, песник и преводилац, рођен 19. маја 1892. године у Београду, од оца Јована и мајке Софије. Милутин Бојић је имао два брата и две сестре и похађао је Основну школу „Вук Караџић“, тадашњу „Палилулску школу“. Завршио је Другу београдску гимназију (1902–1905); због одличног успеха био ослобођен завршног испита. Након завршене гимназије, уписао је Филозофски факултет метафизичко-педагошке групе где је апсолвирао 1914. године. Рано је почео да пише, још у шестом разреду гимназије написао је драмску трилогију „Деспотова круна“. Био је сарадник у многим часописима и листовима. Историјску драму „Краљева јесен“, написао је 1912. године, а већ следеће године била је изведена у Народном позоришту у Београду. Учествовао је у Балканским ратовима 1912. и 1913. године, након чега објављује „Песме“ 1914. године. Чим је Аустро-угарска објавила рат Србији, Бојић се са породицом сели у Аранђеловац, а затим у Ниш, где обавља дужност цензора при Врховној команди. У Нишу је написао еп „Каин“. Бојић се са млађим братом повлачио са војском преко Албаније где је био у саставу једне телеграфске јединице. Голготу коју су прошли српски војници и цивили повлачећи се преко Црне Горе и Албаније описао је у чланку „Србија у избеглиштву“. На Крфу је радио у обавештајној служби Врховне команде. Драму „Урошева женидба“ пренео је преко Албаније и штампао на Крфу где започиње и епопеју „Вечна стража“. У јануару 1917. године премештен је са Крфа у Солун. Збирку „Песме бола и поноса“ објавио је 1917. године у Солуну. У збирци се налазе 34 песме написане на Крфу и Солуну, једна од њих је најупечатљивија, а то је „Плава гробница“. Исте године умире у солунској војној болници. Сахрањен је на војничком гробљу Зејтинлик. Посмртни остаци Милутина Бојића пребачени су 1922. године у породичну гробницу на Новом гробљу у Београду. Живео је само 25 година, али оставио је неизбрисив траг у српској књижевности.

Портрет Милутина Бојића са његовим потписом

Извор: <https://www.blic.rs/kultura/vesti/stogodisnjica-smrti-milutina-bojica-opevao-stradanja-srpskog-naroda-a-nije-docekao/rwe8rbe>

Група „Српска голгота“ презентоваће прелазак српске војске преко албанских планина. Врховна команда српске војске 24. новембра 1915. године одлучила је да своје трупе повуче преко Црне Горе и Албаније, у Грчку, у жељи да избегне капитулацију. Одлука је донета након неуспешног покушаја да се војска долином Вардара повуче ка Солуну, пошто су Бугари ушли у Врање, Скопље, Куманово и на тај начин, онемогуће одступање војске и народа према Солуну. Повлачење српске војске преко Албаније почело је 25. новембра 1915. године, а са војском се повлачио и велики број цивила носећи своју скромну имовину са собом. Територију Србије напустио је краљ, регент, влада, Народна скупштина, Врховна команда, војска, банка и благајна. Црногорске снаге су одиграле значајну улогу правећи одступницу српској војсци, по томе је чувена Мојковачка битка. Под командом генерала Јанка Вукотића, јануара 1916. године црногорска војска је пружила снажан отпор аустроугарској војсци, чији је циљ био пресецање одступнице српској војсци и затим њено потпуно уништење.

Маршрута дуга 280 километара кренула је из Пећи, преко Чакора (Проклетија), до Скадра и Драча. Повлачење се одвијало споро, гладни, стално у сукобима са непријатељским албанским племенима, обољевали су од разних болести. Тако је у албанским гудурама остало око 200.000 војника и цивила. Ученици ће на пројектору приказати мапу путева којима се повлачила српска војска преко неприступачних и снегом завејаних албанских планина. Када су стигли до Драча, одакле је требало италијанским бродовима да се пребаци до Крфа, италијанска влада је захтевала да укрцавање буде у луци Валони, зато што су аустроугарске подморнице потапале бродове, где и започиње нови марш изнемогле, болесне, исцрпљене, гладне српске војске кроз мочварне пределе албанског приобаља. Како је Италија одуговлачила са пружањем помоћи, евакуацију је преузела француска морнарица. Српска војска, влада са скупштином и цивилима, у броју од око 140.000 хиљада, евакуисана је претежно француским лађама на грчко острво Крф. Град Крф на острву Крфу постала је ратна престоница Србије 1916. године.

Уколико има ученика који су боравили/летовали на Крфу, могли би да изнесу своје утиске и доживљаје са овог острва. Пре него што наредна група презентује информације о песми, потребно је пустити инсерт из филма „Где цвета лимун жут“.

Мапа повлачења Срба преко Црне Горе и Албаније; извор: <https://www.knjizare-vulkan.rs/mape-i-karte/24371-put-srpske-vojske-u-prvom-svetskom-ratu>

Група „Плава гробница“ представља истоимену песму, која развија осећања љубави и припадности своме народу. Песма је подељена у три песничке целине, прва и трећа говоре о прошлости, а друга о будућности, прстенасте композиције, чиме се истиче да нема пораза. Састоји се од 14 строфа – десет строфа је написано у дванаестерцима, а у четири се смењују четрнаестерци и седмерцима, са укрштеном римом. Рефрен се понавља четири пута и тако песму дели на целине.

„Стојте, галије царске! Спутајте крме моћне!
Газите тихим ходом!
Опело гордо држим у доба језе ноћне
Над овом светом водом.“⁴⁹⁰

У првој поетској целини, песник одаје поштовање храбрим, палим борцима изнемоглим, гладним и болесним. Песник их назива „прометејима наде“ и „апостолима јада“. Бојић тиме истиче њихову пожртвованост за свој народ, зато јунаке пореди са Прометејем који се из велике љубави према људском роду жртвовао, подневши огромне муке. Због патње коју су српски војници доживели прелазећи албанске планине песник им даје апостолски ореол. Ови храбри војници нису сахрањени уз српске обреде са опелом, крстом, житом уз најближе, већ су спуштени у морске дубине. Зашто песник жели да заустави галије царске и позива на мир и тишину над том *светом* водом? Песник захтева да се сви бродови зауставе како би одали пошту мртвима. У исказивању бола и туге учествује и природа, коју песник укључује да би овековечио свечани тренутак. У тихој атмосфери ноћног пејзажа одвија се трагедија напаћеног српског народа.

Друга целина најављена рефреном представља искорак у будућност. Лирски субјект закључује, иако ће проћи много година, ово гробље ће остати вечно, оно мора да сведочи о једној страшној трагедији, која се не сме заборавити. Песник нас позива да никада не заборавимо претке који су далеко од домовине оставили своје кости за боље сутра. Лирски субјект моли да се у знак почаст црним завију трубе, опомињући присутне да су сведоци догађаја који ће оставити дубок траг у историји. У својој визији он се преноси у далеку будућност и покушава да из те перспективе сагледа жртве. Умрли су за идеју стварања сјајне будућности новим покољењима и изградњу нове и боље отаџбине. Само тако огромне жртве моу да добију смисао, а осећај туге прераста у осећај поноса. Према Бојићу, жртве су јунаци које ће генерације памтити и у њима тражити духовне вође. У трећем делу песме песник описује наставак борбе. Песник не тужи за поинулима већ достојанствено подстиче на борбу оне који су остали. Ова рупа ће објаснити непознате речи и, уколико је потребно, укључити и наставника и библиотекара.

Група „Јонско море“ презентоваће стилске фигуре у песми. Цела песма је метафорична од самог наслова песме који означава да је морско дно једном несрећном народу постало гробница. Бојић је сликовито дочарао величину жртве српских војника, који су дали своје животе и јуначки се борили са непријатељима.

„Али ово гробље, где је погребна
Огромна и страшна тајна епопеје,
Колевка ће бити бајке за сва времена,
Где ће дух да држи своје корифеје.“⁴⁹¹

⁴⁹⁰ Милутин Бојић, „Плава гробница“, *Читанка за 7. разред основне школе* (Београд: Нови Логос, 2012), стр. 147.

⁴⁹¹ Милутин Бојић, „Плава гробница“, *Читанка за 7. разред основне школе* (Београд: Нови Логос, 2012), стр. 147

У песми, користећи персонификацију, песник дочарава свечану атмосферу ноћног пејзажа око плаве гробнице: „зрак месеца шета ту где се вали љубе, шкољке сан уморан хвата, море мили, велика душа покојника лута“⁴⁹². У жељи да дочара тишину и таму која се спустила над светом водом Јонско мора, над неосвећеном гробницом наших страдалника, песник је низао поређења: „ко наш ум бескрајна, / тиха као поноћ врх острвља јужна, / мрачна као савест хладна и очајна“⁴⁹³. Инверзивно постављеним епитетима дочаран је свечан и узвишен тон песме: „опело гордо, језа ноћна, крме моћне, гробница тужна,“⁴⁹⁴. Бројни епитети у песми служе да сликовито дочарају изглед и атмосферу плаве гробнице.

Апострофа је стилска фигура у којој се лирски субјекат директно обраћа галијама, односно неживој природи, стварима, одсутним бићима као да су та бића жива и присутна: „Стојте галије царске! Спутајте крме моћне/газите тихим ходом! зар не осећате како море мили... зар не осећате из модрих дубина...; Клизите тихим ходом“⁴⁹⁵. Апострофа је помогла песнику да у одавање поште палим јунацима укључи, не само људе, него сав појавни свет.

Група „Крф“ изложиће свој ликовни рад, који ће остати на видном месту окачен у библиотеци да асоцира на Бојићеву песму „Плава гробница“ и ову радионицу.

Након размене утисака, библиотекар објављује завршетак угледног часа у типу радионице.

---

⁴⁹² Исто

⁴⁹³ Исто

⁴⁹⁴ Исто

⁴⁹⁵ Исто

Прилог 5: Истраживање: Утицај наставника и стручних сарадника школе на личност ученика

Табела 1. Утицај наставника на личност ученика⁴⁹⁶

Питања	1. Које карактерне особине наставник мора да поседује да би позитивно утицао на ученике?	2. Где обично греше почетници наставници?	3. Који је ваш савет наставницима?
ОДГОВОРИ	Сарадљив, стрпљив, савестан, одговоран, отворен, иновативан, креативан, емпатичан, толерантан, праведан, тачан, доследан, занимљив, духовит, посвећен, ентузијаста, флексибилан, храбар, разуме, усмерава, комуникативан, љубазан, радознао, самокритичан, достојанствен, тактичан	Траже више него што је потребно; не могу да нађу меру; престоги или попустљиви; надмени; не познају законе и правилнике; немају довољно знања из педагогије, психологије и методике; не желе да питају; мисле да пуно знају; слабо мотивисани; несигурни; стреме ка доминацији; гајење предрасуда о одређеној категорији ученика	Да раде по концептима савремене наставе; да користе искуство других; да прате ученике; да развијају демократичност; да буду пажљиви праведни, озбиљни, доследни, емпатични (толерантни); да признају грешку; да уважавају мишљење ученика; иновативни, креативни, оптимистични; да воле децу; да воле свој позив; да утичу на целокупни развој личности

⁴⁹⁶ Аутор свих табела је М. Кривокапић.

Табела 2. Анкета – омиљени наставник (ученици седмог разреда)

VII РАЗРЕД															
Питање	Одговор	VII-1 24 ученика		VII-2 22 ученика		VII-3 22 ученика		VII-4 21 ученика		VII-5 22 ученика		VII-6 19 ученика		Укупно 130 ученика	
		бр	%	бр	%	бр	%	бр	%	бр	%	бр	%	бр	%
		1. Да ли имаш омиљеног наставника?	Да	18	75	19	86,36	18	81,81	17	80,95	17	77,27	17	89,47
Не	6		25	3	13,63	4	18,18	4	19,04	4	18,18	2	10,52	23	17,69
Без одговора	0		0	0	0	0	0	0	0	1	4,54	0	0	1	0,76
2. Ако ти је омиљени наставник, да ли ти је и његов предмет омиљени?	Да	6	25	6	27,7	13	59,09	10	47,61	17	77,27	7	36,84	59	45,38
	Не	18	75	15	68,18	9	40,90	11	52,38	2	9,09	12	63,15	67	51,53
	Без одговора	0	0	1	4,54	0	0	0	0	3	13,63	0	0	4	3,07
3. Да ли тражиш додатно појашњење за нејасну лекцију?	Да	8	33,33	15	68,18	14	63,63	17	80,95	7	31,81	11	57,89	72	55,38
	Не	16	66,66	2	9,09	7	31,81	3	14,28	13	59,09	6	31,57	47	36,15
	Без одговора	0	0	5	22,72	1	4,54	1	4,76	2	9,09	2	10,52	11	8,46
4. Да ли се плашиш наставника?	Да	5	20,83	4	18,18	10	45,45	10	47,61	15	68,18	10	52,63	54	41,53
	Не	18	75	17	77,27	12	54,54	11	52,38	5	22,72	8	42,10	71	54,61
	Без одговора	1	4,16	1	4,54	0	0	0	0	2	9,09	1	5,26	5	3,84
5. Да ли ти неки наставници служе и као пример?	Да	16	66,66	18	81,81	9	40,90	4	19,04	6	27,27	5	26,31	58	44,61
	Не	8	33,33	3	13,63	12	54,54	16	76,19	14	63,63	13	68,42	66	50,76
	Без одговора	0	0	1	4,54	1	4,54	1	4,76	2	9,09	1	5,26	6	4,61
6. Које су најважније карактеристике наставника? Изаберите до два одговора.	Праведност	14	58,33	7	31,81	8	36,36	6	28,57	12	54,54	8	42,10	55	42,30
	Толерантност	4	16,66	4	18,18	5	22,72	6	28,57	3	13,63	2	10,52	24	18,46
	Стрпљивост	6	25	8	31,81	8	36,36	8	38,09	5	22,72	6	31,57	41	31,55
	Зависност	1	4,16	0	0	0	0	6	28,57	0	0	1	5,26	8	6,18
	Пажња	5	20,83	5	22,72	5	22,72	3	14,28	2	9,09	5	26,31	25	19,23
	Стручност	12	50	6	27,27	5	22,72	5	23,80	7	31,81	2	10,52	37	28,46
	Одговорност	5	20,83	9	40,90	6	27,22	3	14,28	4	18,18	7	36,84	34	26,15
	Поштовање личности ученика	7	29,16	10	45,45	8	36,36	8	38,09	8	36,36	11	5,89	52	40

Табела 3. Анкета – омиљени наставник (ученици осмог разреда)

VIII РАЗРЕД															
Питање	Одговор	VIII-1 21 ученика		VIII-2 17 ученика		VIII-3 18 ученика		VIII-4 20 ученика		VIII-5 20 ученика		VIII-6 27 ученика		Укупно 123 ученика	
		бр	%	бр	%	бр	%	бр	%	бр	%	бр	%	бр	%
1. Да ли имаш омиљеног наставника?	Да	16	76,19	10	58,82	16	88,88	17	85	16	80	18	66,66	93	75,60
	Не	5	23,80	7	41,17	2	11,11	3	15	4	20	9	33,33	30	24,39
	Без одговора	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Да ли ти је омиљен предмет омиљеног наставника?	Да	11	52,38	6	35,29	11	61,11	9	45	12	60	8	29,62	57	46,34
	Не	10	47,61	11	64,70	7	38,88	10	50	8	40	19	70,37	65	52,84
	Без одговора	0	0	0	0	0	0	1	5	0	0	0	0	1	0,81
3. Да ли тражиш додатно појашњење за нејасну лекцију?	Да	13	61,90	11	64,70	14	77,77	13	65	14	70	22	81,48	87	70,73
	Не	6	28,57	5	29,41	4	22,22	6	30	6	30	5	18,51	32	26,01
	Без одговора	2	9,52	1	5,88	0	0	1	5	0	0	0	0	4	3,25
4. Да ли се плашиш наставника?	Да	3	14,28	8	47,05	8	44,44	8	40	4	20	4	14,81	35	28,45
	Не	16	76,19	8	47,05	10	55,55	12	60	15	75	23	85,18	84	68,29
	Без одговора	2	9,52	1	5,88	0	0	0	0	1	5	0	0	4	3,25
5. Да ли ти неки наставници служе и као пример?	Да	3	14,28	5	29,41	9	50	4	20	9	45	18	66,66	48	39,02
	Не	18	85,71	11	64,70	9	50	15	75	11	55	9	33,33	73	59,34
	Без одговора	0	0	1	5,88	0	0	1	5	0	0	0	0	2	1,62
6. Које су најважније карактеристике наставника? Изаберите до два одговора.	Праведност	4	19,04	2	11,76	8	44,44	7	35	7	35	10	37,03	38	30,87
	Толерантност	2	9,52	5	29,41	9	50	3	20	9	45	4	14,81	32	26,01
	Стрпљивост	6	28,57	5	29,41	8	44,44	2	10	8	40	4	14,81	33	26,82
	Зависност	0	0	1	5,88	1	5,55	0	0	4	20	1	3,70	7	5,69
	Пажња	4	19,04	2	11,76	3	16,66	3	15	4	20	8	29,62	24	19,51
	Стручност	10	47,61	4	23,52	9	50	6	30	11	55	7	25,92	47	38,21
	Одговорност	9	42,85	1	5,88	3	16,66	10	50	7	35	4	14,81	34	27,68
	Поштовање личности ученика	7	33,33	9	52,94	7	38,88	7	35	10	50	14	51,85	54	43,90

Табела 4. Анкета – омиљени наставник (ученици седмог и осмог разреда)

VII и VIII РАЗРЕД							
Питање	Одговор	VII одељења 130 ученика		VIII одељења 123 ученика		Укупно 253 ученика	
		бр	%	бр	%	бр	%
1. Да ли имаш омиљеног наставника?	Да	106	81,53	93	75,60	199	78,65
	Не	23	17,69	30	24,39	53	20,94
	Без одговора	1	0,76	0	0	1	0,39
2. Ако ти је омиљен наставник да ли ти је и његов предмет омиљени?	Да	59	45,38	57	46,34	116	45,84
	Не	67	51,53	65	52,84	132	52,17
	Без одговора	4	3,07	1	0,81		1,97
3. Ако ти лекција није јасна да ли тражиш појашњење?	Да	72	55,38	87	70,73	159	62,84
	Не	47	36,15	32	26,01	79	31,22
	Без одговора	11	8,46	4	3,25	15	5,92
4. Да ли се плашиш наставника?	Да	54	41,53	35	28,45	89	35,17
	Не	71	54,61	84	68,29	155	59,28
	Без одговора	5	3,84	4	3,25	9	3,55
5. Да ли ти неки наставници служе као пример у животу?	Да	58	44,61	48	39,02	106	41,89
	Не	66	50,76	73	59,34	139	54,94
	Без одговора	6	4,61	2	1,62	8	3,16
6. Које су најважније карактеристике наставника? Изаберите до два одговора.	Праведност	55	42,30	38	30,87	93	36,75
	Толерантност	24	18,46	32	26,01	56	22,13
	Стрпљивост	41	31,55	33	26,82	74	29,24
	Зависност	8	6,18	7	5,69	15	5,92
	Пажња	25	19,23	24	19,51	49	19,36
	Стручност	37	28,46	47	38,21	84	33,20
	Одговорност	34	26,15	34	27,68	68	26,87
	Поштовање личности ученика	52	40	54	43,90	106	41,89

Прилог 6: Истраживање: Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском образовању

Табела 5: Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском узрасту

Разред							
Питање	Одговор	V-4 (22 ученика)		V-6 (19 ученика)		Укупно (41 ученик)	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%
1. Да ли користиш библиотеку?	Да	20	90,90	16	84,21	36	87,80
	Не	2	9,09	3	15,785	5	12,19
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
2. Да ли узимаш само књиге за лектуру из библиотеке?	Да	14	63,63	13	68,42	27	65,85
	Не	8	36,36	6	31,57	14	34,14
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
3. Да ли узимаш и другу литературу из библиотеке?	Да	12	54,54	8	42,10	20	48,78
	Не	10	45,45	11	57,89	21	51,21
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
4. Да ли користиш интернет за наставу српског језика?	Да	5	22,72	5	26,31	10	24,39
	Не	17	77,27	14	73,68	31	75,60
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
5. Да ли са интернета користиш препричану лектуру?	Да	3	13,63	3	15,78	6	14,63
	Не	18	81,81	16	84,21	34	82,92
	Неодговорено	1	4,54	0	0	1	2,43
6. Шта ти више одговара приликом читања лектуре?	Књиге	21	95,45	17	89,47	38	92,68
	Интернет	1	4,54	2	10,52	3	7,31
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
7. Колико често одлазиш у библиотеку?	Често	4	18,18	2	10,52	6	14,63
	Понекад	18	81,81	16	84,21	34	82,92
	Никад	0	0	1	5,26	1	2,43
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
8. Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика?	Нимало	8	36,36	2	10,52	10	24,39
	Мало	11	50	11	57,89	22	53,65
	Много	1	4,54	5	26,31	6	14,63
	Неодговорено	2	9,09	1	5,26	3	7,31

Табела 6. Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском узрасту

VI разред							
Питање	Одговор	VI-4 (23 ученика)		VI-5 (21 ученика)		Укупно (44 ученика)	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%
1. Да ли користиш библиотеку?	Да	22	95,65	18	85,71	40	90,90
	Не	1	4,34	3	14,28	4	9,09
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
2. Да ли узимаш само књиге за лектуру из библиотеке?	Да	11	47,82	14	66,66	25	56,81
	Не	12	52,17	7	33,33	19	43,18
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
3. Да ли узимаш и другу литературу?	Да	9	39,13	8	38,09	17	38,63
	Не	13	56,52	13	61,90	26	59,09
	Неодговорено	1	4,34	0	0	1	2,27
4. Да ли користиш интернет за наставу српског језика?	Да	4	17,39	2	9,52	6	13,63
	Не	18	78,26	18	85,71	36	81,81
	Неодговорено	1	4,34	1	4,76	2	4,54
5. Да ли са интернета користиш препричану лектуру?	Да	2	8,69	1	4,76	3	6,81
	Не	21	91,30	20	95,23	41	93,18
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
6. Шта ти више одговара приликом читања лектуре?	Књига	20	86,95	18	85,71	38	86,36
	Интернет	3	20,08	3	14,28	6	13,63
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
7. Колико често одлазиш у библиотеку?	Често	8	34,78	2	9,52	10	22,72
	Понекад	13	56,52	19	90,47	32	72,72
	Никад	2	8,69	0	0	2	4,54
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
8. Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика?	Нимало	11	47,82	3	14,28	14	31,81
	Мало	6	26,08	3	14,28	9	20,45
	Много	0	0	3	14,28	3	6,81
	Неодговорено	6	26,08	12	27,27	18	40,90

Табела 7. Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском узрасту

VII разред							
Питање	Одговор	VII-2 (24 ученика)		VII-3 (26 ученика)		Укупно (50 ученика)	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%
1. Да ли користиш библиотеку?	Да	22	91,66	21	80,76	43	86
	Не	2	8,33	5	19,33	7	14
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
2. Да ли узимаш књиге само за лектуру из библиотеке?	Да	16	66,66	19	73,07	35	70
	Не	8	33,33	7	26,92	15	30
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
3. Да ли узимаш и другу литературу?	Да	5	20,83	8	30,76	13	26
	Не	19	79,16	18	75	37	74
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
4. Да ли користиш интернет за наставу српског језика?	Да	5	20,83	11	42,30	16	32
	Не	19	79,16	15	57,69	34	68
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
5. Да ли са интернета користиш препричану лектуру?	Да	2	8,33	1	3,84	3	6
	Не	22	91,66	25	96,15	47	94
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
6. Шта ти више одговара приликом читања лектуре?	Књига	20	83,33	22	84,61	42	84
	Интернет	4	16,66	4	15,38	8	16
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
7. Колико често одлазиш у библиотеку?	Често	1	4,16	3	11,53	4	8
	Понекад	20	83,33	22	84,61	42	84
	Никад	3	12,5	1	3,84	4	8
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
8. Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика?	Нимало	4	16,66	8	30,76	12	24
	Мало	10	41,66	7	26,92	17	34
	Много	1	4,16	5	19,23	6	12
	Неодговорено	9	37,5	6	23,07	15	30

Табела 8. Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском образовању

VIII разред							
Питање	Одговор	VIII-2 (24 ученика)		VIII-4 (19 ученика)		Укупно (43 ученика)	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%
1. Да ли користиш библиотеку?	Да	8	33,3	13	68,42	21	48,83
	Не	16	66,5	6	31,57	22	51,16
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
2. Да ли узимаш само књиге за лектуру из библиотеке?	Да	13	54,16	13	68,42	26	60,46
	Не	9	37,50	6	31,57	15	34,88
	Неодговорено	2	8,33	0	0	2	4,65
3. Да ли узимаш и другу литературу?	Да	2	8,13	6	31,57	8	18,60
	Не	22	91,66	13	68,42	35	81,39
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
4. Да ли користиш интернет за наставу српског језика?	Да	13	54,16	13	68,42	26	60,46
	Не	10	41,66	6	31,57	16	37,20
	Неодговорено	1	4,16	0	0	1	2,32
5. Да ли са Интернета користиш препричану литературу?	Да	10	41,66	6	31,57	16	37,20
	Не	12	50	13	68,42	25	58,14
	Неодговорено	2	8,33	0	0	2	4,65
6. Шта ти више одговара приликом читања лектуре?	Књига	15	62,50	13	68,42	28	65,12
	Интернет	7	29,67	6	31,57	13	30,23
	Неодговорено	2	8,33	0	0	2	4,65
7. Колико често одлазиш у библиотеку?	Често	0	0	1	5,26	1	2,32
	Понекад	12	50	15	78,94	27	62,79
	Никад	10	41,66	3	15,78	13	30,23
	Неодговорено	2	8,33	0	0	2	4,65
8. Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика?	Нимало	1	4,16	2	10,53	3	6,98
	Мало	12	50	14	73,68	26	60,47
	Много	6	25	2	10,53	8	18,60
	Неодговорено	5	20,83	1	5,26	6	13,95

Табела 9. Заступљеност библиотеке и интернета у основношколском образовању

Укупно по разредима											
Питање	Одговор	V (41 ученика)		VI (44 ученика)		VII (50 ученика)		VIII (43 ученика)		Укупно (178 ученика)	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
1. Да ли користиш библиотеку?	Да	36	87,80	40	90,90	43	86	21	48,83	140	78,65
	Не	5	12,19	4	9,09	7	14	22	51,16	38	21,34
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Да ли узимаш само књиге за лектуру?	Да	27	65,85	25	56,81	35	70	26	60,46	113	63,48
	Не	14	34,14	19	43,18	15	30	15	34,85	63	35,39
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0	2	4,65	2	1,12
3. Да ли узимаш и другу литературу?	Да	20	48,71	17	38,63	13	26	8	18,60	58	32,58
	Не	21	51,21	26	59,09	37	74	35	81,39	119	66,85
	Неодговорено	0	0	1	2,27	0	0	0	0	1	0,56
4. Да ли користиш интернет за наставу српског језика?	Да	10	24,39	6	13,63	16	26	26	60,46	58	32,58
	Не	31	75,60	36	81,81	34	68	16	37,20	117	65,73
	Неодговорено	0	0	2	4,54	0	0	1	2,32	3	1,68
5. Да ли са интернета користиш препричану литературу?	Да	6	14,63	3	6,81	3	6	16	37,20	28	15,73
	Не	34	82,92	41	93,18	47	94	25	58,13	147	82,58
	Неодговорено	1	2,43	0	0	0	0	2	4,65	3	1,68
6. Шта ти више одговара приликом читања лектуре?	Књига	28	65,11	38	86,36	42	84	28	65,11	136	76,40
	Интернет	13	30,33	6	13,63	8	16	13	30,23	40	22,47
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0	2	4,65	2	1,12
7. Колико често одлазиш у библиотеку?	Често	6	14,63	10	22,72	4	8	1	2,32	21	11,79
	Понекад	34	82,92	32	72,72	42	84	27	62,79	135	75,84
	Никад	1	2,43	1	2,72	4	8	13	30,23	19	10,67
	Неодговорено	0	0	1	2,72	0	0	2	4,64	3	1,68
8. Колико ти интернет помаже да се припремиш за час српског језика?	Нимало	10	24,39	14	31,81	12	24	3	6,97	39	21,91
	Мало	22	53,65	9	20,45	17	34	26	60,46	74	41,57
	Много	6	14,63	3	6,81	6	12	8	18,60	23	12,92
	Неодговорено	3	7,31	18	40,90	15	30	6	13,95	42	23,59

Прилог 7: Упоредна анализа: Образовни програм на националним ТВ фреквенцијама

Табела 10. Приказ учесталости образовно-научног програма на телевизијама националне фреквенције у државном власништву Републике Србије, на основу насумичног узорка седмице током школског распуста, од суботе 29. јула 2023. године до петка, 4. августа 2023. године. (*ТВ ревија Политика* 39390, 2023: 10–23)

	РТС 1	РТС 2
<i>Субота</i>	12.35 Породична мрежа (55 мин.) 16.55 Филм: Поп Ђира и поп Спира (85 мин.) 13.55 Слагалица, квиз (35 мин.)	8.15 Програм за децу (60 мин.) 14.00 Искрено о екологији (50 мин.) 15.50 Велика илузија (35 мин.) 23.15 До детаља: Угљеша Шајтинац (90 мин.)
<i>Недеља</i>	19.00 Слагалица (30 мин.)	8.10 Програм за децу (85 мин.) 9.35 Спортске игре младих (25. мин) 10.10 У сусрет сновима – Ирена Деретић (70 мин.) 14.35 Образовно огледало (80 мин.) 15.25 Еду глобал (25 мин.) 16.20 Мира Адања Полак – Ексклузивно (30 мин.) 16.50 Филмска чаролија концерт СО РТС (50 мин.)
<i>Понедељак</i>	19.00 Слагалица (30 мин.) 00.10 Културни дневник (15 мин.)	9.00 Програм за децу (25 мин.) 9.25 Школски програм (60 мин.) 20.00 Топ 10: Уметност архитектуре (60 мин.) 00.30 Музички програм (25 мин.)
<i>Уторак</i>	19.00 Слагалица (30 мин.) 22.55 Културни дневник (15 мин.)	9.00 Програм за децу (25 мин.) 9.25 Школски програм (55 мин.) 12.50 Емисија из екологије (85 мин.) 20.15 Кина очаравајући град, док. филм (45 мин.) 21.50 Савремени светски писци (30 мин.) 22.20 Научни програм (30 мин.) 22.50 Ловац на знање (30 мин.)
<i>Среда</i>	19.00 Слагалица (30 мин.) 23.10 Културни програм (15 мин.)	9.00 Програм за децу (25 мин.) 9.25 Школски програм (55 мин.) 12.55 Лични космос (75 мин.) 20.00 Топ 10: Уметност архитектуре (60 мин.) 22.20 Музички програм (30)
<i>Четвртак</i>	19.00 Слагалица (30 мин.) 23.05 Културни дневник (15 мин.)	9.00 Програм за децу (25 мин.) 9.25 Школски програм (60 мин.) 10.25 Арт записи (30 мин.) 12.50 Наука у покрету (70 мин.)
<i>Петак</i>	19.00 Слагалица (30 мин.) 23.05 Културни дневник (15 мин.)	9.00 Програм за децу (25 мин.) 9.25 Школски програм (80 мин.) 10.45 Арт зона (30 мин.) 17.30 Научни програми (90 мин.) 20.00 Топ 10: Уметност архитектуре (60 мин.) 22.35 Студио знања (60 мин.)

Укупно (мин)	430	1.865
--------------	-----	-------

Табела 11. Приказ учесталости образовно-научног програма на телевизијама националне фреквенције у приватном власништву у Републици Србији, на основу насумичног узорка седмице током школског распуста, од суботе 29. јула 2023. године до петка, 4. августа 2023. године. (ТВ ревија Политика 39390, 2023: 10–23)

	Пинк	Прва	Хепи	Б92
<i>Субота</i>	-	-	5.15 Дечији програм (45 мин) 13.00 Културно-уметнички програм (60 мин)	17.15 Споменици (30 мин)
<i>Недеља</i>	-	-	5.15 Дечији програм (75 мин) 13.00 Културно-уметнички програм (50 мин)	-
<i>Понедељак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин) 3.55 Квиз Победник (p) (30 мин)	18.15 Квиз Насловна страна (35 мин) 1.00 Научно-образовни програм (60 мин)	8.00 Цртани филмови (120 мин)
<i>Уторак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин) 2.00 Квиз Победник (p) (30 мин)	18.15 Квиз Насловна страна (35 мин) 1.00 Научно-образовни програм (60 мин)	8.00 Цртани филмови (120 мин)
<i>Среда</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин) 1.45 Квиз Победник (p) (30 мин)	18.15 Квиз Насловна страна (35 мин) 1.00 Научно-образовни програм (60 мин)	8.00 Цртани филмови (120 мин)
<i>Четвртак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин) 2.00 Квиз Победник (p) (30 мин)	18.15 Квиз Насловна страна (35 мин) 1.00 Научно-образовни програм (60 мин)	-
<i>Петак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин) 1.40 Квиз Победник (p) (30 мин)	18.15 Квиз Насловна страна (35 мин) 1.00 Научно-образовни програм (60 мин)	-
<i>Укупно (мин)</i>	0	300	705	390

Табела 12. Приказ учесталости образовно-научног програма на телевизијама националне фреквенције у државном власништву Републике Србије, на основу насумичног узорка седмице током школске године, од суботе 30. септембра 2023. године до петка, 6. октобра 2023. године. (ТВ ревија Политика 39453, 2023, 10–23)

	РТС 1	РТС 2
<i>Субота</i>	<p>12.05 НТЦ Квиз (55 мин) 13.35 Стигни ме ако знаш, квиз (50 мин) 15.25 Друг Марко, док. серија (50 мин) 18.55 Слагалица, квиз (35 мин)</p>	<p>9.05 Кукуруику шоу (40 мин) 13.00 Студио Знања (60 мин) 14.00 Еко-перспективе (25 мин) 14.25 Арт записи о природи (25 мин) 14.50 Екологер (30 мин) 15.50 Музички програм (30 мин) 16.25 Велика илузија (30 мин) 22.55 До детаља (30 мин) 00.40 Музички програм р. (30 мин)</p>
<i>Недеља</i>	<p>19.00 Слагалица (30 мин) 23.30 Велика илузија (30 мин)</p>	<p>9.25 Програм за децу (45 мин) 14.00 Савремени профил младих (30 мин) 15.00 Еду глобал (25 мин) 15.25 Мира Адања Полак - Ексклузивно (40 мин) 21.00 Музички програм (60 мин)</p>
<i>Понедељак</i>	<p>19.00 Слагалица (30 мин) 23.20 Културни дневник (5 мин) 2.30 Теслин народ (30 мин)</p>	<p>9.00 Програм за децу (30 мин) 9.30 Школски програм (30 мин) 10.55 Српска музика кроз векове (10 мин) 12.00 Музички програм (25 мин) 13.35 Наука у покрету (25 мин) 17.50 Музички програм (15 мин) 20.00 Теслин народ (30 мин) 20.30 Апропоп (30 мин) 17.50 Музички програм (15 мин)</p>
<i>Уторак</i>	<p>15.00 Од злата јабука (30 мин) 19.00 Слагалица (30 мин) 22.00 Друг Марко док. серија (60 мин) 23.20 Културни дневник (15 мин) 2.30 Кина, док. филм (60 мин)</p>	<p>9.00 Програм за децу (30 мин) 9.30 Школски програм (30 мин) 13.30 Екологија материјала (30 мин) 17.50 Савремени светски писци (30 мин) 18.20 Емисија из културе (40 мин) 20.00 Кина, док. филм (60 мин) 21.50 Временска капсула (30 мин) 22.20 Научни портал (30 мин) 22.50 Ловац на знање (30 мин) 00.15 Музички програм р. (25 мин)</p>
<i>Среда</i>	<p>19.00 Слагалица (30 мин) 23.25 Културни програм (15 мин)</p>	<p>9.00 Програм за децу (30 мин) 9.30 Школски програм (30 мин) 10.25 Екологија материјала (25 мин) 10.50 Документарни програм (30 мин) 12.20 Општеобразовни програм (30 мин) 16.30 Документарни програм (30 мин) 21.50 Културни центар (50 мин) 22.40 Музички програм (30 мин)</p>
<i>Четвртак</i>	<p>19.00 Слагалица (30 мин) 23.20 Културни дневник (15 мин) 2.30 Трагом великих писаца док. филм (60 мин)</p>	<p>9.00 Програм за децу (30 мин) 9.25 Школски програм (30 мин) 10.00 РТС Лаб (30 мин) 10.30 Еду глобал (30 мин) 11.00 Документарни филм р (25 мин) 13.30 Наука је у моди (80 мин) 16.30 Музички програм р (55 мин) 20.00 Трагом великих писаца док. филм (60 мин)</p>
<i>Петак</i>	<p>19.00 Слагалица (30 мин) 22.00 Стигни ме ако знаш, квиз (60 мин) 23.05 Културни дневник (15 мин)</p>	<p>9.00 Програм за децу р (30 мин) 9.25 Школски програм (30 мин) 10.30 До детаља (30 мин) 11.55 Музички програм (50 мин) 12.45 Хемија разбија митове (55 мин) 13.35 Паркови природе (25 мин) 17.55 Наука 2023 (65 мин) 22.10 Час анатомије (35 мин) 22.55 Студио знања (60 мин)</p>

Укупно (мин)	765	2.020
--------------	-----	-------

Табела 13. Приказ учесталости образовно-научног програма на телевизијама националне фреквенције у приватном власништву у Републици Србији, на основу насумичног узорка седмице током школске године, од суботе 30. септембра 2023. године до петка, 6. октобра 2023. године. (ТВ ревија Политика 39453, 2023, 10–23)

	Пинк	Прва	Хепи	Б92
<i>Субота</i>	-	17.45 Квиз Најслабија карика (95 мин)	5.15 Рано јутро, дечији програм (40 мин)	17.15 Споменици (30 мин)
<i>Недеља</i>	13.30 Пинкове звезде (60 мин)	-	-	-
<i>Понедељак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин)	-	14.30 Три од пет, квиз (30 мин) 15.30 Штоперица, квиз (30 мин)
<i>Уторак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин) 2.00 Квиз Најслабија карика (95 мин)	-	14.30 Три од пет, квиз (30 мин) 15.30 Штоперица, квиз (30 мин) 18.15 Штоперица квиз р (30 мин)
<i>Среда</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин)	-	14.30 Три од пет, квиз (30 мин) 15.30 Штоперица, квиз (30 мин) 18.15 Штоперица квиз р (30 мин)
<i>Четвртак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин)	-	14.30 Три од пет, квиз (30 мин) 15.30 Штоперица, квиз (30 мин) 18.15 Штоперица квиз р (30 мин)
<i>Петак</i>	-	17.30 Квиз Победник (30 мин)	-	14.30 Три од пет, квиз (30 мин) 15.30 Штоперица, квиз (30 мин) 18.15 Штоперица квиз р (30 мин)
<i>Укупно (мин)</i>	60	340	40	450

Прилог 8: Истраживање: Значај и улога Интернета код ученика средњошколског узраста

Табела 14. Медицинска школа „Звездара”

I-IV разред			
Питање	Одговор	Укупно: 112 ученика	
		Бр.	%
1. За шта најчешће користиш интернет?	Учење	19	16,96
	Забава	45	40,17
	Комуникација	45	40,17
	Све опције	3	2,67
	Неодговорено	0	0
2. Да ли интернет може да послужи као извор нових информација у настави?	Да	88	78,57
	Не	22	19,64
	Неодговорено	2	1,78
3. Да ли је интернет обавезно средство савременог образовања?	Да	71	63,39
	Не	40	35,71
	Неодговорено	1	0,89
4. Да ли коришћење интернета утиче на успех у школи?	Да	64	57,14
	Не	37	33,03
	Неодговорено	11	9,82
5. Да ли приликом коришћења интернета у настави претражујеш само оно што је наставник задао?	Да	63	56,25
	Не	47	41,96
	Неодговорено	2	1,78
6. Шта је ефикасније за учење?	Књига	81	72,32
	Интернет	31	27,67
	Неодговорено	0	0
7. За који наставни предмет најчешће користиш интернет?	Интерна медицина	36	32,14
	За све предмете	16	14,28
	Српски језик	15	13,39
	Биологија	15	13,39
	Здравствена нега	7	6,25
	Хирургија	5	4,46
	Инфектологија	4	3,57
	Неуропсихијатрија	3	2,67
	Хемија	3	2,67
	Физика	2	1,78
	Грађанско васпитање	1	0,89
	Математика	1	0,89
	Хирургија са негом	1	0,89
Информатика	1	0,89	

	Неодговорено	2	1,78
--	--------------	---	------

Табела 15. Прва економска школа

I-IV разред			
Питање	Одговор	Укупно: 98 ученика	
		Бр.	%
1. За шта најчешће користиш интернет?	Учење	12	12,24
	Забава	37	37,75
	Комуникација	40	40,81
	Све опције	9	9,18
	Неодговорено	0	0
2. Да ли интернет може да послужи као извор нових информација у настави?	Да	92	93,87
	Не	5	5,10
	Неодговорено	1	1,02
3. Да ли је интернет обавезно средство савременог образовања?	Да	64	65,30
	Не	34	34,69
	Неодговорено	0	0
4. Да ли коришћење интернета утиче на успех у школи?	Да	73	74,48
	Не	21	21,42
	Неодговорено	4	4,08
5. Да ли приликом коришћења интернета у школи претражујеш само оно што је наставник задао?	Да	45	45,91
	Не	49	50
	Неодговорено	4	4,08
6. Шта је ефикасније за учење?	Књига	73	74,48
	Интернет	24	24,48
	Неодговорено	1	1,02
7. За који наставни предмет најчешће користиш интернет?	Српски језик	50	51,02
	Историја	8	8,16
	Математика	8	8,16
	Физика	5	5,10
	За све предмете	4	4,08
	Маркетинг	4	4,08
	Географија	3	3,06
	Рачуноводство	2	2,04
	Кореспонденција	2	2,04
	Монетарна економија	1	1,02
	Основи економије	1	1,02
	Грађанско васпитање	1	1,02
	Веронаука	1	1,02

	Пословна економија	1	1,02
	Неодговорено	7	7,14

Табела 16. Збирна табела

I-IV разред							
Питања	Одговори	98 ученика		112 ученика		Укупно (210 ученика)	
		Економске школе		Медицинске школе			
		Број	%	Број	%	Број	%
1. За шта најчешће користиш интернет?	Учење	12	12,24	19	16,96	31	14,76
	Забаву	37	37,75	45	40,17	82	39,04
	Комуникацију	40	40,81	45	40,17	85	40,47
	Све опције	9	9,18	3	2,67	12	5,71
	Неодговорено	0	0	0	0	0	0
2. Да ли интернет може да послужи као извор нових информација у настави?	Да	92	93,87	88	78,57	180	85,71
	Не	5	5,10	22	19,64	27	12,85
	Неодговорено	1	1,02	2	1,78	3	1,42
3. Да ли је интернет обавезно средство савременог образовања?	Да	64	65,30	71	63,39	135	64,28
	Не	34	34,69	40	35,71	74	35,23
	Неодговорено	0	0	1	0,89	1	0,47
4. Да ли коришћење интернета утиче на успех у школи?	Да	73	74,48	64	57,14	137	65,23
	Не	21	21,42	37	33,03	58	27,61
	Неодговорено	4	4,08	11	9,82	15	7,14
5. Да ли приликом коришћења интернета у школи претражујеш само оно што је наставник задао?	Да	45	45,91	63	56,25	108	51,42
	Не	49	50	47	41,96	96	45,71
	Неодговорено	4	4,08	2	1,78	6	2,85
6. Шта је ефикасније за учење?	Књига	73	74,48	81	72,32	154	73,33
	Интернет	24	24,48	31	27,67	55	26,19
	Неодговорено	1	1,02	0	0	1	0,47

10 Биографија

Након завршених основних (2013) и мастер (2015) студија на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, уписујем докторске (2015) студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Током докторских студија, а захваљујући учешћу у пројекту студентске размене Erasmus, боравим и академски се усавршавам на Универзитету Јустус Либиг у Гисену (нем. Justus-Liebig-Universität Gießen) у Савезној Републици Немачкој. На предлог тадашњег ментора проф. др Лудвига Штечера, презентујем свој рад „Најефективнији начини организовања библиотеке” (енг. *How should the library project be pedagogically designed to be most effective*) на Међународној конференцији (WERA-IRN) у Бамбергу, 2017. године. Овом приликом добијам позив за учешће и на конференцији на Универзитету у Казању, у Руској Федерацији. Упркос спречености да презентујем, поменути универзитет 2019. године објављује мој рад „Учење по моделу: Наставник као узор” (енг. *Imitative Learning: the Teacher as a Role Model*).

И у Србији континуирано до 2017. године, објављујем радове у бројним научним публикацијама. Међу истакнутим радовима налазе се Анализа извештаја Европске комисије за Србију од 2011. до 2015. године (Милица Кривокапић, Митко Арнаудов, Анализа извештаја Европске комисије за Србију од 2011. до 2015. године. *Европско законодавство* бр. 15 (58): 9–36) и „Значај и улога завичајног библиотечког фонда,” *Транскултуралност и библиотека* (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2017), 241–256.

По завршетку едукације на Дипломатској академији (2019) Министарства спољних послова Републике Србије постајем аташе у Министарству спољних послова Републике Србије. Тренутно живим и радим у Италији. Налазим се на позицији вицеконзула у Генералном конзулату Републике Србије у Милану.

Поред матерњег српског језика, говорим енглески и италијански.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милица Ј. Кривокапић

Број досијеа 15071

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

МЕДИЈИ, ИНТЕРНЕТ И БИБЛИОТЕКА – УЛОГА И МЕСТО У САВРЕМЕНИМ
НАСТАВНИМ МЕТОДАМА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 2024.

Милица Кривокапић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милица Јб. Кривокапић

Број досијеа 15071

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада МЕДИЈИ, ИНТЕРНЕТ И БИБЛИОТЕКА - УЛОГА И МЕСТО
У САВРЕМЕНИМ НАСТАВНИМ МЕТОДАМА

Ментор проф. др Александра Вранеш

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____ 2024.

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

МЕДИЈИ, ИНТЕРНЕТ И БИБЛИОТЕКА – УЛОГА И МЕСТО У САВРЕМЕНИМ
НАСТАВНИМ МЕТОДАМА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____ 2024.

_____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.